
3 1761 07977461 8

Valdemar Schmidt

SYRIENS OLDTID

BELYST VED

IKKE-BIBELSKE KILDER

Første Del

INDLEDNING

Kjøbenhavn
Fr. Wøldikes Forlag
trykt hos J. H. Schultz
1872

Valdemar Schmidt

INDLEDNING

TIL

SYRIENS HISTORIE

OLDTIDEN

EFTER IKKE-BIBELSKE KILDER

(Med to autographerede Kort)

Kjøbenhavn
Fr. Wøldikes Forlag
trykt hos J. H. Schultz
1872

Denne Afhandling er af det philosophiske Facultet kjendt værdig til, efter at være forsvaret ved offentlig Disputation, at erhverve Forfatteren den philosophiske Doctorgrad.

Kjøbenhavn, den 24de Januar 1872.

H. Brøchner,
dec. fac. philos.

FORORD

Af de gamle Kulturlande i Østen er der kun ét, hvis Oldtids-Literatur og Sprog aldrig ganske er bleven glemt, men allerede for flere Aarhundreder siden har fundet sine Dyrkere i Evropa. Dette Land er *Syrien.* Dér boede nemlig det israelitiske Folk, iblandt hvilket i Oldtids fjerne Dage, imedens de gamle asiatiske Folk endnu levede deres eget Liv, de Skrifter ere fremkomne, som vi pleje at kalde det *gamle Testamentes Bøger.* Denne Samling er af største Værd i historisk Henseende: ved Hjælp af de gammel-testamentlige Bøgers klare og livfulde Fortællinger ere vi istand til med ikke liden Sikkerhed at følge det israelitiske Folks Skjæbne tilbage til en Tid, der ligger ikke mindre end tusinde Aar forud for Makedonernes Sejre i Østen, og vi faa desuden af disse Skrifter mange værdifulde Oplysninger om andre sydsyriske Folks Forhold og Tilstande i det samme Tidsrum. Syrien havde altsaa i denne Henseende *det store Fortrin fremfor de andre Østerlande*, at Historieforskeren her ikke var nødsaget til at gjøre fremmede Folks, i senere Tider fremkomne, Meddelelser til Grundlag for Fremstillingen af Landets Oldtids Historie, hvad der, som bekjendt, var Tilfældet med de mest gængse Fremstillinger af Aigyptens, Assyriens, Babyloniens og andre østerlandske Staters gamle Historie.

Men hvor stor Værd end det gamle Testamentes Bøger have for Historieforskeren, saa maa man dog ofte ønske at have andre

paalidelige Kilder ved Haanden. De gammel-testamentlige Skrifter ere nemlig ingenlunde *affattede i den Hensigt, at kommende Tiders Forskere i dem skulde søge Oplysninger om Israels politiske Historie.* Deres Øjemed er alene at skildre Israels Børns *religiøse Historie*, at oplyse det Forhold, hvori Folket stillede sig til sin Gud Jehova, og at vise, hvad Indflydelse Forholdet til Jehova havde paa dets Skjæbne i Tidernes Løb, hvorfor man ogsaa paa mangfoldige Steder vil finde Begivenheder, som det er Historikeren af største Vigtighed at vide Besked om, enten kun ganske flygtigt berørte eller helt udeladte.

Indtil for kort Tid siden vare imidlertid de Efterretninger, der kunde samles i ikke-bibelske Skrifter om Syriens og syriske Folks gamle Historie og øvrige Oldtidsforhold, kun yderst sparsomme og tarvelige. Hos flere gamle Forfattere fandt man vel nogle Efterretninger om Israeliternes ældre Historie, men de vare aabenbart paa mange Punkter ikke lidet forvanskede, og, ubekjendt som man var med den østerlandske Oldtid, formaaede man ikke af dem at udskille den historiske Kjerne. Man var saaledes ikke istand til fra de gamle Forfattere at finde noget eneste oplysende Træk, som man kunde føje til de af det gamle Testamente uddragne Skildringer. Om et andet syrisk Folk, *Phoinikerne*, fandt man derimod et ikke ringe Antal Meddelelser, der skildrede Folkets Virksomhed som søfarende og handelsdrivende Nation paa Middelhavet, men om Folkets Skjæbne og Færd i dets Hjemstavn, dets Forhold til Naboer og til andre asiatiske Folk, derom gaves der kun yderst faa og ringe Antydninger. Hvad endelig Syriens øvrige Folk angik, da erfarede man Intet af de gamle Forfattere: de forholde sig ganske tavse, saavel om de Folk i det sydlige Syrien, der stundom omtales i de bibelske Bøger, som om de Folk, der have beboet Nordsyrien og det indre Mellemsyrien.

De sidste hundrede Aars store Opdagelser i Østen have dog endelig bragt en Forandring i dette Forhold. Det Lys, som de mangfoldige Indskrifter i *Kileskrift* have spredt over Assyrien, og det Lys, som de endnu talrigere *hieroglyphiske Indskrifter* have udbredt over de gamle Pharaoners Rige, undlader ikke at kaste

Gjenskin ud over Nabolandene; og af disse er intet saa gunstigt stillet som Syrien, der paa Grund af sin geographiske Beliggenhed mellem Assyrien og Aigypten modtager Belysning fra begge Sider. Herved gives der os mange Oplysninger, netop af den Art, som man forgjæves søger i de bibelske Bøgers Fremstilling. Flere Begivenheder, hvis ydre Omrids er os bekjendt fra Israeliternes hellige Bøger, men om hvis Aarsager, videre Følger og indre Sammenhæng vi ellers Intet vide, komme herved til at træde frem for os i deres verdenshistoriske Sammenhæng, ligesom der ogsaa fra begge Sider spredes Lys over et Tidsrum af Syriens Historie, til hvilket de bibelske Bøgers Forfattere kun besade ringe Kjendskab — nemlig Tiden før Kanaans Erobring af Israeliterne under Josva —, hvorom der i disse Skrifter kun findes sparsomme, højst ubestemte Antydninger.

Men den Tid er ikke lang, der er forløben, siden Assyriens og Aigyptens forlængst uddøde Oldtids-Tungemaal ere blevne gjenfundne, og siden de i mere end to Aartusinder ukjendte *Kileskrifter* og de i næsten ligesaa lang Tid forglemte gamle *aigyptiske Skriftarter* ere blevne inddragne i de bekjendte Skriftarters Række. Det er derfor en Selvfølge, at Forskerne *endnu ikke* have havt deres Opmærksomhed rettet paa *alle* de Punkter og Forhold, som disse østerlandske Aktstykker ere istand til at belyse. Assyriologers og Aigyptologers Bestræbelser maatte først og fremmest gaa ud paa at berede et fast og paalideligt *Grundlag* for kommende Undersøgelser; d. v. s., de maatte paa *den ene Side* søge at bestemme Betydningen af Skrifttegnene, trænge ind i Sprogbygning, Sprogdannelse og Ordbetydninger, igjennem Fortolkning af Indskrifter, og paa *den anden Side* arbejde paa at ordne det Vigtigste af det vundne historiske Stof efter Tidsfølgen i hvilken sidste Henseende man endnu ikke er kommet videre end til foreløbig at bestemme Tidsregningen og til at give et *Omrids* af de *vigtigste* af de paagjældende Landes Historie.

Under disse Omstændigheder er det klart, at den, der vil samle hvad der kan hentes af Oplysninger om *andre Landes Oldtid* fra de i Løbet af de sidste Aar opdagede og tilgængeliggjorte *øster-*

landske Aktstykker, *langtfra altid* kan grunde sine Undersøgelser paa Arbejder, som allerede foreligge, men at han ofte maa foretage omfattende Forarbejder. Dette er saaledes Tilfældet ved Forskninger over *Syriens Oldtid*. Her maa en Redegjørelse for Beskaffenheden af de Kilder og Aktstykker, hvorfra de fra Østerlandene kommende Meddelelser og Oplysninger stamme, følgelig nødvendigvis gaa forud, forinden man kan skride til Sammenstillingen af Udbyttet, ligesom det ogsaa vil være fornødent, at give en kort Udsigt over de til Syrien grændsende Nabolandes Oldtids Historie, der paa saa mange Maader gribe ind i Syriens. Thi uagtet Aigyptologer og Assyriologer ikke sjældent have behandlet historiske Spørgsmaal, saa ere disse Undersøgelser, som nylig bemærket, dog ingenlunde afsluttede; det er tvertimod meget langtfra, at de have benyttet *alle* Kilder, der staa til Raadighed, og man vil snart blive vár, at de navnlig have undladt at fremdrage mange Punkter og Forhold, som have stor Betydning snart umiddelbart snart middelbart for Syriens Historie.

Det er forøvrigt ikke alene *umiddelbart*, at Gjenfindelsen af Østerlandenes gamle Sprog og Skrift bidrager til at kaste Lys over Syriens gamle Historie. Takket være det Kjendskab, som navnlig de assyriske og de aigyptiske Indskrifter udbrede til den hele østerlandske Oldtid, ere vi nemlig istand til at prøve Værdien af flere af gamle klassiske Forfattere meddelte Efterretninger om Begivenheder i de syriske Folks ældre Historie, om hvis Værd man tidligere ikke kunde have nogen begrundet Mening; man vil nemlig, naar man agter nøje paa Forholdene i de Lande, hvorfra disse Efterretninger stamme, ikke kunne tvivle om, at de oprindeligt gaa tilbage til samtidige Optegnelser, og de ville følgelig ligesaavel som de i østerlandske Sprog affattede Optegnelser og Aktstykker kunne betragtes som *østerlandske* Kildeskrifter.

Østerlandske Kilder *alene* vilde imidlertid ikke være tilstrækkelige for Undersøgelser over Syriens Oldtids Historie. Landet og dets Beboere kom nemlig ikke blot i Berøring med *østerlandske*, men allerede fra en temmelig tidlig Tid ogsaa med *vesterlandske* Folk, af hvilke Hellenerne og siden Romerne kom til at gribe stærkt ind

i Landets og dets Befolknings Skjæbne. Herom vil man ikke let finde Oplysninger i *østerlandske Kildeskrifter*, — thi disse blive sparsomme i den sidste Tid af den syriske Oldtid, — men vel i de klassiske Folks Literatur. Med andre Ord, det vil være nødvendigt at gjennemgaa de gamle græske og romerske Forfattere for fra dem at samle alle Beretninger om de klassiske Folks Forhold til Syrien og om Begivenheder, der gribe ind i Syriens og dets Befolknings Historie. Men hertil maa Undersøgelsen dog ikke indskrænke sig; thi syriske og vesterlandske Folk havde allerede længe været i Berøring med hinanden, da de sidste begyndte at gribe ind i Syriens Skjæbne, og der er derfor en Mulighed for, at der i klassiske Skrifter fra ældre Tider kunde findes ellers ukjendte Meddelelse om syriske Forhold. Thi hvor talrige de østerlandske Aktstykker til Syriens Oldtids Historie end ere, saa vil man dog, naar man søger at føje dem sammen til et Omrids af Syriens Historie, paa mangfoldige Punkter staa uden Oplysninger om vigtige Spørgsmaal, saaledes at enhver nok saa lille Meddelelse altid vil være Forskeren yderst kjærkommen. I Virkeligheden gives der ogsaa i flere ældre græske Literaturværker enkelte smaa Oplysninger om Syrien, der som samtidige Vidnesbyrd her ikke ere uden Interesse; men hos Klassikerne findes endnu andre Meddelelser. Man læser hos dem Beretninger om Begivenheder, der i Oldtidens fjerneste Dage skulde være foregaaede i Syrien, og som tillige skulde have grebet ind i Hellas' Historie, saaledes om Vandringer til Hellas og om græske Heltes Færd i Østen. Disse Meddelelser ere vel langtfra samtidige Vidnesbyrd, men de have alligevel vakt megen Opmærksomhed, og det ikke blot tidligere, da de østerlandske Kilder til Syriens Historie fløde sparsommere, men selv i vore Dage, hvor vi kjende Østerlandene gjennem Østerlandene selv; det vil derfor være en Nødvendighed nøje at prøve disse Efterretningers historiske Værd, forinden man skrider til en Fremstilling af Syriens Oldtids-Historie. Men for saaledes at kunne bedømme dem, maa man tilfulde kjende de Tidsaldre, der meddele os dem, og det vil følgelig blive fornødent at undersøge Forholdet imellem de klassiske Folk og Østerlandene, navnlig Syrien, Skridt

for Skridt fra de ældste Tider, hvortil vi kunne følge hine Folk tilbage, indtil Afslutningen af de gamle klassiske Folks Literaturer.

Det er disse Undersøgelser og Prøvelser af de *ikke bibelske Kilder til Syriens Historie*, som Forfatteren har forsøgt i nærværende Afhandling, hvor han i det Hele har stræbt at samle Alt, hvad der kan tjene som Grundlag for en *kort Fremstilling af Syriens Historie i Oldtiden efter ikke-bibelske Kilder.*

I *første Kapitel* har Forfatteren søgt at give en kort Udsigt over Beskaffenheden af de *østerlandske Kildeskrifter til Syriens Historie*, og i det *andet Kapitel* samlet de fra *Vesterlandene*, fra de gamle klassiske Folk, kommende Oplysninger Til dette Kapitel slutter sig et Anhang, hvori samtlige i klassiske Oldtids-Sprog affattede Efterretninger om Israeliterne ville findes ordnede efter deres Tidsfølge i en videre og udførligere Behandling, end Forfatteren har kunnet tildele de øvrige syriske Folk. I *tredie Kapitel* er der endelig givet en Udsigt over Syriens vigtigste Nabolandes, Assyriens og Aigyptens, Historie, idet der navnlig er dvælet ved, hvad der umiddelbart eller middelbart griber ind i Syriens og de syriske Folks Historie, hvilke Forhold Forskerne ikke tidligere have lagt Vægt paa. I Omridset af Aigyptens Historie har Forfatteren saaledes meddelt adskillige Aktstykker, der bidrage til Belysning af Israeliternes Stilling og Behandling i Aigypten i den sidste Tid af deres Ophold i Landet.

Paa Grundlag af nærværende Afhandling udgiver Forfatteren i disse Dage en kort *Fremstilling af Syriens Historie* fra de ældste Tider indtil Landets Erobring ved Romerne. Syrien er her behandlet som Helhed, men da Landet, uagtet dets enkelte Dele paa mange Maader vare knyttede sammen, langtfra dannede noget *politisk Hele*, men bestod af flere Lande og Stater, har Forfatteren tilføjet sammentrængte Oversigter over de vigtigste syriske Landsdeles og Folks Skjæbne i Oldtiden. Til dette Skrift, der danner *anden Del* af Forfatterens Undersøgelser om Syrien, og hvortil man i nærværende Afhandling jevnligt vil finde Henvisninger, haaber Forfatteren med det Første at kunne føje en *tredie Del*, der udelukkende vil sysselsætte sig med *Israels*

Historie, som Forfatteren har ment at burde behandle udførligere end de andre syriske Folks Historie.

I intet af disse Arbejder har Forfatteren benyttet de bibelske Skrifter som Kilde til sin Fremstilling, og han har kun henvist dertil i Anmærkningerne, forsaavidt som dertil er Anledning.

Af de *ikke-bibelske Aktstykker* til Syriens Historie ere de i *Hieroglyph-* og *Kileskrift* affattede uden Sammenligning de vigtigste, men uheldigvis ere disse Skriftarters Natur og Væsen — derved at de hovedsageligt ere Stavelseskrift — saa forskjellige fra vor Bogstavskrift, at det ikke er muligt ved vore Bogstavtegn at gjengive Ord, der ere udtrykte i disse Skriftarter, paa nogen tilfredsstillende og virkeligt tilsvarende Maade. Forfatteren har derfor meddelt de vigtigste i de af ham benyttede østerlandske, assyriske og aigyptiske Kildeskrifter forekommende Egennavne *med deres originale Skrivemaader ved Hjælp af Kileskrift- og Hieroglyphtyper*. Ligeledes har han mént at burde gjengive vigtigere assyriske og aigyptiske Aktstykker ikke blot i dansk Oversættelse men tillige i Originaltext.

Ved Gjengivelsen af disse østerlandske Aktstykker har Forfatteren imellem Texten og Oversættelsen, som han altid har søgt at gjøre saa ordret som nogenlunde muligt, tilføjet en Linie med Kursivskrift, hvori Udtalen eller Ordlyden af de ovenfor i fremmede Skrifttegn anførte Ord er antydet. Ved Omskriften af aigyptiske Ord, som endnu kunne paavises i det yngre aigyptiske Sprog, *Koptisk*, har Forfatteren tilføjet det tilsvarende koptiske Ord i Parenthés; hvor Ordet derimod ikke findes i Koptisk uden i Sammensætninger, eller naar Slægtskabet imellem de sammenstillede Ord kan betvivles, er det koptiske Ord anbragt i Klammer. Ved Gjengivelsen af assyriske Texter har Forfatteren i Overensstemmelse hermed fulgt den Regel: naar et med phonetiske Kiletegn skrevet Ord tillige kan paavises i andre syro-arabiske (semitiske) Sprog, navnlig i Hebraisk, da i Parenthés at tilføje vedkommende Ord. Ved Omskrift af assyriske Ord, der bestaa af flere Stavelser, skrevne ved Lydtegn, ere de enkelte Stavelser forbundne med det almindelige Bindetegn (-). Ved

lange Stavelser, der ere skrevne paa den for Assyrerne ejendommelige Maade derved, at Stavelsen er opløst i to Stavelser, den første sluttende med Selvlyden, den sidste begyndende dermed, er den dobbelte Bindestreg (=) anvendt.

De Skrifter og Udgaver, hvortil der i nærværende Afhandling findes Henvisninger, antager Forfatteren at have betegnet saa tydeligt, at de Læsere, der ønske at benytte dem, uden Vanskelighed ville kunne finde dem. Forfatteren tillader sig kun at bemærke, at det af ham under Titlen: *Assyriens og Ægyptens gamle Historie: første Del* for et Par Maaneder siden udgivne Værk i nærværende Afhandling for Kortheds Skyld er betegnet som *Assyrien.*

Indhold.

Første Kapitel: Oversigt over de østerlandske Kilder til Syriens Historie.

Andet Kapitel: Om de vesterlandske Kilder til Syriens Historie (med et Anhang indeholdende en Udsigt over samtlige ikke-bibelske paa Græsk og Latin skrevne Efterretninger om Israeliternes Historie).

Tredie Kapitel: Kort Omrids af Syriens Nabolandes Historie.

FØRSTE KAPITEL.

Oversigt over de Østerlandske Kilder til Syriens Historie.

---

§ 1. Om Österlændernes Skrift.

Forskjellige Opdagelser i de Lande, man plejer at kalde Østerlandene, have i de senere Aar bragt et ikke ringe Antal fra disse Landes Oldtid stammende *Indskrifter* for Dagens Lys. En stor Del af disse Indskrifter ere efterhaanden blevne prøvede af Videnskabsmændene, hvorved det har víst sig, at de indeholde mangfoldige Bidrag til Opklaring af de Landes Oldtids Forhold og Begivenheder, hvori de ere opdagede, imedens den Klarhed, der herved udbredes over disse Lande, tillige sés at kaste et stærkt Lysskjær ud over Nabolandene.

Et af de Lande, over hvilke den nyere Tids Opdagelser i Østerlandene navnlig har spredet Lys, er *Syrien*, det Land, til hvis Oldtids Historie vi *her skulle søge at samle Bidrag*.

Til Syriens Historie har man, som bekjendt, længe besiddet en yderst værdifuld Samling af *gamle østerlandske Kildeskrifter*, nemlig Biblen eller de Skrifter af den gamle israelitiske Literatur, som efter Folkets Tilbagekomst fra Babylonien af Israeliterne ansaaes for den bedste Kilde til at lære Folkets *Religion* og *religiøse Historie* at kjende, og som derfor bevaredes med Omhu. Men med disse saa ofte og saa grundigt undersøgte Kilder skulle vi her ikke opholde os, ligesom vi heller ikke skulle dvæle ved de først efter Kristendommens Fremkomst opstaaede Literaturer, der enten kun slutte sig til Biblen eller behandle Æmner fra den Tid,

da Kristendommen begyndte at gjøre sig gjældende i Østen; med andre Ord, vi skulle her ikke dvæle ved de Literaturer, der ere bekjendte under Navn af den *koptiske* (d. e. den ny-aigyptiske eller aigyptisk-kristelige Literatur), den *armeniske*[1], den *syriske* og den *kaldaiske*[2] Literatur.

Heller ikke skulle vi opholde os ved Literaturer, der enten i Henseende til *Tid*, som den arabiske[3] og persiske Literatur, eller i Henseende til *Sted*, som de øst- og sydasiatiske Literaturer (Kinesisk, Indisk, Zend), ligge alt for langt fjernede, til at de kunne give os noget Udbytte. Vi skulle her kun dvæle ved de fra Syrien (Israel undtagen) og fra Syriens nærmere Nabolande stammende Optegnelser og Aktstykker, der *tilhøre disse Landes virkelige Oldtid*, altsaa Tiden inden deres Livskraft var brudt; og vi skulle hertil kun føje en kort Undersøgelse om de Østerlandene tilhørende hellenistiske Forfattere, som have kjendt og benyttet disse ældre Optegnelser.

Forglemmelse af Østerlændernes Skrift i den sidste Tid af Oldtiden.

Det er en velbekjendt Sag, at, uagtet man i de svundne Aarhundreder var ret vel kjendt med Syrien og dets Nabolande, havde man dengang ikke nogen Anelse om, at der kunde gives andre ægte *østerlandske Aktstykker* til dette Lands gamle Historie end Biblen. Men det er ligesaa bekjendt, at man *nu* besidder et ikke ringe Antal Aktstykker til flere østerlandske Folks Oldtids Historie,

---

[1] Flere armeniske Forfattere, saaledes navnlig Historikeren Moses fra Khorene, ere ganske vist ikke uvigtige for Syriens Historie, men kun forsaavidt som de have afskrevet og benyttet tabte græske Skrifter. Skrifter, tilhørende de østerlandske Nationalliteraturer, have de armeniske Forfattere ikke benyttet. Slgn. Renan's Bemærkning, *Histoire des langues sémitiques* S. 287 Note 1 (1855).

[2] Om den *syriske* (nord-mesopotamiske kristelige) og den *kaldaiske* (sydmesopotamiske), se Forfatterens *Assyrien* § 21 S. 241 ff.

[3] Hos arabiske Forfattere findes der endel Sagn, der tildels angaa Israeliternes Stammefædre, men disse Sagn ere neppe oprindelige og ere uden Tvivl indkomne fra Israeliterne i Aarhundrederne eft. Kr. Slgn. Renan, *Histoire des langues sémitiques* S. 287 (1855).

og, som man vil se af vor Fremstilling af *Syriens Historie*, er det ikke saa ganske ringe og uvigtige Oplysninger, som vi i vore Dage kunne hente til Opklaring af Syriens Oldtids Forhold fra *ikke-bibelske østerlandske Aktstykker.* Under disse Omstændigheder vil det altsaa være klart, at disse østerlandske Kildeskrifter ikke kunne være af samme Natur og Beskaffenhed som de Skrifter, af hvilke vi øse vor Kjendskab til den klassiske Oldtid. De kunne ikke, som disse, være blevne reddede fra Undergang ved efterhaanden at afskrives: de maa være *Originaler*, forfattede i selve *Oldtiden*, og som paa Grund af deres Materiales Uforgængelighed i Forening med andre heldige Omstændigheder have været istand til at bevare sig igjennem et Par Aartusinder eller mere. I Virkeligheden vil man ogsaa finde, at de fleste østerlandske Aktstykker saavel til Syriens som til dets større Nabolandes Oldtids Historie enten ere indhuggede paa Sten eller indridsede paa Tavler, Valtser og Mangekanter af Ler, der ere hærdede ved Varmen og brændte til Sten som Pottemagerarbejde, og at kun faa af dem ere optegnede paa Papir-lignende Stoffer.

Men denne Forskjel er hverken den *eneste* eller den *væsentligste* Forskjel imellem Kildeskrifterne til den østerlandske og den klassiske Oldtids Historie. En langt større Forskjel ligger deri, at de *klassiske Kildeskrifter* ere affattede i *Sprog*, til hvilke *Kjendskab* er bleven bevaret lige til vore Dage, og i *Skrifttegn*, om hvis *Betydning* man ikke var i Tvivl, hvorimod de *østerlandske Kildeskrifter* ere affattede i *Sprog*, som forlængst ere *uddøde* og gaaede tabte, og i *Skrifttegn*, hvis Betydning for mange Aarhundrede siden er *gaaet i Glemme*; ja, største Delen af de gamle østerlandske Optegnelser ere endog affattede i saa ejendommelige Tegn — man tænke paa de aigyptiske Hieroglypher og de assyriske, babylonske og persiske Kiletegn! —, at selv alvorlige Dyrkere af Videnskaben endnu for ikke mange Aar tilbage ofte betvivlede, at de vare virkelig Skrift, og, da de navnlig forekom paa Bygninger og Brugsgjenstande, i Reglen vare tilbøjelige til at anse dem for en særegen Art Udsmykning.

Gjenfindelse af Kjendskaben til de forglemte østerlandske Skriftsystemer.

Imidlertid var der dog enkelte Indskrifter fra Østerlandene, som snart tiltrak sig endel Opmærksomhed. Vi tænke her ikke paa de græske og latinske Indskrifter, som man tidlig begyndte at opdage i Østerlandene, og som naturligvis bleve paaagtede ligesaa meget som de Indskrifter paa Græsk og Latin, der bleve fundne i Vesterlandene. Vi tænke paa de aabenbart den østerlandske Oldtid tilhørende Indskrifter, der vare at se paa Mønter og enkelte andre Gjenstande, som kom for Lyset i det af Phoinikerne fordum beboede Kystland eller i Nærheden af Steder, hvor man vidste, at der i Oldtiden havde ligget phoinikiske Plantestæder. Disse Indskrifter vare allerede Gjenstand for Tydningsforsøg i det sekstende og syttende Aarhundrede; men man kom dog først i forrige Aarhundrede, navnlig ved Barthelemy, ind paa en egenlig videnskabelig Tydning og Udlægning af disse Indskrifter[1].

Herved var der ganske vist gjort et Skridt fremad til at aabne de gamle Østerlande for Videnskabens Forskninger, men dette Skridt var dog ikke særdeles stort. Det var jo en velbekjendt Sag, at Phoinikerne havde benyttet sig af Skrift; man kjendte jo deres Naboer Israeliternes Skrift og Sprog, og man havde Grund til at antage, at Phoinikernes Skrift og Sprog i ikke uvæsenlige Henseender stemmede overens med hines. Om de andre Indskrifter, der vare fundne i Østerlandene, vidste man jo ikke, i hvad Sprog de vare affattede, ja ofte ikke engang, hvad Folk de tilhørte, og man havde ingen bekjendt Skrift at jevnføre dem med. Alle Midler til at gjøre disse Indskrifter til Gjenstand for en videnskabelig Undersøgelse syntes at mangle, og derfor var det i forrige Aarhundrede og endnu i vort Aarhundrede, synes det, den almindelige Mening, at saadanne Indskrifter kun havde Interesse for *Samlere af Kuriositeter* og vare Videnskaben uvedkommende[2].

---

[1] En Fremstilling af Deciffreringen af de phoinikiske Indskrifter findes i Gesenius' *Scripturæ Linguæque Phoeniciæ Monumenta* S. 2 ff. (1837).

[2] Slgn. Goethes Bemærkning: Chinesische, indische, aegyptische Alterthümer sind immer nur Curiositäten; es ist sehr wohlgethan sich und die Welt damit bekannt zu machen, *zu sittlicher und ästhetischer Bildung aber werden sie uns wenig fruchten* (Werke XXIII, S. 276; 1830).

Heldigvis var der dog enkelte Mænd, som ikke tænkte saaledes, og som ikke sparede Tid og Møje paa at *aftegne disse gamle østerlandske Indskrifter*. Iblandt disse af Videnskaben saa vel fortjente Mænd maa vi først nævne Carsten Niebuhr og næst efter ham Lederne og Deltagerne i den franske Expedition til Ægypten. Niebuhr, der af den danske Regjering i Aaret 1762 sendtes til Arabien og omliggende Lande, afskrev navnlig med megen Omhu Indskrifterne i Persepolis, saavel Pehlvi- som Kileindskrifterne[1], i hvilke sidste han bemærkede, at der var anvendt tre forskjellige Skriftarter, hvoraf den ene var langt simplere end de to andre, idet den kun indeholdt nogle og fyrgetyve Tegn, medens de to andre indeholdt mange flere. Den simplere Skriftart fandtes altid i den første af de tre Kileskrifts Kolonner, som allevegne vare anbragte jevnsides. Den franske Expedition til Ægypten forefandt i dette Land et uendeligt større Antal Indskrifter end Niebuhr i Persien, hvorfor det var ganske umuligt at aftegne dem alle; den afskrev imidlertid endel, og det efter Omstændighederne ikke uheldigt[2].

Franskmændenes Tog til Ægypten fik forøvrigt i en anden Henseende endnu større Betydning for Kjendskaben til Landets Oldtid. Ved Skandsearbeider i Byen Rosette kom der i Aaret 1799 en Stentavle for Lyset med en næsten ganske fuldstændig græsk Indskrift, ovenover hvilken der læstes en Indskrift, som, efter hvad der ligefrem fulgte af en Meddelelse i Slutningen af den græske Indskrift, maatte være affattet i den af de Gamle stundom omtalte *demotiske Skrift* (Folkeskrift); ovenover denne Indskrift saaes der endelig et stort Brudstykke af en Indskrift, der var affattet med de ejendommelige Skrifttegn, som man plejede at

---

[1] Kileindskrifterne fra Persepolis findes paa Pladerne XXIV og XXXI i Niebuhrs *Reise*, der udkom 1774—78 paa Tydsk og 1776—81 paa Fransk (i Amsterdam). Pladerne findes ikke i den danske Udgave. Paa Plade XXIII har Niebuhr sammenstillet Skrifttegnene i den simpleste af disse tre Skriftarter, den nemlig, der findes anvendt i første Kolonne.

[2] Disse Indskrifter findes i *Description de l'Egypte: Atlas d'Antiquités.*

kaldte Hieroglypher, og som man af den græske Indskrift erfarede vare Aigypternes *hellige Skrift*[1]. Uheldigvis manglede langt over Halvdelen af den hieroglyphiske Indskrift; og i det bevarede Stykke var der, syntes det, *altfor faa Egennavne* til, at man ved Hjælp af dem kunde haabe at skaffe sig et Grundlag for en Tydning af Hieroglyphtegnene.

Allerede flere Aar før Rosette-Stenen fandtes og før Ægypten var begyndt at udforskes, var der blevet gjort et *væsenligt Skridt fremad til at aabne Østerlandenes Fortid for videnskabelige Forskninger.* Midt under Revolutionens Storme, i Aaret 1793, udkom der i Paris et Skrift, der for første Gang inddrog hidtil ganske ubekjendte Skriftarter under Videnskabens Omraade, nemlig Silvestre de Sacy's fire *Mémoires sur diverses antiquités de la Perse*[2]. Han indskrænkede sig vel her til de Indskrifter, hvis Natur syntes at frembyde visse Overensstemmelser med de syro-arabiske (semitiske) Folks Skrift (Pehlvi-Indskrifterne), idet de aabenbart vare affattede ved Hjælp af Bogstavskrift, og han forsøgte sig slet ikke paa Kileindskrifterne[3]; men *Banen var dog brudt for videnskabelige Forskninger om Sprog og Skrift, som man ikke ad andre Veje kunde erhverve sig Kjendskab til.* Silvestre de Sacy lod sig dog ikke nøje hermed: han søgte ogsaa at tyde Aigypternes Skrift, efterat han havde faaet en Afskrift af Rosette-Stenen[4]; men hans Forskninger bleve ikke her kronede med videre Held, om han end har bidraget endel til at bane Vej for sine Efterfølgere, navnlig for Studiet af den demotiske Skrift.

Omtrent i de samme Aar, da de Sacy offentliggjorde sine Undersøgelser om Rosette-Stenen, førtes Arbejdet paa at aabne

---

[1] Facsimile af Stenen er oftere udgiven; den nøjagtigste, der er udført efter et Photographi, findes i Chabas, *L'inscription hiéroglyphique de Rosette* (Chalon-sur-Saône, 1867).

[2] Dette Skrift udkom 1793.

[3] De Sacy havde dog en levende Interesse for Kileskrifterne, se nedenfor S. 7 Anmk. 1 Slutning.

[4] De Sacy, *Lettre au citoyen Chaptal sur l'inscription de Rosette.*

Østerlandenes Oldtid *atter et Skridt*, og det et betydningsfuldt Skridt, *videre* ved, at der ved denne Tid fremkom en Afhandling af Hannoveraneren Jakob Georg Grotefend [1], hvori Navnene *Dareios* og *Xerxes* vare paapegede i den første Kolonne af Kileindskrifterne i Persepolis, og deres Bestanddeles Betydning paaviste [2]. Her var der altsaa taget fat paa Indskrifter, der bestode af ganske fremmede Skrifttegn, om hvilke man ikke blot ikke vidste, hvem der havde ladet dem indhugge, men ikke engang, hvad Folk de stammede fra, hvad Sprog de vare affattede i, eller hvad Tidsrum de tilhørte; thi der var *aldrig* i Nærheden af nogen af disse Indskrifter fundet en græsk Indskrift eller i det Hele en Indskrift i et andet bekjendt Sprog, som kunde give nogen Oplysning om dem. Men Grotefend kom ikke længere end til denne *Begyndelse*, og Aar svandt hen efter Aar, uden at man kom videre, og uden at det lykkedes ham eller nogen Anden at læse nogen eneste Linie, hverken af Kileskrift eller af Hieroglyphskrift.

En Snes Aar efter slog endelig den Time, da disse gamle Skriftarter for Alvor oplode sig for Forskerne [3]. Jean François Champollion paapegede og tydede 1822 Navnene *Ptolemaios* og *Kleopatra* i Rosette-Stenens hieroglyphiske Del og i en anden Tvesprogsindskrift, som en engelsk Rejsende Bankes opdagede og afskrev [4]. Men han blev ikke, som Grotefend, staaende ved Tydningen af to Navne: han læste snart andre hieroglyphiske Navne, bestandig flere og flere, ja han drev det efter ikke lang Tids For-

---

[1] Grotefends Afhandling tryktes i Heerens, *Ideen über die Politik, den Verkehr und den Handel der vornehmsten Völker der alten Welt* I, S. 931–960 (1805). De Sacy sluttede sig straks til Grotefend og optog hans Læsemaade af Navnene *Dareios* og *Xerxes*.

[2] Om Deciffreringen af Kileindskrifterne slgn. f. Ex. Forfatterens *Assyrien* § 32 S. 332 ff.

[3] Deciffreringen af Hieroglypherne er bl. a. fremstillet af Birch; hans Afhandling findes oversat paa Fransk i *Revue Archéologique* XIV, S. 464 ff. (1858), slgn. Forfatterens *Assyrien* § 36 S. 324–332.

[4] Champollions Opdagelse meddeltes *Académie des Inscriptions et des Belles Lettres* den 17de September 1822. Hans Afhandling udkom snart efter under Titlen: *Lettre à M. Dacier.*

løb endog til at læse *hele Sætninger*, idet han ved den koptiske Ordbog bestemte Betydningen af et bestandigt stigende Antal aigyptiske Ord. Ti Aar efter, ved sin Død 1832, kunde han efterlade en haandskreven *hieroglyphisk Sproglære* og *Ordbog* samt en Række Optegnelser om Indholdet af alle vigtigere da tilgængelige Hieroglyphindskrifter paa de aigyptiske Mindesmærker i Nildalen.

Samtidig med at Hieroglypherne aabnede sig for Champollions gjennemtrængende Blik og rastløse Arbeide, skred Kjendskaben til Kileskriften i første Kolonne et lidet, men ikke betydningsløst Skridt fremad ved Rask[1], og førtes derpaa senere betydeligt videre ved Burnouf, Lassen og andre Lærde i Evropa[2]. Dog var man endnu bestandig ingenlunde istand til at læse og forstaa hele Indskrifter. Dette opnaaedes først ved Henry Creswich Rawlinson, en engelsk Major i persisk Tjeneste, der ikke synes at have kjendt nogen af sine Forgængeres Arbejder, men begyndte helt forfra. Rawlinson tydede Navnene *Dareios* og *Xerxes* og siden andre Ord. Men han blev ikke som sine Forgængere staaende herved, han drev det efterhaanden saavidt, at han kunde give en sammenhængende Oversættelse af de vigtigste Indskrifter, ledsaget af en Ordsamling af de der forekommende oldpersiske Ord, oplyste ved beslægtede Ord i Sprogets Søster- og Dattersprog.

Rawlinson tog ligeledes med Held fat paa de *højst vigtige assyriske Indskrifter*, hvoraf Botta og siden navnlig Layard havde bragt et meget stort Antal for Dagens Lys; ogsaa her drev han det til at læse hele Sætninger og til at fatte Meningen af vigtigere Indskrifter. Andre Kræfter kom snart til og deltog i Arbejdet,

---

[1] Rask bestemte Grupperne for de vigtige Bogstaver *m* og *n* i den første Kolonnes Kileskrift; se hans Afhandling om *Zendavestas Alder* i *det skandinaviske Literaturselskabs Skrifter*, S. 150—152 (1826); *Rasks samlede Afhandlinger* II, S. 375—77. Hans Skrift var oprindeligt skrevet paa Engelsk under hans Ophold i Bombay (1820—21). Det blev først trykt 1834 i *Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* III, S. 524 ff. (London 1834, 4°).

[2] Burnouf's *Mémoires sur deux inscriptions cunéiformes* udkom 1836 i Paris, Lassens *Die Altpersischen Keilinschriften* samme Aar i Bonn.

der nu er naaet til en vis Afslutning, idet de fleste Texter af fortællende Indhold uden Vanskelighed lade sig tyde og benytte som Kildeskrifter ved historiske og sproglige Undersøgelser.

Arbejdet paa Tydningen af Aigypternes Skrift, der i den første Snes Aar efter Champollions Død kun havde gjort ringe Fremskridt, er ligeledes for en Tid siden, navnlig ved Lepsius, Brugsch, de Rougé, Hincks, Birch, Chabas og Goodwin, kommet til en foreløbig Afslutning, saaledes at man nu uden videre Besvær kan benytte hieroglyphiske Texter som historiske Kildeskrifter.

Bemærkninger om den assyriske og aigyptiske Skrifts Natur og Væsen.

De andre Indskrifter, som man i de senere Tider har opdaget rundt om i Vestasien, saaledes i Lilleasien, Syrien, Mesopotamien, Arabien og Persien, have ligeledes fundet deres Dyrkere[1].

De Indskrifter, hvorfra vi her skulle hente vore fleste Oplysninger om Syriens Oldtid, ere Indskrifterne fra Aigypten og Assyrien, eller — som man efter deres Form plejer at kalde dem — *Hieroglyph-* og *Kileindskrifterne*.

Begge disse Arter af Skrifttegn ere ikke blot i Henseende til Skrifttegnenes *Form*, men ogsaa med Hensyn til deres *Væsen*, af en fra vor Skrift meget afvigende Beskaffenhed. Denne Forskjel er *dobbelt; dels* findes der i begge Skriftarter *flere Arter Tegn end i vor*, nemlig, foruden *Lydtegn*, tillige *Billedtegn* (ideographiske Tegn) og *Henførelsestegn* eller Bestemmelsestegn (Determinativer)[2], hvilke alle tre anvendes i et omtrent ligeligt

---

[1] F. Ex. de ariske Kileindskrifter, de himyaritiske Indskrifter i Syd-Arabien, Pehlvi-Indskrifterne i Iran, de lykiske og phrygiske Indskrifter o. s. v. Om de sidste Indskrifter henvises til Forfatterens *Assyrien* § 25 S. 265; om de ariske Kileindskrifter § 24 S. 260; om de himyaritiske Indskrifter § 29 S. 318.

[2] Henførelsestegn sættes til Ord, der skrives med Stavelsetegn eller Billedtegn, for at lede Læseren paa det rette Spor med Hensyn til Ordets Art eller Klasse. Som Exempel paa Brugen af Henførelsestegn kunne vi anføre, at Aigypterne efter Navnet paa en Mand føjede Billedet af en Mand; efter Navnet paa en Kvinde: Billedet af en Kvinde; efter Navnet paa et firføddet Dyr: en Hale; efter Navnet paa en Fugl: en Gaas (den almindeligste Fugl); som Henførelsestegn efter Udtryk som *lille, skadelig, ussel, ringe*: en Spurv (en bekjendt skadelig

Forhold; og *dels* betegne Lydtegnene ikke, som hos os, udelukkende *abstracte Lyd;* d. e. de ere i Reglen *ikke Bogstaver*, men udtrykke som oftest *concrete Lyd,* d. e., de betegne *Stavelser* eller endog *Samlinger af Stavelser.* Deres Antal er derfor saare stort.

Disse *almindelige Grundtræk* gjælde saavel om de aigyptiske Skriftarter — Hieroglypherne med deres Affødninger — som om *Kileskrifterne* med Undtagelse af *den ariske Kileskrift* i første Kolonne af Tresprogsindskrifterne, der er en Art Bogstavskrift. Men i det Enkelte er der stor Forskjel imellem Hieroglyph- og Kileskriften saavel i Væsen og Beskaffenhed som i den ydre Form, og Alt tyder hen paa, at disse Skriftsystemer have udviklet sig ganske uafhængigt af hinanden.

Det fortjener forøvrigt at fremhæves, at der endnu er et Par andre Egenheder fælles for disse Skriftarter, i det Mindste for den assyriske og aigyptiske Skrift. For det Første ere nemlig flere *Lydtegn flerlydige* (*polyphone*), og fremdeles maa det bemærkes, som et fælles Karaktermærke, at begge Folk, for at sikkre sig imod Misforstaaelse og for at vejlede Læseren, plejede, naar et Flerstavelsesord skreves ved ét Tegn, at gjentage den sidste Stavelse, en Fremtoning, man kalder *det phonetiske Complement.* Ved Anvendelsen af denne Lydudfyldning er der forøvrigt en væsenlig Forskjel imellem den assyriske og den aigyptiske Skrift, idet den i *Assyrisk anvendes* ved Billedtegn (ideographiske Tegn), i Aigyptisk derimod ved Stavelsestegn. I Aigyptisk gjentages undertiden ogsaa Begyndelseslyden.

At det samme Tegn saavel i Assyrisk som i Aigyptisk *kan* forekomme baade som Stavelsestegn og som Billedtegn (*ideographisk Tegn*) og som Henførelsestegn (*Determinativ*), er saa let at fatte, at vi ikke behøve at dvæle videre ved denne Sag.

---

lille Fugl); efter Ord for Skrift og abstracte Gjenstande o. desl.: en Bogrulle. I Assyrisk er Henførelsestegnene kun faa, og de *sættes foran* Ordet, medens de i Aigyptisk sættes *bagefter.* Kun ét Henførelsestegn sættes efter Ordet, nemlig det Tegn, der findes efter Navnene paa de kaldaiske Byer samt Babylon, Ninive og Byen Assur, se S. 12.

Betydningen af de i den aigyptiske og assyriske Skrift forekommende *ideographiske Tegn* er det som oftest ikke vanskeligt at bestemme; derimod er det ikke synderligt let at afgjøre, hvorledes vedkommende Tegn paa hver enkelt Sted *have været udtalte;* der findes nemlig i begge Sprog mange Ord af *beslægtet Betydning, der udtrykkes ved samme Billede.* Denne Vanskelighed gjør sig navnlig gjældende ved *Udtalen af de assyriske Kongenavne*, der for største Delen ere skrevne med ideographiske Tegn. Det er i disse Navne stundom vanskeligt at afgjøre, i hvad Bøjningsform de Udsagnsord staa, der udgjøre Bestanddele af Kongenavnene.

Med Hensyn til *Lydtegnene* bemærke vi, at, omendskjøndt alle Tegn oprindeligt vare Stavelsestegn, kunde dog, i begge Sprog, enkelte simple Stavelsestegn (d. e. Tegn, som betegne *aabne* Stavelser, bestaaende af en *Medlyd, fulgt af en Selvlyd*) ogsaa betegne simple (abstracte) Lyd og altsaa ligefrem være *Bogstavtegn.* I Aigyptisk havde man en hel Række saadanne Tegn, og deres Antal steg bestandig, idet flere og flere *simple Stavelsestegn* efterhaanden bleve *Bogstavtegn*[1].

Flerlydigheden spiller i Assyrisk en langt mere fremtrædende Rolle end i Aigyptisk, hvor man først i den senere Tid er bleven opmærksom paa den, da den her er indskrænket til sjældnere Tegn. I Assyrien er *Flerlydigheden* derimod *almindelig,* og der gives flere *Tegn*, der have en *hel Række forskjellige Lydværdier*[2], imedens de tillige, ved at anvendes som Billedtegn, atter fremstille andre Lyde.

I de assyriske Lydtegns Flerlydighed har man — uden Tvivl med fuld Ret — villet se et Vidnesbyrd om, at Assyrerne og Babylonierne have optaget deres Skriftsystem fra et fremmed Folk, der talede et andet Tungemaal, og man har fundet Antydninger

---

[1] I Keisertiden bestod den aigyptiske Skrift af Ord, skrevne med *Homophoner*, hvoraf der gaves en stor Mængde, og Ord, skrevne med et enkelt Billedtegn eller, som man kalder det, *symbolsk skrevne Ord.* De egenlige Stavelsetegn vare næsten ganske forsvundne.

[2] Se de nedenfor S. 12 anførte Exempler.

af, at de *til Stavelsetegn* ikke blot have taget Tegnenes egenlige *Lydværdi som Stavelsetegn*, men tillige nogle af de hyppigste Værdier, de samme Tegn havde, naar de forekom som ideographiske Tegn i den fremmede Skrift[1].

Vi anføre nogle Exempler tagne fra den assyriske Skrift:

Lydtegn *is*, *iz*, *gis*. — Ideographisk Tegn for Træ (אץ) *is*. — Som Henførelsestegn findes det foran Træers og Trægjenstandes Navne.

mat, *kur*, *lat* (*sad*) — Ideographisk: Land og: tage, fange (קסד) — Henførelsestegn foran Navne paa Lande og Bjerge.

Lydtegn *a*. — Ideographisk: Vand og Euphrat (Assyrisk: *burat*, altid skrevet med Complementet *rat*), samt endvidere: Søn (Assyrisk *abal* eller *bal*). — Som Henførelsestegn forekommer det foran Floders og Haves Navne.

Lydtegn *ut*, *ud*, *par*, *ta* (*tav*). — Som Billedtegn: Dag (Assyrisk *jum*, יום) eller Sol (*sams*, שמש). — Som Henførelsestegn forekommer det i Navne paa nogle Metaller. Naar Ordet staar som ideographisk Tegn, har det phonetisk Complement udenfor Nævneform i Enkelttal.

Lydtegn: *dan*, *kal*, *lib*.

ki, anvendes, som ovenfor[2] antydet, som Henførelsestegn efter kaldaiske Stæders Navne.

Vi tilføje et Par Exempler paa Brugen af aigyptiske Tegn:

Lydtegn: *sa* (senere *s*). — Ideographisk: Gaas. — Som Henførelsestegn findes Ordet *efter* Fugles og i det Hele efter bevingede Dyrs (Insekters) Navne, naar disse skrives med Lydtegn.

⋆ Lydtegn *tiva* eller *tiu*, og *seb* (senere *s*). — Ideographisk: Stjerne. — Henførelsestegn efter Stjerners og Stjernebilleders Navne.

---

[1] Man antager i Reglen, at Assyrerne og Babylonerne have optaget deres Skriftsystem fra et *skythisk* eller et med Skytherne beslægtet Folk.

[2] Se ovenfor S. 9 Anmk. 2 Slutning (S. 10).

Stavelsetegn *sakket*, *af*, *men*. — Ideographisk: Bi, Hvespe, *khibu* eller *kheb*. — Henførelsestegn efter Navne paa Honning og deraf dannede Varer, o. desl., samt efter Navne paa Bier og Hvesper, naar de vare skrevne med Lydtegn.

Stavelsetegn: *bu* og Bogstavtegn *b*; kan ogsaa forekomme som Billedtegn for et Ben eller en Fod og som Henførelsestegn efter Ord for Bevægelse o. desl.

men eller *muna*, ofte med Complementet :

setupu eller *setp* har ofte Complementet *tu* og *pu*.

Til Slutning maa vi endnu bemærke, at Flertal baade i Aigyptisk og i Assyrisk udtrykkes ved at tilføje et *Tegn for Tallet tre* efter det Ord, der skal sættes i Flertal[1].

I Assyrisk skrives Tegnet , i Aigyptisk eller

§ 2. Om Anvendelsen af Skrift hos de österlandske Folk.

En ikke ringe Del af de Optegnelser, vi have tilbage fra den østerlandske Oldtid, kunne utvivlsomt kaldes *historiske Skrifter* eller historiske Meddelelser, thi de ere aabenbart forfattede i den Hensigt, at Efterverdenen *maatte* lære at kjende de svundne Tiders udmærkede Mænd og herlige Begivenheder eller hele Rækker af herlige Begivenheder o. desl[2]. Men uheldigvis kunne de til de gamle Østerlande henhørende Skrifter, som fortælle om Fortiden, og som ere bevarede til vor Tid, *ikke alle* siges at være i strengere Forstand *historiske Skrifter*. Det store Flertal bestaar kun af Gravskrifter over lidet vigtige Privatmænd, og hvad de egenlig historiske Skrifter angaar, da ere de, om de end ikke ere saa ganske ringe af Antal og Omfang, dog aldeles ikke istand til at give os et fyldigt og klart Billede af *Forhold og Tilstande* i de Lande, hvis Fortid de berøre. Vi maa derfor her, i Lighed med hvad der er Tilfældet med Undersøgelser om andre fjernere Tiders historiske Forhold, søge at bøde paa denne Mangel ved at *hente Oplysninger*

---

[1] I Aigyptisk udtrykkes Flertallet af ideographisk skrevne Ord oftere ved en tredobbelt Gjentagelse af Billedet.

[2] Se nedenfor Kap. III § 4 Udsigten over Aigyptens Historie.

fra andre Optegnelser, der ikke have været bestemte til at meddele Efterretninger til Eftertiden, og som ere nedskrevne i ganske andre Øjemed. Af saadanne Optegnelser fra de gamle Østerlande have vi forskjellige tilbage, saaledes Aktstykker, der handle om Kjøb og Salg o. desl., Regnskaber og Lister, Breve og private Meddelelser, Votivindskrifter o. s. v. Ved første Øjekast ville rigtignok de allerfleste af disse synes at være *betydningsløse* eller uden stort Udbytte og Indhold for Historien, men ved en nøjere Prøvelse vil man finde, at de næsten alle indeholde smaa Bidrag, der — hvor forsvindende de end ere, hver for sig — naar de samles, ville udbrede et klart Lys over mange Forhold og mange Tidsrum, hvorom de egenlige historiske Aktstykker lade os i Uvished.

Det er dog *ikke alle østerlandske Folk*, fra hvilke vi have Optegnelser tilbage, og heller ikke ere de i de Lande, hvor saadanne Aktstykker ere opdagede, lige hyppige til enhver Tid. Vi skulle her give en kort Udsigt over de Tider og Lande, hvortil de fra de gamle Østerlande levnede Aktstykker henhøre.

Vi maa da først bemærke, at allerede i det fjerde Aartusinde f. Kr. var Skrift (Hieroglyph- og Hieratisk Skrift) i ikke ringe Brug iblandt Aigypterne, navnlig i Tiden efter 3500 f. K. i det gamle memphitiske Riges Blomstringsdage[1]. Kongen lod forfatte Optegnelser om de Begivenheder, der forefaldt i hans Rige, om Fremtoninger paa Jorden og paa Himmelhvælvingen, om Formørkelser o. desl., og formodentlig ogsaa om sine Indtægter og Udgifrer. I det Mindste vide vi, at de rigeste Privatmænd holdt nøje Regnskab i denne Henseende[2], og vi have derfor al mulig Anledning til at antage, at Kongerne have gjort det Samme; Præsteskaberne førte uden Tvivl ligeledes nøjagtige Regnskaber. Ved Siden heraf anvendtes Skrift til Mindeskrifter over Afdøde[3] o. desl.[4].

---

[1] Se sammesteds Kap. III § 4.

[2] I Gravene omkring de store Pyramider, der tilhøre denne Tid, ser man Datidens Aigyptere omgivne af Skrivere, der optegne deres Indtægter. Lepsius, *Denkmäler* II, 5.

[3] Vi have endel Gravskrifter fra denne Tid, se Kap. III § 4.

[4] Om Aigyptens Historie i dette og det følgende Tidsrum se nedenfor sammesteds.

I det følgende Aartusinde, Tidsrummet fra Aar 3000 til 2000 f. Kr. finde vi, i det Mindste naar Landet var lykkeligt og blomstrende, hvad der som oftest var Tilfældet, Skrift anvendt af Aigypterne omtrent i samme Omfang som i den glimrende Tid før Aar 3000 f. Kr. Under de forbigaaende mindre lykkelige Tidsrum synes Skriftens Anvendelse vel at have været mindre, men naar Riget atter hævede sig, tiltog Brugen af Skriften atter; saaledes var den navnlig betydelig i det saakaldte *mellemste Riges* mest glimrende Dage.

I den sidste Halvdel af det samme Aartusinde finde vi Skrift[1] (en Art hieratisk Skrift) i Brug i det sydlige Mesopotamien, i Kaldaia, iblandt det der herskende Folk, som vi ville foreslaa at kalde *de gamle Kaldaier*[2]; ligesom i Aigypten benyttedes Skriften her, foruden til Mindeindskrifter paa de Bygninger, Kongerne rejste, tillige til Optegnelser om de Begivenheder, der forefaldt i Riget, ligesom man ogsaa nedskrev Iagttagelser over Fremtoninger i Naturens Rige, o. desl.

I den første Halvdel af det næste Aartusinde, i Tiden fra Aar 2000 til 1500, finde vi Skrift i Brug — foruden i Aigypten, hvor dens Anvendelse henimod Midten af Aartusindet tager et betydeligt Opsving[3] — tillige i Kaldaia, og fremdeles i Babylonien, samt uden Tvivl ogsaa hos Assyrerne og hos flere syriske Folk, saaledes formodentlig iblandt Phoinikerne.

I den sidste Halvdel af det andet Aartusinde f. Kr., i Tiden fra Aar 1500 til 1000, havde Skriftens Brug sit største Omfang i Aigypten. Navnlig under Rasønnerne, fremfor alle under Rameses II.[4], udfærdigedes der i Aigypten en utrolig Mængde skriftlige Anordninger og Bestemmelser fra overordnede Statstjenere til

---

[1] Denne Skrift har uden Tvivl udviklet sig af en *hieroglyphisk Skrift*, som vi med god Grund kunne tænke os anvendt i Tiden før Aar 2500.

[2] Se nedenfor Kap. III § 3 om Kaldaias ældste Historie.

[3] Dette Opsving indfandt sig efter Overvindelsen af det halv-fremmede Hyrde- eller Hyksosrige i Egnen om Menzaleh-Søen; se nedenfor Kap. III § 4. Om Hyksos slgn. ogsaa nedenfor § 6 Manethos Bemærkning.

[4] Om Rameses II. se nedenfor Kap. III § 4.

deres Undergivne, og mangfoldige Indberetninger afgaves af *underordnede Embedsmænd* til deres Foresatte[1]. Alle, Høje og Lave, holdt, synes det, nøjagtige Dagbøger over Gangen i deres Forretninger, imedens andre Embedsmænd optegnede alle Begivenheder, der kunde synes at fortjene at bevares til Efterverdenen. De fleste Afdøde af de højere Stænder hædredes ved Gravskrifter, der meddelte Oplysninger om deres Stilling i Livet m. m., imedens andre Indskrifter, indhuggede i Gravkamrene eller nedskrevne paa Papyrusruller ved Siden af det afsjælede Legeme, søgte at lette dem deres Vandring efter Udgangen af det jordiske Liv[2]. Ved Retsforhandlinger nedskrev man Klagernes og de Anklagedes Forklaringer og Resultatet af hvad andre Undersøgelser man foretog, ligesom ogsaa de afsagte Kjendelser o. s. v. opskreves[3]. Derimod finde vi intet Spor af, at Skrift i synderligt Omfang blev anvendt af Private; den synes ikke at være anvendt ved Forhandlinger mellem Mand og Mand som ved Kjøb, Salg, Laan, Leje o. desl.

I de efter Aar 1000 nærmest følgende Aarhundreder havde Skrift endnu bestandig ikke liden Anvendelse i Aigypten, men da Retten ofte sad i Spydstagen[4] og den gamle Regelmæssighed i Statsstyrelsen efterhaanden gik tabt, saa blev Anvendelsen af Skrift ved Statens Bestyrelse i disse Tider betydelig indskrænket i Aigypten. Derimod tiltog Brugen af Skrift uden Tvivl noget i flere *asiatiske Lande*, ja den bredte sig maaske til Folk, der tidligere *ikke havde bekymret sig noget derom*[5].

Imidlertid var den hele Bevægelse temmelig langsom, og saaledes blev det ved indtil langt hen i det ottende Aarhundrede

---

[1] Endel af disse Breve og Optegnelser have vi endnu. Prøver vil findes nedenfor Kap. III § 4 i Fremstillingen af Rameses II.'s Historie.

[2] Om Dødspapyrus'erne, der medgaves de Døde, se bl. a. Forfatterens *Assyrien* § 16 S. 205 ff.

[3] Se nærmere Oplysninger om saadanne Aktstykker i Forfatterens *Assyrien* § 19 S. 225 Anm. 3.

[4] Se nedenfor Kap. III § 4.

[5] Israeliterne anvendte under David og Salomo Skrift i vid Omfang ved Rigets Bestyrelse, se Forfatterens *Assyrien* § 28 S. 284—286.

f. Kr.[1]. Da fik man, som det synes, temmelig pludseligt, Øjnene op for, hvor stor en Nytte man kunde have af Skrift, *og hvor fortrinligt den egnede sig til Overenskomster imellem Mand og Mand*, navnlig ved Kjøb, Salg, Laan, Leje o. desl. Thi ligesaa let som det mundtlige Ord lod sig forrykke, ligesaa fast stod det skrevne Ord, idet det gjorde Sagen klar og uomtvistelig.

Om Grunden til dette Opsving i Brugen af Skrift i private Forhold, hvilket vi kunne spore omtrent samtidig i Aigypten, Assyrien og iblandt Israeliterne[2], kan man være uenig; men efter al Sandsynlighed skyldtes det *den* Omstændighed, at de *internationale Forbindelser navnlig i det ottende Aarhundrede vare blevne betydelig udvidede*, idet Handelen, der hidtil kun var dreven imellem Naboer, nu banede sig nye Veje, og derved sammenknyttede fjernt

---

[1] Ved Midten af det niende Aarhundrede sker der dog allerede ligesom et større Fremskridt i Brug af Skrift. I Assyrien lade *Assur-nasir-pal* og *Salman-eser* Vægene i deres Paladser smykke med historiske Indskrifter, i Moab lader Mesha en Indskrift indhugge til Minde om sine Sejre o. desl. Ved samme Tid udbredes ogsaa Skrift til Hellas.

[2] I Aigypten tilhøre de ældste Aktstykker, der angaa Ejendomsoverdragelser o. desl., vi have tilbage, Taharka (Tirhaka's) Regjeringstid, d. e. Begyndelsen af det syvende Aarhundrede f. Kr., fra hvilket Tidspunkt af vi besidde adskillige Aktstykker af lignende Indhold. I Assyrien begynde denne Art Aktstykker i de sidste Aartier af det ottende Aarhundrede f. Kr., og ere navnlig hyppige i den første Halvdel af det syvende Aarhundrede, ja endnu indtil Aar 640. I Babylonien haves enkelte Aktstykker, der tilhøre samme Tidsrum, og desuden haves der en stor Mængde Signetstene fra det syvende og sjette Aarhundrede f. Kr., hvad der jo vidner om, at der i dette Tidsrum har været endel Anvendelse for dem. Endel Signetstene fra Syrien tilhøre sandsynligvis for en stor Del de samme Tidsrum, smlgn. M. de Vogüé, *Entailles à légendes sémitiques* i *Revue Archéol.*, nouv. série XVII, S. 432 ff. (1868). Iblandt Israeliterne vare Kjøb og Salg o. desl. i ældre Tider altid afgjorte ved mundtlige Forhandlinger, se *Gen.* 23, 3—20; 2 *Sam.* 24, 19—24. Endnu i Esaias' Dage, de sidste Aartier af det ottende Aarhundrede f. Kr., var Anvendelsen af Skrift sjælden, men i Jeremias' og Ezekhiels Dage tales der baade om skriftlige Kjøbekontrakter (*Jer.* 32, 10), om Breve (29, 1 og 25), om Pen (8, 8), om Blæk, (36, 18), om Signet (22, 24), Pennekniv (36, 23), om offenlige Skrivere (*Ezek.* 9, 2 ff. og 11). Se videre Forfatterens *Assyrien* S. 25—42.

fra hinanden liggende Lande, som tidligere neppe havde anet hinandens Tilværelse. Herved maatte det jo ske, at Forretninger, der tidligere vel i Reglen kun vare drevne mellem Mænd, der kjendte hinanden fra Barnsben af, — mellem hvem det mundtlige Ord var nok —, nu ofte afgjordes med Fremmede eller med Folk, man ikke kjendte saa nøje, hvorfor det jo var ganske naturligt, at man søgte at sikkre sig ved at lade Overenskomsten optegne i Vidners Overværelse og forsegle af dem.

Denne Anvendelse af Skrift i private Forhold finde vi endnu i fuld Brug i Persertidens ældre Dage, men den tager stadig af, sandsynligvis som en Følge af, at Velstanden i de fleste Egne var i jevn Tilbagegang efter Frihedens Tab, hvad der naturligvis maatte virke svækkende paa Livet i Handel og Omsætning. Naar Handelen atter sank ned til Tuskhandel mellem Naboer, var det jo ikke fornødent at opsætte skriftlige Overenskomster.

Forøvigt anvendtes Skrift ikke lidet i det persiske Rige ved Statens Bestyrelse[1], og det Samme var ligeledes Tilfældet i de Stater, der voksede op paa Ruinerne af Alexandros' Rige; kun med den Forskjel, at der i Perserriget benyttedes *østerlandske Sprog*, hvorimod det græske Sprog brugtes meget i de efter Alexandros' Død oprettede Riger, navnlig ved den øverste Styrelse. Imidlertid anvendtes de gamle Sprog endnu i længere Tid til forskjellige skriftlige Optegnelser, i enkelte Lande endog lige til Middelalderens Begyndelse[2].

§ 3. Østerlandenes Literatur.

De Skriftstykker, vi have tilbage fra de østerlandske Folk, bestaa ikke udelukkende af tørre Sammenkjedninger af Navne og Ord uden literært Liv. Et ikke ringe Antal af de Aktstykker, der ere komne for Lyset i Østerlandene, have en *literær Karakter* og ere aabenbart *Dele af en virkelig Literatur.* Forskjellige Indskrif-

---

[1] Se *Esras* 6, 1—2.

[2] I Mesopotamien fandtes der endnu paa Moses af Khorene's Tid velforsynede og tilgængelige Arkiver, se Mos. Chor., *Hist. Arm.* II., 6; se V. Langlois i *Bulletin de l'Académie des Sciences de Saint Petersbourg* III, S. 582 (1861). Slgn. Forfatterens *Assyrien* S. 51 Anm. 3.

ter, der tale om Bøger og Skrifter, af hvilke intet Brudstykke er kommet ned til os, vise tilfulde, at flere af de gamle østerlandske Literaturer ikke have været af saa ganske ringe Omfang, men ret vel kunne siges *forholdsvis at have været temmelig rige.* Disse Vidnesbyrd om literære Frembringelser til forskjellige Tider, i Forening med de Levninger, vi have tilbage af Skrifter af utvivlsomt literært Værd, vise os endvidere, at flere af disse Literaturer have vedligeholdt sig og fortsat sig igjennem lange Tidsrum.

Det er en Selvfølge, at vi kun kunne gjøre os Gisninger om, *hvor* i Østen de ældste *virkelige literære Skrifter* ere fremkomne, og af hvad Beskaffenhed og Indhold de have været. Imidlertid kunne vi ikke tilbageholde en Formodning om, at de ældste Skrifter af literær Betydning, der fremkom i Østen, vare de Skrifter, man kalder *Rigs-Aarbøger*[1]. Disse Skrifter, der sandsynligvis førtes hos de fleste mere udviklede Folk, bestode af Rækker af nøjagtige, mindst en Gang om Aaret nedskrevne Optegnelser om, hvad der var forefaldet af Mærkeligt i *Riget* og i *Kongens Liv*, siden sidste Optegnelse nedskreves[2]. Saadanne Optegnelser have vel fra først af kun bestaaet af *simple Opregninger af Tildragelser*, men det er jo meget sandsynligt, at man efterhaanden har anvendt mere Omhu paa Formen og Fremstillingen, idet man, istedetfor at give usammenhængende Meddelelser, efterlignede de Dannedes Tale; og at Følgen heraf blev, at disse Skrifter, i det Mindste for en Del, kom til at faa literær Betydning. Naar man saaledes havde begyndt at lægge Vind paa en sammenhængende Fremstil-

---

[1] Vi have ingen Brudstykker af Rigs-Aarbøger tilbage, men vi have dels *Udtog* af saadanne, dels omtales de ofte i paalidelige Kildeskrifter fra flere Folk, saaledes at vi ikke kunne tvivle om, at de virkeligt have været til. Men de have naturligvis ikke været af samme Beskaffenhed hos alle Folk. Om *Rigs-Aarbøger* se Forfatterens *Assyrien* § 3.

[2] Rigs-Aarbøgerne synes i de fleste Lande med stor Forkjærlighed at have dvælet ved, hvad Kongen foretog sig, og maa derfor have indeholdt meget af temmelig liden historisk Værd. Men paa den anden Side maa naturligvis deres Skildringer af Alt, hvad der angik Landet og Riget, have været af største Værd i historisk Henseende.

ling, saa er det jo naturligt, at man efterhaanden har forsøgt at behandle andre Gjenstande i skriftlig Fremstilling.

Den aigyptiske Literatur.

Fra Aigypten besidde vi Skrifter af meget forskjelligt Indhold: Hymner og Sange[1], digteriske Beskrivelser af Steder, Egne[2] og Begivenheder, digteriske Betragtninger over de forskjellige Samfundsklassers og Stænders Stilling og Vilkaar i Livet[3], lægevidenskabelige Skrifter[4], Skrifter, hvis Gjenstande vare tagne fra Sædelærens Omraade[5], forskjellige historiske Skildringer[6], Levnetsbeskrivelser[7], Æventyr, Romaner og phantastiske Fortællinger[8], endvidere Ritualer og andre Skrifter, der angaa Religionen[9], astronomiske Skrifter[10] o. desl.

Disse Skrifter *tilhøre meget forskjellige Tider*, og der ligger uden Tvivl mere end tre tusinde Aar mellem de ældste og de yngste af dem. En Levnetsbeskrivelse over Aigypteren *Unnas* stammer saaledes fra det saakaldte *sjette Dynastis* Tider[11] og er følgelig uden Tvivl ældre end Aar 3000 f. Kr., medens de i det demotiske Sprog[12], den senere Tids Talesprog, affattede Skrifter, ere *yngre end Psametik* og sandsynligvis for største Delen tilhøre Ptolemaiertiden[13].

---

[1] Se Forfatterens *Assyrien* § 16, S. 200—202, og § 20 S. 226—227 og S. 228.

[2] Prøver paa saadanne ville findes nedenfor Kap. III. § 4.

[3] Se *Assyrien* § 20 S. 228.

[4] Sammesteds § 17 S. 214—217.

[5] Sammesteds § 20 S. 229—230. Et af de vigtigste Skrifter af moralsk Indhold findes i *Papyrus Prisse:* Ptah-hoteps Tankesprog.

[6] Se sammesteds § 15 S. 186 ff.

[7] Se sammesteds § 15 S. 195—197.

[8] Se sammesteds § 20 S. 229.

[9] Den vigtigste af denne Klasse er *de Dødes Bog*, sammesteds S. 205—211.

[10] Se sammesteds § 18 S. 219—222.

[11] Texten findes udgivet i *Mémoires de l'Académie des Inscr.* XXV, II, pl. VII og VIII (1866). Om det *sjette Dynasti* se nedenfor Kap. III § 4.

[12] Om de aigyptiske Sprog se Forfatterens *Assyrien* § 13 S. 161 ff.

[13] Af demotiske Skrifter af literær Betydning maa vi navnlig omtale en Art Roman og flere Samlinger af Tankesprog o. desl.

Forøvrigt har den aigyptiske Literatur naturligvis ikke været lige blomstrende til alle Tider. I flere Tidsrum stod Literaturen aabenbart i Stampe, saaledes uden Tvivl fremfor Alt i de Tider, *da Skrift kun anvendtes lidet;* men saa synes den til Gjengjæld at have taget et nyt Opsving, naar Brugen af Skrift atter udvidede sig. Allerede i det *gamle* Riges Dage, før Aar 3000 f. Kr., forfattedes literære Skrifter i Aigypten. I Begyndelsen af det mellemste Riges Tid tales der om *Bogsamlinger* og om *Bøger, man antog for tabte*[1]; altsaa var Literaturen allerede dengang ingenlunde ubetydelig. Senere, under Rameses II., tretten til fjorten Aarhundreder f. Kr., er *Literaturen atter temmelig frugtbar*; men det er ogsaa den gamle Literaturs sidste Opblomstring. Den kommer vel atter til Live under Psametik, men den synes dog ikke at have havt den Friskhed og Originalitet som tidligere, og man indskrænkede sig, synes det, nærmest til at samle og bearbejde ældre Skrifter[2].

Literaturen i Assyrien og Babylonien.

De Rester, vi have tilbage af den gamle assyriske og babylonske Literatur, tilhøre næsten alle enten den sidste Del af det ottende Aarhundrede f. Kr. eller det syvende Aarhundrede. Fra ældre Tider haves kun faa Skrifter af literær Betydning. Imidlertid er det nok muligt, at adskillige af de Skrifter, der opbevaredes i Bogsamlingen[3] i Ninive, hvoraf en Del nu findes i London, til-

---

[1] Det fortælles i en Papyrus i Museet i Kairo, at en Kong *Nefer-hotep* af det trettende Dynasti under et Besøg i Bogsamlingen i Abydos der opdagede en Bog, som man antog for tabt, smlgn. Maspero, *Essai sur l'inscription d'Abydos* S. 22 Note 1. — *Papyrus Prisse*, Ptah-hotep's Tankesprog, tilhører allerede det ellevte Dynastis Tid. Om det *mellemste Rige* se nedenfor Kap. III § 4.

[2] Om den aigyptiske Literaturs Historie smlgn. Forfatterens *Assyrien* § 14 S. 169—181.

[3] Der fandtes ved Layards Udgravninger af Høien Kujundshik i Ruinerne af Ninive en stor Mængde brændte Lertavler med Kileskrift. De førtes til London, hvor man siden har opdaget, at de *dels* bestaa af *Aktstykker fra det daglige Liv*, handlende om Ejendomsoverdragelser o. s. v. *dels* af Skrifter af literær Betydning. De i Kujundshik fundne

høre ældre Tider, thi flere af dem vare *Afskrifter*, men hvad Tid de tilhøre, vide vi ikke. Assyriens Literatur var forøvrigt temmelig rig; der fandtes mangeslags Skrifter af fortællende Indhold, digteriske Fremstillinger samt talrige astrologiske, astronomiske, mythologiske, geographiske og sprogvidenskabelige Skrifter[1] m. m. Den assyriske Literatur knustes, som det synes, fuldstændigt ved Assyrerrigets Fald; heller ikke den babylonske Literatur synes at have overlevet Tabet af Friheden ret længe.

Babylonien forblev forøvrigt ikke uden al Nationalliteratur i den senere Tid. Det aramaiske Sprog, der allerede i det ottende Aarhundrede anvendtes i Skrift, blev efterhaanden literært Sprog i det sydlige Mesopotamien, hvor Araberne forefandt en egen Literatur, som de kaldte den *nabataiske Literatur*[2], som aabenbart ikke kan være Andet end en i aramaisk Sprog affattet Literatur.

Kaldaias ældste Befolkning, *de gamle Kaldaier*[3], havde uden Tvivl en virkelig Literatur, men af den er Intet bevaret; de Indskrifter, vi have[4], ere temmelig blottede for literært Liv.

Literaturen i andre Østerlande.

I Syrien synes der hos flere Folk *at have været en virkelig Literatur*, men med Undtagelse af Biblen have vi neppe noget fra Syrien stammende Stykke tilbage, som kan siges at tilhøre en Literatur i egenlig Forstand. De fleste phoinikiske Indskrifter have intet literært Værd[5]. Hvorvidt der i andre Østerlande, saa-

---

Lertavler stamme altsaa dels fra Assyriens Rigsarkiv dels fra en Bogsamling, om hvilken vi af flere Indskrifter erfare, at den havde været bestemt til en offenlig Samling *til Folkets Belæring*, se Indskriften hos Oppert, *Expédition scientifique en Mésopotamie* II, S. 359—360.

[1] I Rawlinsons *Inscriptions* III, pl. 60—65 findes udgivne Brudstykker af et stort Værk om Magi, Astrologi o. s. v.; pl. 66—69 Stykker af mythologiske Værker, og II pl. 5 ff. samt III, pl. 70 Stykker af Værker om Sprog og Skrift.

[2] Om Nabataierne og deres Literatur m. m. se navnlig Quatremère i *Nouveau Journal Asiatique* XV (1835), slgn. Forfatterens *Assyrien* S. 240.

[3] Se ovenfor S. 15 og nedenfor Kap. III § 3.

[4] De fleste ere udgivne af Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 1—5.

[5] Se nedenfor § 5 S. 48—49.

ledes i Persien[1], Armenien, Lilleasien og Arabien, skulde have været en *virkelig Literatur* i ældre Tider, derom kunne vi paa Grund af Mangel paa tilstrækkelige Kildeskrifter Intet meddele.

§ 4. Om Literaturens Betydning og Indflydelse paa Folket.

Omendskjøndt flere gamle østerlandske Folk saaledes besad en *virkelig Literatur*, og hvor omfangsrig den end var i nogle Lande, saa finde vi dog i de fleste Tidsaldre — hvad Folk vi end vende os til — *kun faa Antydninger af, at den udøvede nogen synderlig Indflydelse paa Folket* eller spillede nogen Rolle i Livet. Der gaves ganske vist oftere Mænd, der tilfulde fattede, at man af Literaturen i mange Retninger kunde samle sig nyttige Kundskaber for Livet, ja vel endog have Adspredelse og Underholdning deraf, men Antallet af saadanne Mænd var i Reglen kun ringe, og ikke blot Folkets store Masse, der jo ikke havde Kundskab til Skrift, men selv det overvejende Flertal af dem, der ved deres Opdragelse og Stilling i Samfundet havde al Anledning til at sysle med literære Sager, forholdt sig uden Tvivl i Reglen meget *ligegyldig ligeoverfor Literaturen* og dens Frembringelser[2].

Med Literaturen syslede, synes det, egentlig kun de, der paa

---

[1] Om de literære Forhold i Iran slgn. Forfatterens *Assyrien* § 24 S. 255 ff.

[2] Interessante Oplysninger om Literaturens Stilling og Anseelse i Aigypten i Rameses II.'s Dage, tretten til fjorten hundrede Aar f. Kr. erholde vi af en Brevveksling imellem *Amon-m-an* og *Pen-ta-ur*, der findes i en Papyrus i London. Her foreholder den Førstnævnte *Pen-ta-ur*, hvor stor Nytte man kunde have af at grandske i Landets ældre Literatur; man vilde heraf se, „hvorledes Fortidens Konger holdt de Urolige i Tømme, og hvorledes de styrede Landet“ o. s. v., og han opfordrer ham paa det Indstændigste til at kaste sig over literære Sysler, hvorfor man ser han aldeles ingen Smag havde. Af enkelte Antydninger synes det at fremgaa, at *Pen-ta-ur* langtfra var den Eneste af sine Samtidige, der agtede Literaturen ringe. I sine senere Dage blev *Pen-ta-ur* forøvrigt selv en anset Forfatter. Vi have af ham iblandt Andet en Beskrivelse af Rameses II.'s Krige i Syrien. *Pen-ta-ur's* og *Amon-m-an's* Brevveksling findes i *Papyrus Sallier* I — udgivet *Select Papyrus* pl. III l. 4 — pl. IX l. 11 (London 1843 Fol.). Om Pentaur slgn. Forfatterens *Assyrien* S. 12—13 og S. 193.

Grund af deres Stilling i Samfundet og paa Grund af det Embede, de beklædte i Staten o. desl. havde en Forpligtelse til at bevare den i et eller andet Fag fra Fædrene nedarvede Kundskabsmasse, og sørge for, at den blev overleveret Efterverdenen. Med andre Ord, i de historiske Optegnelser grandskede kun Rigets eller Kongens Rigs-Historiographer, i de lægevidenskabelige Skrifter kun de fornemste Læger (formodentlig navnlig Kongens Læger), i de astronomiske og astrologiske Skrifter nærmest kun Kongens øverste Astronomer og Astrologer, i de moralske Skrifter navnlig de Embedsmænd, som Kongen benyttede sig af ved Udarbejdelsen af Love, Anordninger, Bestemmelser o. s. v., i de digteriske Fremstillinger nærmest kun de, der vilde forfatte Lovsange til Guders og Kongers Pris o. s. v.

Under disse Omstændigheder, da Literaturen i Østerlandene saaledes for største Delen var nøje knyttet til Statsstyrelsen og til Kongens Omgivelser, og da Forfattervirksomhed var en Embedspligt og ikke en Frugt af indre aandelig Trang, og da Literaturen, som vi have antydet, sandsynligvis fra først af var *kommet ovenfra*, og oprindeligt nærmest havde været bestemt til at *forherlige Kongen*[1], — imedens den i Hellas fremstod saa at sige af sig selv *udaf Folkets Midte*, som en Fortsættelse af den frie Folkedigtning —, saa kan det ikke undre os, at den ikke havde stor Indflydelse paa Folket, og at dette betragtede *den som Noget, der alene vedkom enten kun Kongen selv eller højest hans og Helligdommenes fornemste Tjenere*[2]. Hertil kom vel ogsaa, at disse paa deres Side Intet gjorde for at udbrede Kjendskab til Literaturen i de under dem staaende Samfundskredse, idet de sandsynligvis ønskede at beholde Kjendskab til Literaturen for dem selv, for at kunne fremhæve denne som Noget, der *særlig hævede dem over Mængden.*

---

[1] Se ovenfor S. 19 Anmk. 2.

[2] I det Mindste søger man forgjæves mindste Antydning af, at Literaturen havde nogen almindelig Interesse. Det er altid Konger og højtstaaende Personer, der bringes i Forbindelse med Literaturen. I Ritualet nævnes flere Afsnit som forfattede af Prindser eller Konger, se Lepsius, *Todtenbuch* c. 64.

Vidnesbyrd om Literaturens ringe Indflydelse blandt Østens Folk kunne, som alt antydet, gjenfindes i mange Tidsaldre og hos flere Folk[1]. Men, som det synes, var der dog *et Tidsrum*, der gjør en Undtagelse, nemlig det Tidsrum, der omtrent omfatter det syvende Aarhundrede f. Kr. og *et Par Aartier af de to tilstødende Aarhundreder.* I dette Tidsrum spores der aabenbart hos flere Folk *en større almindelig Interesse for Literaturen* end tidligere og en Bestræbelse fra oven af for at udbrede Kundskab til Literaturen iblandt Folket. Vi maa blot minde om, hvorledes Assyrerkongerne i den første Halvdel af det ottende Aarhundrede f. Kr. i Ninive stiftede et Bibliothek, der efter Indskriften i det Rum, der var bestemt til at opbevare det, var anlagt til Folkets Belæring[2], imedens vi faa Aartier efter i Juda Rige se Folket trænge sig til Templet i Jerusalem for at høre, hvad der stod at læse i Herrens *nylig fundne* Lovbog[3], ligesom vi ogsaa finde Antydninger af tilsvarende Forhold fra Aigypten i samme Tidsrum.

At Vækkelsen af denne Interesse for Literaturen hos Østens Folk netop fremkom i dette Tidsrum, kan forøvrigt ikke undre os; thi, som vi have bemærket, var der i dette Tidsrum iblandt Østerlandenes Folk vakt *stor Opmærksomhed for Betydningen af Skrift og skrevet Ord*, og Intet var jo naturligere end, at denne Opmærksomhed udvidedes til Alt, hvad der fandtes af *skrevet Ord* i Landet, og da navnlig til det, *Forfædrene havde efterladt sig;* thi man kunde jo vente, at de deri havde nedlagt Frugterne af deres Livserfaring og Iagttagelser.

---

[1] Fra det syvende Aarhundrede af blive biographiske Indskrifter paa Gravtavler hyppigere i Aigypten end tidligere.

[2] Slgn. ovenfor S. 21 Anmk. 3 (S. 22).

[3] Se 2 *Kong.* 22, 8. Hvad enten Lovbogen virkeligt var funden eller først var skreven, d. e. udarbejdet i sin nuværende Skikkelse, dengang, saa er det aabenbart, at den vakte den største Opsigt. Man lægge fremdeles Mærke til, at Kong Jojakim brænder *Jeremias' Skrift* (*Jer.* 36, 23); han frygter aabenbart dette *Skrifts Indflydelse paa Folket*, hvad der jo forudsætter, at Bøger og Skrifter dengang vare Gjenstand for en *almindelig Opmærksomhed.* Se Forfatterens *Assyrien* § 2 S. 39—40.

Forøvrigt er det ikke umuligt, at ogsaa en anden Indflydelse har gjort sig gjældende. Vi kunne ikke frakjende Østens Folk al historisk Sands; hos mange Folk bevaredes Sagn fra Fortiden med megen Troskab, og nye Sagn synes efterhaanden at have dannet sig om Begivenheder, der laa indenfor den skrevne Histories Omraade. Men denne Interesse for Fortiden var dog hos Folkets store Masse sikkert ubestemt, og om klare, tydelige Forestillinger om Fædrelandets Skjæbne i de svundne Dage bekymrede man sig neppe. Skulde der imidlertid engang foregaa et Omslag i denne Henseende, saaledes at Interessen for Folkets virkelige Fortid steg, og man begyndte at føle Trang til at erholde mere klare og bestemte Forestillinger om de svundne Tiders Begivenheder, saa maatte jo ogsaa Opmærksomheden for Literaturen, der alene kunde tilfredsstille denne Trang, tage betydeligt til. Dette synes ogsaa virkeligt at have været Tilfældet i dette Tidsrum. Det er nemlig, som vi nedenfor skulle udvikle[1], at formode, at der, ved den hurtige Udvikling af de internationale Forbindelser og Handelssamkvemmet og den dermed i Forbindelse staaende Udvidelse af Folkenes Synskreds, i ærgjerrige Herskersjæle er bleven fremkaldt Drømme om Verdensherredømmet, der dreve Erobrerne til at bruge voldsomme Midler for at undertrykke de af dem besejrede Folks Nationalitet, for ikke ved disses Oprør at standses i deres Fremgang. Denne Omstændighed har da atter, synes det, havt til Følge, at de truede Folks hidtil slumrende nationale Bevidsthed begyndte at vækkes[2]; og det saaledes fremkaldte *nationale Liv og Bevægelse* har, som vi have Grund til at formode, snart udbredt sig til alle Sider, selv til Folk, hvis Nationalitet ikke truedes med Undergang, men som meget mere truede andre.

Det var jo ganske naturligt, at den vaagnende nationale

---

[1] Se nedenfor Kap. III § 3.

[2] Vi se fra det ottende Aarhundredes Slutning Folkene med *langt større Udholdenhed end tidligere* at kæmpe for deres Selvstændighed. Man tænke paa Tyros, paa Babylons mange Opstande mod Assyrerne, paa Aigypternes Udholdenhed i Kampen mod Assyrerne!

Bevidsthed hos Østens Folk vakte *Kjærlighed til disses Fortid*, og fremkaldte Trang hos Folket til at skaffe sig bestemtere Underretning om Fædrelandets gamle Historie, og at den saaledes blev Anledning til, at de gamle Skrifter, der fortalte om Fædrene og deres Bedrifter, droges frem for at undersøges og derved bleve Gjenstand for en almindeligere Opmærksomhed[1].

Hvorledes det end forholder sig med Oprindelsen til denne i dette senere Tidsrum af Østerlandenes Oldtid vakte større Interesse for Nationalitet, Historie og Literatur, saa er det i ethvert Tilfælde klart, at den ikke formaaede ret *længe at holde sig ren og ublandet.* Det synes næsten, som om man snart — rimeligvis dog først, da Ulykkerne begyndte at bryde ind — *blev utilfreds med den virkelige Historie*, idet man ikke fandt den glimrende nok, og at man derfor gav sig til at overdrive og udsmykke den, saaledes at man med Stolthed kunde tænke paa sin Fortid[2]! Navnlig synes det, at de fleste gamle østerlandske Folk i disse Tider bestandig tillagde sig *en højere og højere Ælde,* idet de haabede *derved* at kunne aftvinge Verden Beundring, nu da de følte Umuligheden af ved Magt og Storhed at kunne skaffe sig Berømmelse. Herved fremkom der efterhaanden flere udsmykkede og overdrevne Fremstillinger af Østerlandenes Historie, som snart trængte de sandfærdige, paa virkelige historiske Optegnelser grundede Nationalhistorier endel i Baggrunden, hvad der ikke er bleven af ganske ringe Betydning i Verden. En Følge heraf blev det nemlig, at de Hellenere, som søgte Oplysninger om Østerlandenes gamle Historie, *saaledes Herodot og Ktesias, erholdt deres Meddelelser fra denne Art Kilder*, og da disse Forfattere i Reglen ere blevne lagte til Grund for Fremstillinger af Øster-

---

[1] Der gives flere Spor af, at man i dette Tidsrum i Aigypten har *forfattet aigyptiske Fædrelandshistorier.* Se Forfatterens *Assyrien* S. 194 og S. 57 Anmk. 5. Næsten alle assyriske Skrifter, som behandle større Afsnit af Assyriens Historie, og hvoraf vi have Brudstykker tilbage, tilhøre ogsaa dette Tidsrum.

[2] I *Krønikernes Bøger* spores Benyttelsen af saadanne meget overdrevne Kildeskrifter. Se Forfatterens *Assyrien* § 5 S. 65.

landenes gamle Historie, som endnu i vore Dage ere de mest udbredte, er det jo klart, at disse ikke kunne være videre nøjagtige.

§ 5. Udsigt over de for Syriens gamle Historie vigtigste østerlandske Aktstykker.

Der staar endnu tilbage at kaste et Blik paa de *vigtigste til vore Dage bevarede Skrifter og Optegnelser fra den østerlandske Oldtid*, fra hvilke vi kunne vente at hente *Oplysninger om Syriens og de syriske Folks Oldtids Skjæbne*, eller som i det Hele indeholde Bidrag til Opklaring af syriske Forhold i Oldtiden.

Disse Kildeskrifter skyldes navnlig tre Folk, Aigypterne, Assyrerne og endelig Syrerne selv.

Antallet af de gamle Optegnelser og Aktstykker fra disse Lande, der berøre Syriens Historie eller give Bidrag til Opklaring af syriske Forhold, er ikke ringe; men uheldigvis danne disse østerlandske Kildeskrifter ikke nogen sammenhængende Række. De give kun *spredte Oplysninger*, om hvis indbyrdes Orden og Tidsfølge vi vilde være aldeles uvidende, naar vi ikke, ved Hjælp af forskjellige andre Optegnelser og Aktstykker, der forøvrigt aldeles ikke *ligefrem* angaa Syrien, vare istand til at danne os en *Ramme*, hvori disse Meddelelser lade sig indfatte, saa at deres Indhold kan benyttes, og de kunne tjene som historiske Kildeskrifter. I den Udsigt, som vi skulle give over Beskaffenheden af de østerlandske Kilder, hvorfra vi kunne hente Bidrag til Syriens Historie, maa vi følgelig ligesaavel tage Hensyn til de Skrifter og Aktstykker, som udgjøre Rammen eller Indfatningen for de Optegnelser, der angaa Syrien, som til disse selv. Vi medtage disse Aktstykker saa meget desto hellere, som vi derved tillige gjøre Regnskab for det Grundlag, paa hvilket den nedenfor givne Udsigt over Assyriens og Aigyptens Historie er bygget.

Aigyptiske Aktstykker, der ere af Vigtighed for Tidsregningen.

Det bedste Hjælpemiddel til Fastsættelsen af den *aigyptiske Tidsregning*, ligesom i det Hele til Fremstillingen af Aigyptens Historie, vilde naturligvis de aigyptiske Rigs-Aarbøger og Nationalhistorier have afgivet; men da disse, som bekjendt, *alle ere gaaede tabte*, maa vi nøjes med andre Optegnelser. Som et af de vigtigste

af disse maa vi nævne *den turinske Kongepapyrus*[1], der, som Skrift og Indhold tilstrækkeligt viser, er forfattet en Tid før Aar 1000 f. Kr. og maaske endda er en Afskrift af et endel ældre Aktstykke, da den standser længere Tid før Aar 1500 f. Kr. Aktstykket, der er skrevet med *hieratiske Skrifttegn*, giver en nøjagtig Fortegnelse over alle Aigyptens Konger fra de ældste Tider indtil Aigyptens Gjenoprettelse ved Ahmess (Amosis eller Amasis I), efter Tilintetgjørelsen af det halvt fremmede *Hyksos*- eller Hyrdefolk, som en Tidlang havde hersket i det nordostlige Aigypten[2]. For hver Konge er der angivet, *hvor mange Aar*, i Reglen ogsaa hvor mange *Maaneder og Dage* han har regjeret, og hvor mange Aar, stundom endog hvor mange Maaneder og Dage, han levede. Kongerne ere ordnede i deres Rækkefølge paa Thronen saaledes, at der ved hver Dynastiskifte angives, hvor mange Konger det sidst afsluttede Dynasti bestod af, og hvor lang Tid de havde regjeret tilsammentagne. Uheldigvis er denne i kronologisk Henseende saa højst vigtige Papyrus, ved at uddrages af den Flaske, hvori den opbevaredes, i saa høj Grad bleven beskadiget, at man nu kun tør benytte dens Brudstykker, *forsaavidt* som man har andre Kilder ved Siden. Vi maa forøvrigt tilstaa, at den turinske Papyrus forholdsvis kun har ringe Betydning for os *her*, eftersom intet aigyptisk Aktstykke bestemt taler om, at Syrien er kommen i videre Berøring med Aigypten i det Tidsrum, der behandles i denne Papyrus[3].

Derimod findes der paa aigyptiske Tempelvæge stundom indhugget Fortegnelser *over Aigyptens vigtigste Konger*, fra Mena's

---

[1] Udgaver haves af Wilkinson og Andre. Man finder desuden Brudstykkerne gjengivne i Facsimile i Lepsius' *Königsbuch* og i Lauth's *Manetho*. Lauth har her forsøgt at ordne Stykkerne paa en ny Maade.

[2] Se nedenfor Kap. III § 4. Denne Begivenhed er i ethvert Tilfælde ældre — maaske meget ældre — end Aar 1500 f. Kr.

[3] De ældste aigyptiske Aktstykker, der tale om Syrien, tilhøre Ahmess' Tid, og nu er han netop den umiddelbare Efterfølger af den Konge, hvormed den turinske Kongepapyrus afsluttes.

Dage indtil Mindesmærkets Opførelses Tid[1]. Disse Lister ere næsten alle indhuggede under Rasønnerne, navnlig under Rameses II. og indbefatte saaledes de fleste aigyptiske Konger, der førte Krig i Syrien; de have følgelig stort Værd for os, idet de belære os om disses Rækkefølge og derved sætte os istand til at ordne de om Syrien handlende aigyptiske Aktstykker i deres rette Følge. I disse Kongelister anføres *kun Kongernes Navne*, og der findes hverken Angivelse af deres Regjeringstids *Længde* eller deres *Levealder* eller af deres Slægtskabsforbindelse med deres Forgængere.

Under disse Omstændigheder vil det altsaa være klart, at vi, naar andre Kildeskrifter ikke komme os til Hjælp, ikke ville blive istand til at give nøjere Tidsbestemmelser for *de* Tidsrum af Aigyptens Historie, om hvilke den turinske Kongepapyrus ingen sikker Underretning giver, — og desto værre maa vi tilstaa, at de Tidsrum, hvori denne Papyrus lader os uden fuldstændig nøjagtige Oplysninger, ingenlunde ere faa, og ofte desuden af ikke ringe Udstrækning[2], ikke at tale om, at der i den turinske Konge-

---

[1] Den ældste af disse Kongelister blev opdaget 1818 af Bankes i Abydos, hvor den var indhugget paa en Tempelvæg. Den blev siden loshugget og er nu i London. Dens Text er oftere udgivet, blandt Andet i Lepsius, *Auswahl* (Berlin 1842). Mariette har senere udgravet en lignende Tavle i det større Tempel i Abydos. Dens Text er oftere udgivet, saaledes af Dümichen i *Zeitschrift für ägyptische Sprache* II, S. 81 ff. (1864) og af Mariette i *Revue Archéol.* nouv. série XIV, pl. II bis (se hans Bemærkninger sammesteds XIII, S. 73 ff.; 1866) og i hans *Abydos* pl. 43—44, samt af de Rougé i *Mémoires de l'Ac. des Inscriptions*, XXV, pl. II (Paris, 1866). En tredie Tavle fra Sakkarah er udgivet af Mariette i *Revue Archéol.* nouv. série X, S. 169 ff. (Paris 1864) og af de Rougé, l. c. pl. I, slgn. en Bemærkning om Opdagelsen af Mariette i *Revue Archéol.*, nouv. série II, S. 21 ff. Om mindre Lister se Lepsius, *Königsbuch*. Slgn. ogsaa Forfatterens *Assyrien* S. 58 og S. 195.

[2] De fleste Sammenlægninger af de til samme Dynastier henhørende Kongers Regjeringsaar, som oprindeligt fandtes i den turinske Papurus, mangle nu; dog findes der et Par Sammenlægninger, saaledes paa fragm. Nr. 44 og Nr. 61 l. 5 (det forste Sted: 555 Aar, det sidste Sted: 1081 Aar), men deres Plads kan ikke noje angives.

papyrus Intet findes om det for os saa højst vigtige Tidsrum af Aigyptens Historie, da Landet beherskedes af Amonsønnerne, Rasønnerne og de derpaa følgende Kongehuse, eller, med andre Ord at der ingen Oplysning gives om Tiden efter Aar 1500 f. Kr.

Heldigvis gives der dog nogle Midler, ved Hjælp af hvilke vi ere istand til at gjøre os rigtignok kun temmelig ubestemte Forestillinger om Længden af disse Tidsrum. Ved Hjælp af forskjellige Indskrifter paa Mindesmærkerne kunne vi nemlig bestemme Familieforholdene imellem mange paa hinanden følgende Konger[1], og dels ved Hjælp heraf dels ved at sammenstille forskjellige Indskrifter fra Privatgrave, ere vi istand til at angive, *hvormange Slægtled* der ligge imellem adskillige af de til disse tvivlsomme Tidsrum hørende Konger. I højere staaende Aigypteres Grave finder man nemlig ofte Meddelelser om, *under hvilke Konger de have levet,* og navnlig om, i hvilke Kongers Tjeneste de have staaet; og da vi, som oftest, kunne forfølge de samme Familier igjennem flere Slægtled, faaes der jo her et Udgangspunkt for en omtrentlig Beregning af Tidsafstanden imellem de Konger, der bringes i Forbindelse med vedkommende Aigyptere[2]. Til Slutning maa vi endnu nævne en anden Omstændighed, som ogsaa har Betydning for Tidsregningen. Aigypterne daterede som bekjendt, ligesom flere andre gamle Folk[3], efter *Regentaar*, og da vi ikke besidde saa ganske faa daterede Aktstykker, saa er det jo klart, at vi af disse let erholde Mindstetalsangivelser for Længden

---

[1] Der gives nemlig endel Indskrifter, hvor Kongerne opregne deres Sønner og hvor der senere er tilføjet Bemærkninger om, hvilke af dem der bleve Pharaoner.

[2] I Indskrifterne i Gravene omkring Pyramiderne ved Gizeh og Sakkarah findes der adskillige af denne Art Meddelelser, som have sat os istand til at holde Regnskab med Angivelserne i den turinske Kongepapyrus og i de manethoiske Lister o. s. v., se de Rougé, *Mémoire sur les monuments qu'on peut attribuer aux six premières dynasties* i *Mémoires de l'Académie des Inscriptions* XXV, II, S. 225—375 (Paris 1866).

[3] Israeliterne daterede saaledes efter Regentaar. I Babylonien dateredes ogsaa paa samme Maade og ligeledes i Assyrien, men her brugtes dog ogsaa en anden Maade at betegne Aaret paa, se nedenfor S. 42—43.

af mange Kongers Regjeringstid, hvad der jo ikke er aldeles betydningsløst. Navnlig har det jo Værd for os, naar saadanne daterede Aktstykker — som det er Tilfældet i visse Tidsrum — ere meget hyppige og følge paa hinanden med korte Mellemrum, saaledes at der sjældent findes et Aar, hvorfra ingen daterede Aktstykker haves; thi da kan man jo med en vis Sandsynlighed antage, at disse Mindstetal ikke afvige synderligt fra *Regjeringernes virkelige Længde*[1].

De fra Apisgravene ved Memphis fundne Levnetsbeskrivelser af flere af de hellige Tyre[2] sætte os istand til at bestemme Tidsregningen under Kongerne af Psametiks Slægt[3] og vise os tillige, at Alt hvad Herodot fortæller om, hvorlænge Psametik og hans Efterfølgere have regjeret, i det Hele er paalideligt, eller, med andre Ord, *at den sædvanlige aigyptiske Kronologi fra Psametiks Tid af i det Væsenlige er rigtig.* En omhyggelig Undersøgelse af de ikke faa Indskrifter fra det foregaaende Tidsrum, som ere fundne i Apisgravene[4], sammenlignede med andre Indskrifter[5], vil fremdeles vise, at der fra Aigyptens Gjenoprettelse ved Psametik indtil *Rasønnernes* sidste Tid maa være forløben et Tidsrum af omtrent tre hundrede Aar. Anstiller man nu en

[1] Vi have f. Ex. daterede Aktstykker fra Rameses II's fleste Regjeringsaar lige fra hans *første Aar* til hans 66de Aar, og kun fra faa Aar mangler saadanne. Ifølge et paalideligt Aktstykke fra Rasønnernes Tid regjerede Rameses II. paa 68de Aar (efter *Jos.*, *C. Ap.* I, 15 i 67 Aar 4 Maaneder); se om Rameses II. nedenfor Kap. III § 4.

[2] Se Mariette, *Renseignements sur les 64 Apis* i *Bulletin archéologique de l'Atheneum français* (Paris, 1855—1856, 4°). Om andre vigtige kronologiske Indskrifter fra samme Tidsrum se Böck, *Manetho* S. 345 ff.

[3] Se nedenfor Kap. III § 4.

[4] Om disse Indskrifter slgn. Mariette l. c. Slgn. ogsaa Lieblein, *Etude sur la place chronologique de la XXIIe Dynastie* i *Revue Archéologique* nouvelle série XVIII S. 272—292 (Oct. 1868).

[5] En stor Del af de Indskrifter paa de talrige Gravtavler, som ere spredte omkring i evropæiske Samlinger, indeholde, naar de samles, et for Tidsregningen højst vigtigt Materiale. De fleste tilhøre Amonsønnernes og Rasønnernes Tidsrum. En god Samling af saadanne Indskrifter findes hos Lieblein, *Dictionaire de noms hiéroglyphiques* (Christiania, 1871—1872).

lignende nøjagtig sammenlignende Undersøgelse af Indskrifterne fra aigyptiske Grave i det foregaaende Tidsrum, i hvilket *Rasønnerne* (Kongerne af Navnet *Rameses*) herskede over Aigypten, vil man snart finde, at dette Afsnit af Aigyptens Historie ligeledes maa omfatte *omtrent tre hundrede Aar*, og paa samme Maade kan det endvidere godtgjøres, at det forudgaaende Tidsrum, *Amonsønnernes Tidsrum*, der begynder med Ahmess, Overvinderen af Hyksos eller Hyrdefolket, *omtrent har en lignende Længde*[1]. Slutninger af samme Art, i Forbindelse med den turinske Kongepapyrus' Angivelser, føre os endelig paa lignende Vis tilbage til de ældste historiske Tider, d. e. til det Tidsrum, da de store Pyramider bleve opbyggede og Memphis var Rigets Hovedstad.

Da disse Tidsbestemmelser imidlertid kun ere meget ubestemte, og da de Angivelser, der findes i Uddrag af Manetho[2], trods al anvendt Umage, ikke med Sikkerhed føre os videre, er det jo en Selvfølge, at man maa se sig om efter Meddelelser, som kunne anvendes til at fastsætte Tidspunktet for enkelte Begivenheder eller enkelte Kongers Levetid paa en *mere absolut Maade.* At saadanne *faste Tidspunkter* kunne findes, er i og for sig ikke saa usandsynligt. Thi dels er det jo muligt, at der iblandt de utallige aigyptiske Aktstykker, man besidder, kunde findes Optegnelser om Iagttagelser af astronomiske Fremtoninger, *hvis Tidspunktet var saa nøje bestemt efter den aigyptiske Kalender*, at de kunde gjenfindes ved Beregning, — hvorved man jo vilde opnaa et *fast* Punkt —, og dels er det paa Grund af den Omstændighed, at Aigypterne havde en *dobbelt Kalender*[3], — en borgerlig og en

---

[1] Se videre nedenfor Kap. III § 4.

[2] Se nedenfor § 6.

[3] Aigypternes *borgerlige Aar* var et *bevægeligt* Aar paa 365 Dage, fordelte i tolv Maaneder paa 30 Dage med fem Skuddage eller Epagomener (slgn. Her. II, 4), det *præstelige* Aar var et *fast* Aar paa 365¼ Dag, d. v. s., der indskjødes hvert fjerde Aar en sjette Skuddag. Da 1461 af Aigypternes borgerlige Aar altsaa vil være lige med 1460 præstelige Aar, vil følgelig, efter et Tidsrum af 1460 julianske (1461 aigyptiske) Aar, *begge Aar falde sammen.* Tiden mellem to saadanne

præstelig eller videnskabelig Kalender —, ikke usandsynligt, at der kunde findes Optegnelser, hvori Begivenheder var daterede *efter begge Kalendre*, eller at man kunde opdage Aktstykker, hvori der læstes *daterede Iagttagelser af Sirius' heliakiske Opgang*[1], Begyndelsespunktet for det præstelige eller lærde Aar, eller endelig, at der kunde komme Indskrifter for Lyset, hvor der taledes om *Sammentræf* imellem det borgerlige og det præstelige Aar[2]. En Meddelelse af en af disse Arter vilde jo fastsætte ét Punkt i Aigyptens Historie, og naar dette Punkt tilhørte det Tidsrum, hvor Aigypten spillede den største Rolle i Verdenshistorien, vilde herved Meget være vundet. I Virkeligheden har man ogsaa ment at kunne paavise saadanne Meddelelser paa flere Steder. Man har villet finde en *dateret Maaneformørkelse*[3], en dobbelt Dato[4] fra det Tidsrum, da Aigypten greb alvorligt ind i Nabolandenes Historie, samt endelig flere heliakiske Siriusopgange[5], ligesom man ogsaa i en aigyptisk Indskrift har villet finde en Antydning af et *Sammentræf* imellem de to aigyptiske Aar[6], eller — som man plejer

---

Sammentræf kaldes en *Sothisperiode*. En Sothisperiode fornyedes ifølge Censorinus i Aaret 139 e. Kr. Den foregaaende begyndte altsaa Aar 1322 f. Kr. Om Sothisperioden og de andre aigyptiske astronomisk-kalendariske Cykler se Lepsius, *Chronologie der Aigypter* S. 165 ff. (1849); se ogsaa Henri Martin i *Mémoires présentés à l'Académie des Inscriptions* VIII, S. 441 ff. (1864) Paris 4°.

[1] Sirius kaldes paa Aigyptisk *sputu* eller *sputi*, der paa Græsk omskrives ved *Σῶϑις*.

[2] Se nedenfor Anmk. 6.

[3] Man har villet finde en Maaneformørkelse omtalt, Lepsius, *Denkmäler* III., pl. 256, den skulde være indtruffen i det femtende Aar af Takelothis II.'s Regjering. Se nedenfor S. 35 Anmk. 1.

[4] Se Brugsch i *Zeitschrift für ägyptische Sprache* VII, S. 128 (Nov. 1868). Se nedenfor S. 35 Anmk. 2.

[5] Man har villet finde en heliakisk Siriusopgang omtalt i en Indskrift fra Elephantine (Lepsius, *Denkmäler* III, 43) en anden fra Rameses III.'s Tid, i Medinet over den første Thot, en tredie i Rameses VI.'s og Rameses IX.'s Grave ved Theben (den 15—16de Thot), se Lepsius *Denkmäler* III, 227—228. Se nærmere S. 35 med Anmk. 3—5.

[6] Denne Antydning findes i en Indskrift i Theben, der er indhugget af Seti I., og som læses i Lepsius, *Denkmäler* III, 126.

at betegne et saadant — af *Fornyelsen af en Sothisperiode.* Men *uheldigvis* er Fortolkningen af det Sted, hvor Maaneformørkelsen omtales, langtfra fuldstændig sikker[1]; Navnet paa den Konge, fra hvem man har en dobbelt Dato, er *ikke bekjendt*[2], og hvad de heliakiske Siriusopgange angaar, da er det overmaade tvivlsomt, om man har fortolket de paagjældende Texter rigtigt, og om der i dem er Tale om Siriusopgange, bestemte efter den borgerlige Kalender[3]. *En eneste Indskrift* danner ganske vist en Undtagelse, nemlig en paa Elephantine opdaget Indskrift[4], hvor der utvivlsomt tales om *heliakisk Siriusopgang den 28de Dag af den tredie Maaned af Aarstiden shom* d. e. den 28de Epiphi, hvilken Fremtoning midt i det *femtende* Aarhundrede f. Kr. — til hvilket Tidspunkt Mindesmærket følgelig maa henhøre — er indfaldet paa denne Dag; men uheldigvis er den Del af Indskriften, der fortalte om, hvilken *Konge Indskriften skyldes*[5], forsvunden. Hvad

---

[1] Se Chabas' Bemærkninger om Formørkelsen under Takelothis II. i *Mélanges égyptologiques* II. (1864) samt hans Artikel i *Zeitschrift für ägyptische Sprache* VI, S. 49 ff. (Mai 1868), slgn. forøvrigt Goodwin l. c. S. 25—29, Brugsch l. c. S. 29—35 (Marts 1868).

[2] Om denne dobbelte Dato er der kun (se S. 34 Amk. 4) bekjendt, at den *14de Tybi* er lig med den *1ste Mekhir*, og at den da regjerende Konges Navn og Regjeringsaar staar ved Siden, men hvem denne Konge er, holdes hemmelig af Opdageren, se Brugsch l. c.

[3] Den Siriusopgang, man har villet finde i Rameses VI. og IX.'s Grave paa den 15—16de Thot, Lepsius *Denkmäler* III, 227—228, er aldeles ubevislig. Mindesmærket maa aabenbart fortolkes paa en anden Maade. Under Rameses III. iagttoges ganske vist en Siriusopgang den 1ste Thot, men da denne Fremtoning efter den *faste* præstelige Kalender altid finder Sted den første Thot, og denne Kalender aabenbart er anvendt i den Indskrift, hvor Iagttagelsen omtales, saa kan jo selvfølgelig intet kronologisk Udbytte uddrages af dette Mindesmærke.

[4] Lepsius, *Denkmäler* III, 43.

[5] Imidlertid er det dog afgjort, at Mindesmærket ikke kan være ældre end Thotmess III. og ikke yngre end Rameses II., der ere adskilte ved omtrent seks Slægtled. Derved erholde vi jo en — rigtignok temmelig ubestemt — Tidsangivelse for disse to Konger, nemlig at Thotmes III. ikke er ældre end Aar 1600 og ikke er yngre end Aar 1400, Rameses II. ikke ældre end 1500 og ikke yngre end 1200 f. Kr.

endelig den formodede Antydning af en Fornyelse af Sothisperioden i en aigyptisk Text angaar, da er det bleven paavist, at den Fortolkning af vedkommende Sted, hvortil Antagelsen støtter sig, ikke er videre sikker[1]. Hertil ville vi endnu føje, at det ligesaa lidet er muligt at benytte en af en gammel Forfatter meddelt Efterretning, ifølge hvilken en tidligere Fornyelse af Sothisperioden (nemlig Fornyelsen i Aaret 1322 f. Kr.) var sket *under Menophres*[2], thi der er mange aigyptiske Konger, hvis Navne kunne antages at ligge til Grund for *Menophres*[3].

Det er saaledes klart, at man indtil videre maa lade sig nøje med omtrentlige Tidsbestemmelser for Begivenhederne i Aigyptens ældre Historie, og da denne paa flere Punkter griber ind i Syriens Historie, maa vi ligeledes, i det Mindste for det Første, lade os nøje med omtrentlige Tidsbestemmelser for de Begivenheder i Syriens Historie, der berøre Aigypten[4].

Aigyptiske Aktstykker, der ere af Vigtighed for Syriens Historie.

Efterat vi saaledes have givet en kort Udsigt over de Aktstykker, der afgive Rammen om de fra Aigypten kommende Meddelelser om Syriens Oldtid, skulle vi nu kaste et flygtigt Blik paa disse Meddelelser selv. Næstefter Pharaonernes Rigs-Aarbøger og de aigyptiske Nationalhistorier, der uden Sammenligning have været de bedste historiske Kilder, men som uheldigvis ere gaaede tabte, maa vi som de vigtigste Kildeskrifter nævne *Udtogene af Aigypterkongernes Aarbøger.* Af saadanne have vi flere, der dels ere skrevne paa Papyrusruller[5], og dels ere indhuggede paa Tempel- og Paladsmure, hvor de ere blevne anbragte for at bringe

---

[1] Se Chabas, *Mélanges égyptologiques*, Artiklen: *L'ère de la renaissance.*

[2] Theon ed. Halma p. 43 (App. ad Ptol., *Almag.*). Paris 4°.

[3] Lepsius antager *Menophres* for en Feilskrift for *Menephthes*, d. e. *Mer-n-ptah* eller *Me-n-ptah*, Rameses II.'s Efterfølger, under hvem Israeliterne droge ud af Landet.

[4] Vi maa saaledes lade os nøje med en omtrentlig Tidsbestemmelse for Israeliternes Udgang af Aigypten og Indvandring i Kanaan.

[5] Som saadan kunne vi nævne Rameses III.'s *Annaler* i *Papyrus Harris* i Alexandria; den er 86 engelske Fod lang og indeholder 113 store Sider. Slgn. Forfatterens *Assyrien* S. 189.

Pharaonernes Pris til Efterverdenen. De sidste Mindesmærker behandle kun *Krigsbedrifter*, i Reglen vundne i fremmede Lande[1]. En stor Del henhøre netop til Syrien og have altsaa stor Værd for os[2]. De paa Palads- og Tempelmurene indhuggede Aktstykker ere i Reglen ledsagede af Billeder i svagt ophøjet Arbeide, for hvilke de tjene som oplysende Text. Forholdet imellem Texten og Billederne er forøvrigt meget forskjelligt, idet snart hin snart disse have Overvægten. Undertiden bestaar den historiske Text egentlig kun af en Række Navne paa besejrede Byer og Stammer, som man læser paa Skjoldene af lænkebundne Fjender, hvorved de Overvundne symbolsk fremstilles, og som af den sejrende Pharao ledes frem for Amon eller andre Guddomme i Theben, eller som Guderne overantvorde Kongen, o. desl.[3].

Omendskjøndt disse af de aigyptiske Kongers Aarbøger uddragne *Lister* ikke have liden Værd, kan det dog ikke nægtes, at de Udtog, der bestaa af *sammenhængende Texter*, *ere endnu værdifuldere*, eftersom der i dem gives Oplysninger om forskjellige Forhold, hvorom tørre Navnerækker naturligvis Intet kunne indeholde. Disse Udtog[4] falde forøvrigt atter i to Afdelinger: nogle fremstille Kongens Bedrifter igjennem en *længere Aarrække*, fra hans Regjerings Begyndelse indtil den Tid, da Aktstykket affattedes; andre derimod fortælle kun om en *enkelt Begivenhed*, et enkelt Felttog eller et enkelt Slag, o. desl.[5].

---

[1] Dette er f. Ex. Tilfældet med Uddragene af Thotmess III.'s, Seti I.'s (se dog nedenfor S. 38 Anmk. 5), Rameses II.'s og Rameses III.'s Aarbøger, der alle findes indhuggede paa Vægene af Mindesmærker i Theben. Kun *Mer-n-ptah's* Annaler behandle Kampe i Aigypten selv. Om disse Aktstykker slgn. nedenfor Kap. III § 4.

[2] Se II: *Syriens Historie* § 1 S. 1 ff.; de af Thotmess III.'s *Annaler* øste Meddelelser findes § 1 S. 4 ff., de af Seti I.'s Indskrifter hentede Efterretninger § 2 S. 30 ff.

[3] Saadanne Indskrifter haves blandt Andet fra Thotmess III.'s, Seti I.'s, Rameses III.'s og Sisak's Tid. Man finder de vigtigste gjengivne i II.: *Syriens Historie* § 1 S. 6—19; § 2 S. 33, se ogsaa l. c. S. 58.

[4] Af denne Art er Thotmess III.'s *Annaler*, se nedenfor Kap. III § 4.

[5] F. Ex. den Indskrift i Karnak, der lærer os den mellem Rameses og

Undertiden foretrak Pharaonerne paa deres Bygningers Mure at lade indhugge digteriske Bearbeidelser af deres Bedrifter istedetfor de tørre Annaler. Et Exempel herpaa afgiver Pen-ta-ur's Beskrivelse af Rameses II.'s Kampe med *Khetta*[1]. Da dette sidste Folk var et syrisk Folk[2], og Begivenheden foregik i Syrien, har denne Skildring naturligvis stort Værd for os[3].

Næst efter Aarbogsudtogene, som maa betragtes som en Art Bidrag til Skildringen af Kongernes Levnetsløb, maa vi iblandt de aigyptiske Kilder til Syriens Historie fremdeles nævne de ovenfor berørte aigyptiske Levnetsbeskrivelser[4]. Af disse gives der flere, der have Betydning for Syriens Historie, idet de Mænd, hvis Liv her fortælles, oftere enten have deltaget i aigyptiske Krigstog til Syrien eller have berejst Landet i andre Ærinder for deres Konge. De fleste af disse Levnetsbeskrivelser findes indhuggede i de paagjældende Personers Gravkamre i Aigypten[5], imedens enkelte andre læses paa Papyrusruller. Det Sidste er saaledes Tilfældet med den temmelig udførlige Levnetsbeskrivelse, der læses i en Papyrus i det britiske Museum, som man plejer at betegne som *Papyrus Anastasi I*[6]. Dette Aktstykke er af stor Vigtighed for os, da det udførligt dvæler ved en Rejse, som

---

Khetta afsluttede Fredstraktat at kjende, se *Syriens Historie* § 2, S. 59—64. Den af Seti I. i Karnak indhuggede Indskrift, Lepsius, *Denkmäler* III, 126—128, hvoraf vi i *Syriens Historie* § 2, S. 30—32, øse ikke faa Oplysninger, og som vi allerede have hentydet til S. 37 Anmk., henhører maaske snarere til denne Klasse end til den foregaaende.

[1] Om *Pen-ta-ur* se ovenfor S. 23 Anmk. 2.

[2] Se II: *Syriens Historie* § 5 S. 206 ff.

[3] Se II: *Syriens Historie* § 2 S. 39—50.

[4] Se ovenfor S. 20 Anmk. 7.

[5] Vi kunne f. Ex. nævne Ahmess' Levnetsbeskrivelse, Lepsius, *Denkmäler* III, 12, se nedenfor Kap. III § 4 samt II: *Syriens Historie* § 1, S. 3.

[6] Dens Text er udgivet i *Select Papyrus* pl. XXXV—LXII, dens Indhold er forklaret af Chabas, *Voyage d'un Égyptien en Palestine au quatorzième siècle avant Jesus Christ* (Chalon-sur-Saône 1866, 4⁰).

vedkommende Aigypter havde foretaget i Syrien[1]. Hans Navn er tabt, hvorfor man i Reglen kalder ham *Mohar'en*[2], en Titel, som hans Biograph, *Skriveren Hui*, ofte tillægger ham. Til sin Skildring af Mohar'ens Reise, og maaske ogsaa af andre Afsnit af hans Liv, har *Hui* benyttet sig af Breve fra *Mohar'en*[3]. Mohar'ens Rejse i Syrien falder uden Tvivl i Rameses II.'s senere Aar, og er følgelig, som vi nedenfor skulle udvikle[4], bleven *foretagen før Israeliternes Indvandring i Kanaans Land.*

Ikke uden Vigtighed for Syriens Historie er fremdeles adskillige af de i de senere Aar paa flere Steder i Aigypten opdagede Breve og Indberetninger o. desl. fra aigyptiske Embedsmænd[5], hvoraf de fleste tilhører *Rasønnernes* Dage og altsaa ere ældre end Aar 1000 f. Kr.[6]. I nogle af disse Aktstykker tales eller i det Mindste *hentydes* der nemlig til syriske Forhold[7], og i *andre*, der tilhøre de *ældre Rasønners* Dage, meddeles der Oplysninger om et Folk, som dengang opholdt sig i Aigypten, men som siden udvandrede til Syrien[8], hvilket Folk, som det nedenfor skal godtgjøres, ikke er *noget andet Folk end Israeliterne.*

Til Slutning maa vi endnu bemærke, at ligesom der, som ovenfor[9] bemærket, af ganske private aigyptiske Aktstykker kan uddrages ikke uvæsenlige Bidrag til Fastsættelsen af *Tidsregningen*, saaledes kunne ogsaa enkelte smaa Bidrag til Opkla-

---

[1] Rejsen findes paa de elleve sidste Blade af Papyrusrullen, *Select Papyrus* pl. LI.—LXII. De vigtigste Stykker af dette interessante Aktstykke ville findes gjengivne i II: *Syriens Historie* § 2 S. 65 ff.

[2] Efter Lauth, *Moses der Hebräer*, skulde Moharen ikke være nogen Anden end Moses, Israels Lovgiver.

[3] Se *Select Papyrus* pl. XXXVIII, l. 5, og pl. XLII, l. 7, slgn. Chabas, *Voyage d'un Égyptien* S. 34.

[4] Se Kap. III § 4 samt II: *Syriens Historie* § 2 S. 77—79.

[5] Se ovenfor § 2 S. 16 med Anmk. 2.

[6] Se nedenfor Kap. III § 4.

[7] Man tænke paa Indberetningen om de vandrende Nordaraberes (Beduinernes) Indladelse i Edom, se II: *Syriens Historie* § 2 S. 92—96.

[8] Se nedenfor Kap. III § 4, hvor flere af disse Aktstykker meddeles.

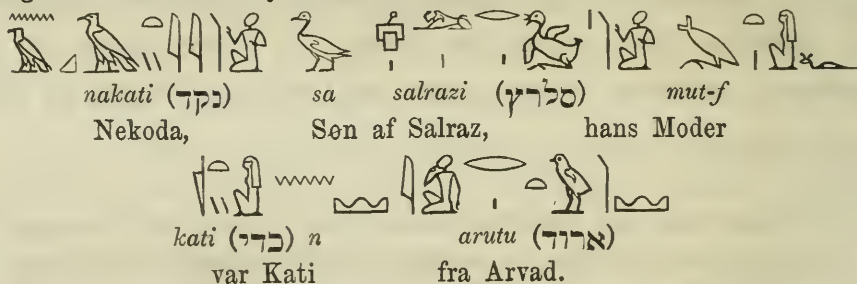
[9] Se ovenfor S. 32—33.

ring af syriske Forhold o. desl. stundom hentes fra private Optegnelser, fra Breve[1], vekslede imellem Private, fra Gravskrifter, o. s. v. Medicinske og juridiske Papyrus'er, Ritualer og andre religiøse Skrifter o. desl., kunne stundom ligeledes indeholde en enkelt Bemærkning, der fjernt berører Syrien.

Hvad angaar det Tidsrum, de aigyptiske Efterretninger om Syrien tilhøre, da begynde de, som oftere bemærket, egentlig først med Ahmess, d. e. nogen Tid før Aar 1500 f. Kr. Det yngste længere Aktstykke, som meddeler nøjere Oplysninger om Syrien, tilhører Sisaks Tid, formodentlig omtrent Aar 928 f. Kr.[2]. Efter hans Tid blive Meddelelserne yderst sparsomme[3].

---

[1] Af et aigyptisk Privatbrev i Museet i Bologna, som er skrevet af en Skriver, *Bak-n-amon*, til hans Fader, Propheten *Rameses* i Hermopolis, erholder man saaledes en enkelt lille Oplysning, som ikke er ganske uden Vigtighed for Syriens og de syriske Folks Historie. Der tales nemlig om en *syrisk Slave*, der den 10de Paoni i Rameses II.'s 3die Aar blev Markarbeider i Hermopolis under den omtalte Prophet Rameses' Tilsyn, som derpaa løb bort og fik Tjeneste blandt Søfolkene paa Nilen. *Bak-n-amon* henvendte sig til en aigyptisk Embedsmand, og erholdt Slavens syriske Navn at vide; han hed:

At Aigypterne ofte havde syriske Slaver, er bekjendt fra andre Kilder, saaledes at vi ikke i den Henseende erfare noget Nyt; men i ethvert Tilfælde ere de Navne, som de omtalte Personer fra Arvad bære, ikke uden Vigtighed for os, idet de ved deres Form og Sprogbygning give Vink om det Sprog, der da taledes i Arvad. — Med Hensyn til det omtalte Aktstykke henvises til Chabas, *Mélanges égyptologiques* III. S. 226—246 (1870).

[2] Om Sisaks Mindesmærke se II: *Syriens Historie* § 4 S. 107 og III: *Israels Historie* § 3.

[3] Der synes næsten kun at være en eneste Meddelelse, der kommer til os fra Aigypten efter Sisaks Tid, nemlig Sabako's Indskrift i Karnak, se *Syriens Historie* § 4 S. 163.

Med Hensyn til *Assyrien* og *Babylonien* gjælder det Samme, som vi have bemærket om Aigypten[1], at de bedste Hjælpemidler til at kjende Tidsfølgen af de ældre Begivenheder i disse Lande, ligesom i det Hele til at kjende Assyriens og Babyloniens gamle Historie, vilde være Landets *gamle Nationalhistorier*, men disse ere, ligesom i Aigypten, gaaede aldeles tabte, og vi maa derfor se at hjælpe os ved mindre fuldstændige Optegnelser.

Assyriske Aktstykker, der ere af Vigtighed for Tidsregningen.

I Assyrien er der imidlertid ikke fundet Indskrifter af lignende Art som de aigyptiske Kongelister eller den turinske Kongepapyrus; men der bødes noget paa denne Mangel ved forskjellige Omstændigheder. De assyriske Konger anføre nemlig i Reglen deres Faders Navn, ja opregne stundom flere af deres Forfædre[2], saaledes at vi som oftest vide ret god Besked om den Plads i Rækken, der tilkommer de Konger, hvoraf vi have et nogenlunde Antal Indskrifter. Hertil kommer endvidere, at der ikke findes saa faa Aktstykker, i hvilke assyriske Konger rose sig af at have tilbageerobret tabte Gudebilleder, tabte Statssigneter o. s. v., og hvor de angive nøje, hvor lang Tid der var forløben, siden de vare tabte, idet de tillige anføre, under hvilken Konge Ulykken var hændet[3]. Hertil kommer, at der i andre Aktstykker undertiden omtales, *hvorlænge* Templer og andre Bygninger havde staaet, af hvem de vare blevne byggede, af hvem ombyggede[4],

---

[1] Se ovenfor S. 28.

[2] Se f. Ex. Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 15, l. 42—55.

[3] De vigtigste af disse Meddelelser ere: et Sted i Indskriften ved Bavian hvor Senakherib (706—681), roser sig af at have tilbageført endel under Tiglath Pilesar I. tabte Gudebilleder, Rawlinson, *Inscriptions* III., pl. 14 l. 50; fremdeles Senakheribs Indskrift i London, Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 4 Nr. 2, hvor han fortæller om Gjenerhvervelsen af Salmaneser I.'s Søn Tiglath Masis(?) eller Tiglath Ninips (?) for 600 Aar siden tabte Signet fra Babylon; Assur-bani-pals om Tilbageerobringen af Gudebilleder, der vare tabte 1636 Aar tidligere, Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 35 Nr. 1 og 2, pl. 36 Nr. 2 samt pl. 38 Nr. 1; se nedenfor Kap. III § 3.

[4] Se Rawlinson, *Inscriptions* I., pl. 15 l. 60—70, hvor Tiglath Pilesar I. fortæller, at et af Samsi-Bin, Ismi-Dagons Søn, grundet

o. s. v. Herved gives der jo *middelbart* (nemlig i Forhold til den senere assyriske Historie) *faste Punkter* for flere Begivenheder i Assyriens og andre mesopotamiske Landes ældre Historie, for hvis Tidsregning de altsaa ville kunne tjene som Knude- eller Støttepunkter.

Imedens disse Meddelelser sprede Lys over Tidsforholdene i de ældre Tidsrum af den assyriske Historie, faa vi vigtige Oplysninger om Tidsregningen i de senere Tider af den assyriske Historie, nemlig i de tre sidste Aarhundreder af Rigets Tilværelse, af et andet Aktstykke, nemlig den saakaldte *Eponym-Canon*[1], en Fortegnelse over Assyriens fornemste Stormænd, Kongen, Kantsleren, de højeste Stats- og Hofembedsmænd samt Statholderne i de vigtigste Provindser og Byer, opregnede efter hinanden i den Orden, deres Navne havde tjent som Aarsbetegnelse. Disse assyriske Aarsbetegnere[2] — Eponymer som man nu plejer at kalde dem — vare naturligvis opførte i deres Rækkefølge i Assyriens Rigs-Aarbøger, men da det i senere Tider, i hvilke man anvendte megen Umage for at holde alle Skrifter, Optegnelser og Aktstykker i god Orden, var besværligt ved hver Undersøgelse og Efterforskning at ty til selve Rigs-Aarbøgerne, saa var det jo ganske naturligt, at man dannede sig Lister over Eponymerne i deres Følge

Tempel havde staaet 641 Aar. En babylonsk Indskrift af Nabu-nahid (Nabonnedos), Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 69, indeholder flere værdifulde Angivelser, men den er uheldigvis endel beskadiget. Vigtige Meddelelser findes ogsaa i Indskrifterne: Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 5 Nr. 4 og 5 og pl. 3 Nr. 1—11; men disse Aktstykker ere meget slet bevarede.

[1] Engelske Assyriologer kalde disse Lister som oftest *Assyrian Canons.*

[2] Forholdet i Assyrien havde i denne Henseende Lighed med Forholdene i Athen og i Rom, hvor man ligeledes betegnede Aaret efter aarligt vekslende høje Embedsmænd. Man har derfor ogsaa betegnet Eponymlisterne som Assyrernes *Fasti Consulares.* Forøvrigt havde denne assyriske Maade at betegne Aaret paa mere Lighed med den athenske end den romerske, fordi der nemlig i Athen kun var *en* Aarsbetegner, men i Rom *to.* I Ptolemaiertiden anvendtes i Aigypten Alexandrospræstens Navn som Aarsbetegnelse ved Siden af Dateringen efter Regentaar.

efter hinanden. I det Mindste var det jo næsten en Nødvendighed at have Lister over Eponymerne i de Tidsrum, fra hvilke man havde at opbevare Aktstykker, hvorom der stundom kunde forlanges Oplysninger[1]. Af saadanne Eponymlister *ere fire bevarede*[2], men de ere ikke ganske fuldstændige; de afsluttes ikke alle med samme Aar og begynde maaske heller ikke med samme Aar[3]. Skrivemaaden af Navnene og flere andre Omstændigheder vise desuden tilstrækkeligt, at Listerne ere affattede uafhængigt af hinanden, hvad der jo forøger deres historiske Værd ikke lidet, og gjør den til et fortrinligt Grundlag for Behandlingen af den Del af den assyriske Historie, som de angaa.

Assyrerne benyttede forøvrigt andre Maader at betegne deres Aar paa. Ligesom deres Naboer Babylonierne, ligesom Israeliterne, Aigypterne[4] og formodentlig mange andre Folk, *daterede de efter Regentaar.* Exempler paa denne Dateremaade ere ikke sjældne. I flere Aktstykker findes endog begge Aarsbetegnelser ved Siden af hinanden[5], hvilke *dobbelte Datoer*, som det vil være indlysende, blandt Andet sætte os istand til at bestemme Eponymaaret for vedkommende *Kongers Thronbestigelse*[6].

Undersøger man nu Eponymlisterne noget nøjere, vil man snart finde, at de *Eponymaar*, i hvilke — ifølge hvad vi have set fremgaa af de ovennævnte *dobbelte Datoer* — Thronskifte har fundet Sted, paa Tavlerne ere udhævede ved Mærker, nemlig tykkere Streger. Af saadanne vil man atter gjenfinde lignende paa andre

---

[1] Se ovenfor S. 18—19.

[2] De ere blevne udgivne i Facsimile af Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 68—69. Texten er sammenarbejdet af Samme, l. c. III, pl. 1.

[3] Efter Udgiveren Rawlinson begyndte *Canon Nr. 1* med Aar 907, hvad der uden Tvivl er rigtigt, se nedenfor Kap. III, § 3, Undersøgelsen om Tidsregningen.

[4] Se ovenfor S. 33 Anmk. 3.

[5] Se Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 2.

[6] Ved disse dobbelte Datoer er det bestemt, at Sargon regnede sin Regjering fra det Aar, da *Ninip* (?) *-Malik* (?) var Eponym, Senakherib fra det Aar, da *Pakhar-bel* var Eponym o. s. v.

Punkter i Listen[1], hvor de følgelig *ligeledes maa betegne Thronskifter*[2], ligesom man ogsaa i Listerne vil finde Oplysning om, hvilke assyriske Konger disse bragte paa Thronen[3]. Med andre Ord, det er klart, at man for det Tidsrum, Eponymlisterne omfatte, med fuldstændig Nøjagtighed kan angive, *hvor mange Aar enhver af de til dette Tidsrum henhørende Konger har regjeret*, samt i hvilket Eponymaar han har besteget Thronen. En Sammenligning med de forskjellige Indskrifter, vedkommende Konger have efterladt sig, og med andre samtidige Vidnesbyrd sætter os fremdeles istand til at angive, i hvad Eponymaar, eller *omtrent* i hvad Eponymaar, flere i den assyriske Historie vigtige Begivenheder ere foregaaede.

Hvor vigtigt det naturligvis er for Studiet af den assyriske Historie at vide, i hvad Orden Eponymerne have fulgt efter hinanden, og i hvilke Eponymaar Assyriens Konger have besteget Thronen, saa er det dog indlysende, at disse Angivelser først faa deres fulde Værd for os, naar vi kunne bestemme, *i hvad Aar før vor Tidsregnings Udgangspunkt hver enkelt Eponyms Embedsaar falder*, idet vi først da kunne blive istand til at give de assyriske Begivenheder deres rette Plads i Verdenshistorien. I Virkeligheden er dette ikke vanskeligt, idet nemlig et fra Oldtiden overleveret meget værdifuldt kronologisk Aktstykke, *Ptolemaios' Kanon*[4], med Nøjagtighed fastslaar Tidspunktet for *flere Begivenheder i den assyriske Historie*, hvis Forhold til Eponymrækken er fuldstændig bestemt ved samtidige assyriske Aktstykker[5].

---

[1] Se *Canon Nr. 1*, Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 69, hvor der er anbragt Streger ovenfor de to nævnte Eponymer *Ninip* (?) *-Malik* (?) og *Pakhar-bels*'s Navne.

[2] Se Col. II. imellem l. 5 og 6, l. 35 og 36, l. 40 og 41 o. s. v.

[3] De assyriske Konger tjente nemlig ogsaa selv som Eponymer, i ældre Tider i Reglen snart efter deres Thronbestigelse, ofte det *første* Aar derefter.

[4] Om *Ptolemaios' Kanon* se nedenfor § 6, S. 55.

[5] Af *Ptolemaios' Kanon* erfarer man saaledes, at Merodakh Baladan styrtedes Aar 710 efter 12 Aars Regjering. I Sargons Annaler siges det udtrykkeligt om denne Konge, at han styrtedes i Sargons tolvte Aar, (Botta, *Monuments* III, pl. 65 l. 2, efter Indskriften paa en

Rigtigheden af de Tidsbestemmelser, man herved har opnaaet, bekræftes end yderligere ved nogle nøjagtige Bestemmelser af iagttagne astronomiske Fremtoninger, der findes i assyriske Aktstykker, og som *mathematisk lade sig beregne.* Saaledes læser man i et meget nøjagtigt historisk Aktstykke fra Assyrien en Meddelelse om Iagttagelsen af en Solformørkelse i den anden Maaned af det assyriske borgerlige Aar (Maaneden Sivan) i det Aar, da

bur (*il*) *sa* - *gal* - *e*

— *Bur-el-salkhe*, som Navnet læses af Andre[1] — var Eponym, hvilken Formørkelse, som vi nedenfor udførligen skulle paavise, neppe kan være nogen anden end Solformørkelsen af 15de Juni 763, der efter for nylig anstillede Beregninger har været total i Assyrien. Heraf følger altsaa, *at denne Dag*, den 15de Juni 763 f. Kr., falder indenfor det Aar, da *Bur (il) sagale* var Eponym, hvorved det jo selvfølgelig tillige er bestemt, hvad Aar af den julianske Kalender, der svarer til hvert enkelt af de andre Eponymaar i Listerne. Da vi nu, som nylig bemærket[2], kjende Eponymaarene for Thronskifter og flere andre mærkelige Begivenheder i Assyriens senere

---

Dørfløj betegnet af Botta som *Porte H, no. 1*), ligesom Sargons 13de Aar i Assyrien i andre Aktstykker sættes lig med hans *første Aar i Babylon* (Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 2). Sargon er altsaa kommet paa Thronen i Assyrien omtrent 722 f. Kr. At Merodakh Baladan regjerede tolv Aar, som Kanon fortæller, siges udtrykkeligt i Sargons Indskrifter, se Botta, *Monuments* pl. 65 l. 7, pl.128 l. 14, pl. 151 l. 4. Fremdeles erfarer man af Ptolemaios' Kanon, at *Aspronadios* blev Underkonge i Babylon i Aaret 699. Det skete efter et assyrisk Aktstykke i det Aar *Mitunu* var Eponym. Endelig blev Assurhaddon efter Kanon Konge i *Babylon* 681. Han blev Konge i *Assyrien* i *Nabu-ahe-issis* Eponymaar. Efter hans Indskrifter maa der ikke være forløben lang Tid mellem hans Thronbestigelse i Assyrien og i Babylon, saaledes at *Nabu-ahe-issis'* Eponymaar ikke kan være meget fjernet fra Aar 680 f. Kr.

[1] Saaledes Oppert i *Revue Archéologique* nouvelle série XVIII, S. 311 ff. (Nov. 1868).

[2] Se ovenfor S. 43—44.

Historie, saa er det *jo klart, at vi med Lethed kunne omsætte disse Angivelser til vor Tidsregning* og bestemme, hvad Aar f. Kr. Assyriens senere Kongers Regjeringstid falder. De Tidsbestemmelser, man herved opnaar, svare ganske til dem, hvortil man kommer, naar man tager sit Udgangspunkt fra *Ptolemaios' Kanon*. De ovenfor[1] omtalte Meddelelser om Tidsafstande imellem Begivenheder i Mesopotamiens ældre Historie og den senere assyriske Historie faa herved naturligvis en langt fuldere Betydning for os, end naar deres Beregninger kun vare knyttede til Begivenheder, hvis Tidspunkt ikke lod sig nøjere bestemme efter vor Tidsregning.

Da den syriske Historie paa mange Punkter staar i Berøring med den *assyriske*, og da der, som vi skulle se, i assyriske Aktstykker fortælles os om adskillige vigtige Begivenheder i Syriens Historie[2], saa er det jo klart, at vi ville være istand til, med temmelig Nøjagtighed, at bestemme Tidspunktet for de fleste af disse Begivenheder, hvorved disse assyriske Meddelelsers Værd for den syriske Historie naturligvis end mere forøges.

Assyriske Aktstykker, der ere af Vigtighed for Syriens Historie.

Et for den *syriske Historie* meget betydningsfuldt assyrisk *Aktstykke*[3], er en *tabellarisk Fortegnelse* over de vigtigste i 89 paa hinanden følgende Eponymaar (sandsynligvis fra 817 til 728 f. Kr.) i Assyrien *forefaldne Begivenheder*, ordnede i deres Tidsfølge og fordelte under de Aar, de tilhøre.

De Meddelelser om Syrien[4], man finder i denne historiske Tabel[5], ere ret talrige, men yderst *kortfattede*, og der gives os i dem ingen nærmere Oplysninger om Syriens Forhold i det Enkelte. Saadanne kunne imidlertid heldigvis hentes fra andre assyriske

---

[1] Se ovenfor S. 41—42.

[2] Se *Syriens Historie* § 3 S. 104 ff., § 4 S. 138—192.

[3] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 52.

[4] Se *Syriens Historie* § 3 S. 138, § 4 S. 142 med Anmk. 2 og 4—5, S. 143 med Anmk. 1, S. 151 med Anmk. 1.

[5] Et for Mesopotamiens Historie meget vigtigt Aktstykke er en synkronistisk assyrisk-babylonsk Historie, der delvis er bevaret. De vigtigste bevarede Brudstykker ere udgivne af Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 65, nogle senere opdagede III, pl. 4 Nr. 3.

Aktstykker, nemlig fra de *Udtog*, som de assyriske Konger oftere lod forfatte af deres *Aarbøger*, og hvori de fortalte deres Regjerings *lykkeligste* Begivenheder. Disse Aarbogsudtog kunne inddeles i tre Klasser: *Annaler*, *Fasti* og *summariske Indskrifter*. De første ere de indholdsrigeste, de næste mere kortfattede, og de sidste i Reglen endnu kortere. De første gaa frem i *streng kronologisk Orden* enten efter Aar eller efter Krigstog; i de andre spille andre Hensyn — navnlig geographiske Hensyn — en ikke liden Rolle[1]; i de sidste ere Begivenhederne, som det synes, ordnede temmelig planløst.

Foruden disse Udtog, der behandle større Afsnit af de assyriske Kongers Aarbøger, i det Mindste et Par Aars Historie, gives der andre, som kun fortælle om ganske *enkelte Begivenheder*. Flere af disse ere af den største Betydning for Mesopotamiens Historie, idet de lære os at kjende Begivenheder fra ældre Tider, hvorom samtidige Mindesmærker Intet meddele os; et Par af dem ere ikke uvigtige for Syriens Historie[2].

Til Slutning maa vi endnu bemærke, at det ikke er usandsynligt, at der *iblandt de talrige private Aktstykker*, som ere opdagede i Assyrien og som indeholde saa mange Bidrag til Opklaring af den assyriske Historie[3], ogsaa findes enkelte, der indeholde Bidrag til Opklaring af syriske Forhold[4]. Men de færreste af disse

---

[1] Alle tre Slags Aktstykker haves fra Tiglath Pilesar II.'s Tid. Sargons Indskrifter synes os ogsaa at kunne henføres til samme tre Klasser. Annaler haves desuden af Tiglath Pilesar I., Assur-nasir-pal, Salmaneser (II.), Samsi-Bin (?), Senakherib og Assur-bani-pal; Fasti af Assurhaddon. Se Kap. III § 3.

[2] Vi minde her om det Aktstykke, der handler om den assyriske Konge *Rubu Amar's* uheldige Kampe med Syrerne; se II: *Syriens Historie* § 3 S. 106.

[3] Se ovenfor S. 21 Anmk. 3.

[4] Det vil saaledes maaske være muligt af disse Aktstykker at faa Oplysninger om de til Assyrien overflyttede Syrers Vilkaar og Stilling i deres nye Hjem.

Aktstykker ere hidtil blevne undersøgte eller gjorte tilgængelige for Forskerne[1].

Med Hensyn til det Tidsrum[2], de assyriske Efterretninger om Syrien tilhøre, bemærke vi, at de ældste omtrent tilhøre Aaret 1130, de yngste omtrent Aaret 650[3].

Syriske Aktstykker.

Af de fra Syrien kommende Kildeskrifter ere det gamle Testamentes Bøger *uden Sammenligning de vigtigste*; men de ere dog ikke de eneste fra Syrien kommende østerlandske Aktstykker, der ere levnede os fra Oldtiden. Man har nemlig i flere Egne af Syrien fundet *endel Indskrifter*, som fortjene al Opmærksomhed, om de end næsten alle ere korte og for største Delen *tilhøre senere Tider*. Dette gjælder navnlig om Indskrifterne fra de østlige Egne af Syrien, fra Palmyra[4], fra Hauran, ligesom fra Edom og Moab[5], der, paa en enkelt Undtagelse nær, nemlig Moabiterkongen Meshas Indskrift[6], tilhøre *den første romerske Tid*. Derimod naa de phoinikiske Indskrifter højere op i Tiden; de begynde senest i det ottende Aarhundredes Slutning og fortsætte sig helt ned i Keisertiden. Da de fortælle om flere phoinikiske *Konger*, kunne de ikke siges at være af ringe Værdi; men uheldigvis er der ingen af disse Indskrifter, der giver os nogen Ramme, hvori de kunne indfattes, saa at man kan se deres Følge og saaledes drage det fulde historiske Udbytte af dem. Man maa derfor i det Væsentlige lade sig nøje med at gjøre Slutninger af *Skrifttrækkenes Form og Udseende*,

---

[1] Endel Salgsaktstykker o. desl. ere udgivne i Rawlinson, *Inscriptions* III. pl. 46–50.

[2] Slgn. ovenfor S. 40 med Anmk. 2 og 3.

[3] De fra Babylon stammende Indskrifter tale ikke om Syrien; de berøre i det Hele slet ikke Krigsbedrifter, men fortælle kun om Byggerier.

[4] Om Indskrifterne fra Palmyra se Levy i *Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft* XV. S. 618–623 (1860) samt Levy ibid. XVIII. S. 65 ff. og 591 ff. (1864).

[5] Om Indskrifter fra Sinai og de tilgrændsende Egne indtil Edom (de nabataiske Inskrifter) se Forfatterens *Assyrien* S. 319. De ere behandlede af Beer, Credner, Tuch, Hitzig, Blau og Levy o. Fl.

[6] Se nedenfor S. 49 Anmk. 4.

der i den senere Tid med Held er forsøgt[1]. Den vigtigste af alle *phoinikiske Indskrifter* er den, der læses paa Sidons Konge Esmun-ezer's Sarkophag i Louvre[2]. Den tilhører sandsynligvis den senere Persertid, omtrent det fjerde Aarhundrede f. Kr[3]. Hvor vigtig denne Indskrift end er for os, bliver den dog i høj Grad overtruffen af den for kort Tid siden ved Dhiban i Moabs gamle Land opdagede, af Kong Mesha[4] fordum indhuggede Indskrift, der meddeler os en Række yderst vigtige Oplysninger om Moabs og det tilgrændsende Israels Skjæbne i Mesha's Dage. Denne Indskrift, som vi skulle meddele i vor Fremstilling af *Israels Historie*[5], er efter Skrifttegnene at dømme adskillige hundrede Aar ældre end Esmun-ezer's Indskrift.

Til de *østerlandske Kildeskrifter* til Syriens gamle Historie maa vi endnu henregne en Klasse Skrifter, der ganske vist *ikke ere affattede i noget østerlandsk Sprog*, men som dog saa *fuldstændigt tilhøre Østerlandene*, at vi ikke ret vel kunne skille dem fra de her betragtede Kildeskrifter. Den ringe Opmærksomhed, der skjenkedes disse Skrifter i den klassiske Verden, uagtet de vare skrevne i Datidens lærde Sprog, *det græske Sprog*, er det bedste Bevis paa deres fremmede, østerlandske Natur og Karakter. Disse Skrifter bestode af *Nationalhistorier*, der behandlede forskjellige østerlandske Folks og Landes Historie fra de ældste Tider. Deres væsenligste Kilder vare vel i Reglen Skrifter af samme Indhold, *affattede i de paagjældende Landes Nationalsprog*, og hvoraf de fleste formodentlig vare udarbejdede, før vedkommende Folk havde tabt sin Uafhængighed, og før det for Alvor var begyndt at komme i Forfald. Disse ældre Skrifter indskrænkede man sig maaske paa mange Steder til ligefrem at oversætte. At de paagjældende Forfattere skrev

§ 6.
Österlandske National-historier, affattede i det græske Sprog.

[1] Se M. de Vogüé i *Journal Asiatique*, sixième série X, S. 170 ff. (Août 1867).

[2] Denne Indskrift har fundet mange Fortolkere, og Texten er ofte bleven udgivet, se Forfatterens *Assyrien* S. 271 Anmk. 2.

[3] Se *Syriens Historie* § 7 S. 236 og S. 246.

[4] Mesha, Akhabs Samtidige, omtales 2 *Kong.* 1, 1 og 3, 3.

[5] Se III: *Israels Historie* § 6.

paa *Græsk*, er let at fatte, da alle Landene nærmest omkring det østlige Middelhav efter Alexandros den Stores Dage havde græsk-talende Herskere og græsk-talende Overbestyrelse, og da der i alle disse Lande fandtes græsk-dannede Videnskabsmænd.

Saadanne Skrifter vare Manetho's *aigyptiske Historie*, Berosos' *babylonske* samt Menandros' og Dios' *phoinikiske* eller maaske snarere *tyriske Historie*.

At de to sidste Skrifter maa have havt særdeles stor Betydning for Syriens Historie, er en Selvfølge: de behandlede jo *et af Syriens mærkeligste Folks Fortids Skjæbne* og vare udarbejdede efter de allerbedste Kilder, som det i det Hele var muligt at øse af, nemlig de phoinikiske eller tyriske Nationalhistorier[1].

Ikke mindre Værd for Syriens Historie maa de to andre Værker have havt, thi uagtet de behandlede fremmede Landes Historie, saa maa de dog ofte have omtalt syriske Forhold. Syrien var nemlig, som vi ved vor Fremstilling af *Syriens Historie* ved Hjælp af samtidige Vidnesbyrd udførligt skulle paavise, igjennem lange Tidsrum kommen i *mangfoldig Berøring med Aigypten*[2]. De aigyptiske Nationalhistorier maa følgelig have indeholdt forskjellige Oplysninger om Syrien, og dette har sandsynligvis ogsaa været Tilfældet med den efter disse udarbejdede *manethoiske Historie*[3]. Fremdeles var ogsaa Babylonien fra Slutningen af det ottende Aarhundrede, om ikke fra et endnu tidligere Tidspunkt, kommet i nøjere Forbindelse med Syrien, og saavel de babylonske Nationalhistorier som disses hellenistiske Bearbeider, Berosos, maa derfor

---

[1] De Brudstykker, vi have af Dios og Menandros (se S. 51), ere ganske af samme Indhold som de Udtog, vi have af de østerlandske Folks Rigs-Aarbøger, idet de navnlig meddele Efterretninger om Kongehuset, om Krige og om Bygningsforetagender.

[2] Se II: *Syriens Historie* S. 3—107.

[3] Iosepos siger om Manetho: *γέγραφε Ἑλλάδι φωνῇ τὴν πάτριον ἱστορίαν ἔκ τε τῶν ἱερῶν ὥς φησιν αὐτὸς μεταφράσας* (*C. Ap.* I, 14). Omtrent det Samme siger han nedenfor I, 26: *Μανεθῶν οὗτος ὁ τὴν Αἰγυπτιακὴν ἱστορίαν ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων μεθερμηνεύειν ὑπεσχημένος.*

naturligvis oftere være kommen til at berøre Begivenheder, der grebe ind i den syriske Historie[1].

Menandros og Dios.

Af de her nævnte fire hellenistiske Forfattere skulle vi ikke dvæle længe ved de to sidste, *Menandros* og *Dios*. Vi vide nemlig kun meget lidet Andet om dem, end at de vare ældre end Iosepos, der næsten er den eneste Forfatter, der har bevaret Brudstykker af deres Skrifter[2]. Af Dios anfører han kun ét Brudstykke[3]; det handler om Tyros' berømte Konge Hiram, Davids og Salomos Samtidige[4]; af Menandros meddeler han et Stykke[5], der handler om Hiram, og opregner desuden efter samme Kilde Hirams Efterfølgere indtil Pygmalion[6]. Et andet Sted fortæller Iosepos, ligeledes efter Menandros, om Tyros' Beleiring af Assyrerne i Salmanassar d. e. Salman-esers Dage[7]; et tredie Sted[8] finder man en Beretning om Babyloniernes Forhold til Tyros. Kilden angives ikke, men efter al Sandsynlighed er det anførte Stykke uddraget af Menandros. Foruden Iosepos[9] anføre ogsaa Tatian, Klemens fra Alexandreia og Eusebios Menandros som Hjemmelsmand[10].

Berosos og hans Excerptores Polyhistor og Abydenos.

Hvad angaar *Berosos*, da skal han, som bekjendt, have været Bels Præst i Babylon og skal have levet under Antiokhos I. og II.; hans Værk, der skal have bestaaet af tre Bøger[11], er forlængst

---

[1] Se II: *Syriens Historie* § 4 S. 195.

[2] Om Menandros og hans Skrifter se Müller, *Fragmenta Hist. Gr.* IV. S. 445 ff. Om Dios sammesteds S. 398 ff. Menandros var ikke nogen Østerlænder, han var født i Ephesos.

[3] Jos., *C. Ap.* I, 17.

[4] Om Hiram se II: *Syriens Historie* § 7 S. 227 og S. 248.

[5] Jos., *C. Ap.* I., 18 og *Arch. Jud.* VIII. 5, 3.

[6] Jos. l. c.; se *Syriens Historie* § 7. S. 227—228 og S. 248—249.

[7] Jos., *Arch. Jud.* IX, 14, 2.

[8] Jos., *C. Ap.* I. 21.

[9] Iosepos beraaber sig ogsaa paa andre Steder paa Menandros' Vidnesbyrd.

[10] Tatian, *Orat. ad Gr.* c. 58; Clem. Alex., *Strom.* I., 21, p. 140 Sylb. p. 387 Potter; Eusebios, *Præp. Evang.* X, 11, (Müller l. c. S. 447).

[11] Se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 495.

tabt. Under hans Navn have vi et Par Brudstykker hos Iosepos[1] og et Par Uddrag eller Brudstykker af Uddrag hos Eusebios.[2] Den sidste har dog ikke taget dem umiddelbart af Berosos' eget Værk, men af to Forfattere, der — foruden af andre Kilder — have øst af Berosos, nemlig Alexandros Polyhistor[3] og Abydenos.[4] Vi maa derfor først dvæle ved de af Iosepos meddelte Brudstykker.

Det ene fortæller om Nabukuduruzur, Babyloniens største Konge[5]; det andet opregner hans Efterfølgere indtil Rigets Undergang[6]. Det sidste er aabenbart et Udtog, men heller ikke det første Stykke kan være taget af Berosos' Originalværk, da han umuligt, naar hans Værk har bestaaet af tre Bøger[7], kan have indskrænket sig til at omtale Rigets mærkeligste og berømteste Konge i et Par Linier, som det her er Tilfældet. Det af Iosepos meddelte Brudstykke bærer i det Hele ganske Præg af *at være taget af et Udtog af Berosos*. I Virkeligheden er det heller ikke videre sandsynligt, at Iosepos skulde have givet sig til at gjennemlæse Berosos' store Værk, blot for at benytte de faa Linier, han meddeler. Derimod er det ganske naturligt, at Iosepos har stræbt at faa et Udtog af Berosos imellem Hænder, da han jo for at skrive Israeliternes Historie maatte have nogen Indsigt i Syriens store østlige Nabomagters Historie, og han deraf kunde vente at faa Oplysning om enkelte Punkter i sit Folks Historie. Ingen anden Forfatter end Iosepos anfører Brudstykker under Berosos'

---

1 Jos., *Arch. Jud.* X, 11; *C. Ap.* I, 19; se II: *Syriens Historie* § 4 S. 95.

2 Euseb., *Chron.* (vers. arm.) I, 1—10. Enkelte Brudstykker af Eusebios, der gaa tilbage til Berosos (gjennem Polyhistor), findes ogsaa hos Synkellos og i Euseb., *Præp. Evang.* IX, 12.

3 Se nedenfor S. 53 ff.

4 Se nedenfor S. 55.

5 Jos., *C. Ap.* I, 19 og *Arch. Jud.* X, 11.

6 Jos., *C. Ap.* I, 20. Denne Liste har forøvrigt endel Interesse for Syriens Historie, eftersom dette Land i disse Kongers Tid var babylonsk Provinds.

7 Se Müller l. c. Forøvrigt har maaske kun den sidste Bog behandlet den egentlige Historie, de to første Bøger synes at have indeholdt en Beskrivelse af Landet og at have behandlet Sagnhistorien.

Navn ; det er altsaa klart, at Berosos' Værk er gaaet *fuldstændig* til Grunde. og det kan neppe antages, at vi have nogen eneste Sætning, der læstes i hans Skrifter, tilbage. Iosepos meddeler endnu en kort Udsigt over Hovedindholdet af Berosos' Værk[1] og nævner ham desuden et Par Steder ganske i Forbigaaende.[2]

Af Alexandros Polyhistor's babylonske Historie, der uden Tvivl nøje fulgte Berosos, meddeler Eusebios adskillige Brudstykker[3], som vise os, at Berosos har behandlet den mythiske Historie med en vis Forkjærlighed.[4] Om Babyloniens senere Historie, der læstes i Berosos' tredie Bog[5], meddeler Eusebios Brudstykker af to Udtog, der delvis hehandle det samme Tidsrum, og som begge berøre *Assyrien*, hvis Historie dengang var nøje sammenknyttet med *Babyloniens*. Det ene meddeler Intet om Syrien; men i det andet[6], der nærmest synes at kunne betragtes som en Art Indholdsangivelse eller Oversigt over Hovedafsnittene af Berosos' Værk, ledsaget af enkelte Bemærkninger, findes der et Par Ord, der angaa Syrien, nemlig Sætningen: at efter de arabiske Konger og Semiramis regjerede Phul, der oversvømmede Iudaia[7].

---

[1] Jos., *C. Ap.* I, 19.

[2] Jos., *Arch. Jud.* I, 1, 2 og 3, 9; X, 1, 4.

[3] Euseb., *Chron.* I, 1–5 (p. 5–22 Mai. p. 6–23 Aucher).

[4] Berosos nærmer sig herved til den Klasse Historikere, som vi ovenfor have omtalt, de nemlig, som i deres historiske Skildringer uden Videre tillod sig at forskjønne og udsmykke deres Fædrelands Fortid (se ovenfor S. 27); men i den virkelig historiske Tid synes han at have været meget samvittighedsfuld.

[5] Euseb., *Chron.* (vers. arm.) I, 5, 3 (p. 20–21 Mai, p. 22 Aucher).

[6] Euseb., *Chron.* (vers. arm.) I, 4 2–5, 2 (p. 18–20 Mai, p. 20–22 Aucher). Slutningen af Stykket I, 5, 3 er maaskee ogsaa taget af dette Udtog.

[7] Euseb., *Chron.* (vers. arm.) I, 4, 2, p. 18–19 Mai, efter dennes Oversættelse fra Armenisk: Post hos (nemlig 45 Konger, som fulgte efter det arabiske Dynasti og Semiramis) ait extitisse Chaldæorum regem, cui nomen Phulus erat quem Hebræorum quoque historia memorat, quemque item Phulum appellat: hic Judæam invasisse dicitur. Aucher (p. 20) oversætter paa ganske lignende Vis: Post quos rex Chaldæorum fuit, cui nomen Phulus: de quo item Hebræorum historia meminit, Phulum denominans, quem in terram Judæorum venisse ajunt.

At Berosos kan have fortalt om en babylonsk Konge ved Navn Phul, at han blandt Andet havde bekriget Iudaia, og at Polyhistor har optaget denne Bemærkning, er ingenlunde umuligt. Men det er ikke meget sandsynligt, at en *hedensk Lærd*, ved at gjøre Udtog af Polyhistor, skulde have medtaget denne lille Bemærkning; og var det en *kristen Lærd*, hvem Udtoget fra først af skyldes, saa var det jo sandsynligt, at han havde *medtaget flere Ting*, som berørte den bibelske Historie; og Eusebios havde i saa Tilfælde upaatvivlelig ikke undladt at medtage dem. Nu findes saadanne Bemærkninger ellers ikke hos Eusebios, og man kan derfor være overbevist om, at de Udtog af Polyhistor, Eusebios benyttede, *oprindeligt* skyldes en *hedensk* og ikke en *kristen Lærd;* men i saa Tilfælde kan, som allerede antydet, Bemærkningen om Phuls Tog til Iudaia, neppe stamme fra Polyhistor og Berosos[1]. At dømme efter Udtrykkene i den *armeniske Krønike* forekommer det os desuden det Sandsynligste, at den omtalte Bemærkning er *tilsat af Eusebios*[2], men selv om dette ikke kan udledes af Texten, saa kan det dog neppe betvivles, at denne Sætning er en *Tilføjelse, som skyldes en kristen Læser af Polyhistors Udtog*[3]*:* det er jo en tilstrækkelig bekjendt Sag, hvorledes man i Oldtiden mangen en Gang tillod sig at tilføje andetstedsfra hentede Bemærkninger i de Skrifter, man læste, og hvorledes saadanne Tillægsbemærkninger i

---

[1] Da Phul efter Biblen *ikke*, som det her siges, angreb Juda, men Israels Rige, og da det neppe kan antages, at Forfatterne af Babyloniens Rigs-Aarbøger have sat det fjernere, for Babylonierne langt mindre bekjendte *Juda* istedetfor det nærmere liggende større og bedre kjendte *Israel,* og da *Juda* derimod i senere Tid var det almindelige Navn for Israeliterne, saa kan det allerede af denne Grund neppe betvivles, at Bemærkningen først er tilsat i senere Tider og ikke stammer fra Polyhistor og Berosos.

[2] Der forekommer nemlig mange Henvisninger til Biblen i Stykket.

[3] Intet var jo naturligere end, at en kristen Læser af Polyhistors Udtog ved i den babylonske Kongerække at finde Navnet *Phul* eller et Navn, der nærmede sig dertil, kom til at tænke paa den Phul, som lagde Skat paa Menahem (2 *Kong.* 15, 19) og tilføjede en lille Bemærkning derom i det Udtog, han læste.

Reglen snart bleve antagne for ægte Bestanddele af de Skrifter, hvori de vare tilføjede.

Hos den anden Forfatter, som følger Berosos og af hvis Skrift Eusebios og Moses fra Khorene have bevaret os nogle faa Brudstykker, Abydenos[1], findes der ingen Meddelelser om Syrien. Vi skulle derfor heller ikke opholde os ved denne Forfatter.

Ptolemaios' astronomiske Kanon.

Til Slutning maa vi endnu bemærke, at foruden de her berørte fra Berosos stammende Stykker, gives der efter vor Formening endnu et Aktstykke, for hvilket vi have Berosos at takke. Det er den babylonske Kongeliste, som man plejer at kalde *Ptolemaios' astronomiske Kanon*[2], hvis store Betydning for Tidsregningen vi allerede ovenfor have berørt. Dette Aktstykke, der begynder med Aar 747 f. Kr.[3], meddeler os sandsynligvis en Fortegnelse over, hvormange babylonske Aarsskifter de siden 747 regjerende Konger i Babylon *have oplevet som Konger*, hvoraf altsaa følger, at de Konger, der ingen Aarsskifter oplevede, medens de sad paa Thronen, ikke omtales i Listen. Ptolemaios' Kanon var for Benyttelsen til astronomiske Beregninger af de Beskrivelser over iagttagne Formørkelser, som fra Babylon vare bragte til græske Astronomer, *et ganske nødvendigt Hjælpemiddel;* thi Formørkelserne vare jo daterede *efter Regentaar*[4], saaledes at man uden en saadan Liste ikke kunde vide Noget om deres indbyrdes Afstand. Det kan derfor med god Grund antages, at denne *Kanon* er bragt til Hellas paa samme Tid som Beskrivelsen af de babylonske Formørkelser,

---

[1] Om Abydenos se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 279 ff.

[2] Den findes gjerne som Anhang til Ptolemaios' Skrifter; den er ofte udgivet. Den første Konge, der nævnes, er, som bekjendt, Nabonassar.

[3] Se ovenfor S. 43.

[4] Da de græske Astronomer til deres astronomiske Brug optog den aiygptiske Kalender og omsatte de babylonske Datoer til denne Kalender samt dannede sig en Æra til derefter at betegne Aarene (Nabonassars Æra), blev jo Listen paa en Maade overflødig; men da det jo altid var af Vigtighed for Astronomerne selv at *kunne holde Regnskab med Tidsangivelserne*, og man derfor beholdt Datoen *efter Regentaar*, saa var jo en saadan Liste en Nodvendighed.

vi læse hos Ptolemaios.[1] Da vi nu vide, at Berosos foredrog Astronomi paa Øen Kos[2], men vi ellers Intet kjende til, at babylonske Astronomer lærte i Hellas, saa forekommer det os at ligge nær at antage, at det er Berosos, hvem vi skylde dette vigtige Aktstykke.

Manetho. De os levnede Rester af den fjerde ovenfor nævnte hellenistiske Nationalhistoriker, Manetho, hvis aigyptiske Historie skal være udkommen under Ptolemaios II. Philadelphos[3], fortjener en nøjere Undersøgelse, fordi Aigypten, som alt antydet[4], var kommet i ikke liden Berøring med Syrien i fordums Dage, samt derhos fordi Aigypten i lange Tider havde huset et Folk, som siden fik Bolig i Syrien, og som er kommet til at spille en mærkelig Rolle i Historien, nemlig *det israelitiske Folk.*

Under Manetho's Navn er der hos Iosepos[5] bevaret nogle Brudstykker, som læses i den første Bog af hans *Skrift imod Apion,* samt endvidere nogle Lister, mest bestaaende af Kongerækker og Tal, der ere bevarede hos kirkelige Forfattere.[6]

Disse Lister ere forsaavidt ikke uden Interesse for Syriens Historie, som man ved Hjælp af de Talangivelser, der findes i dem, har søgt at bestemme den aigyptiske Tidsregning[7], hvorved der jo, som ovenfor bemærket[8], tillige fastslaaes endel Aarstal for flere meget vigtige Begivenheder i Syriens Historie; men uheldigvis er der intet af de mange Systemer, man har opstillet, hvis Tidsreg-

---

[1] Se Ptol., *Almag.* IV, 5.

[2] Vitruv. IX, 4 ff., slgn. Forfatterens *Assyrien* S. 97 Anmk. 1.

[3] Om Manetho se Müller *Fragm. Hist. Gr.* II. S. 511 ff.

[4] S. 36.

[5] Jos., *C. Ap.* I, 14 og 15 samt 26.

[6] De findes hos Synkellos i hans *Kronographi.* Synkellos har navnlig øst sine Meddelelser af Eusebios. som atter blandt Andre ogsaa har benyttet Iulios Afrikanos. Et andet Uddrag findes hos Eratosthenes.

[7] De vigtigste Forsøg ere af Böckh, *Manetho und die Hundsternsperiode* (1845, 8°); Lepsius, *Chronologie der Aigypter* (1849), og *Königsbuch* (1856); Lieblein, *Aegyptische Chronologie,* (Christiania, 1863); Lauth, *Manetho,* (*München,* 1867).

[8] S. 36.

ning i *det Enkelte* kan holde Stand ligeoverfor de bestandig fremskridende Opdagelser. Paa den anden Side kan det heller ikke nægtes, at alle disse Systemer, — hvor meget de afvige fra hinanden i det Enkelte, — i alt Væsenligt, i Henseende til *Hovedtrækkene* af den aigyptiske Tidsregning stemme overens indbyrdes, ligesom de ogsaa, hvad Grundtrækkene angaar, stemme overens med den Kronologi, man kan opstille ved Hjælp af *Mindesmærkerne alene.* Men da man efter vor Mening ikke med Sikkerhed kan vinde nøjere Tidsbestemmelser ved Hjælp af de manethoiske Lister end ved Hjælp af Mindesmærkerne *alene*[1], anse vi det for overflødigt her at indlade os paa nærmere Undersøgelser om disse Udtog.

De Brudstykker, som Iosepos anfører under Manetho's Navn[2], have derimod stor Interesse for os. Der tales nemlig i dem om *Vandringer af Folk fra Aigypten til Syrien.* De maa derfor underkastes en nøjere Undersøgelse. Sammenligne vi *de to sidste* af disse Stykker, der i det Hele ere *tre i Tallet*[3], dels med hinanden indbyrdes, dels med Mindesmærkerne, vil det være klart, at *disse to Stykker delvis behandle samme Tidsrum*, eller, nøjagtigere udtrykt, at de Konger, der nævnes i det sidste Stykke[4], *ikke ere forskjellige fra de Konger, der anføres i Slutningen af Kongerækken i det næstsidste Stykke*[5], idet begge Stykker behandle Begyndelsen af det saakaldte *nittende Dynasti.*[6] Nu ere disse Konger

---

[1] Chabas har uden Tvivl truffet det Rette, naar han siger om Manethos Lister: les listes, qui sont tronquées et falsifiées, accordent à peu près tout ce qu'on leur demande; Chabas, *Voyage d'un Egyptien*, S. 26.

[2] Se ovenfor S. 38 Anmk. 2.

[3] Ios., *C. Ap.* I, 14; I, 15 og I, 26.

[4] Jos., *C. Ap.* I, 26.

[5] Jos., *C. Ap.* I, 15.

[6] I Stykket Jos. *C. Ap.* I, 26 nævnes — efter Kong Hermaios — Kongerne: Sethos 59 Aar, Rampses 66 Aar og Amenophis; i I, 15 ere de sidste Konger efter Armaïs (d. e. Hermaios): Ramesses 1 Aar 4 Maaneder, Ramesses Miamun 66 Aar og 2 Maaneder, samt Amenophis 19 Aar og 6 Maaneder. De første ere Mindesmærkernes: *Hor-m-heb, Seti I., Rameses II.* og *Mer-n-ptah*; de sidste: *Hor-m-heb, Rameses I., Rameses II.* og *Mer-n-ptah.* Iblandt de første mangler *Rameses I.*, iblandt de sidste *Seti I.* Slgn. Lepsius, *Königsbuch* S. 72.

nogle af Aigyptens mærkeligste Konger[1], og det er altsaa klart, at de *faa Bemærkninger*, der findes om dem i de omtalte Stykker hos Iosepos, ikke kan have været *Alt*, hvad Nationalhistorikeren Manetho fortalte om saa betydningsfulde Regenter, ligesom det jo ogsaa er en Selvfølge, at Manetho ikke har anført de samme Konger to Gange. Altsaa, med andre Ord, det er aabenbart, at Iosepos kun meddeler *meget forkortede Udtog*, og at han *ikke afskriver* Stykker af Manetho's Originalværk.

En Sammenligning med Mindesmærkerne vil fremdeles vise, at i begge Stykker ere *vigtige Konger* udeladte[2]; men at det *ikke er de samme Konger*, der ere udeladte i begge Stykker. Heraf følger jo, at det ene af de to Stykker ikke kan være Uddrag eller Omskrift af det andet; de maa være ganske sideordnede, men paa den anden Side er det Intet til Hinder for, at begge *stamme fra en fælles Kilde.* Men da saavel Skrivemaaden af Kongernes Navne som Regeringsaarene ere forskjellige i de to Stykker[3], saa *er det ikke videre sandsynligt, at de umiddelbart eller ligefrem ere uddragne af samme Skrift;* formodentlig ere de gaaede igjennem flere Hænder, forinden de kom i Iosepos' Eje[4].

Hvad angaar den *fælles Kilde*, hvorfra de to Udtog stamme,

---

[1] Se nedenfor Kap. III, § 4.

[2] I det første Stykke Jos., *C. Ap.* I, 15 er Seti I. udeladt, i Stykket Jos., *C. Ap.* I, 26: Rameses I; se ovenfor S. 57 Anmk. 6.

[3] I det første Stykke kaldes Rameses II. (Indskrifternes *Rameses Meramon*): *Rameses Miamun* (*Armesses* er naturligvis kun en Skrivfejl for *Rameses*), og der siges, at han regjerede 66 Aar 2 Maaneder; i det sidste Stykke kaldes han blot Rameses, og der siges han regjerede 66 Aar. Den første Konge kaldes i *C. Ap.* I, 26: *Hermaios*. i I, 15 derimod: *Armais.*

[4] I det første Stykke findes der *flere Meddelelser*, der paa det Nøjeste stemme med Mindesmærkerne, saaledes den, at Rameses II. regjerede 66 Aar og 2 Maaneder; ligeledes den, at Rameses I. regjerede 1 Aar 4 Maaneder, til hvilke Exempler der uden Tvivl let ville kunne føjes flere. Men der synes tillige at være foretaget Omsætninger af nogle af de Konger, der nævnes i Stykket: Jos. *C. Ap.* I, 15, ligesom Navnene paa flere Konger heller ikke ere nøje gjengivne. Der synes altsaa her at foreligge en skjødesløs Afskrift af et oprindeligt *nøjagtigt* og paalideligt Udtog.

da kan denne fælles Kilde *ikke* ret vel have været *selve Manetho's Original*, thi der findes nemlig saavel i de to Stykker hos Iosepos som i det tilsvarende Stykke hos Kronographerne[1] *én Feil*, *som ikke kan forudsættes at have været tilstede hos Manetho selv*, idet nemlig Rameses II.'s Efterfølger i alle tre Kilder, saavel i de to Stykker hos Iosepos, som hos Kronographerne kaldes *Amenophis*[2], et Ord, der aabenbart svarer til det aigyptiske *Amon-hotep*[3] og ikke til *Mer-n-ptah* eller *Me-n-ptah* (Menephtha), Rameses II.'s Efterfølgers Navn. Tilstedeværelsen af denne Feil i alle tre Stykker kan derfor neppe forklares anderledes, synes det, end ved at antage, at alle tre Stykker stamme fra et *Udtog*, hvori denne Feil havde indsneget sig.

Men naar disse Kildeskrifter saaledes ere gaaede igjennem flere Hænder, saa er det jo muligt, at de ikke blot, som vi have set, ere *blevne forkortede*, men ogsaa have *modtaget Tilføininger*; thi med saadant var man ikke saa samvittighedsfuld i den gamle Verden. Gjennemlæse vi nu de to manethoiske Stykker[4], vil man snart opdage, at det næstsidste Stykke[6] indeholder langt Mere, der med god Grund kunde mistænkes som ikke kommet fra Manetho's paa Aarbøger og samtidige Vidnesbyrd grundede historiske Værk, end det *sidste*[6], i hvilket den hele Fortælling om Amenophis desuden har en ganske sagnagtig, anekdotmæssig Karakter, og i det Hele er af en Beskaffenhed, der synes at tale for, at den ikke oprindeligt har hørt hjemme i Manetho's Værk. Man tør derfor nok antage, at det Kildeskrift, hvorfra det *næstsidste Stykke*[7] *ho-*

---

[1] Se Syncell., *Chronogr.* p. 51 ff. efter Afrikanos og Eusebios.

[2] Nedenfor anføres Syncell. l. c. denne Konge endnu engang; her kaldes han *Amenephthes*.

[3] Navnet vil nedenfor Kap. III, § 4 findes skrevet med Hieroglypher.

[4] Jos., *C. Ap.* I, 15 og 26.

[5] Jos., *C. Ap.* I, 15.

[6] Jos., *C. Ap.* I, 26.

[7] Om vor Mistanke om, at der i Jos. *C. Ap.* I, 15 er benyttet to Udtog, som han delvis har sammenarbejdet, se nedenfor S. 61—62.

vedsageligt stammer, har været af en *renere Beskaffenhed*[1] end det, der benyttes i det *sidste*[2]. Vi kunne derfor — mene vi — ret vel her for Kortheds Skyld betegne disse to Udtog, der ligge til Grund for Iosepos' Fremstilling, ifølge deres historiske Værd som *Iosepos' første* og *andet manethoiske Udtog*.

Vende vi os nu til det *første* Stykke eller den første Række af Stykker, som Iosepos anfører under Manetho's Navn[3], da finde vi her *tre forskjellige Kildeskrifter benyttede*. Først anfører han nemlig et Stykke[4], der handler om *Hyksostiden*[5] og som han siger at *have taget af Manetho*[6], om hvem han her fortæller, at han havde oversat ældre Skrifter paa Græsk og sammenarbejdet dem til sin aigyptiske Historie[7].

Længere nede[8] anfører han et andet Skrift, som han ligeledes henfører til Manetho og som behandler de samme Begivenheder, han ovenfor fremstiller, kun at de her betragtes fra en noget anden Side; nedenfor endelig omtaler han *endnu et tredie* Skrift eller Udgave af Manethos' aigyptiske Historie[9].

Det Kildeskrift, han først benytter, er aabenbart *strengt historisk*, annalistisk, ganske som man kan tænke sig Manetho, og

---

[1] Vi antage imidlertid, som ovenfor antydet, at det er gaaet igjennem en skjødesløs Afskrivers Hænder, under hvilke dels de omtalte Konger ere udeladte, dels Ombytninger ere foretagne.

[2] Jos., *C. Ap.* I, 26.

[3] Jos., *C. Ap.* I, 14.

[4] Dette Stykke begynder med Ordene: *ἐγένετο βασιλεὺς ἡμῖν* og ender med Sætningen: *τινὲς δὲ λέγουσιν αὐτοὺς Ἄραβας εἶναι.*

[5] Om dette Afsnit af Aigyptens Historie se nedenfor Kap. III, § 4. Hyksostiden er allerede berørt ovenfor S. 15 Anmk. 3.

[6] Dette Vidnesbyrd betyder Intet, da Iosepos ikke skjelner mellem Manetho's eget Værk og Udtog deraf. Iosepos siger: *αὐτὸς δὲ τοίνυν ὁ*
[7] *Μανεθὼν ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Αἰγυπτιακῶν ταῦτα περὶ ἡμῶν γράφει; πάραθήσομαι λέξιν αὐτοῦ καθάπερ αὐτὸν ἐκεῖνον παραγαγὼν μάρτυρα.* Se ovenfor S. 50 Anmk. 3.

[8] Jos., *C. Ap.* I, 14 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II. S. 567 Linie 2 ff.): *ἐν δ' ἄλλῳ ἀντιγράφῳ.*

[9] Jos., *C. Ap.* I, 14 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II. S. 568 Linie 8 ff.): *ἐν ἄλλῃ δέ τινι βίβλῳ τῶν Αἰγυπτιακῶν.*

indeholder ingensomhelst sagnagtige, anekdotmæssige Tilføielser; men dette kan langtfra siges om det andet Afsnit, der er rig paa *etymologiserende Betragtninger*, og som for en Del i *Karakter* nærmer sig til Fortællingen i det *sidste manethoiske Stykke*[1]. Vi kunne derfor med ret god Grund antage, at der begge Steder, altsaa i *andet Afsnit* af det *første manethoiske Stykke*, og i det *tredie manethoiske Stykke* er benyttet samme Kildeskrift, nemlig det, vi have foreslaaet at kalde Iosepos' *andet manethoiske Udtog*. Omvendt stemme det *første Afsnit af det første manethoiske Stykke* hos Iosepos[2] og det *andet manethoiske Stykke*[3] i mange væsenlige Punkter overens. Kongernes Regeringstid er udtrykt ikke blot i Aar, men i Maaneder, og det *andet Stykke*[4] begynder omtrent der, hvor det *første Afsnit* ender, og danner en Fortsættelse deraf[5] o. s. v. Vi kunne derfor med ikke liden Sandsynlighed slutte, at der her paa begge Steder er benyttet *ét og samme Udtog*, eller det Udtog, vi have kaldet Iosepos' *første manethoiske Udtog*.

Vi kunne her forøvrigt ikke undlade at udtrykke en Formodning om, at Iosepos i sit andet Stykke[6] ikke har indskrænket sig til alene at benytte sit *første manethoiske Udtog*. Fortællingen om *Sethos* og *Armaïs*[7] maa nemlig, synes det, have staaet i hans *andet manethoiske Udtog*; thi dels hentydes der i Begyndelsen af det sidste manethoiske Stykke[8] til denne Fortælling, og dels stemmer denne Fortælling i Karakter mere med Fortællingen om *Amenophis* end med det umiddelbart forangaaende Stykke, saa at det

---

[1] Jos., *C. Ap.* I, 26.

[2] Jos., *C. Ap.* I, 14 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II. S. 566 Linie 24).

[3] Jos., *C. Ap.* I, 15.

[4] Jos., *C. Ap.* I, 15.

[5] Den *sidste Konge* i det første Stykke er den *sidste Hyksoskonge*; den *første Konge* i Stykket I, 15 er Ahmess, der tilintetgjorde Hyksosriget, og som altsaa maa have været samtidig med den sidste *Hyksoskonge*. Stykkerne slutte sig altsaa nøje sammen.

[6] Jos., *C. Ap.* I, 15.

[7] Jos., *C. Ap.* I, 15 Slutning.

[8] Her hedder det om Sethos, at han, efter at have udjaget Hermaios (saaledes kaldes Armaïs her) var Konge i 59 Aar. o. s. v.

følgelig forekommer os ikke usandsynligt, at de to Fortællinger stamme fra samme Kilde, eller fra Iosepos' *andet manethoiske Udtog.* Ogsaa med Hensyn til Begyndelsen af Stykket[1] have vi en vis Mistanke om, at den er bleven lidt omarbejdet af Iosepos[2]; i det Mindste synes Ordene „εἰς Ἱεροσόλυμα" os at være tilsat af Iosepos selv[3]. Med andre Ord: vi formode, at kun den egentlige Kongeliste i Iosepos' andet manethoiske Stykke[4] er taget af hans *første manethoiske Udtog*, og at den indledende Sætning[5] og Slutningen (Fortællingen om Sethos og Armaïs), i det Mindste for en stor Del, ere øste af hans *andet manethoiske Udtog.* Den Omstændighed, at den Konge, under hvem *Hyrderne* eller Hyksos forjoges, i det første Stykkes andet Afsnit[6] kaldes *Thummosis* og i de af os mistænkte Ord af Indledningen til det næstsidste Stykke[7]: *Thethmosis*, forekommer os ingen væsenlig Indvending at være imod den af os her udtalte Formodning, da denne Konge ogsaa i det sidste Stykke[8], hvor Iosepos dog ikke benytter det *første Udtog*, kaldes *Tethmosis.* Ligeledes forekommer den Omstændighed, at Iosepos i Fortællingen om Kampen mellem de to Brødre i det *næstsidste Stykke*[9] kalder Oprøreren *Armaïs*, og i det sidste[10] *Hermaios,* os heller ikke at være noget videre Bevis *imod,* at den i det næstsidste Stykke meddelte Beretning om denne Kamp skulde være taget af samme Kilde som det sidste Stykke, thi Iosepos

---

[1] Jos., *C. Ap.* I, 15.

[2] Stykket begynder saaledes: *Efterat Hyrdernes Folk var draget ud af Aigypten til Jerusalem, saa var Tethmosis derefter Konge i fem og tyve Aar og fire Maaneder o. s. v.* (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 572).

[3] I det første Stykke, hvor *Hyksos* omtales, hentydes der ikke i mindste Maade til at Israeliterne og *Hyksos* skulde have været samme Folk, eller til at de sidste skulde nedstamme fra hine.

[4] Jos., *C. Ap.* I, 15.

[5] Se Anmk. 2.

[6] Jos., *C. Ap.* I, 14 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 567, Lin. 2 ff.).

[7] Jos., *C. Ap.* I, 15 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 572 ff.)

[8] Jos., *C. Ap.* I, 26.

[9] Jos., *C. Ap.* I, 15.

[10] Jos., *C. Ap.* I, 26.

gjengiver her aabenbart sine Hjemmelsmænd med Frihed og fortæller for en stor Del med egne Ord.

Hvad angaar den Form, hvori de her omtalte af Iosepos benyttede Uddrag af Manetho's Værk har foreligget, kunne vi naturligvis kun gjøre os Gisninger[1]. Imidlertid kan det dog neppe be-

---

[1] Vi formode, at Forholdet mellem de forskjellige Udtog af Manetho omtrent maa opfattes paa følgende Maade:

MANETHO'S ORIGINALVÆRK.

Udtog. (Udtog). Udtog.

Udtog, hvori *Exodos-Pharao'en* kaldes *Amenophis* (d. e. *Mer-n-ptah*).

Udtog, hvori *Exodos-Pharao'en* kaldes *Bokkhoris* (d. e. *Ba-n-ra*).

Udtog, benyttet af Eratosthenes.

Udtog, hvori Regeringernes Længde angives i *Aar* og *Maaneder*.

Udtog, hvori Regeringernes Længde kun angives i *Aar*.

Udtog.

Iosepos' *første Udtog*. Iosepos' *andet Udtog*. Iosepos' *tredie Udtog*.

Udtog, benyttet af Khairemon.

Udtog, benyttet af Lysimakhos.

Udtog, benyttet af Tacitus' Hjemmelsmand.

Skrift under Manetho's Navn.

(?)

Skrift under Manethos Navn.

Udtog (Afskrift), benyttet af Iosepos, (heri Skrivfejlen *Thetmosis* for *Amosis*).

Udtog, benyttet af Afrikanos, (heri Dynastierne betegnede med Tal efter deres Rækkefølge).

Udtog, benyttet af Eusebios

Omarbejdet Udtog, benyttet af Forfatterne til *Sothis* og *Vetus Chronikon*.

tvivles, at disse Udtog, Iosepos benyttede, ikke have været adskilte, men forenede, ja det forekommer os endog det Sandsynligste, at de, i al Fald for en Del, have været sammenarbejdede. Ogsaa det af Kronographerne, navnlig af Afrikanos og Eusebios, benyttede Udtog synes enten at stamme fra samme Kilde som det Skrift, Iosepos benyttede, og som indeholdt tre forskjellige Udtog, eller ogsaa maa det have modtaget en delvis Omarbejdelse eller Interpolation fra det af Iosepos benyttede Skrift[1].

Andre østerlandske Historikere i Aigypten.

Foruden Manetho havde Aigypten endnu andre Nationalhistorikere, blandt hvilke vi saaledes blandt Andre kunne nævne Lysimakhos[2], Khairemon[3], Apion[4], Thrasyllos fra Mendes[5], og Ptolemaios fra Mendes[6]. Men deres Skrifter ere paa meget faa Undtagelser nær gaaede tabte.

I Aigypten levede der fremdeles en Række Forfattere, som behandlede Israeliternes Historie paa Græsk, saaledes Aristeas, Demetrios, Eupolemos, Artapanos, Kleodemos eller Malkhos o. fl.; men da det ved en Prøvelse af de Brudstykker, vi have af disse Forfattere, klarligt vil vise sig, at deres Meddelelser i det Væsenlige gaa tilbage til den israelitiske Overlevering[7], navnlig Biblen, have de ingen Betydning for os[8]. Vi skulle dog her ikke nærmere indlade os paa Undersøgelser af disse Brudstykker, ligesom vi her heller ikke skulle gaa ind paa de palaistinske Forfattere

---

[1] Saavel Kronographernes som Iosepos' Liste synes at indeholde de første Konger af Rasønnernes Kongeslægt to Gange. Hos Synkellos forekommer saaledes, som antydet ovenfor S. 59, *Mer-n-ptah* først under Navnet *Amenophis* og siden under Navnet *Amenephthes*; hos Iosepos nævnes jo Amenophis opsaa to Gange, nemlig først i I, 15 og derpaa i I, 26

[2] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 334 ff.

[3] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 495 ff.

[4] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 506 ff.

[5] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 501 ff.

[6] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 485—486.

[7] Se nedenfor Kap. II, § 7.

[8] Hvad der gjælder om disse Forfattere, gjælder ogsaa om de israelitiske Historikere fra Middelalderen f. Ex. *Bar-hebræus*.

Iosepos' og Iustos' Arbejder over Israels Historie, da vi agte at give en noget mere udførlig Kritik over de gamle Forfatteres Efterretninger om *Israeliterne og deres Historie* end over de øvrige Kilder til Syriens Historie, og da vi have ansét det for rigtigst at holde alle paa Græsk og Latin skrevne Kilder til Iudaiernes Historie *samlede* i deres kronologiske Orden. Af de her nævnte Forfattere har Iosepos ikke blot Betydning for Israeliternes, men ogsaa for andre syriske Folks Historie, idet han har *afskrevet*[1] et Par Meddelelser, der angaa Syrien, af *ellers tabte Forfattere*[2]. Om flere kirkelige Forfattere, navnlig Klemens fra Alexandreia og Eusebios[3], gjælder noget Lignende; ogsaa hos dem kan man, foruden Efterretninger om Iudaierne, finde enkelte spredte Bemærkninger om andre syriske Folk.

Andre Nationalhistorikere og senere Forfattere.

Vi maa endnu tilføje, at foruden de ovennævnte phoinikiske Historikere[4], af hvilke vi have Brudstykker tilbage, Dios og Menandros, have endnu andre Forfattere behandlet Phoinikerfolkets og Phoinikerstædernes Historie, saaledes Mokhos[5], Histiaios[6], Hieronymus fra Aigypten[7], Philon fra Byblos[8], Laitos[9], Iolaos[10] (Klaudios Iulios)[11], Zenon, Forfatter af et Skrift om Sidon[12], Aspa-

---

[1] Iosepos har saaledes i denne Henseende nærmest indlagt sig en lignende Fortjeneste som Middelalderens Munke.

[2] Man erindre, at det er Iosepos, der har bevaret os Brudstykkerne af Menandros og Dios ligesom Stykker af Udtog af Berosos og Manetho.

[3] Af størst Vigtighed er Eusebios' *armeniske Krønike*, hvis græske Original, som bekjendt, er tabt. Af Eusebios' andre Skrifter har Synkellos bevaret flere Stykker i sin *Kronographi.*

[4] Se ovenfor S. 51.

[5] Mokhos nævnes af Iosepos, *Arch. Jud.* I, 3, 9; men ellers ved man Intet om ham. Se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 438, slgn. II, S. 500.

[6] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 433 ff.

[7] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 450 Noten.

[8] Müller. *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 560 ff.

[9] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 437 ff.

[10] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 362 ff.

[11] Klaudios Iulios er neppe forskjellig fra Iolaos, se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, l. c.

[12] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 174 ff.

sios[1] og Teukros[2], Forfattere af Skrifter om Tyros, Aspasios, der skrev om Byblos[3] o. s. v. Men hvad disse Forfattere angaar, kunne vi ikke afgjøre, hvorvidt de virkelig tilhøre Østerlandene, eller af hvad Beskaffenhed deres Kilder have været.

Iblandt de hellenistiske Skrifter, der behandlede Phoinikes Fortid, maa vi her dvæle ved *Philon fra Byblos' Bearbejdelse af Sankoniaton*, hvoraf nogle Brudstykker ere bevarede hos Eusebios[4]. Philons Skrift er neppe en Oversættelse, men snarere en *Omarbejdelse* af et phoinikisk Skrift, som skyldes en vis Sankoniaton[5], der sandsynligvis, trods den Tvivl, man har villet vække om hans Tilværelse, har været en phoinikisk Forfatter[6]; men han var *neppe*, som det undertiden antages, *en historisk Forfatter*. Hverken i de Stykker, Eusebios har bevaret, eller i de andre Levninger, vi have af Philon fra Byblos[7], findes der nogen eneste Sætning af egenlig historisk Indhold. Sankoniaton indskrænkede sig uden Tvivl ligesom Philon fra Byblos til at behandle den mythiske Historie[8].

Til Slutning maa vi endnu bemærke, at gamle Forfattere — ikke blot vesterlandske, men ogsaa Forfattere, der *utvivlsomt tilhøre Østerlandene* — ofte fortælle om, hvorledes der i syriske Byer og Egne fandtes Sagn om ældgamle Forbindelser mellem Hellas og Syrien. Saaledes skulde Sagnene om Europe, om Kadmos, om Andromeda og flere andre have fæstet Rod paa mange Steder, og i

---

[1] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 576.

[2] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 508.

[3] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 576.

[4] *Sankoniatons* Fragmenter ere udgivne af Orelli. De findes ogsaa i Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 560—570.

[5] Om Sankoniaton slgn. navnlig Renan i *Mémoires de l'Académie des Inscriptions* XXIII, II, S. 241 ff. (1858).

[6] Movers, *Phönizier* I, S. 99 ff. (1840), antager, at Sankoniaton ikke er noget Personnavn, men Navnet paa en Samling af gamle hellige Skrifter סן-כון-יתה, Kons samlede Lov. Renan har derimod godtgjort, at Sankoniaton maa være et Personnavn (l. c. S. 283). Movers synes ogsaa i sin sidste Tid at have opgivet sin tidligere Mening.

[7] Müller l. c. (Den af Wagenfeld udgivne Sankoniaton er uægte.)

[8] Sankoniaton har uden Tvivl navnlig behandlet Byen Byblos' mythiske Historie.

Virkeligheden have vi talende Beviser paa Tilstedeværelsen af disse Sagn i Syrien i de mange Hentydninger, vi finde til dem paa Mindesmærker, navnlig paa Mønter fra de paagjældende Steder. Da de Gamles Efterretninger om disse syriske Fortællinger om Sagntidens Forbindelser med Hellas ere meget talrige, have flere Forfattere ment at kunne benytte disse Sagn som historiske Vidnesbyrd[1], men dette er, som vi nedenfor skulle paavise[2], *aldeles utilladeligt*. Disse Sagn have *ingen virkelig* Rod i Østerlandene. De ere fremmede Planter, der ere overførte fra Vesterlandene i en forholdsvis senere Tid, nemlig da Hellenismen fæstede Bo i Østen, og de have kun *forsaavidt* historisk Værd, som de give gode Oplysninger om, hvorledes Hellenernes Sagn efter Alexandros den Stores Dage sloge Rod i Syriens fremmede Jordbund.

---

[1] Dette gjælder navnlig om Movers' ellers i saa mange Henseender højst fortjenstfulde Værk om Phoinikerne (*Die Phönizier* und *Das Phönizische Alterthum*, I, (1840), II, 1 (1849); II, 2 (1850) og II, 3 (1856). En stor Del af hvad han meddeler om Phoinikes gamle Historie, er netop bygget paa disse Sagn og er som Følge deraf uden videre historisk Værd. Se f. Ex. II, 1, S. 276 ff., hvor han taler om: — „mehrere umfassende Mythenkreise, welche von einem grossen bis Phönizien und Palæstina ausgedehnten Reich der Aethiopen melden". Ogsaa G. Rawlinson mener af Udbredelsen af Sagnene om Memnon at kunne bevise Rigtigheden af Nimrods-Sagnet (*Fife Monarchies* I, S. 47 ff. og I, S. 153; anden Udgave, London, 1871).

[2] Se nedenfor Kap. II, § 4.

ANDET KAPITEL.

Om de Vesterlandske Kilder til Syriens Historie (med et Anhang indeholdende en Udsigt over samtlige ikke-bibelske paa Græsk og Latin skrevne Efterretninger om Israeliternes Historie).

---

§ 1. **Den hellenske Literaturs Vigtighed for Syriens Historie.**

Det er ikke blot fra *Østerlandene* vi kunne hente Oplysninger om Syrien og det syriske Folks gamle Historie. Ogsaa fra *den klassiske Oldtids Lande*, navnlig fra *Hellas*, spredes der Lys over Syriens Fortid.

Rigtignok tilhører Hellenernes Literatur en Tid, da Syriens Blomstringsdage allerede vare til Ende, og rigtignok søgte Hellas' Forfattere, som alt antydet[1], oftere deres Meddelelser om Østerlandenes Oldtid af mindre rene Kilder, men dette udelukker jo ikke Muligheden af, at der imellem disse lidet paalidelige Meddelelser kunde findes *enkelte af større Værd.* For det Første er det jo klart, at hvad der fortælles om stedlige Forhold og om Sæder, Skikke og Indretninger i Syrien i senere Dage, altid maa kaste en Del Lys over lignende Forhold i ældre Tider; thi hvor meget end Livet havde omformet sig som Følge af Hellenismens Indvirkning, saa maatte det dog have bevaret *Noget* af sin Ejendommelighed; og hvad dernæst den egenlige Historie angaar, er det jo aabenbart, at de klassiske Forfattere ville kunne meddele os

---

[1] Se ovenfor S. 27.

mange Oplysninger om det sidste Tidsrum af den syriske Historie, i hvilken de østerlandske Optegnelser blive sjældnere og mindre indholdsrige[1]. Hvad endelig den ældre Historie angaar, da fremkom der i Østen, som ovenfor[2] paavist, fra Begyndelsen af det tredie Aarhundrede f. Kr. flere med Omhyggelighed og Troskab affattede Skrifter, der behandlede østerlandske Folks Fortid i det græske Sprog, saa at det jo altsaa er *muligt*, at *enkelte paalidelige Efterretninger* om ældre syriske Begivenheder fra disse Bøger kunne være komne græske og latinske Forfattere for Øre, og at disse have givet dem Plads i deres Skrifter.

Det er imidlertid indlysende, at vi ikke *uden videre* kunne afgjøre, *hvilke* af de Gamles Efterretninger om Syriens Fortid der *fortjene Tiltro*, og *hvilke* man derimod maa *frakjende Værd* i *historisk Henseende*. For at kunne fælde en rigtig Dom om de enkelte Vidnesbyrd maa man kjende *Tidsalderen*, de tilhøre, med dens Forestillingskreds og Tænkemaade, ligesom man ogsaa maa vide Noget om Beskaffenheden af de Kilder og Hjemmelsmænd, hvorfra de stamme. Med andre Ord, for at kunne gjøre Brug af de Gamles Meddelelser om Syrien, maa vi *følge Hellenernes Forhold til Syrien*, fra de ældste Tider, hvortil vi kunne naa tilbage, lige til den klassiske Literaturs Afslutning og prøve alle de Meddelelser om Syrien, der ere levnede os hos klassiske Forfattere, idet vi undersøge dem hver især, efter deres Rækkefølge i Tiden.

§ 2.

Meddelelser om Syrien fra den græske Literaturs ældste Tider.

Aigyptiske Optegnelser fra Rameses II Sesostris' Efterfølger *Mer-n-ptah's* eller, som man plejer at kalde ham, Menephtha's Tid[3], underretter os om, at *Akhaier*[4] i Forening med andre Folk

---

[1] De assyriske Efterretninger standse, som ovenfor S. 48 bemærket, omtrent med Aar 650 f. Kr.; de phoinikiske fortsætte sig vel igjennem flere Aarhundreder, men indeholde ikke mange Oplysninger om Syriens Historie.

[2] Se ovenfor S. 51 ff.

[3] Om disse Konger og deres Historie og Tidsalder, omtrent det fjortende (eller det trettende?) Aarhundrede f. Kr., se nedenfor Kap. III § 4.

[4] Dümichen, *Historische Inschriften* pl. II ff., slgn. de Rougé i *Revue Archéol.* nouvelle série XVI S. 35 ff. 1867; se nedenfor Kap. III § 4.

fra syd-evropæiske Lande i denne Konges Dage stundom hærgede paa Middelhavets sydlige og sydostlige Kyster, navnlig paa Aigypten, ja de fortælle os endog, at disse fra Landene Nord for Middelhavet kommende Fribyttere stundom trængte dybere ind i Aigyptens Land[1].

Homer. Det ældste Aktstykke fra Hellas' Oldtid, der er bevaret indtil vore Dage, er ikke ganske ukjendt med saadanne hellenske Fribyttertog til Aigypten. I Odysseen fortæller nemlig den til Ithake hjemvendte Odysseus til Eumaios, inden han endnu har givet sig tilkjende for denne, i den Skildring, han giver af sit Liv og sine Farter, at hans Ledsagere havde røvet og plyndret i Aigypten[2]. Men saaledes kunne dog ikke *alle* Hellenere, der kom til Aigypten, have opført sig, thi ellers var vist neppe Menelaos bleven modtaget saa gjæstmildt i Landet[3]. Hellenernes Færd i Aigypten maa altsaa have forandret sig endel siden Menephthas Dage, og deres Besøg maa vel i den Tid, da de homeriske Digte dannede sig, i Reglen have været foretagne i *fredelig Hensigt*, navnlig for Handelens Skyld.

Hvorledes det end forholder sig hermed, saa er det jo klart saavel af det ovenfor anførte aigyptiske Vidnesbyrd, som af hvad der i Homers Digte fortælles om Menelaos[4] og Kreteren Kastors Søns Rejse til Landet[5], *at Hellenerne allerede i den Tid, da de homeriske Digte dannede sig, om ikke meget tidligere havde dristet sig til at sejle over Middelhavet lige til Aigypten*[6], men naar de

---

[1] Se nedenfor sammesteds.

[2] Se Hom., *Odyss.* XIV, 264 ff.

[3] Se Hom., *Odyss.* IV, 125 ff., slgn. IV, 83. Hertil kommer endvidere, at der hos Homer ingen Exempler haves paa, at Fremmede bleve slet behandlede i Aigypten. Odysseus holdes vel tilbage paa Pharos ved Aigypten (Hom., *Odyss.* IV, 351 ff.), men af Guderne, ikke af Aigypterne.

[4] Hom., *Odyss.* IV, 125 ff.

[5] Hom., *Odyss.* XIV, 283 ff.

[6] Den bestemte Angivelse, der findes i Odysseen, om, at der var *fem* Dages Sejlads fra Krete til Aigyptos, Hom., *Odyss.* XIV, 257, synes

alt dengang vovede sig saa langt, saa var det jo ikke umuligt, at de ogsaa kunde være komne til Kysten af Syrien; thi dette Land laa jo ikke langt fra Aigypten og stod i Rigdom ikke meget tilbage for hint; det indeholdt jo mange Natur- og Konstfrembringelser, som det nok var værd at hjembringe, enten man vilde tage dem ved Vold, eller tiltuske sig dem, ved at give andre Varer i Bytte.

Om hellenske Fribyttertog til Phoinike tales der ikke i de homeriske Digte, og man tør vel derfor antage, at der ikke foretoges saadanne i de Tider, da disse Digte fremstod. Derimod synes det at antydes, at Hellenerne stundom gjæstede Phoinike i fredelige Øjemed[1]. Saaledes skal, efter hvad der fortælles i Odysseen, Menelaos paa sin Hjemrejse til Sparte have gjæstet Sidon[2], ligesom ogsaa Odysseus i den Skildring, han giver Eumaios af sine Farter, fortæller om sig, at han havde *tilbragt et Aar i Sidon*[3]. Paa sin Rejse fra Sparte med Helene havde fremdeles efter Homer ogsaa Paris besøgt Phoinikerstaden Sidon[4].

Sidons Indbyggere omtales i Homer som saare kyndige i konstnerisk Gjerning; de forarbejdede Slør og andre kostelige Tøjer[5], pragtfulde Sølvkar[6], som Phoinikerne bragte over Havet og falbød i fremmede Lande[7]. Thi Phoinikerne vare dristige Sømænd, der ikke blot besøgte Aigypten[8], men ogsaa Libyen[9]

---

at vidne om, at Hellenerne *stundom sejlede* fra Krete til Aigypten. Imidlertid var det dog meget langtfra, at *alle* paa Øer eller Kyster boende Hellener dreve Skibsfart. Det er tvertimod klart, at de fleste kun havde liden Kjærlighed til Søen og ringe Sømandserfaring.

[1] Sagnet om Europes Bortførelse fra Tyros kunde muligvis antages som en Indklædning af Mindet om tidligere Søtog til Phoinike, fra Hellenernes Lande, navnlig fra Krete, se nedenfor S. 79.

[2] Hom., *Odyss.* IV, 84, XV, 117—119.

[3] Hom., *Odyss.* XIV, 291—294.

[4] Hom., *Iliad.* VI, 289--292.

[5] Hom., *Iliad.* VI, 289.

[6] Hom., *Iliad.* XXIII, 743.

[7] Hom., *Iliad.* XXIII, 744.

[8] Hom., *Odyss.* XIV, 288 ff.

[9] Hom., *Odyss.* XIV, 295.

og Hellas[1], paa hvilket sidste Land de allerede maa have begyndt at fare Aarhundreder før Homers Dage, eftersom phoinikiske Ord allerede hos Homer findes som Ord med fuld Borgerret i Hellener-Sproget[2]. Overalt, hvor Phoinikerne kom hen, drev de Handel, men de kunde ogsaa stundom optræde som Voldsmænd og røve Mennesker paa fjerne Kyster[3].

Phoinike omtales i de homeriske Digte oftere i nær Forbindelse med Aigypten[4], hvad der viser, at Hellenerne allerede i de homeriske Tider har havt en nogenlunde tydelig Forestilling om Phoinikes Beliggenhed. Men Phoinike er, som bekjendt, kun et Land af ringere Udstrækning og udgjør kun den mindste Del af Syrien. Der staar følgelig tilbage at undersøge, om Hellenerne dengang havde nogen Kjendskab til *de øvrige Dele af Syrien*, og man maa søge at gjøre sig Rede for, hvad Forestillinger de i det Hele gjorde sig om de Jordstrøg, hvortil Syrien hører — et Spørgsmaal, vi ikke kunne afgjøre uden først at have klaret os Datidens Helleneres Forestillinger om Syriens vigtigste større Nabolande[5].

Hvad angaar Syriens nordvestlige Grændseland, Lilleasien, da besad Hellenerne i Homers Dage et ret nøje Kjendskab til de vestlige Dele af denne Halvø, hvis Beboere de anerkjendte for deres egne Jevninge i Mod og Krigerfærd, ligesom ogsaa i Aandsudvikling og Dannelse; men om de fjernere Egne af Lilleasien havde de kun yderst taagede og forvirrede Forestillinger[6].

---

[1] Hom., *Iliad.* XXIII, 744.

[2] Det græske χιτών er intet andet Ord end det kanaanitiske (syriske) כתנת Ketonet.

[3] Hom., *Odyss.* XV, 251—252.

[4] Hom., *Odyss.* IV, 83 og XIV, 291.

[5] Om Hellenernes geographiske Forestillinger i de homeriske Tider, se Völcker, *Ueber Homerische Geographie und Weltkunde* (Hannover, 1830).

[6] Et vigtigt Sted til Oplysning om Hellenernes Forestillinger om Lilleasiens geographiske Forhold er *Iliad.* II, 851 ff., hvor Troernes Forbundsfæller opregnes. Heraf samt af andre Steder sér man, at paa Sydkysten af Lilleasien var Forbjerget Kimaira det yderste Punkt,

Med Hensyn til Syriens sydvestlige Grændseland, *Aigypten*, da have vi allerede bemærket[1], at det oftere omtales i de homeriske Digte. Det kjendes allerede i *Iliaden*, hvor der siges, at Landet havde en prægtig Hovedstad med *hundrede Porte* og med mange væbnede Mænd[2], og man vidste, at denne aigyptiske Kongestads Navn lød omtrent som Navnet paa Boiotiens Hovedstad *Thebai*. I *Odysseen* omtales Thebai ogsaa[3], og det fortælles endvidere, at Aigypten laa *fem Dages Sejlads* hinsides Krete[4], og at det gjennemstrømmedes af en stor Flod med dybe Mundinger[5], ligesom der oftere fortælles om Aigypternes Gjæstmildhed imod Fremmede[6].

Ved Siden af Aigypten og Phoinike nævnes i Odysseen endvidere[7]: *Libye*, *Kypros*, *Eremberne* og *Aithioperne* som Lande og Folk, Menelaos havde sét paa sin Omflakken, og som Hellenerne derfor maa have forestillet sig som boende i Nærheden af Middelhavets Bredder.

Hvad angaar det første Land *Libye*, der ogsaa omtales i Odysseus' opdigtede Fortælling til Eumaios[8], da kunne vi neppe tvivle synderligt om, at Homer har havt en nogenlunde rigtig Forestilling om dets Beliggenhed, og det Samme gjælder sikkert ogsaa om *Kypros*. Hvad derimod *Eremberne* angaa, da maa de vel søges østlig for Aigypten, ved et af Middelhavets østlige Hjørner, men nogen nærmere Oplysning om dette Folk formaa vi ikke at give.

---

hvorom Hellenerne havde hørt, imedens Paphlagonien var det fjerneste Landskab, de kjendte paa Nordkysten. Slgn. Völcker, *Homerische Weltkunde*, S. 107.

[1] Se ovenfor S. 70.

[2] Hom., *Iliad.* IX, 381 ff.

[3] Hom., *Odyss.* IV, 125—126. Hellenerne tænkte sig imidlertid aabenbart Thebai som liggende nær Kysten og ikke langt oppe i Landet.

[4] Hom., *Odyss.* XIV, 257; se ovenfor S. 70 Anmk. 6.

[5] Hom., *Odyss.* III, 300; IV, 477 og 581.

[6] Aigypten besøgtes foruden af Hellener, se ovenfor S. 70 Anmk. 3, ogsaa af Phoiniker.

[7] Hom., *Odyss.* IV, 82—84.

[8] Hom., *Odyss.* XIV, 295.

Vi kunne aldeles ikke afgjøre, om Folkenavnet *Ἐρεμβοί*[1] er en Skabning af Hellenernes Indbildningskraft, eller om Ordet er en Gjengivelse af Ordet ערבים, det Navn, hvormed de syriske Folk betegnede Nord-Arabiens Beboere[2], hvilket Navn jo gjerne — gjennem Phoinikerne — kunde være kommet Hellenerne for Øre.

Hvad angaar *Aithiopien* og *Aithioperne*, der oftere omtales saavel i Iliaden[3] som i Odysseen[4], da er det en bekjendt Sag, at de klassiske Forfattere fra Hellas' Blomstringstid ved disse Navne *i Regelen betegne Landene og Folkene Syd for Aigypten*, altsaa Nubien og Abyssinien, ja undertiden ogsaa hele det indre Afrika, forsaavidt de kjendte det; men foruden disse historiske Aithioper antog de Gamle, som vi nedenfor nærmere skulle paavise, — stundom endog i sildigere Tider —, at der endnu gaves *et andet Aithioperfolk i det fjerne Østen*[5], uagtet ingen Rejsende nogensinde havde truffet paa noget saadant Folk.

Det er om disse *østlige Aithioper, at Homer taler;* og man vil i de homeriske Digte *forgjæves søge Spor af det historiske Aithioperfolk*, de Syd for Aigypten boende Nubier og Abyssinier. Homer kjender aabenbart ingen Aithioper imod Syd; *hans Aithioper bo imod Øst*, nær ved den opgaaende Sol[6]; og naar der i Odysseen tales om *to Aithioperfolk*[7], saa tænker Digteren sig ganske sikkert, foruden det østlige Aithioperfolk, et Aithioperfolk *imod Vest,* i Nærheden af de fjerne Steder, hvor Solen synker ned, thi disse Lande maatte jo ganske ligne de østlige Lande, hvor Solen staar op, og dets Beboere maatte jo være af mørk Hudfarve[8].

---

[1] Man har saaledes villet bringe Navnet Ἐρεμβοί i Forbindelse med ἔρεβος, ἐρεβεννός og ἐρεμνός.

[2] Ordet ערבים anvendtes, som bekjendt, af Israeliterne til at betegne Beboerne af den arabiske Halvø. Slgn. nedenfor S. 83.

[3] Hom., *Iliad.* I, 423; XXIII, 206.

[4] Hom., *Odyss.* I, 22 ff; IV, 84 og V, 282 ff.

[5] Se nedenfor S. 99 med Anmk. 4.

[6] Hom., *Odyss.* I, 24, slgn. V, 282.

[7] Hom., *Odyss.* I, 23, slgn. *Iliad.* XXIII, 205 ff. Slgn. Völcker, *Hom. Weltkunde*, S. 88—89.

[8] I den homeriske Tid have Hellenerne aabenbart endnu ingen Fore-

Homers Aithioper er aabenbart en Skabning af Hellenernes Indbildningskraft; de ere velbehagelige for Guderne, der gjerne dvæle ved deres Hekatomber[1]. Men hvad betyder *Αἰθίοψ*? og af hvad Grund valgte Hellenerne denne Benævnelse? I hvad Forhold staar de gamle Digteres *Aithiopia* til det historiske Syd for Aigypten liggende *Aithiopia*, Landet *Kosh*, Aigypternes *kash*[2], Kopternes ⲈⲐⲞϢ, Assyrernes *kusu*[3], Israeliternes כוש[4]? Tør man antage, at Hellenerne, førend de i deres Indbildningskraft skabte det Guderne velbehagelige Folk i Østens fjerne Egne, havde hørt Tale om det under Aigypterkongens Scepter staaende guldrige, af besynderligt-udseende Folk beboede Land *Kosh*, eller, — som Ordet maaske dengang udtaltes af Aigypterne, *Ekhosh*[5] eller *Ethosh*[6] —, og tør man antage, at de optog dette Folks Navn til at betegne det fjerne Vidunderfolk nær ved Solens Opgangs-Egne? Eller er det en *ren Tilfældighed*, at de

---

stilling om, at Varmen tiltager *imod Syd*. Derimod antog de, at Varmen var stor paa de Steder, i hvis Nærhed Solen stod op og gik ned.

1 Se Hom., *Iliad.* I, 423: *ἀμύμονας Αἰθιοπῆας*; slgn. XXIII, 205 ff.

2 Disse Ord omtales ofte i aigyptiske Indskrifter; slgn. Brugsch *Geographische Inschriften* II, S. 4 ff. Forfatterens *Assyrien* § 46.

3 Dette Ord forekommer ofte i Assur-bani-pal's Indskrifter.

4 *Gen.* 10, 7—8; Esaias 18, 1 o. s. v.

6 I flere Sprog er der, som bekjendt, foran enkelte Ord efterhaanden bleven tilsat en Forstavelse *A* eller *E*, א. Den bekjendte Flod i Mesopotamien, der af Assyrerne kaldes *burat* eller *purat*, og af Israeliterne פרת Phrat, erholder i ariske Omskrivninger en foransat Selvlyd (et א). Hellenerne kaldte, som bekjendt, denne Flod *Εὐφράτης*, Perserne *ufrâtu*.

7 Den k-Lyd, der betegnes ved det aigyptiske Bogstav , hvormed *Kosh* skrives, er i Reglen blød eller blød-beaandet, som de koptiske Former af de Ord, hvori det forekommer, tilstrækkeligt vise. En blød-beaandet Ganelyd vilde let kunne nærme sig til et blødt *th* (ϑ). Man sér saaledes, at det lader sig *forklare*, at det koptiske Ord for Aithiopien har kunnet opstaa af det aigyptiske *Kash* eller *Kosh* (כוש); men heraf følger dog ingenlunde med Nødvendighed, at det koptiske Ord er en Omdannelse af det aigyptiske; det er tvertimod slet ikke umuligt, at det koptiske Ord kun er en Omskrivning af *Αἰθίοψ*.

til at betegne de Folk, hvormed deres Indbildningskraft befolkede det fjerne Østen, valgte et Ord, der lød noget ligt det Navn, hvormed Aigyptens og Asiens Folk betegnede et i fjerne, solhede, sydlige Jordstrøg boende Folk, og havde de, da de kaldte dette Folk *Aithioper*, ingen Forestilling om, at der gaves et Folk af et lignende Navn hinsides Aigypten? Var det denne *tilfældige Lydlighed* imellem det Navn, de havde givet det af deres Indbildningskraft skabte Folk i Østen, og Navnet paa Aigypternes sydlige Naboer, der siden hen i Tiden, da de fik dette afrikanske Folks Tilværelse at vide, bragte dem til at benævne dette med det samme Navn, hvormed de betegnede Gudernes Yndlingsfolk ved Jordens yderste Ender?

At besvare disse Spørgsmaal paa en fyldestgjørende Maade, antage vi, i det Mindste for Øjeblikket, for umuligt. En ikke ringe Hjælp vilde det dog være, naar man kjendte den oprindelige Betydning af *Αἰϑίοψ*, thi selv om det anførte aigyptiske og asiatiske Navn paa Aigyptens sydlige Grændseland (Nubien) *har givet Anledning* til Valget af Ordet *Αἰϑίοψ* som Betegnelse for Vidunderfolket, saa er det dog sikkert et *ægte hellensk Ord*, rundet af hellensk Rod og Stamme, og det maa derfor have sin Betydning. Det afledes vel af *αἴϑω* (brænde) og *ὄψ* (Aasyn); men denne Afledning er ikke aldeles sikker; Ordet kan maaske have en ganske anden Betydning[1]. Betyder *Αἰϑίοψ*: *brændt* (d. e. solbrændt, mørk) *af Aasyn*, saa kunde heri maaske søges en Bekræftelse af Formodningen om, at Hellenerne alt tidligt havde hørt fortælle, at der i Jordens yderste Egne boede Mennesker af meget mørk Hudfarve[2]. Men noget afgjørende Bevis afgiver denne Omstændighed ikke; thi det kan meget vel tænkes, at Hellenerne have tillagt disse Mennesker en mørk Hudfarve alene af den Grund, at de, efter hvad de mente, var den varme Sol saa nær.

---

[1] Ordet *αἰϑίοψ* findes anvendt om Zeus, saaledes hos Meleagros.

[2] Vi ere indtil videre tilbøjelige til at antage, at Ordet *kash* (כּוּשׁ) i Aigypternes Udtale først har faaet sin Forstavelse *E* eller *A* i det ottende Aarhundrede — forudsat naturligvis, at det koptiske Ord er opstaaet af *Kosh* og ikke af *Αἰϑίοψ*, hvad der er tvivlsomt.

Forøvrigt maa vi dog bemærke, at det nok lader sig forklare, at Hellenerne efter den homeriske Tid have taget Navnet paa det ideale Aithioperfolk, hvormed man befolkede Østens fjerneste Egne, og anvendt det paa det ellers kun lidet ideale, Syd for Aigypten boende, Aithioperfolk, nemlig naar man antager, at det var i det ottende Aarhundrede f. Kr., at Hellenerne bleve nøjere bekjendte med dette Folk, hvad vi i ethvert Tilfælde ansé for det Sandsynligste. Thi i dette Tidsrum vare de afrikanske Aithioper et *tappert og lykkeligt Folk*, der beherskede Aigypten, ja stundom ogsaa Dele af Syrien[1].

I Iliaden tales der aldrig om, at de fjernt imod Østen boende Aithioper kom i Berøring med Hellenerne, eller blandede sig imellem andre Mennesker. I Odysseen tales der vel heller ikke om noget saadant, men Odysseen kjender Memnon[2]; og skjøndt det ikke siges udtrykkeligt, at han var en Aithioper, eller at han fra det fjerne Østen var kommet Priamos tilhjælp, saa er det neppe at betvivle, at Odysseens Forfatter har *kjendt Sagnet om Aithioperen Memnon*, der kæmpede og faldt ved Trojas Mure. Men naar dette Sagn allerede dengang havde dannet sig, saa maa jo Hellenerne i den senere homeriske Tid *have været sig bevidste*, at alle Lande paa den anden Side Aigaier- og Middelhavet vare Dele af *et stort Fastland, hvis Beboere ikke vare uden Forbindelse med hverandre.* Sandsynligvis gik det i Slutningen af den homeriske Tid op for Hellenerne, at Middelhavet imod Øst var omsluttet af Fastland, og at Libye, Aigypten og Phoinike vare indbyrdes landfaste. Hvad Aithiopien angaar, da synes man, som før bemærket, i de homeriske Tider at have antaget, at det strakte sig til Middelhavet. Formodentlig forestillede man sig Sagen saaledes, at dette imellem Phoinike og Aigypten forlængede sig betydeligt

---

[1] Se nedenfor Kap. III § 4, samt II: *Syriens Historie* § 4, S. 163 ff.

[2] Hom., *Odyss.* XI, 521, hvor Odysseus siger om Neptolemos, at „han var den smukkeste, jeg saa, *μετὰ Μέμνονα δῖον*“. Om Memnon tales der endnu paa et andet Sted i Odysseen, IV, 188, men uden at hans Navn nævnes. (Han kaldes her: *Eos' herlige Søn*).

imod Sydost, eller imellem Phoinike og Lilleasien imod Nordost, og at *Aithioper* og *Erember*[1] boede ved de for Hellenerne ganske ukjendte Kyster af den derved dannede Bugt. I ethvert Tilfælde synes det klart, at Hellenerne i Homers Dage kun havde meget dunkle Forestillinger om de Lande, de siden kaldte *Syrien*[2].

Sagn om Forbindelser imellem Syrien og Hellas.

Hos senere hellenske Forfattere tales der, som bekjendt, meget om *Vandringer af Østerlændere til Hellas i ældgamle Dage*. Fra Østen skulde jo Kadmos, Danaos og Kekrops være komne til Hellas, og fra Østen skulde jo Perseus have hentet Andromede o. s. v.

I de homeriske Digte tales der ikke om disse Vandringer. Homer kjender vel den *kadmeiske Slægt*[3], men den nævnes kun i Forbigaaende, og der findes *Intet i disse Digte, der antyder, at Kadmos, efter hvem Slægten havde Navn, havde været en Fremmed*, skjøndt det jo paa den anden Side ingenlunde er *umuligt*, at der i Homers Dage fandtes Sagn om, at Kadmos var indvandret fra fremmede Egne[4]: det kan jo være en *ren Tilfældighed*, at Homer ikke taler derom. I ethvert Tilfælde er Homer ikke ukjendt med alle Sagn, der bringe Østerlandene og navnlig Syrien i Forbindelse med Hellas. Det er nemlig aabenbart, at han kjender *Sagnet om Europe*, der røvedes i Phoinike og derfra førtes til Krete af Zeus. Rigtignok nævner han ikke Europes *Navn*, men han taler om *Phoinix' højtpriste Datter, som fødte Minos og den guddommelige Radamanthys*[5], hvorved han jo ikke ret vel kan sigte til nogen Anden end til Europe.

Sagnet om Europe kan aabenbart ikke skylde sin Oprindelse til Minder om phoinikiske Vandringer til Hellas[6]; thi Europe

---

1 Se ovenfor S. 73.

2 Vi vide ikke, naar dette Navn først kom i Brug iblandt Hellenerne.

3 Hom., *Odyss.* XI, 275.

4 Se Anmk. 6.

5 Hom., *Iliad.* XIV, 321—322. Om Minos se ogsaa Hom., *Odyss.* XI, 321.

6 Man antager ofte Kadmos for en Phoiniker. I Virkeligheden har Ordet *Kadmos* et noget fremmed Udseende. Det minder om det syro-arabiske קדם Østen, og kunde derfor være et Navn, som østerlandske (syriske) Indvandrere havde givet sig selv. Hertil kommer endvidere,

vandrede ikke frivillig ud, men røvedes *med Vold.* Snarere kunde man tænke sig Sagnet opstaaet af Erindringer om hellenske Søtog til Syriens Kyster i længst forsvundne Dage. Men efter al Sandsynlighed var det dog ikke Mindet om saadanne Tog *alene*, der fremkaldte Sagnet. En Indflydelse fra en anden Side har formodentlig været medvirkende, og navnlig antage vi, at den nærmeste Anledning til Sagnet har været et Billede, som saaes paa Gjenstande fra Phoinike. Phoinikerne afbildede nemlig ofte deres Astarte i Skikkelse af en Kvinde, der stod paa en Tyr i fuldt Løb, hvorved man vilde fremstille Gudindens Herredømme over Naturen, selv over de stærkeste Væsner. Dette Billede anbragtes uden Tvivl ikke blot paa hellige Kar, men ogsaa paa Gjenstande, som udelukkende vare bestemte for det daglige Liv. Af disse sidste udførtes der jo, som alt antydet, mange fra Phoinike til Hellas, og det er at antage, at der iblandt dem ogsaa fandtes Gjenstande med dette Billede, der saaledes blev bekjendt i Hellas. For Hellenerne var Meningen af dette Billede naturligvis en Gaade; men det kløgtige og opfindsomme Folk kunde ikke længe staa ligeoverfor denne Gaade, uden at gjøre Forsøg paa at løse den. Billedet maatte jo snarest forekomme dem at fremstille en *Bortførelse*[1], men Tyren kunde ikke være en rigtig Tyr; det maatte være et højere Væsen, der havde iklædt sig denne Skikkelse, for bedre at kunne udføre sit Pigerov[2]. Tyren maatte være *Zeus*, og Kvinden en Pige fra det Land, hvorfra Gjenstanden kom, en Phoinikerinde, — en *Datter af Phoinix*, som det hed i det digteriske Sprog, i hvilket der af Folkefærds og Stammers Navne gjerne dannedes mythiske Stammefædre. Hvorfra Navnet *Europe* stammer, og af hvad Grund Hel-

---

at Navnet *Onka*, som den i Thebai dyrkede Gudinde skal have baaret (Pausan., *Perieg. Hell.* IX, 12, 2; Aeschyl., *Septem contra Theb.* v. 503 og 166), ellers ikke forekommer i Hellas og aabenbart har et fremmed Udseende. Men heraf følger dog ingenlunde *med Nødvendighed*, at Kadmos er indvandret fra Phoinike, saa meget desto mere, som det langtfra er sikkert, at Onka har været en *phoinikisk* Gudinde.

[1] I senere Tider forklarede Hellenerne Sagnet paa denne Maade, se Her. I, 1, se ovenfor S. 71 Anmk. 1.

[2] Melchior de Vogüé i *Journal Asiatique*, sixième série X, S. 149—150 (August 1867).

lenerne gav den bortførte Kvinde netop dette Navn, derom er det ikke muligt at gjøre sig endog blot en nogenlunde sandsynlig Gisning.

Sagnet om Europe synes at have været som en livskraftig Rod, fra hvilken der fremskjød nye Sagn om Vandringer fra Østen til Hellas i de følgende Tider. I det Mindste synes det vigtige Sagn om Kadmos at være et saadant Sideskud af Europesagnet[1].

Hesiodos.

Vi vende os nu til *Hesiodos' Digtninger*, der næst efter de homeriske Digte maa nævnes som det ældste Aktstykke, vi have, hvoraf vi kunne øse Kjendskab om Hellenernes Fortid. Hesiodos' Digte tilhøre en anden Egn af Hellas end de homeriske Digte og ere sandsynligvis desuden noget yngre. Hesiodos har nemlig endel klarere geographiske Forestillinger end Homer, navnlig om Sortehavet og dets Kyster; han kjender Istros (Donau)[2] og Phasis[3], Maalet for Argonauternes Tog, om hvis Farter Homer kun har saare dunkle Forestillinger[4].

I Hesiodos' Digte meddeles der Intet om Syrien og syriske Folk; der tales om *Kadmos* og hans *Slægt*[5], men der hentydes aldeles ikke til, at Kadmos havde været en Fremmed. Memnon nævnes og kaldes „Aithiopernes Konge"[6], hvad der er et Vidnesbyrd om, at Forestillingerne om Asiens store Udstrækning imod Øst, som vare komne frem i den senere homeriske Tid, havde fæstet Rod i Hellenernes Bevidsthed. Det var altsaa dengang bleven en anerkjendt Sag, at der Øst for Middelhavet strakte sig et umaadeligt Fastland[7].

Foruden de os bevarede hesiodiske Digtninger, *Dage og Værker*, og *Heràkles' Skjold*, havde man i Oldtiden flere Digte,

---

[1] Se nedenfor S. 83 Anmk. 1 og S. 96.

[2] Hesiod., *Theog.* v. 339.

[3] Hesiod., *Theog.* v. 340.

[4] Argonautertoget omtales i Odysseen (Hom., *Odyss.* XII, 70).

[5] Hesiod., *Theog.* v. 693 sq.; *Opera et dies* v. 162; *Aspis Her.* v. 13.

[6] Hesiod., *Theog.* v. 984, hvor Memnon kaldes „Aithiopernes Konge", og „Søn af Tithoos". Denne Tithoos omtales allerede af Homer.

[7] Hesiodos antager ligesom Homer Aithioperne for et fjernt i Østen boende Folk.

som man plejede at henføre til Hesiodos, og som ganske vist ogsaa tilhøre den Folkedigtning, hvoraf Hesiodos' Digtninger fremgik. De vigtigste af dem ere *Katalogos* og *Eoiai*, af hvilke vi have enkelte Brudstykker tilbage[1].

Det er aabenbart, at Hellenernes geographiske Forestillinger havde klaret sig en hel Del i det Tidsrum, da disse Digte fremstod. Dette gjælder navnlig i *Retningen mod Nordost*, hvor vi allerede have sét Hesiodos selv have klarere Forestillinger end Homer[2]. Hellenerne kjendte og besøgte paa den Tid, Katalogen fremkom, for Handelens Skyld aabenbart flere Folk paa den fjernere Del af Lilleasiens Nordkyst, og de vidste, at Phoinikerne i længere Tid havde befaret disse Egne, thi Katalogen bringer Phoinikeren *Phineus* i Forbindelse med Argonauterne[3], og lader ham blive Fader til *Mariandynos* og *Thynos*[4], der antages for to af Hellenerne skabte mythiske Stammefædre til Stammerne af disse Navne i Pontos[5]. Med Hensyn til Syrien[6] kjender Katalogen ikke blot Sidon, men ogsaa Byblos, ja Hellenerne have maaske ogsaa i Katalogens Forfatters Dage hørt Tale om Phoinikernes Gud *Baal*, thi efter senere Efterretning skulde Hesiodos ogsaa have talet om en Heros *Belos*, der hørte hjemme i Byblos[7].

---

[1] En af de nyeste og fuldstændigste Udgaver af de hesiodiske Fragmenter er Marckscheffel: *Hesiodi, Eumeli, Cinaethonis, Asii et Carminis Naupactii Fragmenta*, (Lipsiae 1840; 8°).

[2] Se ovenfor S. 80.

[3] Hesiod., *Catal.* fragm. Nr. LIX ff. (Hesiod. ed. Marckscheffel p. 302).

[4] *Schol. Apoll. Rhod.* II, 181.

[5] *Etym. Magn.* p. 216, 36 (Hesiod., *Catal.* fragm. Nr. XXX).

[6] Efterretningen hos Kedrenos, *Synop. Hist.* I, p. 11 ed. Paris, 1647, at Hesiodos skulde have skrevet et Skrift om Phoinikerne, beror paa en Misforstaaelse, se Müller *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 65.

[7] Om Phoinikernes Handelspolitik, se *Syriens Historie* § 7 S. 233. Sagnet om Phineus forekommer os at være et træffende Billede paa Phoinikernes Handelspolitik og dens Følger. Phoinikerne vække et vist Handelsrøre i de Lande, de handle paa, uden at sé, at de derved skabe sig Medbejlere, som let kunde fortrænge dem, i al Fald fra visse Egne. Phineus er blind! Han fører Hellenernes Handelsfartøjer langs Lilleasiens Nordkyst, hvis Handel Hellenerne snart tilegne sig!

Det historiske Udbytte af Hesiodos' Digtninger med Hensyn til Syrien er kun ringe[1]; i det Højeste kan man slutte af Phineussagnet, at Hellenerne vare begyndte at beherske Handelen paa Sortehavet, som Phoinikerne tidligere havde havt imellem Hænder, hvortil vi endnu kunne føje, at det nøjere Kjendskab, som de hesiodiske Digte besidde til Syrien, aabenbart vidne om[2], at Samkvemmet imellem Hellas og Syrien var i stadig Opkomst: Noget, som tilstrækkeligt fremgaar af den Udvikling, som den *hele Sagnkreds om Forbindelser imellem Asien og Hellas i de mythiske Tider*[3] har faaet i disse Digte, og som vi her med faa Ord skulle berøre.

Det ældste af disse Sagn, *Europesagnet*, er saaledes blevet meget udsmykket og udvidet. Katalogens Forfatter kjender saaledes de nærmere Omstændigheder ved hendes Rov: hun var ude at samle Blomster paa en Eng, da Zeus saa hende og straks blev saa indtagen af hendes Skjønhed, at han omskabte sig til en Tyr og førte hende bort til Krete, hvor hun efter Katalogen skulde være bleven Moder ikke blot til Minos og Radamanthys men ogsaa til Sarpedon[4], den lykiske Helt, som allerede Homer har saa meget at fortælle om[5]. I dette Brudstykke kaldes Europe, som hos Homer[6], *Datter af Phoinix*, men i et andet Brudstykke

---

[1] Af den Omstændighed, at Byblos nævnes i de hesiodiske Digtninger, kunde man maaske slutte, at denne By i dette Tidsrum havde havt en ikke ringe Vigtighed.

[2] Samkvemmet med Aigypten maa derimod i dette Tidsrum være taget betydeligt af, thi Hesiodos fortæller om den menneskeoffrende Busiris, som ikke kjendes hos Homer.

[3] Se ovenfor S. 78.

[4] *Schol. Ven. ad Iliad.* XII, 292; *Schol. Vat. ad Eur. Rhes.* v. 28.

[5] Hom., *Iliad.* II, 876, V, 479; 629 ff.; VI, 199; VII, 292 og 397; XVI, 550 ff.; XVII, 152 ff. Ifølge *Iliad.* VI, 199 var Sarpedon en Søn af Zeus og Laodameia. Sagnet om Europe lokaliseredes siden i Lykien, og man fortalte her, at Xanthos, Lykernes mythiske Stammefader, havde bortført Europe, se Varro hos Augustin, *De civitate Dei* XXVIII, 12; Steph. Byz., *De Urbibus et populis* under Ordene: *Xanthos* og: *Anna*; Strabo, *Geogr.* XII, 8, 5 og XIV, 3, 10.

[6] Hom., *Iliad.* XIV, 321—322.

af Hesiodos, som Strabon meddeler[1] i sin *Geographi*, og som er taget af Katalogen, kaldes hun *Arabos' Datter*. Det sidste Navn synes at vidne om, at Hellenerne paa den Tid, Katalogen fremkom havde hørt fortælle om Landet Arabien, og havde erfaret, at dette Lands Befolkning stod i *mangehaande* Forbindelser med Phoinikerne[2].

Memnonsagnet spiller ogsaa en Rolle i disse Digtninger og er som Europesagnet blevet videre udsmykket. Efter Lactantius Placidius skal Hesiodos i *Katalogen* have besunget, hvorledes Memnons Moder om Morgenen, naar Solen staar op, forvandler sine Taarer til Dugdraaber[3], ligesom det samme Digt ogsaa skal have omtalt et Mindesmærke, som Memnons Farbroder havde rejst ham i Phrygien[4].

Foruden *Europe* og hendes Fader *Phoinix* skulle de yngre hesiodiske Digtninger, efter hvad en Skholiast fortæller, endvidere have omtalt to andre i Phoinike hjemmehørende mythiske Personer, nemlig *Agenor* og *Kasiopeia*, hvem de nævne som Stammeforældre for berømte Phoinikerslægter[5]. Hvad *Kasiopeia* angaar, da omtales hun ikke i ældre Aktstykker, saaledes at vi kun kunne gjøre os Gisninger om Oprindelsen til dette Navn[6]; om *Agenor* vide vi

---

[1] Strabo, *Geogr.* I 2, 34 (p. 42 Casaub., p. 72 A.); Eustath., *Ad Odyss.* (IV, 84) p. 1484, 65 (p. 153 B) og Eustath., *Ad Dionys. Perieg.* v. 927; (Hesiod., *Catal.* fragm. Nr. XXIX, 32) p. 290 ed. Marckscheffel.

[2] Se ovenfor S. 74.

[3] Lactant. Placid., *Arg. Ovid. Metam*, XIII fab. 3 p. 875 (Hesiod., *Catal.* Fragm. no. XXXIV) se Hesiod. Fragm., ed. Marckscheffel p. 292.

[4] *Schol. Apoll. Rhod.* (II, 178), Hesiod., *Catal.* Nr. LX (61); ed. Marckscheffel p. 302—303.

[5] Agenor og Kassiopeia nævnes nemlig som Phineus' Forældre. Om Phineus se ovenfor S. 81.

[6] I *Moharens Rejse*, som vi meddele i Oversættelse i vor Fremstilling af *Syriens Historie* (II § 2, S. 70 ff.), finder man følgende Sætning: „Skal jeg tale om den anden hellige By; Gubal (Byblos) er dens Navn. Om dens Gudinde en anden Gang". Man har gjort opmærksom paa, at de aigyptiske Ord for „en anden Gang": *ke sep* netop indeholde Stammen af *Kassiopeia*; men da der ellers intet Vidnesbyrd haves om, at der i Byblos dyrkedes en Gudinde af Navnet Kassiopeia, vil det

derimod, at han tilhører Argos og er en Lokalhelt fra den østlige Del af Pelopones[1], og vi have altsaa her det første Exempel paa, at der tillægges hellenske mythiske Helte fremmed Herkomst, hvad der jo som bekjendt siden blev Tilfældet med flere andre, saaledes med Kadmos[2], Danaos og Kekrops.

Et Vidnesbyrd om Udvidelsen af Forbindelserne mellem Hellas og Syrien i dette Tidsrum kunde man muligvis søge i den Efterretning, man finder hos Apollodor[3], at Hesiodos havde omtalt Adonis; thi Adonis var jo, som bekjendt, en syrisk Gud, hvis Hoved-Hjemsted var Byblos (Gubal)[4]; men naar Hellenerne i de Tider, da de hesiodiske Digte fremstod, havde optaget den Gud, som dyrkedes her, da maatte de jo i længere Tid *være komne i inderlig Berøring med disse Egne af Syrien og deres Beboere.* Imidlertid maa vi dog gjøre opmærksom paa, at Adonis ogsaa dyrkedes paa Kypros, navnlig i Byen Amathus[5], og at Hellas fra en tidlig Tid stod i nøje Forbindelse med Kypros[6], saa at Adonisdyrkelsen *snarest stammer herfra.* Da Guddommen sandsynligvis først er bleven tilbedt af Hellenerne paa Kypros, og da Adonis' Dyrkelse formodentlig først ret er bleven almindelig i det egenlige Hellas i Slutningen af den første Perserkrig[7], saa er det ikke usandsynligt, at

---

være altfor dristigt heraf at slutte, at denne Gudinde virkeligt har hørt hjemme i Byblos. Navnet er tvertimod uden Tvivl et ægte hellensk Navn.

[1] Apollod., *Bibl.* II, 1, 2 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 125). Navnet Agenor er ogsaa aabenbart et hellensk Ord.

[2] Om Kadmos se ovenfor S. 78 Anmk. 6.

[3] Apollodor, *Bibl.* III, 14, 3 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 174).

[4] Se II: *Syriens Historie* § 7, S. 244.

[5] Se Steph. Byz., *De urbibus et populis* under Ordet *Amathus.* Efter Pausan., *Perieg. Hell.* IX, 41, 2, havde Adonis og Aphrodite en fælles Helligdom i Amathus. Om Adonis slgn. Engel, *Kypros* II, S. 536—643 (Berlin, 1841).

[6] Herom vidne tilstrækkeligt de talrige Oldsager fra Kypros.

[7] Under den peloponnesiske Krig finde vi Adonis' Dyrkelse almindelig udbredt; slgn. Plut., *Nicias* c. 13, *Alcib.* c. 18. Allerede hos Pherekydes (fr. 40) omtales forøvrigt Adonis som tilbedt af Hellenerne (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 83).

der i dette af Hesiodos, d. v. s. af de yngre hesiodiske Digtninger, øste Sted hos Apollodor sigtes *til Adonis' Dyrkelse af Hellenerne paa Kypros.*

Samtidig med de hesiodiske Digtninger blomstede *de kykliske Digtere,* hvis Frembringelser alle ere gaaede tabte. Alligevel ere vi ikke ganske ubekjendte med hvad der har været Gjenstande og Æmner for deres Digtninger, eftersom nemlig senere Tiders Mythographer, navnlig Apollodor, for en Del hentede deres Stof fra disse Digtere. At dømme efter den Underretning, vi ad denne Vej kunne skaffe os, tør vi antage det for sikkert, at de Sagnkredse, der handle om Samkvem og Forbindelser mellem Hellas og Østerlandene i fjerne Fortids Dage, og som allerede vare kjendte i Homers og Hesiodos' Dage, saaledes Sagnene om Europe og Memnon, ikke have spillet nogen ringe Rolle i disse Digtninger. Sagnene om *Andromede* og *Perseus* og om *Kadmos,* som vi ikke have fundet hos Homer og Hesiodos, ere formodentlig ogsaa udviklede af Kyklikerne[1]. De kykliske Digte.

Ifølge et af de til denne Kreds hørende Digte, *Kyprierne,* der, efter hvad man antager, skyldes Stasinos fra Kypros, skulde Paris paa sine Rejser have ødelagt Sidon[2], imedens, som ovenfor bemærket[3], ifølge Homer, *Paris skulde have fundet en venskabelig Modtagelse i Sidon.* I denne Omdannelse af det gamle Sagn kan man maaske sé et Vidnesbyrd om Kypros' hellenske Nybyggeres fjendlige Stemning mod Phoinikerne, der uden Tvivl har havt en ganske naturlig Grund i, at disse sidste bestandig pønsede paa at forjage Hellenerne fra Øen.

---

[1] Hos Apollodor, *Bibl.* III, 1, 1 ff. (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 150 ff.) behandles saaledes Europesagnet, og her fremtræder baade Kadmos og Agenor; Memnon omtales ligeledes (*Bibl.* III, 12, 4, se Müller l. c. S. 170). Perseus-Sagnet behandles af Apollodor med Udførlighed, se *Bibl.* II, 4; her fortælles ogsaa om Andromedes Befrielse.

[2] Procl., *Chrestom.,* udgivet i *Bibliothek der alten Literatur und Kunst* II, S. 24 (Göttingen, 1786, 8°); slgn. Movers, II, S. 73 (1850).

[3] S. 71, se Homer, *Iliad.* VI, 289–292.

Elegiske, jambiske og meliske Digte.

De faa Brudstykker, vi have af de i den efterhomeriske Tid blomstrende *elegiske, iambiske og meliske Digtere*, vise ligeledes i Samklang med de hesiodiske Digtninger, hvor meget de her berørte Sagnkredse stadigt udviklede sig. Simonides fra Amorgos, en iambisk Digter fra den første Halvdel af det syvende Aarhundrede f. Kr., skal saaledes, efter hvad Strabon fortæller[1], have talt om Memnons Gravminde ved Byen Paltos paa Bredden af Floden Badas i Syrien. Asios, der synes at have været noget yngre end Arkhilokhos, talede i en af sine Digtninger om Europe og sagde om hende, at hun og hendes Søster Astypalaia vare Døttre af Phoinix og Perimede, Oineus' Datter[2]. Stesikhoros fra Himera, der levede omtrent ved Aar 600 f. Kr., fortalte i et af sine Digte[3], at Helene af Paris var bleven efterladt i Aigypten, og at det kun var et Skinbillede (*φάσμα*) af hende, som Paris havde ført til Troia; paa sin Omflakken efter Ilions Fald var Menelaos, som bekjendt, kommen til Aigypten. hvor han da skulde have gjenfunden Helene. Anakreon, som tilhører den sidste Halvdel af det sjette Aarhundrede, talte ligeledes om Europe i sine Digte[4] o. s. v. Umiddelbare Oplysninger om Syriens Historie gives der ikke i disse Brudstykker ligesaalidet som i Levningerne af de kykliske Digtere.

Efterretninger om Helleneres Besøg i Østerlandene, navnlig i Syrien, før Perserkrigene.

Udviklingen af disse Sagnkredse er forøvrigt ikke det eneste Vidnesbyrd om det voksende Samkvem imellem Hellas paa den ene Side og Syrien — og i det Hele Østerlandene — paa den anden Side. Vi vide af andre Kilder, at Hellenerne i Begyndelsen af det syvende Aarhundrede havde blomstrende Nybygder, beherskede af *egne Konger*, paa Kypros[5]. Men da disse Byer naturligvis først kunne

---

[1] Strabon, *Geogr.* XV, 3, § 2 (p. 728 Casaub. p. 1058 A.).

[2] Pausan, *Perieg. Hell.* VII, 4, 1 (*Asii fragm.*, ad calcem Hesiod. ed Marckscheffel p. 413).

[3] *Stesikhor. Fragm.* ed Klein p. 92.

[4] Anacreon, *Carm. relic.* no. 55 (33).

[5] Det ældste Vidnesbyrd, vi have, om de hellenske Nybygder paa Kypros er Assurhaddons Indskrifter; her opregnes endel Konger paa Kypros: Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 48 no. 1 l, 12 ff., III, pl. 16 l. 19 ff. Iblandt disse findes flere Konger med *græske Navne*, hvad der viser, at de hellenske Nybygder paa Øen allerede dengang vare i fuld Kraft.

have begyndt at blomstre nogen Tid efter deres Anlæggelse, saa maa Hellenernes Ankomst til Kypros følgelig i det Mindste tilhøre det ottende Aarhundrede f. Kr. Kypros ligger ikke fjernere fra Syriens Kyst, end at man kan skimte Libanons Toppe fra Øen[1], saa at det neppe kan betvivles, at Hellenere fra Kypros ikke ret lang Tid efter Nybygdernes Anlæggelse paa Øen have begyndt *at sé sig om i Syrien.* I det syvende Aarhundrede f. Kr. aabnede Aigypten sig for Hellenerne, og saavel Psametik som hans Efterfølgere tog mange Hellenere i deres Tjeneste[2]. Aigyptens Konger i det syvende og sjette Aarhundrede f. Kr. havde stadigt deres Opmærksomhed henvendt paa Syrien, som de ønskede at lægge til deres Besiddelser[3], og de lod sikkert oftere Landet berejse af deres Udsendinge. Til saadanne Hverv vare jo Hellenerne meget skikkede[4], og det er derfor ikke usandsynligt, at Hellenerne i dette Tidsrum oftere have berejst Syrien i Aigypterkongens Ærinde, ligesom det ogsaa er at formode, at der i de Hære, der gjorde Indfald i Syrien, som oftest fandtes endel Hellenere. Vi have Vidnesbyrd om, at Hellenerne allerede tidligt have faaet Indpas i Babylonien[5], hvis Konger ogsaa attraaede Besiddelsen af Syrien, og muligvis kom andre Hellenere til Syrien i babylonske Kongers Ærinde[6].

De første Hellenere, der vovede sig ind i Østerlandene, bestode sandsynligvis for største Delen af Æventyrere, der søgte at gjøre deres Lykke i de fremmede Lande, ja mange af dem havde maaske ved Forbrydelser og deslige lukket deres Fædreland for sig.

---

1 Fra Libanons Toppe skimtes Kypros, se Forfatterens *Reise* S. 400.

2 Se Her. II, 152 ff. Diod., *Bibl. Hist.* I, 67—68. En græsk Indskrift fra en Kong Psametiks (maaske Psametik I.'s) Tid er opdaget ved Abu-Simbel i Nubien; paa flere Steder i Aigypten findes lignende Indskrifter, se Böckh, *Corpus inscr. Græc.* III S. 507 Nr. 5126 (Berlin, 1849).

3 Se *Syriens Historie* § 4, S. 192 ff.

4 En Hellener vilde jo lettere kunde udforske Landet end en Aigypter, hvis Rejse altid vilde vække Mistanke.

5 Se Strabo, *Geogr.* XIII, 2, 3 (p. 617 C., p. 917 A.). Digteren Alkaios' Broder Antimenidas stod en Tidlang i babylonsk Krigstjeneste.

6 Slgn. M. v. Niebuhr, *Geschichte Babels und Assurs*, S. 206.

Selv langt hen i Tiden vedblev der uden Tvivl at strømme saadanne Mænd fra Hellas til Østerlandene, men i Tidens Løb maatte der ogsaa til disse fremmede Lande komme mere alvorlige Mænd, som lagde nøje Mærke til, hvad de hørte og saa, og som søgte at faa Udbytte deraf baade for sig selv og for deres Fædreland; ja allerede over hundrede Aar før Perserkrigene havde sikkert flere Hellenere begyndt at berejse Østen nærmest i den Hensigt at udvide deres Kundskaber, for siden at kunne gjøre dem frugtbringende for deres Landsmænd [1]. Ved disse Mænd maatte der naturligvis i Hellas *udbredes rigtigere Forestillinger om Østerlandene i Almindelighed* og om enkelte Egne i Særdeleshed [2], og i Virkeligheden sé vi ogsaa Hellenernes Kundskaber til Østerlandene bestandig at stige [3].

Hvorledes det end har staaet til med *det religiøse Trosliv* i Hellas i dette ældre Tidsrum af Hellenernes Historie, — hvad Forestilling man end *i Hjertet* har havt om, hvorvidt Guderne virkelig vare til eller ikke, — saa er det klart, at Hellenerne vare overbeviste om, ikke blot at de Guder, Halvguder og Helte, der tilbades af dem, ogsaa dyrkedes af andre Folk, eller med andre Ord, de antog, at Barbarerne, ligesaavel som de selv, maatte tilbede Zeus, Helios, Hephaistos, Aphrodite, Athene og andre Guddomme.

Herom vare alle Hellener lige fra Begyndelsen af enige, og derfor varede det neppe længe, synes det, før det blev slaaet fast, til hvilke hellenske Gudeskikkelser de hyppigst forekommende øster-

---

[1] Den hellenske Bygningskonst og Billedhuggerkonst bære tydelige Spor af at have modtaget endel Paavirkninger fra Aigypten i det sjette Aarhundrede f. Kr. Man sammenligne blot den doriske Stils Søiler med Pillerne i Gravgrotterne ved Benihassan (Forfatterens *Reise* S. 251—253) og gammeldags Apollostatuer med de aigyptiske Statuer. Selv i *Aigineterne* er der endnu en aigyptisk Indflydelse at spore.

[2] Simonides fra Amorgos kjendte, synes det, Floden Badas og Byen Paltos! Se ovenfor S. 86.

[3] Herodot og Tragikerne vise os, at man i Begyndelsen af det femte Aarhundrede i Hellas havde temmelig rigtige Forestillinger om Østerlandene. Kun med Hensyn til de af de gamle Digtere omtalte *Aithioper* var man i Forlegenhed. Se nedenfor S. 99—100.

landske Guder svarede. Hvad Syrien angik, da maa man saaledes tidlig være bleven enig om, at *Astarte* var *Aphrodite*, at *Baal Melkart* i Tyros var *Herakles*[1], og at den ældre Baal var Kronos. Med Hensyn til Babylonien var man enig om, at *Bel*, Hovedstadens Gud, var Zeus, *Mylitte:* Aphrodite[2], og med Hensyn til Lilleasien, at *Kybele* var Rhea. Hvad Aigypten angik, da mente man, at *Amon* i Theben var Zeus, *Ra* og *Tum* i Heliopolis: Helios, *Ptah* i Memphis: Hephaistos, *Neith* i Saïs: Athene, *Horos*: Apollon, at *Vati* (eller *Buto*) var Latona, Osiris: Bakkhos[3], og at Set, den *onde Gud*, Osiris' Fjende og Morder[4], var den Typhaon eller Typhon, som fordum havde gjort Oprør imod Guderne[5].

Hvad angaar den sidste Gud eller eller *set*[6], der forøvrigt ingenlunde altid havde været en absolut ond Gud[7], da antages det i Reglen, at et af de mange Tilnavne, hvormed denne Gud betegnedes af de gamle Aigyptere — enten *tibha*[8] eller *tibu*[9] (Flodhesten) — har givet den nærmeste Anledning til, at Hellenerne med saa stor En-

---

[1] Herodot taler oftere om den tyriske Herakles (II, 44 og 112).

[2] Slgn. Her. I, 131.

[3] Se f. Ex. Her II, 144.

[4] Typhon (Set) omtales Her. II, 144 og 156; III, 5.

[5] Se Hom., *Iliad.* II, 782 ff.

[6] Navnet *Set* findes hos Plutarkh, *De Iside et Osiride* c. 41, c. 49 og c. 62; det læses desuden paa et Billede af dette Væsen, der findes i en demotisk Papyrus i Leyden.

[7] Set var oprindelig Gud for Kamp og Strid og repræsenterede maaske den fortærende Naturkraft, der skaffer Plads i Naturens Rige for nye Skabninger. Set synes saaledes oprindeligt at have dannet en Modsætning til Osiris; men han blev først til Osiris' *absolute* Modsætning, da Hyksosfolket havde kaaret sig Set til Gud.

[8] Dette Ord findes i en Indskrift i Edfu, se Brugsch, *Geographische Inschriften* I, S. 165 (1857).

[9] Dette Ord findes f. Ex. Dümichen, *Tempelinschriften* pl. CII l., 19; her læser man: „Horos drog til Gesen (Gosen?) for at nedlægge *Tebi'erne* d. e. Typhon og hans Hjælpere". Se Dümichen i *Zeitschrift f. ägypt. Sprache*, X, S. 110 (1871).

stemmighed antog *Set* for Typhon, og at denne Navnelighed er Grunden til, at de aldrig fandt paa at sammenstille Set med andre Titaner eller andre gudefjendske Væsner fra den hellenske Sagnkreds.

Foruden disse Guddomme var der endnu adskillige Væsner, om hvis Forhold til de hellenske Guder man var i Tvivl. Saaledes vidste man ej ret, om Isis var Demeter eller Io, om den Gud, der dyrkedes i Khemmis, var Pan eller et andet Væsen, og hvilken Guddom den fremmede Aphrodite, der tilbades i Memphis, egenlig var o. s. v.[1].

Man maa endvidere tidligt have lagt Mærke til, at adskillige Guder forekom langt hyppigere end andre. Saaledes fandt man den phoinikiske *Baal* (Kronos) og *Melkart* (Herakles) tilbedt paa mange Punkter omkring ved Middelhavets Kyst, og paa mangfoldige Steder i Asien traf man Guder, der mindede om Herakles, saaledes Samdes (Samdan) i Kilikien, Guden ⊢⊢┤ ⊢┼ Ninip (?) i Assyrien o. s. v. Naturguden Bakkhos tilbades, foruden i Aigypten, hvor han jo efter Hellenernes Forestilling bar Navnet *Osiris*, paa mange Steder i Asien; og Isis, som man sammenstillede med *Io*, dyrkedes jo ligeledes paa mange Steder i Aigypten o. s. v. Denne uforholdsmæssige Hyppighed af enkelte Gudeskikkelser vidste man kun at forklare sig som *en Følge af Vandringer*, som vedkommende Guder skulde have foretaget *til fjerne Lande.* Vi sé saaledes i dette Tidsrum at fremstaa flere Sagn om Gudevandringer, som Homer ikke kjender, men som i det følgende Tidsrum bestandig udvikle sig videre, f. Ex. Sagnene om Herakles'[2], om Bakkhos'[3] og om Ios *Vandringer*[4], — Sagn, der forøvrigt sandsynligvis

---

[1] Med Hensyn til de tvivlsomme Guder fremsætter Herodot nogle Formodninger. Guden *Khem* (Min?) i Koptos antager han for Perseus, II, 91, og den *fremmede Aphrodite* i Memphis antager han for Helene.

[2] Allerede temmelig gamle hellenske Sagn lade Herakles vandre rundt i Hellas og Nabolandene (slgn. Her. IV, 8—10), men Sagnene om hans Vandringer til fjerne, navnlig til vestlige Lande have først udviklet sig i senere Tider, navnlig efter Alexandros' Tid.

[3] Om Bakkhos' Tog til Asien taler Euripides, *Bacch.* v. 14 – 18. Først i senere Tider lod man Bakkhos' Vandringer strække sig til Indien.

[4] Ios Vandringer fremstilledes f. Ex. i Aiskhylos' *Prometheus.*

for en Del knyttede sig til gamle hellenske Sagn om Vandringer af disse Guddomme, men indenfor Hellas' Enemærker[1].

Med Hensyn til de Skikkelser fra Hellenernes Heltesagn, der i disse bringes i Forbindelse med Østerlandene, da var man overbevist om, at der maatte findes Minder om dem i de fleste Lande, der havde været Skuepladsen for deres Bedrifter. Man antog saaledes, at der i Østen maatte være Lande, Folk eller Byer, der vare opkaldte efter de Personer, der spille de mest fremtrædende Roller i disse Sagn, ja man gik saavidt, at man antog, at i de Lande, hvor der fandtes Aarbøger og andre gamle historiske Optegnelser, maatte der være efterladte samtidige skriftlige Meddelelser om disse Heltes Færd.

Hvad det *første Punkt* angik, da var det i Virkeligheden heller ikke vanskeligt for dem at paavise Navne, der mindede om hellenske Helteskikkelser. *Medien* erindrede jo saaledes om *Medeia* og maatte jo antages at være opkaldt efter denne Kongedatter[2]. *Persien* maatte paa lignende Vis være opkaldt efter *Perseus*[3], Zeus' og Danaes Søn, der i Østerlandene havde befriet Kepheus' Datter Andromede. Ja undertiden gik man saa vidt i sin Søgen efter Minder om Sagntidens Helte, at man uden videre antog, at store og glimrende Mindesmærker og gamle berømmelige Stæder maatte paa en eller anden Maade staa i Forbindelse med disse Helteskikkelser, selv om der ingen Lydlighed var mellem deres Navne og Navnene paa Skikkelser fra de til Østen *knyttede Heltesagn.* Det prægtige Babylon, Stedet for Dyrkelsen af Bel — eller som Hellenerne kaldte dette Væsen: Belos[4] — mente man

---

[1] Sagnet om Io hørte saaledes oprindeligt hjemme i Argos og Omegn; der hentydes allerede til Sagnet hos Homer; men forøvrigt herskede der megen Usikkerhed om dette Sagn i ældre Tider. Som Ios Fader nævnes forskjellige Helte; først senere blev det almindelig antaget, at hun var en Datter af Inakhos.

[2] Her. VII, 62.

[3] Her. VII, 61.

[4] Om Belos, Babylons fornemste Gud, se Her. I, 181.

maatte have været Kepheus' Kongesæde[1]; Kongeborgen i Susa[2] maatte have været Memnons' Hjemstavn o. s. v.

Hvad endelig *det sidste Punkt* angik, deres Forestilling om, at der i Østerlændernes Skrifter og Optegnelser fandtes Efterretning om Hellas' Sagntids Helte, da henvendte Hellenerne sig til Lærdommens Ihændehavere i de Lande, som deres Sagntids Helte skulde have besøgt, og forespurgte sig om Navn paa vedkommende Landes Konger o. s. v. i det Tidsrum, da disse Besøg maatte antages at være indfaldne. Saaledes ønskede Hellenerne at vide, hvem der havde været *Konge* i Aigypten, da Menelaos og Helene og da Odysseus havde besøgt Landet[3], o. s. v. Men videre end til, hvad de saaledes antog berørte Hellas, gik deres Interesse for de østerlandske Staters gamle Historie ikke.

Idet flere af de gamle hellenske Heltesagn saaledes knyttedes til bestemte Steder i Østerlandene, maatte de naturligvis let blive noget omdannede, faa nye Tilsætninger o. desl. Naar man f. Ex. lod *Persis* og *Perserne* være opkaldt efter *Perseus*, maatte man antage, at dette Folk fordum havde havt et andet Navn, som siden var gaaet af Brug; thi rigtignok kaldes Kepheus' Folk i de ældre Sagn *Aithioper*, men da man mere og mere blev enig om, at Aithioperne *hørte hjemme i Afrika*[4], saa maatte man jo tillægge det Folk i Asien, blandt hvilket Kepheus havde hersket, og i hvis Midte han havde havt sit Kongesæde, et andet Navn. Men man var her ikke længe i Tvivl: man blev snart enig om, at Folket havde havt et lignende Navn som dets Hersker *Kepheus*, nemlig *Kephener*[5].

---

[1] Herodot (VII, 61) og Euripides (hos Apollodor, *Bibl.* II, 1, 4; se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 126) kalde Kepheus *Søn af Belos*, hvad der jo synes at antyde, at de eller rettere deres Hjemmelsmænd have antaget Babylon, Bels By, for Kepheus' Kongesæde.

[2] Se Her. V, 53 og VII, 151, hvor han kalder Kongeborgen i Susa *τὰ Μεμνόνια*; se ogsaa Diod., *Bibl. Hist.* II, 22, 3, slgn. Strabon, *Geogr.* XV, 3, 2. Slgn. nedenfor S. 101.

[3] Slgn. Her. II, 112.

[4] Se nedenfor S. 99 Anmk. 4.

[5] Dette er aabenbart Meningen af Herodots Meddelelse (VII, 61) om

Til Slutning maa vi endnu bemærke, at den nøje Forbindelse, der fra Psametiks Tid opkom mellem Hellas og Aigypten, havde tilfølge, at flere Personer fra Sagnkredsene bragtes i Forbindelse med Aigypten[1].

§ 3. **Efterretninger om Syrien i Skrifter fra Hellas för Alexandros den Stores Dage.**

I det Tidsrum, da de homeriske Digte fremstod, i det tiende Aarhundrede f. Kr. *synes Hellenerne ikke endnu at have benyttet sig af Skrift*[2], men der er dog vel neppe hengaaet lang Tid efter Homers Dage, forinden Hellenerne have begyndt at stifte Bekjendtskab med Phoinikernes Bogstavtegn, og før de opdagede, at disse Skrifttegn lod sig benytte til at gjengive deres Tale, hvor forskjelligt end deres Sprog var fra Phoinikernes Tungemaal[3]. Den gamle Efterretning om, at Hellenerne fra Aar 776 f. Kr. optegnede Sejrherrerne i de olympiske Lege, er uden Tvivl fuldkommen paalidelig, og vi tør i den ret vel sé et Vidnesbyrd om, at Nytten af Skrift allerede tidlig i det ottende Aarhundrede har været anerkjendt af Hellenerne. Heraf følger jo altsaa, at deres første Bekjendtskab med *Skrift* maa naa endel længere tilbage i Tiden.

Omendskjøndt Skriftens *Nytte* og *Betydning* altsaa allerede i de første Aartier af det ottende Aarhundrede f. Kr. var gaaet op for Hellenerne[5], saa traadte Skriften dog *ikke straks* i Literaturens Tjeneste. Literaturen vedblev, om man saa kan sige, at være mundlig, Digterne *skrev ikke*, men *sang*, og deres Sange bevaredes

---

Perserne ἐκαλεῦντο δὲ πάλαι ὑπὸ μὲν Ἑλλήνων Κηφῆνες. Før Kyros havde nemlig Hellenerne ingen Anelse om Persernes Tilværelse.

[1] Belos blev saaledes til en aigyptisk Konge, se Aiskhylos, *Suppl.* v. 318; Ogsaa Pherekydes synes at have bragt Belos i Forbindelse med Aigypten, se Pherek. fragm. 40 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 83). Danaos blev en Aigypter, se nedenfor S. 96 Anmk. 3.

[2] Der findes hos Homer forøvrigt et Par Antydninger om, at dog ikke *al* Kjendskab til skriftlignende Tegn manglede, se Hom. *Il.*, VI, 168 og VII, 189.

[3] Om de ældste græske Alphabeter o. s. v. henvise vi til Fr. Lenormant i *Revue Archéologique*, nouvelle série XVI S. 273 ff., XVII S. 189 ff. (1867—1868.)

[4] Om de ældste græske Indskrifter sé Lenormant l. c.

i Hukommelsen og forplantedes mundlig fra den ene Slægt til den anden. *Egenlig Literatur i ubunden Stil* gaves der endnu ikke; de Optegnelser, der foretoges, f. Ex. Listerne over Sejrherrerne i Væddekampene og i de hellige Lege, Paaskrifter paa Mindegaver og Mindestene o. desl. havde ingen literær Karakter.

Allerede et Par Aarhundreder efter Homers Dage begyndte Hellenernes tidligst udviklede Digtart, *Heltedigtningen*, kjendeligt at falme, og den skulde aldrig hæve sig mere. De nyere Digtarter, der nu blomstrede, kom vel ofte ind paa Heltesagnenes Omraade, men deres Hovedæmner vare dog hentede fra mere nærliggende Gjenstande og Forhold. Men Hellenerfolket var altfor livskraftigt til, at det kunde opgive al Selvvirksomhed ligeoverfor sine Heltesagn og indskrænke sig til kun at lære Fortidens Heltesange udenad; det var for Hellenerne næsten en Nødvendighed atter at behandle dem. I Virkeligheden var dette heller ikke ganske overflødigt, da de til samme Sted eller Egn hørende Sagn ofte vare spredte ad i forskjellige Digte, som ikke saa let kunde erindres alle af den Enkelte. Mange Sagn levede desuden i Folkemunde, uden at være indklædte i rythmisk Form.

Hertil kom endvidere, at man tidligere kun havde lagt ringere Vægt paa Ordningen af de forskjellige i Sagnene behandlede Begivenheder. Mange Tildragelser vare kun berørte lejlighedsvis, og af Sagnene var der flere forskjellige Fremstillinger i Omløb, man trængte derfor til Oplysninger om deres forskjellige Paalidelighed, for at den bedste Fremstilling kunde faa den videste Udbredelse.

Det var dette Arbejde, *Logographerne*[1] paatog sig, idet de navnlig samlede de Sagn, der knyttede sig til visse Steder og Egne, og ordnede dem[2]. Enkelte af de gamle Digtere havde maaske allerede forsøgt noget Lignende, og Logographerne have sikkert i det Hele i mange Henseender temmelig nøje fulgt Fortidens

[1] Om Logographerne slgn. Schiern, *Historieskrivningens Udvikling* i *Historiske Studier* I, S. 212–214 (1856).

[2] Kadmos fra Milet skrev om Milets og Ioniens Oldhistorie.

Digteres Maade at behandle Stoffet paa o. desl.; kun er der den Forskjel, at Logographerne ikke som disse deres Forgængere vare Herrer over den rythmiske Form[1], hvorfor de nøjedes med at gjengive Sagnene i Lighed med den *daglige Tales Udtryksmaade.* Men da Indholdet følgelig ikke beskyttedes mod Forvanskninger ved Formen, vilde jo deres Arbejde være spildt, naar de ikke drog Omsorg for at frigjøre deres Frembringelser for den mundlige Overleverings Vilkaarlighed *ved at optegne dem.* Dette erkjendte Logographerne og derfor nøjedes de ikke, som deres Forgængere, med at meddele Frugten af deres Arbejder mundligt, men *nedskrev* Udbyttet af deres Forskning. Saaledes fremstod *den græske Prosa*, der snart udvidede sig ud over Heltesagnenes snevre Enemærker; thi idet Logographerne optegnede de Sagn og Minder, der levede i Folkemunde, kunde de ikke undlade at medtage flere Fortællinger, som handlede om Begivenheder, der laa deres egen Tid nær; ja end ikke det, som de selv havde oplevet, kunde de undlade at beskrive, og saaledes vare de jo snart inde paa Historieskrivningens Omraade.

Da *Logographernes* Værker ere tabte paa ringe Brudstykker nær[2], kunne vi ikke afgjøre, hvorvidt deres Skrifter have indeholdt egenlige Oplysninger om Syriens og de syriske Folks Historie. Den Omstændighed, at disse Forfattere næsten udelukkende skrev om deres Fædreland og dets gamle Sagn, gjør det kun lidet sandsynligt, at der har været synderlige Oplysninger om Syriens Historie at finde i disse Forfatteres Skrifter, og i Virkeligheden findes der heller ikke mindste Antydning deraf i de Levninger, vi have af disse. Imidlertid er det jo ikke umuligt, at der engang imellem i Forbigaaende af disse Forfattere er blevet meddelt Bemærkninger, som ikke have været uden Betydning for Syriens Historie; Hellenerne stode jo i temmelig nøje Berøring med et af de syriske Folk, nemlig Phoinikerne. I ethvert Tilfælde var der

---

[1] Slgn. Strabo, Geogr. I, 2, 6 (p. 18 Casaub., p. 34 A.): de opløste Metret.

[2] De Brudstykker, vi have af Logographernes Skrifter, ere samlede hos Müller, *Fragmenta Historicorum Græcorum* I, S. 1; II, S. 1 ff.

én Henseende, i hvilken Logographernes Skrifter kunde siges at meddele Bidrag til Syriens Historie, idet der nemlig i dem fandtes Fremstillinger af de Sagn, *der knyttede Hellas og Syrien sammen i de mythiske Tider*[1]. Man læste saaledes hos disse Forfattere, ligesom hos de gamle Digtere, Sagnet om *Europes Rov*, men ved Siden af dette fandt man *nye Sagn*, som de ældste Digtere ikke kjendte, som f. Ex. Sagnet om Kadmos' Vandring fra Phoinike til Hellas[2], hvilket Sagn, som bekjendt, knyttede sig til Europe-Sagnkredsen; Sagnet om Andromedes Befrielse ved Perseus, Sagnet om Memnon[3], findes ogsaa hos Logographerne, hos hvem de dog ikke endnu havde knyttet sig *særskilt* til Syrien. Sagnet om Danaos kommer ligeledes frem hos Logographerne[4].

Geographiske Forfattere.

Naar Rækker af Begivenhederne skulle fremstilles saaledes, at de give Læserne et sandt og rigtigt Billede af de svundne Tider, da er det ikke mindre vigtigt at kjende de *Steder*, der have udgjort Skuepladsen for disse Begivenheder, end at kjende deres *Følge i Tiden*. I Hellas var det dog mindre magtpaaliggende at udarbejde Skrifter med Oplysninger om Landets Geographi; thi det havde saa ringe Udstrækning, at de Fleste næsten ubevidst kom i Besiddelse af de for Forstaaelsen af Landets Historie allernødvendigste

---

[1] Se ovenfor S. 78 ff., slgn. S. 66 og nedenfor S. 106 ff.

[2] Sagnet om Europes Rov og om, hvorledes hendes Broder Kadmos drog ud for at søge hende op, findes f. Ex. hos Hellanikos (fragm. 8, Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 46—47). Pherekydes behandlede Sagnet om Kadmos og hans Vandring med Udførlighed i sin fjerde Bog, se fragm. 40—42; se ogsaa fragm. 44 og 45 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 83). Dionysios fra Milet, fragm. 8 efter Bekker, *Anecdota Gr.* p. 783; Müller, *Fragm. Hist, Gr.* II, S. 5, omtaler Kadmos som den, der bragte Bogstavskrift til Hellas.

[3] Memnons-Sagnet berøres, men ganske kort, hos Hellanikos, fragm. 142, Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 64.

[4] Danaos nævnes hos Dionysios fra Milet, se ovenfor Anmk. 1 Slutning, som den, der før Kadmos havde bragt Bogstavskrift til Hellas. Ifølge et Sted hos Bekker *Anecd. Gr.* p. 783 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 67) skulde flere Forfattere. deriblandt Hekataios fra Milet, have fortalt det Samme.

geographiske Forestillinger. Men til Gjengjæld var der andre Lande, som det var Hellenerne af højeste Vigtighed at kjende, og som vare altfor vidtstrakte, til at man let kunde gjøre sig bekjendt med dem. Disse Lande var Østerlandene, i hvilke der, imedens Logographerne havde nedskrevet Fortidens Sagn og Minder, i kort Tid havde dannet sig et Verdensrige, der truede Hellas' Frihed med Undergang. For at kunne tænke paa med Held at modstaa denne overmægtige Fjende, maatte man kjende det store Rige nøje og udspejde dets Svagheder, ligesom det ogsaa for de Hellenere, der under fredelige Forhold knyttede Forbindelser med Perserriget og derved søgte Livsophold og Fortjeneste, var af Vigtighed at lære at kjende de mangfoldige forskjellige Dele, hvoraf det vidtstrakte Rige bestod.

Den første græske Forfatter, der skrev om Østerlandene og de østerlandske Folk, var Logographen *Hekataios fra Milet*[1], der omtrent ved Aar 500 f. Kr. forfattede et Værk, som behandlede hele den da bekjendte Verden, og derfor ogsaa maa have indeholdt Bemærkninger om Syrien[2]. Efter ham maa vi nævne *Skylax fra Karyanda i Karien*[3], der traadte i Perserkongen Dareios' Tjeneste og forfattede en Beskrivelse af endel af de Lande, han besøgte. Noget senere levede *Demokritos fra Abdera*[4] og *Hellanikos*[5], der begge skal have skrevet om Østerlandene. Uheldigvis ere dog disse Forfatteres Værker alle tabte, og neppe engang er noget af dem taget Brudstykke fuldstændigt bevaret; det Hele, vi have tilbage, bestaar i enkelte løsrevne Bemærkninger paa anden eller tredie Haand. Forøvrigt have disse Forfattere dog neppe meddelt

---

[1] Om Hekataios fra Milet se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 1 ff.

[2] Stephan fra Byzanz anfører oftere Hekataios i de Meddelelser om syriske Byer, han giver i sit Skrift, *De urbibus et populis*; se Hekataios, fragm. 254—268; Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 17.

[3] Müller, *Geographi minores* I, S. 15 ff. Det Skrift, der bærer Skylax' Navn, synes at være forfattet henimod Aar 340; Müller l. c. S. XXXIII ff.

[4] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 24 ff.

[5] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 45 ff.

Meget om Syrien; Hekataios fortalte navnlig om Aigypten[1], Demokritos om Babylonien[2]. Skylax og Hellanikos have formodenlig navnlig sysselsat sig med Hovedlandene i Perserriget og have sandsynligvis været mere kortfattede i Beskrivelsen af Syrien, hvoraf de neppe have behandlet Andet end Kystlandene[3]. Muligvis bidrog ogsaa den Omstændighed ikke lidet til Hellenernes ringe Opmærksomhed for Syrien, at Landet forsynede dem *med Slaver*[4]; et Land, hvis Beboere fortrinligt egnede sig til Slaver[5], kunde ikke antages at frembyde Meget, der fortjente fri og ædelbaarne Mænds Opmærksomhed.

Tragikerne.

Snart efter at Logographerne havde begyndt at anvende *Skrift* i Sagnskrivningens og den fremspirende Historieskrivnings Tjeneste, altsaa til Bevarelse af *literære Frembringelser i ubunden Stil*, begyndte man i Hellas ogsaa at anvende Skrift til at sikkre *literære Frembringelser i bunden Stil* imod Forglemmelse. Man begyndte formodenlig med at nedskrive Oldtidens digteriske Frembringelser, navnlig *de homeriske Digte*, der skulle være samlede af Diaskeuasterne i det sjette Aarhundrede f. Kr. og ved dem have faaet deres nuværende Form. Men man blev ikke staaende herved. Snart begyndte man ogsaa at nedskrive de i *Samtiden fremkomne digteriske Frembringelser*, og det varede ikke længe, før Digterne selv paatog sig at sørge for Optegnelsen af deres Digtninger. Dette gjælder saaledes navnlig om *Tragikerne*, der, som bekjendt, omtrent ere samtidige med de sidste Logographer.

---

[1] Se Her. II, 143.

[2] Se Clem. Alex. *Strom* I, 15 p. 131 Sylb. (p. 356 Pott.).

[3] De fleste af de syriske Stæder, Stephan fra Byzanz anfører som omtalte af Hekataios, se ovenfor S. 97 Anmk. 2, tilhøre alle *Kysten*, saaledes Gabala, Sidon, Doros og Berytos.

[4] *Syros* og *Syra* vare iblandt Hellenerne meget almindelige Slavenavne; de samme Navne findes ogsaa hyppigt hos latinske Skuespildigtere.

[5] Cicero siger om Iudaier og Syrer, at de ere *gentes ad servitutem natae*, (Cic., *De prov. cons.*). Livius kalder Syrerne: *levissimum genus hominum et servituti natum* (Liv., *Hist.* XXXVI, 17 slgn. XXXV, 49).

I de os levnede Digterværker af de græske Tragikere gives der, som let at fatte, ingen videre Oplysninger om Syriens Historie, hverken i Fortiden eller i Digternes egen Tidsalder. Ganske vist hentede Tragikerne oftere deres Æmner fra de Sagn, der for en Del spillede i Syrien og i det Hele i Østerlandene, og de kom herved ofte til at berøre de Forbindelser, der skulle have været imellem Hellas og Syrien i Sagntiden[1], men egenlige eller umiddelbare Oplysninger om Syriens Fortid give de os ikke. Hvad den senere Tids Begivenheder i Syrien angaar, da findes der ingen Hentydninger til saadanne i de os bevarede græske Tragedier, og der kan vel neppe have været Oplysninger at finde i de tabte Tragedier, da Syrien i Datiden kun spillede en meget lidet fremtrædende Rolle[2]. Derimod ere Tragikerne, som alt antydet, i andre Henseender ikke uvigtige for vore Undersøgelser, idet de nemlig vise os, at Hellenerne, før Herodots Historie udkom, i det Hele besad ret rigtige Forestillinger *om de til det persiske Rige hørende Landes geographiske Forhold i Almindelighed*[3]. Det Samme fremgaar forøvrigt ogsaa af Herodots Historie; thi i dette Skrift forudsætter Forfatteren aabenbart hos sine Læsere et vist Kjendskab til de Lande, han omtaler. Kun i én Henseende vare Tragikernes, som i det Hele deres Samtids geographiske Forestillinger, noget vaklende, nemlig med Hensyn til Spørgsmaalet om de gamle Sagns Aithioper[4].

---

[1] Aiskhylos skrev en Tragedie *Europe*, Euripides en Tragedie, han kaldte *Phoinikerinderne*, der behandlede Europesagnet og hvad dermed stod i Forbindelse. I andre Tragedier forekommer der Hentydninger til denne Sagnkreds, saaledes i Euripides' *Bakkhos* Vers 171, hvor Kadmos kaldes „Agenors Søn, som forlod den sidoniske By", og Vers 1025, hvor han kalder Thebai „den sidoniske Helts Bolig"; se ogsaa det af Porphyrios, *De abstin.* IV, 19 anførte Sted, hvor der tales om den syriske Europe, samt det af Aristophanes (*Ranæ* v. 1256) anførte Sted af Euripides' *Phrixos*, hvor Agenor omtales som Kadmos' og Europes Fader o. s. v. Ogsaa Memnonsagnet omtales oftere.

[2] Se II: *Syriens Historie* § 4.

[3] Man tænke f. Ex. paa Aiskhylos' *Perserne*. Slgn. forøvrigt ovenfor S. 88.

[4] I Aiskhylos' *Prometheus* henføres Aithioperne aabenbart til Afrika; i et andet Stykke kalder han derimod Memnon „Søn af en kissaisk Kvinde",

Snart var man tilbøjelig til at henføre dem til Afrika, og antage dem for de bekjendte *afrikanske Aithioper*, Aigypternes sydlige Naboer, snart henførte man dem til Asiens fjernere Egne.

Herodot.

Herodot berejste, efter hvad man almindeligt antager, Forasien og Aigypten omtrent i Aaret 462 f. Kr., og begyndte snart efter paa Udarbejdelsen af sit Værk, der hurtigt skulde vinde stor Udbredelse og ved den Opmærksomhed, det vandt iblandt Hellenerne, skulde give et mægtigt Stød til Udviklingen af den græske Historieskrivning og i det Hele af den græske Prosa.

I sin Betragtning af sit Folks Overleveringer, saavel de religiøse som de historiske, *staar Herodot aabenbart ganske paa sine Forgængeres Standpunkt*[1]; ikke blot om Gudernes, men ogsaa om Halvgudernes Tilværelse nærer han neppe Tvivl; han er i det Hele overbevist om, at hvad der fortælles i Oldtids-Digte og Sagn om Fortiden, er i det Mindste *i det Væsenlige* fuldkomment rigtigt, og han antager aabenbart ligeledes, at det Samme gjælder blandt Andet ogsaa de geographiske Bemærkninger, der fandtes hos de gamle Digtere eller i gamle Sagn.

Med Hensyn til Syrien nærede Herodot ligeledes aabenbart de samme Anskuelser som de fleste af sine Landsmænd, at Syrien var et lidet mærkeligt Land, som intet Besøg fortjente.

Under Herodots Ophold i Aigypten fortaltes der ham imidlertid, efter hvad han selv meddeler, at der i Phoinikerbyen Tyros fandtes et gammelt berømt Tempel, der nok kunde fortjene at tages i Øjesyn[2]. Herodots Udtryksmaade paa det Sted, hvor han taler om dette Tempel, lader formode, at først denne Underretning har bragt ham til at lægge sin Rejse om ad Tyros, og at han oprindeligt slet ikke havde tænkt paa at besøge hverken Tyros eller andre Dele af Syrien. Herodot gik til Skibs til Tyros[3], i

---

Pers., 17 og 118, slgn. Strabo, *Geogr.* XV, 3, 2, hvorved han jo utvivlsomt henfører Memnons Aithioper til Asien. Herodot taler om Aithioper nær Indiens Grændse, se III, 94 og VII, 70. Se S. 122—123.

[1] Her. II, 44.

[2] Her. l. c.

hvis Omegn han maa have gjort et Par mindre Udflugter, eftersom han omtaler Mindesmærkerne ved Nar-el-Kelb's Udløb[1], som Gjenstande, han selv havde sét[2]. Længere Rejser i Syrien har han neppe foretaget, og Kanaans Land eller Højsyrien besøgte han neppe. Han har uden Tvivl indskrænket sig til at berejse en Del af Phoinike, hvorpaa han er gaaet tilbage til Tyros og derfra til Skibs til Thasos.

Af de phoinikiske Steder nævner Herodot tre: Tyros[3], Sidon[4] og Arados[5], den sidste dog blot i Forbigaaende. Af Steder i det Indre nævner han ingen, hvorimod han omtaler tre i den sydlige Del af Syriens Kyst liggende Byer Askalon[6], Azotos[7] og Kadytis[8]. Fremdeles nævner han Byen Magdolos, hvor Neko sejrede over Syrerne[9], men han véd aabenbart ikke bestemt, hvor denne By maa søges[10].

Da Herodot overalt, hvor han kom frem, søgte Oplysninger om de Folks Sæder, Skikke og Indretninger, han besøgte, kan det neppe betvivles, at han under sit Ophold i Phoinike, ja maaske allerede under sit Besøg i Aigypten, har faaet Endel at vide om de syriske Folks Ejendommeligheder. I al Fald meddeler han

---

[1] Om disse Oldtidslevninger se f. Ex. Forfatterens *Reise* S. 413.

[2] Her. II, 106, hvor han aabenbart hentyder til disse Mindesmærker. Om det aigyptiske Mindesmærke ved Nar-el-Kelb, se ogsaa II: *Syriens Historie* § 2 S. 39.

[3] Her. II, 44 se ogsaa VII, 98 og VIII, 67.

[4] Her. II, 116, se ogsaa VII, 98 og VIII, 67.

[5] Her. VII, 98. Om Phoinikerstæderne se II: *Syriens Historie* § 9 S. 266 ff.

[6] Her. I, 105. Om Askalon se II: *Syriens Historie* § 9 S. 267.

[7] Her. II, 157.

[8] Her. II, 159 og III, 5.

[9] Her. II, 159.

[10] Magdolos er aabenbart Megiddo, hvor Josias faldt (2 *Kong.* 23, 29), men efter Herodots Udtryk paa det omtalte Sted synes han ikke at have antaget, at Byen har ligget saa langt mod Nord; han har snarest tænkt sig den liggende mellem Gaza (Kadytis) og Aigypten. Man kan altsaa ikke sige, at Herodot *kjender* nogen By i det Indre af Syrien, fordi han hændelsesvis *nævner* en By, der maa søges i det Indre.

enkelte Gange Noget om særegne Skikke og Indretninger hos Phoinikerne og *Syrerne i Palaistine*, men han maa ikke have ansét det, han har faaet at vide herom, for synderlig værdifuldt, eftersom han ikke har sammenarbejdet det, men kun lejlighedsvis berører det[1].

Herodots Meddelelser om Syriens Historie ere meget sparsomme og gives kun i Forbigaaende, men ere forøvrigt ikke uden Værd i historisk Henseende. Vi finde saaledes hos ham nogle Efterretninger om Syriens Forhold til *Psametik og hans Efterfølgere*, der ikke ere uvigtige for os[2], samt et Par Meddelelser om Phoinikernes Deltagelse i Persernes Angreb paa Hellas, navnlig i Slaget ved Salamis[3]. Herodot fortæller ogsaa, at saavel et *mærkeligt Tempel i Tyros* som hele Byen var anlagt treogtyve Aarhundreder før hans Tid[4], — en Efterretning, om hvilken han udtrykkelig bemærker, at den var meddelt ham i Tyros. Om dens Rigtighed kunne vi dog have nogen Grund til at tvivle, eftersom ingen andre Vidnesbyrd synes at tale for, at Phoinikernes skriftlige Mindesmærker skulde naa saa langt op i Tiden[5]. Herodot meddeler ogsaa, at Heraklestemplet paa Thasos var anlagt af Phoinikerne[6], hvad der sandsynligvis er fuldkommen rigtigt.

Foruden disse mere eller mindre historiske Oplysninger finder man endvidere hos Herodot Fortællinger af Sagnhistorien, som berøre Syrien[7].

Han taler saaledes et Par Gange om *Europe*[8], om hvem han fortæller, at hun blev røvet af Hellenerne paa Krete, og at hun her blev Moder til Minos og Sarpedon, hvilke to Brødre siden

---

[1] F. Ex. Her. II, 104. Se videre nedenfor § 5 S. 125 ff.

[2] Her. II, 157 ff., se *Syriens Historie* § 4 S. 193 ff.

[3] Her. VIII, 67 slgn. VII, 98.

[4] Her. II, 44.

[5] Slgn. om Phoinikernes Literatur ovenfor S. 48 ff.; Forfatterens *Assyrien* § 27 S. 269—275.

[6] Her. II, 44.

[7] Om disse Sagn se ovenfor S. 78 ff.; S. 82 ff.; S. 96, slgn. S. 66.

[8] Her. I, 173; II, 44; IV, 45 og 147.

kom i Strid med hinanden, hvorpaa Sarpedon udvandrede til Lykien[1]. I den ovenfor berørte Fortælling om Heraklestemplet paa Thasos tilføjer han, at det var blevet anlagt af de *Phoiniker, der søgte efter Europe*[2], og et andet Sted taler han om, at de *Phoiniker, der vare dragne ud for at oplede Europe, havde anlagt Nybygder paa Thera*[3]. Herodot kjender ogsaa Kadmos, i hvem han sér en *Phoiniker*[4]. Kadmos var efter Herodot Anfører paa det Tog, som Phoinikerne afsendte for at søge efter Europe, og den egenlige Anlægger af Nybygden paa Thera, hvorfra han var kommet til Boiotien[5]. Herodot fortæller fremdeles, at Hellenerne havde lært Bogstavskriften af de Phoiniker, der kom med Kadmos; han selv havde sét *kadmeiske Bogstaver* i *Thebai*[6]. Af andre Skikkelser fra gamle Heltesagn, som for en Del staa i en vis Berøring med Syrien, nævner Herodot endvidere Perseus, Kepheus og Andromede[7]. Herodot omtaler ikke *Memnon*, men taler vel et Par Gange om Memnonier[8].

Efterretninger om Syrien hos hellenske Forfattere efter Herodot.

I Tiden efter Herodot lige indtil Perserrigets Undergang stode Hellenerne paa mangfoldig Maade i Forbindelse med Perserriget og alle vigtigere Begivenheder i Hellas fulgtes med Opmærksomhed af Perserne, ligesom omvendt Hellenerne gav nøje Agt paa, hvad der skete i Perserkongens Lande. Det var altsaa en Selvfølge, at Hellas' Historieskrivere i deres Skildring af Datidens Begivenheder ikke sjældent maatte komme til at omtale Begivenheder i Perserrigets forskjellige Provinser, navnlig i de vigtigste af disse. Iblandt de Landsdele, hvoraf Perserriget bestod, var Syrien ganske vist ingenlunde en af de allervigtigste,

---

[1] Her. I, 173, slgn. IV, 45.
[2] Her. II, 44; se ovenfor S. 102. Om Europe slgn. ovenfor S. 78 og S. 96.
[3] Her. IV, 147.
[4] Her. IV, 147 og II, 49. Om Kadmos slgn. ovenfor S. 78 Anmk. 6 og S. 96; slgn. ogsaa nedenfor S. 109.
[5] Her. IV, 147.
[6] Her. V, 58—59.
[7] Her. VII, 61.
[8] Her. V, 53—54 og VII, 151; se ovenfor S. 92 med Anmk. 3.

men det spillede dog altid en ikke ringe Rolle i Forholdet til Hellas, idet Syriens Kystland var Persernes Admiralstat. I Virkeligheden vil man ogsaa kunne indsamle enkelte Bidrag til Syriens Historie i Persertiden fra de hellenske Historikere, hvis Forfattervirksomhed tilhører Tiden imellem Herodot og Alexandros den Store[1].

For Østerlandenes gamle Historie nærede Hellenerne bestandig kun meget liden Interesse[2]; dog ønskede man i Reglen at have et flygtigt Omrids af de vigtigste af de gamle østerlandske Staters ældre Historie, sandsynligvis, som vi alt have bemærket, nærmest, fordi man haabede at kunne finde Tilknytningspunkter for den hellenske Sagnhistorie. For Aigyptens Vedkommende havde man et saadant i Herodots Værk, og hermed lod man sig i Reglen nøje; men hvad Assyrien og Babylonien angaar, da bestod det Hele, Herodot havde meddelt, af et Par flygtige Bemærkninger[3]. Her var altsaa en Mangel at bøde paa og det en følelig Mangel. Thi det assyro-babylonske Rige var jo *den Magt, hvorfra det persiske Verdensrige var skudt frem, og dets gamle Historie fortjente følgelig at kjendes nøjere.*

Denne Mangel paatog *Ktesias*[4] sig at afhjælpe. Han var Kong Artaxerxes' Livlæge og befandt sig saaledes, skulde man mene, i en Stilling, der let vilde aabne ham de rige Kilder til Fortidens Historie, der fandtes rundt om i Perserriget, og i hvilken han uden videre Vanskelighed kunde have sikret sig gode Kræfter til Kildernes Benyttelse[5]. Var Ktesias eller en anden

---

[1] Se *Syriens Historie* § 4 S. 199—200.

[2] Slgn. ovenfor S. 27.

[3] I Her. I, 95, fortælles det, at Assyrerne havde hersket over Asien før Mederne i 520 Aar; i I, 102 berører Herodot Phraortes' Angreb paa Ninos, Assyrernes Hovedstad, og I, 103 denne Bys Indtagelse af Kyaxares (slgn. ogsaa I, 106). Desuden omtaler han to babylonske Konger af Navnet Labynetos (Her. I, 74 og I, 188), samt to Dronninger: Semiramis (I, 184) og Nitokris (I, 185 og 187).

[4] Ktesias' Skrifter ere bl. a. udgivne af Müller *ad calcem Herodoti.* (1858).

[5] De Skrifter og Aktstykker, der behandlede Assyriens, Babyloniens og

Hellener gaaet frem paa en saadan Maade, havde han ladet de bedste Kilder opsøge og oversætte, vilde der saaledes være fremkommet et Værk af den allerstørste Betydning ikke blot for Studiet af den gamle assyriske og babylonske Historie, men ogsaa for andre Østerlandes, *blandt Andet ogsaa for Syriens Historie.* Men Ktesias anstillede ikke omhyggelige Undersøgelser: det er tvertimod klart, at han *ikke har benyttet et eneste virkeligt historisk Kildeskrift.* Ganske vist maa han have indsamlet nogle Meddelelser, men disse vare uden Tvivl dels ubestemte, og dels vare de øste af lidet nøjagtige, meget udsmykkede Kildeskrifter[1], og de kom formodentlig til ham ved Mænd, der selv ingen virkelig Kundskab besad. Disse Meddelelser udvidede han derpaa, synes det, ved ganske vilkaarlige Tilsætninger[2], og det er som Følge heraf ikke at undre sig over, at hans Værk er saa godt som aldeles værdiløst. Alt hvad der af hans Værk kan uddrages om Syriens ældre Historie, maa derfor aldeles forkastes[3].

En anden Hellener, *Ephoros fra Kyme*[4], der var Forfatter af en Verdenshistorie, har formodentlig blandt Andet behandlet Assyriens og Babyloniens Historie, og han har muligvis ogsaa omtalt Begivenheder af Syriens Historie, nemlig naar dette Land var kommet i Berøring med et af de Lande, hvis Historie han havde gjort til Gjenstand for særskilt Behandling. Dog herom kunne vi kun gjøre os Gisninger, da hans Værk er tabt. I de Brudstykker, vi have tilbage, findes der Intet, som taler om Assyrien og Baby-

---

Mediens ældre Historie, vare nemlig affattede i disse Rigers Nationalsprog, hvormed Ktesias naturligvis var aldeles ubekjendt.

1 Se ovenfor § 4 Kap. I. Slutning, S. 27—28.

2 Ktesias' Kongerækker bestod for en Del af Bynavne, der ere omdannede til Personnavne; af Ninive (Ninos) danner han: *Ninos*, af Arbela: *Arbelos*, slgn. Abydenos, Euseb., *Chron.* (vers. arm.) I, 12 (p. 36 Mai, p. 38 Aucher).

3 Ifølge Ktesias skulde Syrien saaledes have været erobret af Ninos og Semiramis (se Diod., *Bibl. Hist.* II, 2), men disse Personer ere kun til i Sagnene og høre ikke hjemme i den virkelige Historie.

4 Om Ephoros fra Kyme se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. LVII; Brudstykkerne af hans Skrifter findes l. c. S. 234 ff.).

lonien, endsige om Syrien[1]. Man kan derfor have al Grund til at antage, at der i hans Verdenshistorie neppe har været Meget at finde om Syriens *ældre Historie*.

Til Slutning maa vi endnu bemærke, at det ikke blot er fra egenlig historiske Skrifter, at Oplysninger kunne hentes om Syriens Historie i dette Tidsrum. Der er jo Intet til Hinder for, at ogsaa Skrifter *af andet Indhold* enkelte Gange kunne være komne ind paa syriske Forhold, og dette synes i Virkeligheden oftere at have været Tilfældet.

§ 4. Efterretninger om Syrien hos hellenske Forfattere fra Tiden efter Alexandros.

Fra Alexandros den Stores Tid kom Syrien til at staa i et ganske andet Forhold til Hellenerne end tidligere. Det blev Hovedland i et Rige, der beherskedes af hellensk-dannede, græsk-talende Fyrster, og det gjennemtrængtes bestandig mere og mere af hellensk Dannelse og Sprog. Syrien var saaledes ikke længere for græsk-talende Historikere *et fremmed Land*, *men et Hellenerne tilhørende Land*, ved hvilket følgelig ikke blot alle Bearbejdere af Verdenshistorien, men ogsaa Alle, som syslede med den græske Historie efter Alexandros' Dage, nødvendigvis maatte dvæle.

Hellenske Sagns Vandringer til Syrien.

Dette var dog ikke den eneste Følge af Hellenismens Udbredelse til Syrien, som her er os af Vigtighed. Som ovenfor[2] bemærket, begynde Syrernes Historikere fra Alexandros' Tid af at benytte det *græske Sprog* i deres Skrifter, af hvilke enkelte Levninger ere bevarede. Hertil kom endvidere en anden Omstændighed, nemlig at flere af Hellenernes Sagn, navnlig de, som fortalte om Syrernes Forbindelser med Hellas i fordums Dage[3], fra

---

[1] Det eneste Brudstykke, der berører Syrien, gjengiver det græske Sagn om Kadmos, der bragte Bogstaverne fra Phoinike til Hellas, Müller l. c. S. 270 (efter Clem. Alex., *Strom.* I, 16 (p. 132 Sylb., p. 362 Potter).

[2] S. 49—50.

[3] Se ovenfor S. 78 og S. 82 ff. samt S. 96; slgn. S. 66.

Alexandros den Stores Tid[1], efterhaanden *sloge Rod og bleve som hjemme i Syrien selv*[2].

Et af de Sagn fra Hellas, der fremfor andre fik Fodfæste i Syrien, var *Sagnet om Europe.* Det fæstede navnlig Bo i Phoinikernes Stæder, fornemmelig i Tyros og Sidon, hvor man fandt, at hvad Hellenerne fortalte om *Europe*, for en Del passede paa deres Gudinde *Astarte*, der ofte fremstilles ridende eller staaende paa en Tyr. Hos Lukianos finder man saaledes Følgende om den sidoniske Astarte: „Efter hvad en af Præsterne fortalte, er hun (Astarte) Europe, Kadmos' Søster. Hun var en Datter af Kong Agenor, og, da hun var forsvunden, havde Phoinikerne opført Templet til hendes Ære. Det hellige Sagn fortæller om hende, at Zeus, der paa Grund af hendes Skjønhed var bleven betagen af Kjærlighed til hende, havde antaget Skikkelse af en Tyr og havde bortført hende til Krete. Den samme Fortælling hørte jeg ogsaa af andre Phoinikere, og paa Mønterne, som Sidonierne benytte, sés Europe ridende paa Zeus-Tyren"[3]. Europe-Sagnet.

Man sér af denne Bemærkning, at Sagnet paa hans Tid havde slaaet Rod i Phoinike, og at saavel Præster som Lægfolk troede paa det. Lukians Beretning om Europes Fremstilling paa

---

[1] Forøvrigt var Jordbunden allerede før Alexandros' Tid saa at sige forberedt for de hellenske Sagn, idet man nemlig paa flere Steder i Østerlandene, endog før Herodots Dage, ved oftere at høre Hellenerne søge Spor af deres Sagntids Helte i disse Lande, havde begyndt at gaa ind paa disse Sagn og havde søgt af bedste Evne at yde Hellenerne Bidrag til deres Forstaaelse. Se f. Ex. Her. II, 112 ff., hvor Præsterne i Aigypten fortælle om Helene; se ogsaa I, 1, hvor Phoiniker og Perser tale om Europe og Io.

[2] Noget Lignende kunne vi spore i Aigypten. Her tilegnede man sig endel af den hellenske Sagntids Helte og lod dem udvandre fra Aigypten. Kekrops, Grundlæggeren af Kulturen i Attike, blev en Aigypter (Diod., *Bibl. Hist.* I, 28); Osiris lod man besøge Attike og der efterlade Triptolemos (Diod., *Bibl. Hist.* I, 20, 3). Ja selv Personer, som man tidligere havde henført til Asien, som Kadmos, antages nu oftere for Aigyptere (Diod., *Bibl. Hist.* I, 23).

[3] Luc., *De Syria dea* c. 4.

Mønter fra Sidon er tilfulde bleven bekræftet ved Undersøgelserne af Sidons Mønter; thi paa disse sés, fra Augusts Tid, ofte Europe, ridende paa Tyren, iført et flagrende Klædebon eller med et Slør over Hovedet[1]. Et andet Vidnesbyrd kan hentes fra Akhilleus Tatios, der fortæller[2], at der i Astartes Tempel i Sidon fandtes et *Billede af Europe, hvor hendes Rov ved Tyren fremstilledes.* Forøvrigt kan det dog betvivles, at Akhilleus Tatios har fuldkommen Ret i, hvad han her siger. Et saadant Billede fandtes upaatvivleligt og var maaske ogsaa af en anselig Ælde, men det har maaske slet ikke været bestemt til at fremstille Europe, idet det ligefrem var et Astarte-Billede.

I Tyros fik Europe-Mythen ogsaa et Hjem, men da Astarte her spillede en mindre fremtrædende Rolle end i Sidon, træder Mythen her ikke saa meget i Forgrunden. Dog fremstilles Europe undertiden paa Mønter fra Tyros, ligesom fra Sidon[3], og ifølge byzantinske Forfattere[4] højtideligholdt man endnu i senere Tider en Fest, som kaldes *den onde Aften*, og som var indstiftet til *Minde om Europes Rov.* Ifølge Nonnos[5] fremviste man endog i Tyros et Sted, hvor Europe havde opholdt sig, før hun bortførtes af Zeus, thi efter hvad han fortæller, fandtes der i *Agenors Hus*[6] i Byen en Sal, som han kalder *Europes ubevogtede Jomfrubur.*

Sarepta nævnes ogsaa stundom, men kun hos sildige Forfattere[7], som det Sted, hvor Europe blev røvet af Zeus, en Opfattelse, der formodenlig stammer fra Sarepta selv. Muligvis

---

[1] Eckhel, *Doct. num. vet.* III, S. 370.

[2] Achil. Tat., *De amore Leuc. et Clit.* I, 1.

[3] Europe fremstilles saaledes paa en græsk Mønt fra Sidon, der er slaaet i Kejser Gallienus' Tid; Eckhel, *Doct. num. vet.* III, S. 389.

[4] Malala, *Chron.* p. 31 ed. Dind. (1831): *ἥστινος ἑσπέρας μνήμην ποιοῦνται οἱ Τύριοι ἕως τῆς νῦν λέγοντες κακὴν ὀψινήν.*

[5] Nonnos *Dionys.* XI, 356 ff. *Καὶ πρόγονον δόμον εἶδεν Ἀγήνορος ἔδρακεν αὐλὰς καὶ θάλαμον Κάδμοιο καὶ ἁρπαμένης ποτὲ νύμφης Εὐρώπης ἀφύλακτον ἐδύσατο παρθενεῶνα.*

[6] Se nedenfor S. 109.

[7] Lykophron, *Cassandra* v. 1299, slgn. Tzetzes Commentar dertil.

havde i senere Tider, da Hellenismen havde sejret i Phoinike, endnu flere mindre Byer i Phoinikernes Land ligeledes villet henføre Europes Rov til deres Enemærker.

Sagnet om Kadmos.

Sagnene om *Kadmos* og *Harmonia* og deres Vandringer eller Flugt fra Phoinike til Hellas fandt ligeledes en god Jordbund paa Syriens Kyst og spirede her frem paa flere Steder, navnlig i Tyros og Sidon. I den første By fremvistes der, efter Nonnos[1], i *Agenor's Hus*, foruden Europes omtalte *ubevogtede Jomfrubur*, tillige Kadmos' Bryllupskammer, ligesom Kadmos ogsaa stundom omtales paa Mønter fra Tyros[2]. Efter hvad Euemeros skal have fortalt, paastode Sidonierne, at det var *deres Kadmos*, der havde bortført Harmonia[3]. Hos Nonnos[4] spiller Kadmos en temmelig fremtrædende Rolle[5].

Som man vil have bemærket, var det ikke blot Hovedpersonerne i disse hellenske Myther, som man tilegnede sig i Syrien, men man vedkjendte sig ogsaa Bipersonerne, blandt andre *Agenor*, hvis Bolig man endog vilde paavise paa flere Steder i Phoinike. Saavel Arrian[6] som Nonnos[7] tale saaledes om et *Agenor's Hus* i Tyros. Ifølge Curtius[8] antog man paa hans Tid almindeligt —

---

[1] Nonnos *Dionys.* XL, 356. Se ovenfor S. 108, Anmk. 5.

[2] Eckhel, *Doct. num. vet.* III. S. 389.

[3] Athen., *Deipnosoph.* XIV, 77 p. 658. Euemeros giver forøvrigt en meget parodisk Fremstilling: Kadmos skulde have været Kok hos Kongen af Sidon og Harmonia Fløjtespillerske.

[5] Paa Mønter fra Gabala sés en kvindelig Figur, se Eckhel, *Doct. num. vet.* III, S. 313; slgn. Noris, *Annus et Epochæ Syromacedonum* S. 253 (*Opera* II p. 307), der undertiden antages for Harmonia. Sagnet om Harmonia havde ogsaa fæstet Rod paa Kypros. I Amathus saa Pausanias saaledes det Slør og den Halsprydelse, Harmonia havde faaet til Gave ved sit Bryllup med Kadmos, Pausan., *Perieg. Hell.* II, 1, 8 og IX, 41, 2—3.

[6] Arrian., *Anab. Alex.* II, 24.

[7] Nonnos, *Dionys.* XL, 356, se ovenfor S. 108 Anmrk. 5.

[8] Curt., *De rebus gestis Alex.* IV, 4, 15: utramque urbem Agenorem condidisse credunt.

uden Tvivl ogsaa i Phoinike —, at baade Tyros og Sidon vare anlagte af Agenor.

Sagnet om Typhon.

Et andet hellensk Sagn, der i senere Tider knyttedes til Kadmos — altsaa ogsaa til Europe-Sagnkredsen — og som ligeledes fæstede Bo i Syrien, var *Sagnet om Giganten Typhon.* Efter Nonnos[1] skulde Typhon være bleven besejret af Zeus ved Kadmos' Hjælp, idet Kadmos ved sit Spil paa sin Lyre med de syv Strenge bedaarede ham. Sagnet om Typhon henlagdes i de gamle hellenske Digtninger til de ubekjendte Strækninger hinsides Lilleasien omtrent til de Jordstrøg, hvor Kilikien ligger[2], og som vi ovenfor have sét, mente Hellenerne at gjenfinde det samme *Sagn i Aigypten.* Under disse Omstændigheder, da Typhonsagnet saaledes var henlagt paa en Gang til Syriens Nordgrændse og dets Sydgrændse, er det ikke at undre sig over, at det snart førtes ind paa selve Syriens Enemærker. Typhon-Sagnet henføres navnlig til Egnen om Floden Orontes, hvilken Strøm man stundom tillagde Navnet *Typhon*[3].

Sagnet om Andromede og Perseus.

Imedens Europe-Sagnet og de til dette knyttede Fortællinger fæstede Rod i det *nordlige syriske Kystland*, fik et andet hellensk Sagn, Sagnet om Kepheus' Datter Andromede og hendes Befrielse ved Perseus, Fodfæste i det sydlige syriske Kystland.

Dette Sagn tog navnlig Sæde i Jope, der i gamle Dage kun var en Provindsby i et af de smaa Philisterriger, men som i senere Tider, da Hellenerne besøgte Syrien, havde hævet sig til en af de vigtigste Byer i det af Philisterne fordum beboede Kystland og til den fornemste *Søstad* i disse Egne af Syrien[4]. Paa Pomponios Melas Tid paastod Indbyggerne i Jope, at Kepheus

---

[1] Nonnos, *Dionys.* I, 395 ff; om Typhon se ovenfor S. 89—90.

[2] Hos Eckhel, *Doct. num. vet.* III, S. 66 findes afbildet kilikiske Mønter, hvor Pallas ihjelslaar Typhon. Man sér altsaa, at Sagnet havde slaaet Rod i Kilikien.

[3] Se Strabon *Geogr.* XVII, 2, 7 (p. 751 C. p. 1090 A.).

[4] Se *Syriens Historie* § 9 S. 270.

havde hersket i deres By, og at Andromede havde været lænket til Klippen paa Stranden ved Jope, ja de foreviste endog Levninger af Havuhyret, for hvilket Andromede havde været givet til Pris, og som var bleven dræbt af Helten Perseus[1]. Plinius[2] fortæller, at man i Jope i Klippen foreviste Spor af de Lænker, hvormed Andromede havde været bundet til denne. Iosepos[3] meddeler, at disse Levninger af Ædilen M. Scaurus vare bragte til Rom, og Pausanias[4] endelig taler om, at der i Jope fandtes en Kilde, som Perseus havde vadsket sig i, efterat han havde nedlagt Søuhyret[5].

Det hellenske Sagn om *Memnon*, der fra Østens fjerne Egne var draget til Troja, og der var falden i Kamp med Hellenernes ypperste Helte[6], fik ligesom de ovenfor omtalte Sagnkredse i dette Tidsrum et Hjem i Syrien. Rigtignok findes der ingen Spor af, at Syrerne have villet tilegne sig Memnon og udgive Syrien for hans Fædreland; men til Gjengjæld tilskrev man sig Æren at besidde *hans jordiske Levninger*[7], ligesom man endvidere paastod, at Syrer, navnlig Phoinikerne, havde taget Del i hans Tog imod Hellenerne og havde kæmpet ved hans Side under Trojas Mure. Efter nogle Efterretninger[8] vare Phoinikerne blevne førte af Polydamas, efter andre[9] af Phalis, Sidons Konge.

Sagnene om Memnon.

De Memnonier d. e. Gravmæler eller Mindesmærke over Memnon, der i dette senere Tidsrum oftere omtales i Syrien, —

---

1 Pomp. Mela, *De situ Orbis* I, 11.
2 Plin., *Hist. Nat.* V, 14.
3 Jos., *Bell. Jud.* II, 10, 2.
4 Pausan., *Perieg. Hell.* IV, 35, 6.
5 Allerede hos Skylax, *Peripl.* p. 42 (Müller, *Geographi minores* I, S. 79) henføres Andromede-Sagnet til Jope. Næst efter Skylax er Strabon den ældste Forfatter, der bringer Sagnet om Andromede i Forbindelse med Jope; se *Geogr.* XVI, 2 § 28 (p. 759 C., p. 1100 A).
6 Se ovenfor S. 77 og S. 83.
7 Se nedenfor S. 112 med Anmrkn. 3—5.
8 Joh. Tzetzes, *Posthom.* v. 336. Malala, *Chronogr.* p. 127 ed. Dind. (Bonn, 1831). Cedren., p. 226 ed. Bekker (Bonn, 1838).
9 Dict. Cret., *Ephem. belli Trojani* IV, 4; VI, 10.

saaledes Floden Belos (af Iosepos[1]) og i et Aristoteles tilskrevet senere Vers[2], ved Floden Badas (af Strabon)[3] og i Landskabet Palliokhis (af Diktys fra Krete) — have sandsynligvis været Steder, der vare indviede til Adonis[4] eller andre med Adonis nær beslægtede syriske Guddomme[5], der, ligesom denne Gud, have været hædrede ved Sørge- og Klagefester[6].

Sagnet om Io.

Et andet hellensk Sagn, der knyttedes nøje til Syrien, var Sagnet om Io. Apollodor fortæller saaledes[7], at Io i Byblos havde gjenfunden sin Søn Epaphos — noget Lignende, som vi straks nedenfor skulle sé fortælle om Isis — og efter det Diktys fra Krete tillagte Skrift var det fra Sidon, at Io var vandret til Argos[8]. Forøvrigt henlagdes Begivenheder af Ios Liv ogsaa til andre Egne, saaledes til Tyros[9] og til Bredderne af Orontes[10], imedens det af Andre fortaltes, at det var Skippere fra Karne, der havde ført Io fra Argos til Aigypten[11], og atter af Andre, at Io først havde faaet sin menneskelige Skikkelse igjen i Byen Jope[12].

---

[1] Jos., *Bell. Jud.* II, 10, 2.

[2] Bergk, *Poetæ Lyr. Gr.* S. 460.

[3] Strabo, *Geogr.* XV, 3, 2 p. 728 C., p. 1059 A., hvor han anfører Digteren Simonides, se ovenfor S. 86. Andre Kilder anfører Strabon ikke.

[4] Dict. Cret., *Ephem. belli Trojani* VI, 10. Her fortælles det, at Memnons Aske af hans Søster Hemera bragtes til Landskabet Palliokhis; hun havde faaet Urnen med hans Aske udleveret ved Hjælp af Phoinikerne, der tjente i Memnons Hær.

[5] Hovedstedet for Adonis' Dyrkelse var Byblos, se II: *Syriens Historie* § 6 S. 244. Han dyrkedes imidlertid ogsaa paa flere andre Steder slgn. Strabo, *Geogr.* XVI, 2, 18—19 (p. 756 Casaub., p. 1096 A); Luc., *De Syria Dea* c. 6. Jul. Firm., *De errore prof. rel.* p. 14.

[6] Om Thammuz, en saadan nærbeslægtet Guddom, se *Ezech.* 8, 14.

[7] Apollodor, *Bibl.* II, 1, 3 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 126).

[8] Dict. Cretens., *Ephem. belli Trojani* II, 26: Io ex Sidoniorum regione abducta Argos migravit.

[9] Strabo, *Geogr.* XVI, 2, 5 (p. 750 Casaub., p. 1088—1089 A.)

[10] Sync., *Chronogr.* p. 126 (p. 237 ed. Dind., Bonn, 1829).

[11] Lycophron, *Cassandra* v. 1291.

[12] Tzetzes, *Ad Lycophr.* (v. 836) og Eustath, *Ad Dionys. Perieg.* (v. 910) p. 276 (Müller, *Geographi minores* II, S. 376).

Efter al Sandsynlighed vedkjendte Indbyggerne i de omtalte syriske Stæder sig i senere Tider disse Sagn. I ethvert Tilfælde have vi bestemte Vidnesbyrd om, at Io dyrkedes et Par Steder i Syrien. I Gaza skulde saaledes Io efter flere Forfattere have været tilbedt i Skikkelse af en Ko[1], og i Antiokheia skulde man, ved en af de religiøse Højtideligheder, der holdtes i Byen, have havt en Ceremoni, ved hvilken man søgte efter den forsvundne Io[2]. I Antiokheia eller i Nærheden paa det silphiske Bjerg skulde der efter senere Vidnesbyrd have været en Helligdom, der var grundet af Ios Brødre, da de her havde fundet hende døende[3].

Vi have ovenfor antydet, at Sagnet om Io allerede før Herodots Dage var bragt i Forbindelse med Syrien eller syriske Folk, navnlig med Phoinikerne[4], og der kan derfor ikke være noget Besynderligt i, at dette Sagn, ligesom Sagnene om Europe, Kadmos, Perseus og Andromede, er vandret over til Syrien og der har fundet et nyt Hjem. Imidlertid er det nok rimeligt, at særegne Omstændigheder have bidraget til dette Sagns Udbredelse i Syrien. Aigypterne havde nemlig i senere Tider — om de ogsaa have havt de samme Forestillinger i ældre Tider, formaa vi ikke at afgjøre — den Anskuelse, at *Phoinike* havde *spillet en vigtig Rolle i deres Osiris-Mythe*[5]. Isis skulde nemlig, ifølge hvad Plutarkh fortæller, efter Osiris' Død, under Typhons Regjering i Aigypten, med sin

---

[1] Eustath., *Ad Dionys. Perieg.* (v. 92) p. 103 (Müller, *Geographi minores* II, S. 235). Steph. Byz., *De urbibus et populis*: „Gaza" og „Ionion"; Io omtales paa en Mønt fra Gaza, Eckhel, *Doct. num. vet.* III, S. 450.

[2] Malala, *Chron.* p. 28, ed. Dindorf (Bonn 1831); *Chron. Paschale* I, p. 74, ed. Dindorf (Bonn 1832).

[3] Cedren., *Synops. Hist.* p. 37, ed. Bekker (Bonn, 1838); Johan Antioch. fr. 6, 14 efter Cod. Par. 1630 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 544); Eustat., *Ad Dion. Perieg.* v. 918; Malala og *Chron. Paschal.* ll, cc.

[4] Se Her. I, 1, slgn. ovenfor S. 107.

[5] I Mohar'ens Rejse (se *Syriens Historie* § 2 S. 70) kaldes, som ovenfor (S. 83) bemærket, Gubal (Byblos): *den anden hellige By*, men heraf kan man dog ikke slutte, at Byblos allerede dengang spillede en Rolle i Aigypternes Mythologi. Sandsynligvis kalder han kun Byen saaledes, fordi dens fornemste Gud *Adoni* (Adonis) i mange Henseender mindede Aigypterne om deres Osiris.

Søn Horos være flygtet til *Phoinike* og skulde have opholdt sig *en Tid i Byblos*, hvorfra hun siden var vendt tilbage til Aigypten[1]. Denne aigyptiske Fortælling havde i senere Tid slaaet Rod i Byblos, som det tilstrækkeligt fremgaar af *Mønter fra Beyrut*, hvor *Isis* fremstilles med et Skibssejl i Haanden[2]. Til Sagnet føjedes der endvidere flere Tilsætninger. Hun skulde i *Byblos* have været Amme for Kong Malkandros' og Astartes Barn[3]; hun skulde i Byblos have aftaget sin aigyptiske Hovedbedækning[4], og, hvad angaar Sejlet, som hun paa Mønterne holder i Haanden, da skulde hun have opfundet det paa sin Rejse fra Aigypten til Byblos[5].

Isis-Mythen synes ogsaa at have fundet Hjem paa andre Steder i Syrien, saaledes i Tyros[6], i Aphaka[7] og formodentlig ogsaa i Sidon[8].

Sagn om Forbindelser imellem Syrien og Indien i mythiske Tider.

Inden vi forlade Sagnenes Enemærker maa vi dvæle ved en *Række Sagn, der fortælle om Forbindelser imellem Syrien og Indien i fordums Dage*, og som aabenbart skyldes, om ikke Hellenerne, saa dog den fra Hellas indtrængte Hellenisme.

Pausanias fortæller om en Kæmpe Orontes, der skulde være kommet fra Indien til Egnene omkring Floden Orontes[9], og Nonnos fortæller om samme Kæmpe, at han havde ført Krig i Syrien for

---

[1] Plut., *De Iside et Osir.* c. 5.

[2] Eckhel, *Doct. num. vet.* III, S. 359.

[3] Plut., *De Iside et Osir.* c. 15.

[4] Eustath., *Ad Dionys. Perieg.* (v. 912) p. 278 (Müller, *Geogr. min.* II, S. 377).

[5] Hyginus, *Fabul.* 276; Cassiodor., *Var.* V, 17.

[6] Epiphanios siger om Isis, at hun *ἐν Τύρῳ πορνεύσασα ἔτη δέκα*. Epiphan. *Ancor.* II, p. 107. Han hentyder her til den megen Utugt, der var forbunden med hendes Dyrkelse; men af hans Meddelelse tør man formodenlig slutte, at han havde hørt fortælle, at Isis havde været ti Aar i Tyros.

[7] Hygin., *Poet. Astron.* II, 41. German., *Ad Arati Phaen.* c. 24.

[8] En Mønt fra Sidon, beskreven hos Eckhel, *Doct. num. vet.* III S. 371 hentyder formodenlig til Isis-Mythen, se Movers, *Phönizier* II, 2 S. 66, Anmk. 29.

[9] Pausan., *Perieg. Hell.* VIII, 29, 3.

sin Herre, Inder-Kongen Deriades[1]. Foruden denne *Orontes* nævner Nonnos ogsaa[2] en anden indisk Kæmpe *Morrheus*, en Svigersøn af Deriades, for hvem han havde kæmpet i Kilikien og Syrien. I Dionysios' *Bassarika* omtaledes en anden Inder *Oruandes*[3], der ligeledes kæmpede for Deriades i Syrien. Hos Philostratos tales der om en Inder (eller Aithioper) Aryades, der ligeledes skulde have spillet en Rolle i Syrien[4].

Ingen Kildeskrifter fra ældre Tider, hverken græske eller østerlandske, tale om ældgamle Forbindelser imellem Indien og de til Middelhavet nærmest grændsende Lande[5], og det bliver derfor en højst mislig Sag at søge historiske Beviser i disse Sagn, der først møde os i senere Tider. Hertil kommer det endvidere, at Syrien i senere Tider stod i temmelig nøje Forbindelse med Indien. Alexandros den Store trængte frem til Indien, ja endog ind i dette hidtil for Hellenerne saa lidet kjendte Land. I Indien, som herved blev aabnet for Hellenerne, fandt Hellenerne en rig Kultur, som de snart maa have bemærket ikke var fremstaaet fornylig, men *længe havde været tilstede i Landet.* Herved maatte jo Hellenerne, forekommer det os, let komme til at tænke paa *deres gamle Sagns Aithioper*[6], det gaadefulde Vidunderfolk i det fjerne Østen; den Tanke maatte snart paatrænge sig, at det var paa *Inderne*, at Homer og de andre gamle Digtere havde tænkt, da de besang de østlige Aithioper[7]. Men i saa Tilfælde

---

[1] Han mistede efter Nonnos, *Dionys.* XVII, 168 ff. Livet ved Orontes og styrtedes i Floden, der skulde have faaet sit Navn efter ham; om denne Orontes se ogsaa XIV, 78, XVIII, 300; XXVI, 78; XLIV, 251.

[2] Se Nonnos, *Dionys.* XXXIV, 201 ff.

[3] Steph. Byz., *De urbibus et populis* under Ordet „*Blemyes*".

[4] Philostr., *Heroica* p. 669.

[5] Phoinikerne stode ganske vist i Handelsforbindelse med Indien, men denne Handel dreves neppe umiddelbart, men gjennem Babylonierne og andre Folk.

[6] Se ovenfor S. 74, S. 80, S. 92 og S. 99—100.

[7] Hos enkelte senere Forfattere gjøres Memnon til en *Inder*, Cedren., *Hist. Synops.* I, p. 225, ed. Bekker (Bonn, 1838); Malala, *Chron.* p. 127, ed. Dind. (Bonn, 1831).

maatte jo Inderne have spillet en vis Rolle i Asien i gamle Dage, og deres Indflydelse maatte antages her at have efterladt sig enkelte Spor og Minder.

Nu var der kun faa helleniserede Steder i det vestlige Asien, der stod i saa nøje Forbindelse med Indien som Antiokheia, Syriens Hovedstad, thi Byen var jo i en længere Aarrække Sæde for Herskere, der strakte deres Herredømme ind over Indiens Grændse. Selv i senere Tider, da Herredømmet over Indien forlængst var tabt, stod Antiokheia uden Tvivl i Handelsforbindelse med Landet, og der er derfor ikke noget Besynderligt i, at der her i Antiokheia og Omegn fremkom Fortællinger om ældgamle Forbindelser imellem Indien og disse Egne af Syrien.

Efter al Sandsynlighed var der forøvrigt en særegen Grund til saadanne Fortællingers Fremkomst i netop disse Egne. Antiokheia ligger, som bekjendt, ved en Flod, som Hellenerne kaldte *Orontes*[1], hvilket Navn ogsaa gjenfindes i Persien[2] og i det Hele har en arisk Klang. Men naar man saaledes fandt et *arisk Navn* midt i Syrien imellem lutter ægte syriske Navn, laa det da ikke nær i dette Navn at sé Mindet om en indvandret Arier? Af de ariske Folk var der intet mærkeligere end Inderne, og det var derfor ganske naturligt, at man tænkte paa dette Folk. Muligvis knyttede denne Forklaring sig til et stedligt Sagn ved Orontes' Bredder om Kæmper, der her fordum havde øvet mærkelige Gjerninger; men hvad denne Sag angaar, maa vi lade os nøje med Gisninger, da alle Midler til en nøjere Bestemmelse fuldstændigt mangle[3].

---

[1] Syrerne selv synes at have kaldet Floden *Aranti* eller *Oronti*. I al Fald kaldte Aigypterne den *Aranuta* eller *Aranta* og Assyrerne *Arantu* og *Aranti*, se *Syriens Historie* § 5 S. 206—207, hvor disse Navne ere meddelte med aigyptiske og assyriske Skrifttegn.

[2] Den vældige Bjergkjæde Elvend, der, som bekjendt, ligger Syd for Hamadan (Egbatana), kaldtes af de Gamle *Orontes*, Ptol., *Geogr.* VI, 2, 4 eller Oroandes (Plin., *Hist. Nat.* V, 17). Plinius omtaler endvidere et Folk *Orontes* ved Gaugamela, *Hist. Nat.* VI, 30.

[3] Da Sagnet er nøje knyttet til *Syriens stærkt helleniserede Hovedstad Antiokheia* eller i det Mindste til denne Bys Omegn, maa dette Sagn

Til Slutning maa vi endnu bemærke, at, foruden de her nævnte fra Hellas indførte Sagn, fremstod der i Syrien i senere Tider *mange andre Sagn og mythiske Fortællinger i hellensk Mønster.* Saaledes dannede man f. Ex. af de fleste Bynavne *mythiske Personer*, som man blandede ind i de hellenske Helte- og Gudesagn, og hvem man tilskrev vedkommende Stæders Anlæg, eller efter hvem man lod Stæderne være opkaldte. Tyros lod man være opkaldt efter Tyro, Sidon efter Side[1] og Berytos' efter en Nymphe Beroë[2] o. s. v. Dor, Hellenernes Doros eller Dora, skulde have faaet sit Navn efter en vis Doros, der gjordes til en Søn af Poseidon[3].

Efter disse Bemærkninger om de Sagn, der ere opstaaede i det helleniserede Syrien i dette Tidsrum, vende vi os til de historiske Mindesmærker og da navnlig til de af dem, der nærmest vedkomme os, *nemlig de historiske Skrifter.* Meddelelser om Syriens Historie hos historiske Forfattere.

Af dette Tidsrums Historikere erholde vi mange paalidelige *Optegnelser om Syriens Historie* i Tiden *efter Makedonernes Indfald i Landet*[4], ligesom man ogsaa faar Meddelelser om Syriens Historie i Persertiden og et Par ganske enkelte Oplysninger om

---

opføres iblandt de vesterlandske Kilder. Havde Syrerne været overladte til sig selv, havde de neppe fundet paa dette Sagn om deres Fædrelands ældgamle Forbindelse med Indien. Derimod er det nok muligt, at Sagnet tillige for en Del knytter sig til virkelige syriske Sagn. I Syrien fandtes der nemlig fra gammel Tid af flere Sagn *om Kæmper* (se f. Ex. *Deut.* 3, 11), og det er ikke usandsynligt, at der ogsaa har været saadanne Sagn paa Orontes' Bredder.

[1] Se Joh. Antioch. eft. Cod. Paris. 1630 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 545), hvor *Sidon* siges at være opkaldt efter *Side*, Belos' Hustru, *Tyros* efter *Tyro.* Side eller Sido omtales ogsaa af andre Forfattere; se Eustath., *Ad Dion.* v. 911, p. 277 (Müller, *Geogr. minores* II, S. 375); Cedren., *Synops. Hist.* I, p. 38, ed. Bekker (Bonn, 1838).

[2] Nonnos, *Dionysiaca* XLI, 10, ff., se *Syriens Historie* § 7 S. 251—252.

[3] Steph. Byz., *De urbibus et populis*: under Ordet *Doros.* Doros nævnes ogsaa af Assyrerne, se II: *Syriens Historie* § 4 S. 190.

[4] Se Diod., *Bibl. Hist.* I, 66 ff.; XVI, 42—45; se II: *Syriens Historie* § 4 S. 193 ff.

Begivenheder i det sidste Aarhundrede før Kyros[1]. Men hvad der derimod meddeles af vesterlandske Historikere om *Syriens tidligere Skjæbne*[2], ligesom hvad de i det Hele meddele om Asiens ældre Historie, *er saa godt som aldeles værdiløst.* Med Undtagelse af et Par allerede ovenfor[3] anførte Forfattere *Alexandros Polyhistor*[4] og *Abydenos*[5], der øste af Berosos, men hvis Skrifter uheldigvis ere gaaede tabt, øste *alle rent vesterlandske Historikere* — saavel Diodor[6] som Nikolaos fra Damask[7], Pompeius Trogus[8], Kastor[9] og Kephalion[10] — deres Oplysninger af Ktesias, og Ingen af dem faldt det ind, naar de behandlede Østens gamle Historie, at lade anstille Efterforskninger i Østerlandenes historiske Optegnelser, ja de gjorde sig ikke engang Umage for endog blot at faa et paalideligt Udtog af de østerlandske Nationalhistorikere, som Berosos,

---

[1] Diod., *Bibl. Hist.* I, 68, se II: *Syriens Historie* § 4 S. 197.

[2] Dette gjælder f. Ex. om, hvad Diodor *Bibl. Hist.* II, 2, efter Ktesias (se ovenfor S. 105) fortæller, at Ninos ogsaa skulde have betvunget Syrien; ligeledes om hvad Plinius, *Hist. Nat.* VII, 35 fortæller om, at Aithioperne d. v. s. Aigyptens Naboer mod Syd paa Kepheus' Tid beherskede Jope og følgelig andre Dele af Syrien o. desl.

[3] Se ovenfor S. 53 ff.

[4] Om Alexandros Polyhistor se nedenfor § 9.

[5] Om Abydenos se ovenfor S. 55; han øste forøvrigt tildels af Ktesias.

[6] Diodor lægger i sin Behandling af Assyriens og det øvrige Asiens Historie *Ktesias til Grund*, i Aigyptens Historie derimod *Herodot.* Han henfører saaledes stadig de pyramidebyggende Konger til Tiden efter Sesostris og Rampses, d. e. til Tiden efter Rameses II og III; og *det* uagtet han havde andre Skrifter imellem Hænder, som aabenbart oprindeligt stammede fra gode aigyptiske Kilder, og hvori Pyramidernes Opførelse henførtes til en langt ældre Tid. Diodor siger nemlig, at efter Nogles Angivelse vare Pyramiderne opførte 3400 Aar før hans Tid, hvilket uden Tvivl er rigtigt, se nedenfor Kap. III § 4. Men Diodor foretrækker alligevel den paa Herodots Meddelelser grundede Tidsregning, hvorefter Pyramiderne paa hans Tid kun vare 1000 Aar gamle (Diod., *Bibl. Hist.* I, 63).

[7] Se Diod., *Bibl. Hist.* II, 1 ff.

[8] Just., *Hist.* I, 1—3.

[9] Se *Fragmenta Castoris Rhodii* ed. Müller, *ad calcem Herodoti* p. 157 sq.

[10] Se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 625 ff.

Manetho, Menandros eller Dios, imellem Hænder[1]. De eneste Kilder, *foruden Ktesias*, som de benyttede, vare de *hellenske* Fortællinger om Forbindelserne imellem Hellas og Østerlandene i de mythiske Tider[2], Sagnene om Perseus, om Memnon, om Kadmos, om Belos o. s. v., hvilke Sagn man gjerne tog for fuld Historie og indflettede i de fra Ktesias hentede Skildringer af den assyriske Historie[3].

Kort sagt, det er klart, at den Tvivlens Aand, der i dette Tidsrum havde gjort sig gjældende paa det Religiøses Omraade, aldeles ikke øvede nogen Indflydelse paa det Historiskes Omraade, ikke engang paa Behandlingen af det Tidsrum, hvor det Religiøse

---

[1] Derimod havde den østerlandske Forfatter Iosepos, som ovenfor udviklet, vidst at forskaffe sig Udtog af de vigtigste østerlandske Staters bedste Nationalhistorier, saaledes af Berosos' babylonske, Manethos' aigyptiske, Menandros' og Dios' phoinikiske Historie; se ovenfor S. 65. Uheldigvis vare flere af hans Udtog ikke videre omhyggelige eller paalidelige.

[2] I senere Tider, da Videnskaben var kommen i Hænderne paa Kristne, indblandedes endvidere de hebraiske Oldsagn, se f. Ex. Joh. Antioch. (hos Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 542 ff.), Eusebios og Byzantinerne.

[3] Kephalion fortæller saaledes efter Eusebios, *Chron.* (vers. arm.) I, 15, 5 (p. 44, Mai, p. 46 Aucher, at Teutamos, den assyriske Konge, sendte Memnon til Troja for at hjælpe Priamos, og at under den assyriske Konge Belemos' Regjering var Perseus paa sin Flugt for Bakkhos landet i dennes Rige med hundrede Skibe, Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 626. Ioannes fra Antiokheia lader Perseus omstyrte det assyriske Rige. Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 542. Diodor lader Memnon være en Søn af Priamos' Broder Tithonos, der paa Krigstog imod Øst skulde være kommet til Aithiopernes Land, og der var bleven Konge; se Diod., *Bibl. Hist.* IV, 75, 4. Ogsaa Belos indførtes i den babylonske Kongerække, saaledes hos Abydenos (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 283—285), af Andre derimod i den assyriske Kongerække, saaledes af Kephalion (hos Eusebios, *Chron.* l. c.; Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 626, se ogsaa Thallos (Müller, l. c. S. 517). Omvendt blev Semiramis, som Herodot sætter i den babylonske, Ktesias i den assyriske Kongerække, rykket op *iblandt Guderne.* Der tales af senere Forfattere oftere om en *Gudinde* Semiramis. Zoroaster blev ligeledes bragt i Forbindelse med Assyrien; han blev en af Semiramis overvunden Konge, se Kephalion l. c. (Müller, l. c. S. 626).

og det Historiske saa at sige mødes, nemlig Sagntiden. Imedens den Anskuelse havde Overhaand, at saavel de Guder, der dyrkedes i Hellas, som de, der tilbades andetsteds, kun vare Skabninger af Folkenes Indbildningskraft, og at Alt, hvad der i de gamle Sagn fortaltes om dem, *kun var Digt*, faldt det ikke ret Nogen ind, at hvad der af de samme gamle Sangere og Forfattere fortaltes om Heltene og deres Færd, — saaledes naturligvis ogsaa, hvad der fortaltes om deres Bedrifter i Østerlandene, — maaske ogsaa kun var blotte Digtninger.

De homeriske Fortolkere.

Foruden de egentlige Historikere er der endnu flere Klasser af Forfattere fra dette Tidsrum, hvis Skrifter kunde ventes at indeholde Bidrag til Opklaring af østlige Landes Oldtidsforhold, og som iblandt Andet ogsaa kunne give Oplysninger om ældre Tidsrum af Syriens Historie. Vi maa iblandt disse først nævne *Fortolkerne og Udlæggerne af de homeriske Digte*; thi det er jo i og for sig ikke usandsynligt, at disse Lærde, der som alle deres Samtidige vare overbeviste om, at hvad Digtene fortalte om Heltene og deres Færd, i det Mindste i det Væsenlige var sandt, havde søgt paalidelige Oplysninger om de Lande, som de homeriske Helte efter Sagnene skulde have besøgt, navnlig om deres Tilstand og Forhold i de fjerne Tider, hvortil Digtene sigtede. Intet var jo sandsynligere, end at de af og til havde efterladt en lille Bemærkning om saadanne Forhold, f. Ex. om Aigyptens Tilstand i den Tid, da Menelaos skulde være kommet til Landet eller desl.[1]

[1] Efter vor Tids Forestillinger vilde det jo saaledes ligge nær, ved Spørgsmaalet om Menelaos' Ophold i Aigypten at indføre en lille, fra gode aigyptiske Kilder øst Bemærkning om Aigyptens Tilstand i den Tid, da hans Ophold maatte tænkes at falde, og at meddele Navnene paa de Konger, som dengang kavde regjeret, for at sé, om Nogen af dem skulde have havt Navnet *Proteus*, eftersom det efterhaanden var bleven en almindelig Mening, at Proteus, der havde holdt Odysseus tilbage ved Aigypten, *ikke var nogen Gud*, som det fremstilles i Odysseen (se ovenfor S. 70 Anmk. 3), men var et *Menneske*, og navnlig en aigyptisk Konge.

Men paa slige Undersøgelser indlod de homeriske Fortolkere sig aldrig. Med Hensyn til de fremmede Lande, der omtales i Digtene, og i det Hele i *alle de geographiske Spørgsmaal* indtage Fortolkerne uheldigvis et *ganske lignende Standpunkt*, som i de historiske Spørgsmaal: istedetfor at indrømme, at de gamle Digtere ikke kunne have havt videre nøjagtige Forestillinger om fremmede Landes Beliggenhed og Form eller om fjernere Haves eller Havarmes Udstrækning, gaa de altid ud fra, at Digtenes Forfattere havde de *samme geographiske Kundskaber som de selv*, og at deres Skildringer maa være rigtige, hvorfor disse Fortolkeres Forklaringer naturligvis blive meget konstige og uden virkeligt Værd.

Naar det f. Ex. fortælles i Odysseen[1], at Menelaos havde faret *otte Aar om paa Havet*, og havde, foruden Libyen, Aigypten, Phoinike og Kypros, ogsaa besøgt *Aithioper* og *Erember*, og naar senere Undersøgelser tilfulde have víst, dels at der hverken boede Aithioper eller Erember ved Middelhavet, dels ogsaa at dette Hav ikke har saa stor Udstrækning, at man i otte Aar kunde flakke om paa den østlige Del deraf, saa laa det jo nær, synes det os, at have antaget, at saavel den lange Varighed, Digteren havde ment at kunne tillægge Farten, som Opførelsen paa dette Sted af Folk, der henhørte til ganske andre Egne, nærmest havde sin Grund i Homers eller rettere Homers Samtids temmelig *mangelfulde geographiske Kundskaber*. Men en saa simpel og naturlig Forklaring finde vi ikke hos nogen Fortolker; de gaa tvertimod alle ud fra, at naar Digtene lade ham fare otte Aar vildfarende om paa Havet og besøge de nævnte Folk, saa maa *han have flakket saa lang Tid om paa Havet og maa virkeligt have besøgt disse Folk;* men da den Del af Middelhavet, hvorhen han maa være bleven forslaaet, da han forlod Troia, ikke afgiver Rum nok til slige Farter, saa mente man, at *Menelaos var flakket om paa Okeanos* og navnlig paa den Bugt af Okeanos, som kaldes *det erythraiske Hav*[2]. Herom vare Alle enige, hvorimod Meningerne

---

1 Hom., *Odyss.* IV, 82.

2 Spørgsmaalet om Menelaos' Farter blev forøvrigt ofte behandlet af

vare delte om, ad hvilken Vej han var kommet ind i dette Hav. Nogle, som Krates, antog, at han var sejlet igjennem Herakles' Støtter og udenom Libyen til det erythraiske Hav[1], Andre, at han var draget igjennem Kanalen fra Nilen til det røde Hav[2]; atter Andre endelig mente, at den Landtange, som forbinder Asien med Aigypten, ikke var til i Homers Tider, og at Middelhavet dengang stod i Forbindelse med det røde Hav[3] o. s. v. Hvad angik Homers *Aithioper*, hvilke Menelaos skulde have besøgt, saa henvistes de af de homeriske Fortolkere, ligesom i det Hele af de fleste Forfattere i dette Tidsrum oftest til Afrika, idet de antoges for *Ét med de historiske Aithioper*, Aigypternes sydlige Naboer[4]. De to berømte aithiopiske Konger Kepheus[5] og Memnon[6] henførtes

Datidens Lærde. Aristonikos, en lærd Gramatiker i Alexandreia paa Strabons Tid, havde saaledes forfattet et Skrift, der udelukkende handlede om Menelaos' Omflakken. Dette Skrift foranledigede Strabon til atter at behandle denne Sag. Strabo, *Geogr.* I, 2, 4 (p. 2 sq. Casaub., p. 3 sq. Alm.), se navnlig I, 2, 31 (p. 38 sq. Cas., p. 64 sq. Alm.); XVI, 4, 27 (p. 784 Cas., p. 1130 Alm.).

1 Strabo, *Geogr.* I, 2, 31 (p. 38 Casaub. p. 65 Alm.)

2 Strabo l. c. Kanalen var forøvrigt først aabnet under Ptolemaios II. eller maaske Dareios, under hvem Højdedraget imellem Birket-el-Timsah og Bugten ved Suez blev gjennemgravet.

3 Strabo, l. c.

4 Ved Meroe fandtes der efter Plin., *Hist. Nat.* VI, 35 og Alex. Polyhistor *fragm.* 111 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 238) et Folk Memnones, et Navn, der mindede om Memnon.

5 Agatharkides hos Ptol. *Bibl.* p. 442 (slgn. Müller, *Geographi minores*, I, S. 112; Suidas under Ordet *Κηφηὶς γή*; Strabo, *Geogr.* I, 2, 35 p. 42, Casaub., p. 72 Alm.). Steph. Byz., *De urbibus et populis* under Ordene *Jope* og *Libye*; Ovid., *Metamorph.* IV, 763.

6 Pausan., *Perieg. Hell.* I, 42, 2; Strabo, *Geogr.* XVII, 1, 42 og 46. Man sammenstillede ofte Memnon med den berømte aigyptiske Konge Amonhotep (III) eller, som han kaldtes af Hellenisterne, *Amenophis* (III). Denne Konges kolossale Statue, der knejste foran den af ham opførte, nu ganske forsvundne Kongeborg i den vestlige Del af Theben, antog man for en Fremstilling af Memnon. I den første Romertid valfartede mange Romere og Grækere til denne Statue, som det fremgaar af talrige Indskrifter, man har fundet paa den, se Letronne, *Recueil des inscriptions grecques et latines de l'Egypte*, og Böckh *Corpus Inscr. Græc.* III (udg. af Franz). Statuen skulde klinge hver

ligeledes i Reglen til Afrika; dog forsvandt den gamle Mening, at de tilhørte Asien, ikke ganske[1].

Efterretninger om Syrien hos andre Forfattere.

Iblandt de øvrige Forfattere fra dette Tidsrum, hvis Skrifter ikke ere ganske uden Værd for os, kunne vi endvidere nævne *Mythographerne*, af hvem vi *dels* lære Sagnene og Mytherne at kjende i den Skikkelse, de antog i dette Tidsrum, *dels* ogsaa faa Oplysning om flere hellenske Sagns Udseende i ældre Tider[2]. Af særlig Interesse er de Skrifter, der behandle Syriens *Mythologi*, saaledes Lukian fra Samosate. Af ikke ringe Værd til Kundskab om Syriens Forhold i Oldtiden ere de *Gamles geographiske Værker*, af hvilke vi endvidere, foruden det Værk, der bærer Skylax' Navn[3], navnlig maa omtale Strabons, Pomponius Melas, Ptolemaios' og Stephan fra Byzanz' Arbejder. Pausanias' *Rejse* indeholder ligeledes enkelte Bidrag. Det samme gjælder i endnu højere Grad om Plinius' *Naturhistorie*, der er meget rig paa geographiske Oplysninger; dette Skrift indeholder adskillige Bidrag til Opklaring af Syriens Oldtidsforhold[4].

Morgen ved Solens Opgang, en Omstændighed, der tilstrækkeligt godtgjorde, at den fremstillede Memnon. Om *den klingende Memnon* slgn. f. Ex. Forfatterens *Reise* S. 233. Den nærliggende, af Kong Rameses II opførte Kongeborg, som nu i Reglen kaldes *Ramesseum*, benævnedes ogsaa *Memnonion*, og hele den Del af Theben, hvor disse Bygninger ligge, kaldtes i de græske Papyrus'er *τά Μεμνόνια*. Strabon omtaler et Memnonion i Abydos, (Strabon, *Geogr.* XVII, 1, 42), hvorved han formodenlig betegner det store Osiristempel i Abydos, som Mariette fornylig har udgravet. Grunden til, at saadanne store Bygninger bragtes i Forbindelse med Memnon, maa sandsynligvis søges i den Omstændighed, at de paa Aigyptisk benævnedes med et Ord, der erindrede om *Memnon*. Det aigyptiske *Mennu* betyder en stor Bygning; se Lepsius, *Chronologie* S. 277.

[1] Idet Apollodor, *Bibl.* III, 12, 4, (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 170) kalder Memnon: *Søn af Eos* (Morgenrøden), synes han at hylde den gamle Mening om Aithiopernes asiatiske Herkomst.

[2] Se ovenfor S. 83.

[3] Se ovenfor S. 97.

[4] Se II: *Syriens Historie.*

Iblandt vore Kilder til Syriens gamle Historie maa vi endnu nævne *de i senere Tider*, lige ned i den byzantinske Tid, *forfattede Samlerværker*, saasom Athenaios', Polyainos', Diogenes fra Laertes og Pollux' Skrifter samt endvidere forskjellige Skholier o. desl. Forfatterne af disse Værker have imidlertid egenlig kun Værdi som *Afskrivere*, idet de have bevaret Stykker og Uddrag af tabte Skrifter. Vare disse bevarede, vilde de ingen Værd have havt for os.

Til Slutning maa vi endnu bemærke, at vi stundom fra enkelte Digte og digteriske Fremstillinger fra senere Tid kunne erholde en og anden lille Oplysning om syriske Forhold, saaledes blandt Andet fra Nonnos' *Τὰ Διονυσιακά*.

§ 5. Om Hellenernes Kjendskab til Israelterne för Aristoteles' Tid.

Vi have allerede omtalt[1], at Hellenerne, før de lærte Syrien at kjende, havde stiftet Bekjendtskab med et af de syriske Folk, nemlig *Phoinikerne*, der tidligt besøgte Hellas' Kyster. Men Phoinikerne forbleve sandsynligvis ikke længe det eneste syriske Folk, hvormed Hellenerne *kom i Berøring*, om de end længe vedblev at være det *eneste* syriske Folk, hvis *Navn* Hellas' Folk *fandt det Umagen værd at erindre.*

Phoinikerne bragte nemlig *en Mængde Slaver til Hellas*, hvor de fandt god Afsætning. De fleste af disse hørte uden Tvivl hjemme i Syrien, hvorfor vi neppe kunne tvivle om, at Individer tilhørende de fleste syriske Folk og Stammer, — blandt Andre ogsaa Israeliter[2], — paa denne Maade ere komne til at sætte Foden paa Hellas' klassiske Jordbund. De Slaver, som Phoinikerne bragte til fremmede Lande, vare uden Tvivl i Reglen unge, og da de formodenlig som oftest forbleve i det Land, hvor de kjøbtes, lige til deres Død, saa er det sandsynligt, at adskillige Israeliter have henlevet mange Aar iblandt Hellenerne. Der var altsaa over-

---

[1] Se ovenfor S. 71.

[2] Israels Propheter bebrejdede ofte Philisterne, at de solgte Israels Børn som Slaver til Fremmede, navnlig til Javan (Hellenerne), se *Joel*, 3, 6; se ogsaa *Amos*, 2, 6.

fødig Lejlighed for Hellenerne til at gjøre sig bekjendt med Grunden til, at saa mange af de syriske Slaver, Phoinikerne bragte dem, vare *omskaarne*, og til at erfare, at disse omskaarne Slaver stammede fra et i det sydlige Syrien boende Folk, *Israeliterne*, der, foruden at omskære alt Mandkjøn, tillige havde forskjellige andre særegne Skikke. Men hvor mange Interesser end Hellenerne havde, og hvor meget de end stræbte at udvide deres Kundskaber i flere Retninger, saa var det ikke ad denne Vej, at de søgte deres Oplysninger. At udspørge deres Slaver om deres Fædreland og paa denne Maade samle sig Oplysninger om de Lande de tilhørte, det faldt ikke Hellenerne ind, uden naar de kunde have nogen ligefrem Fordel af saadanne Kundskaber; men *nogen egenlig Fordel* kunde Hellenerne neppe have af at besidde nøjere Kjendskab til de syriske Folk, og det er derfor let at fatte, at Hellenernes Kjendskab til Syrien ikke *ad denne Vej* blev udvidet.

Alligevel kan det ikke nægtes, at *Hellenernes Kjendskab til Syrien bestandig skred fremad.* Som vi ovenfor have bemærket, erfarede Hellenerne allerede tidligt, at Phoinike udgjorde en Del af de Lande, der begrændse Middelhavets østlige Del, og som danne Mellemledet imellem Aigypten paa den ene Side og de Lande, som vi kalde Lilleasien, paa den anden Side, eller, med andre Ord, Hellenerne fik tidligt at vide, at *Phoinike udgjør en Del af Syrien*[1]. Men Phoinike var ikke det eneste Land, hvis Navn de lærte at kjende, de maa tidlig have faaet Underretning om, at den sydlige Del af det syriske Kystland Syd for Phoinike, af de Indfødte kaldtes פלשת, *Phileshet*[2], thi Ordet Palaistine, der, som bekjendt, er en Omskrivning af פלשת, har aabenbart været vel bekjendt i Hellas længe før Herodots Dage.

Herodots Bemærkninger om Syrerne i Palaistine.

Herodot, der, som vi have sét, selv havde besøgt Phoinike[3], fortæller om *Phoinikerne og Syrerne i Palaistine*, d. v. s. Ind-

---

[1] Se ovenfor S. 78 ff.

[2] Se *Syriens Historie* § 9 S. 261—262.

[3] Se ovenfor S. 101.

byggerne i den sydlige Del af Syrien, at de anvendte Omskærelse og selv sagde, at de havde faaet den fra Aigypterne[1]. Nu vide vi ellers Intet om, at de mindre sydsyriske Folk, Ammoniter, Moabiter og Philister, anvendte Omskærelsen[2], endsige, at de havde faaet denne Skik fra Aigypterne; men derimod vide vi, at Omskærelsen var i Brug hos et af Sydsyriens vigtigste Folk, *Israeliterne*, og at det hos disse var en udbredt Anskuelse, at de havde faaet deres hele religiøse og borgerlige Forfatning og deres vigtigste Skikke ved deres Udgang fra Aigypten af Mænd, der havde modtaget deres hele Uddannelse i dette Land. Men naar altsaa det, som Herodot her fortæller om *Syrerne i Palaistine*, kun gjælder om Israeliterne og ikke om de andre sydsyriske Folk, saa er det temmelig rimeligt, at han her sigter til Israeliterne[3], eller med andre Ord, at han har ladet sig *Noget fortælle om Israeliterne*; thi havde han kun hørt fortælle om Phoinikerne, og havde han ingen Meddelelser faaet om andre sydsyriske Folk, saa havde han vel neppe tilføjet Ordene: „*Syrerne i Palaistine*“ paa det her anførte Sted.

Nøjere Oplysninger om *hvor* eller af *hvem*, *hvad* og *hvor meget* han har ladet sig fortælle, er det os naturligvis umuligt at give; vi maa her lade os nøje med Gisninger. Efter al Sandsynlighed har Herodot dog faaet sin Underretning i *Phoinike*[4], hvis Beboere uden Tvivl stode i nøjere Forbindelse med Israeliterne, end noget af de andre Folk, hvis Lande han berejste[5]; hos Israeliterne selv har han aabenbart ikke aflagt noget Besøg[6].

---

[1] Her. II, 104.

[2] Israeliterne fremhæve i Reglen Omskærelsen som Noget, der udmærkede dem fremfor deres Naboer.

[3] Diodor fortæller ganske det Samme om Iudaierne (*Bibl. Hist.* I, 28), som Herodot her fortæller om *Syrerne i Palaistine.* Slgn. ogsaa Jos., *C. Ap.* I, 22, hvor han antager det for en given Sag, at Herodot her sigter til Israeliterne.

[4] Israeliterne vilde neppe selv have fortalt ham, at de havde faaet Omskærelsen fra Aigypten; de fastholdt jo, at Omskærelsen var indstiftet efter en særegen Befaling af deres Gud; se *Gen.* 17, 10 ff.

[5] Aigypterne stode dengang ikke i videre Berøring med Iudaierne.

[6] Se ovenfor S. 101.

Med Hensyn til Herodots Bemærkning om, at ikke blot Syrerne i Palaistine, men ogsaa *Phoinikerne* skulde have modtaget Omskærelsen fra Aigypten, da er der vel ingen tvingende Grund for Haanden til at betvivle dette; men det kan paa den anden Side ingenlunde antages for afgjort, at Sagen forholder sig saaledes. Der er altid en Mulighed for, at man slet ikke har fortalt Herodot noget Saadant, og at denne Bemærkning skyldes ham selv. Herodot gjør nemlig ingen videre Forskjel paa *Phoiniker* og paa de andre *Syrer i Palaistine*, og han har uden Tvivl antaget, at hvad der gjaldt om det ene af disse Folk, ogsaa gjaldt om det andet. Havde man saaledes i Phoinike Intet meddelt ham om, hvorfra Phoinikernes Omskjærelse stammede, og havde man derimod fortalt ham, at Israeliterne havde faaet deres Omskærelse fra Aigypten, saa kan det godt tænkes, at han alligevel har ment at kunne tilføje Ordet *Phoiniker*, da hvad der gjaldt om *Syrerne i Palaistine* jo ogsaa gjaldt om dem: ved at tilføje dette Ord gav han jo Meddelelsen forhøjet Interesse for Læserne, thi om Phoinikerne vilde de *sikkert gjerne høre Noget*, *hvorimod Syrerne i Palaistine vare dem meget ligegyldige.* Bemærkningen gives jo ganske i Forbigaaende[1], saaledes at de enkelte Udtryk ikke behøvede at vejes saa nøje.

Hvorledes det end forholder sig hermed, kan det, mene vi, i ethvert Tilfælde ansés for sikkert, at Herodot har hørt *fortælle om Israeliterne*, *at de omskar deres Børn*, men hvorvidt han har ladet sig Mere fortælle, formaa vi ikke at afgjøre. Imidlertid antage vi det dog *ikke for umuligt,* at der hos Herodot paavises en *Antydning* af, at han ogsaa har faaet en anden Meddelelse om Israeliterne end den her nævnte, den nemlig, at deres Forfædre

---

[1] Herodot vil her bevise, at Kolkerne ere en aigyptisk Koloni og fremhæver navnlig deres Omskærelse som et Tegn derpaa, idet nemlig alle andre Folk i Asien enten have faaet Omskærelsen fra Aigypterne eller fra Kolkerne, Phoinikerne og Syrerne i Palaistine havde saaledes faaet den fra Aigypten o. s. v.

vare indvandrede sydfra, og at de i gamle Dage engang havde staaet i nøje Forbindelse med Aigypten.

I Beskrivelsen af Persernes Sømagt i Slaget ved Salamis[1] tilføjer Herodot nemlig en Bemærkning om, at „Phoinikerne, efter hvad de selv sagde, i gamle Dage havde boet ved det erythraiske Hav. Derfra vare de komne over at nedsætte sig i Syrien ved Havet". Den samme Meddelelse findes ogsaa et andet Sted hos Herodot[2], som vi nedenfor skulle vende tilbage til. I disse to Steder tales der jo rigtignok kun om *Phoiniker* og ikke om *Syrer i Palaistine*, men herved er dog ikke udelukket enhver *Mulighed* for, at han her tillige kunde tænke paa de sidste; Herodot antog aabenbart de to Folk for saa nær beslægtede, at hvad der gjaldt om det ene, ogsaa maatte gjælde om det andet, saa at man som Følge heraf ikke behøvede hver Gang at nævne begge Folk, og meget vel kunde indskrænke sig til at nævne det mest bekjendte.

Vende vi os nu til Tiden efter Herodot, da møder der os her en *énstemmig Mening* om, at Phoinikernes Forfædre havde boet ved det erythraiske Havs Bredder. Denne Mening kommer os ikke blot imøde fra Historikerne[3], vi finde den ogsaa udtalt saavel af andre prosaiske Forfattere[4], som af Digtere[5].

Men naar vi prøve disse Vidnesbyrd lidt nøjere, ville vi snart finde, *at denne Enstemmighed er meget langt fra at afgive noget fuldgyldigt Bevis for*, *at Phoinikerne virkelig stammede fra Udvandrere fra hine Egne.* Disse Forfattere tale nemlig slet ikke om, hvorfra de have deres Kjendskab til Phoinikernes Herkomst, og det bliver derfor, naar man erindrer, hvor stor Indflydelse Herodot udøvede paa den følgende Tids Forfattere, i højeste Grad antageligt, at de slet ikke have anstillet nye Undersøgelser om

---

[1] Her. VII, 89.

[2] Her. I, 1.

[3] Se f. Ex. Justinus, *Hist.* XVIII, 3, 2. Isidor, *Orig.* XV, 1, 28.

[4] Se f. Ex. Plin., *Hist. Nat.* IV, 36 om Gades: Erythia dicta est, quoniam Tyrii, aborigines eorum, orti ab Erythræo mari ferebantur. Slgn. ogsaa Strabo. *Geogr.* I, 2, 35; *Etym. magn.*: Φοίνικες.

[5] Dionys., *Perieg.* v. 905 sq. Priscian, *Perieg.* v. 843 sq. (Müller, *Geogr. min.* S. 159 og S 197).

Phoinikernes Herkomst, men ligefrem have optaget Herodots Fortælling om Phoinikernes Herkomst ved en Udvandring af endel Folk, der forhen havde beboet Bredderne af det erythraiske Hav, som en Sag, hvorom der ikke kunde være mindste Tvivl[1].

Hertil kommer endnu en anden Omstændighed. I den persiske Bugt havde hellenske Rejsende fundet flere Steder, der ved deres Navn mindede noget om Navnene paa de vigtigere phoinikiske Stæder, nemlig Øerne Tylos[2], Arados[3] og Byblos[4], der erindrede om Tyros, Arados og Byblos[5]. Nu er det en bekjendt Sag, at de Gamle lagde megen Vægt paa Lydligheder, og det kan derfor ikke være Gjenstand for synderlig Tvivl, at det er denne *Navnelighed*, som har bestyrket og udbredt Herodots Fortælling om Phoinikernes Forfædres Vandring fra det erythraiske Havs Bredder, og at der ikke ligger nogen anden Kjendsgjerning eller Vidnesbyrd til Grund for de Gamles Fortælling om Phoinikernes Herkomst.

At benytte Lydligheder til Grundlag for historiske Systemer er meget misligt, navnlig, naar disse ikke støttes ved andre Hensyn, men dette er i det foreliggende Tilfælde meget langt fra at være Tilfældet[6].

---

[1] Om endog senere Forfattere havde berettet, at Phoinikerne *selv* fortalte, deres Forfædre vare indkomne fra hine Egne, turde man dog ikke stole derpaa, da Phoinikerne efterhaanden optog Hellenernes Meninger.

[2] Tylos besøgtes først af Arkhias, hvis Beretninger bl. a. benyttedes af Aristobulos, fra hvem Arrian, *Anab. Alex.* VII, 20, atter øste den. Den omtaltes ogsaa af Theophrast. *Hist. Plant.* V, 4, 7. Polybios, *Hist.*, XIII, 9, 5. Artemidor hos Steph. Byz., *De urbibus et populis* under Ordet *Tyros;* Plinius, *Hist. Nat.* VI, 32; XII, 21; Solinus, *Polyh.* XXIII og Ptolemaios VI, 7. Strabon, *Geogr.* XVI, 3, 4 (p. 766 Casaub., p. 1110 Alm.) og Stephan fra Byzanz l. c. samt Eustathios, *Ad Dion. Perieg.* v. 609 (p. 222 og v. 911 p. 276) kalde Øen Tyros.

[3] Strabo l. c.

[4] Philostratos, *Vita Apollon.* III, 53 (p. 137).

[5] Man mente, at der ogsaa maatte være et Sidon ved det erythraiske Hav, thi i *Odyss.* IV, 82—83 nævnedes et Sidon ved Siden af Aithioperne, og disse boede ikke ved Middelhavet, se Strabo, *Geogr.* I, 2 (p. 38 sq. C., p. 65 sq. A.) og XVI, 4, 27 (p. 784 C.; p. 1130—1131 A.).

[6] Den først nævnte Ø hed desuden ikke *Tyros*, men Tylos, se Anmk. 2,

Sproglige Undersøgelser tale nemlig ingenlunde for Rigtigheden af denne Fortælling, thi Phoinikernes Tungemaal hører ikke til den ved det erythraiske Havs Bredder fremherskende Gren af de syro-arabiske Sprog, men til den i Syrien hjemmehørende Gren af denne Sprogæt[1]. Naar nu desuden flere andre Grunde gjøre det sandsynligt, at Phoinikerne, ligesom saa mange andre Oldtidsfolk, have antaget sig for Autokhthoner[2], saa forekommer det os ikke ganske usandsynligt, at Herodot *slet ikke har faaet Noget meddelt om, at Phoinikerne stammede fra det erythraiske Havs Bredder*, men at man i Phoinike har fortalt ham, at Israeliterne vare indkomne i deres Land fra de Syd for Palaistine liggende Lande (efter tidligere at have tjent Aigypterne og hos dem at have faaet deres Forfatning og Skikke), og at Herodot, overbevist som han var om det nøje Slægtskab imellem Phoiniker og de andre Folk i Sydsyrien, har ment, at det Samme gjaldt om Phoinikerne, hvorpaa han kun nævnede disse, fordi de vare de *mest bekjendte*. At disse Gisninger skulde holde Stik, derfor kunne vi naturligvis ikke i fjerneste Maade indestaa.

Hvad angaar det sidstnævnte Sted, der læses i de første Linier af Herodots Værk[3], da er dette neppe i sin Helhed ganske nøjagtigt. Her meddeler han nemlig, at, efter hvad de Historiekyndige iblandt Perserne fortalte, havde Phoinikerne, saasnart de vare komne fra *det erythraiske Havs Bredder* til *dette Hav* og havde taget det Land i Besiddelse, de *nu* bebo, *straks* givet sig paa lange Søfarter og de havde da ved at røve Io i Argos givet Anledning til Fjendskabet imellem Barbarer og Hellener.

---

og hvad Byblos angaar, da havde denne Phoinikerby et ganske andet Navn, nemlig גבל, Gubal, se II: *Syriens Historie* § 7 S. 243—244.

[1] Man finder i Phoinikisk ikke engang de mindste Antydninger af, at Folket i Phoinike oprindeligt havde talt et Sprog tilhørende den *sydlige* Gren af den *syro-arabiske* (semitiske) Sprogæt. Om Phoinikernes Sprog og dets Forhold til de beslægtede Sprog, se Renan, *Histoire des langues sémitiques*, Livre II Chap. II S. 171 ff. (1855).

[2] Slgn. i det Hele om disse Undersøgelser Movers, *Phönizier* II, 1 S. 23—60 (1849).

[3] Her. I, 1.

At Perserne have villet vælte Skylden for de langvarige, blodige Krige over paa Phoinikerne, er troligt nok, men at de skulde have været saa nøje kjendte med Phoinikernes Historie, som det herefter maa antages, forekommer os meget tvivlsomt. Sandsynligvis har Herodot her, som saa ofte, forbunden flere Meddelelser, nemlig efter vor Formodning *Persernes Fortælling* om, at Phoinikerne vare Skyld i Fjendskabet, og Phoinikernes *Fortælling* om, at Israeliterne og Syrerne i Palaistine vare indvandrede sydfra og tidligere havde boet nærmere ved det erythraiske Havs Bredder.

Hvorledes det end forholder sig med de Efterretninger, Herodot fik meddelt om *Sydsyriens Folk*, saa er det klart, at Herodots *Læserne ingen Forestilling* vilde faa om, at der var nogen *Forskjel paa Phoinikerne og de andre Folk i Sydsyrien*, og at de maatte antage alle Sydsyriens Beboere for indvandrede fra sydligere liggende Lande.

Mulig Hentydning til Israeliterne hos Aristophanes.

I Aristophanes' *Fugle* findes der et Sted, der berører syriske Folk og som fortjener en kort Omtale; det er det Sted, hvor der fortælles[1], at „Gjøgen, der i gamle Dage havde været Konge i Aigypten og Phoinike, ved sit Raab kaldte alle Phoiniker til Hvede- og Byghøst[2], da lød det: „*de Omskaarne i Marken*"". Ved disse *Omskaarne* kan der neppe tænkes paa Phoinikerne selv; der menes her uden Tvivl *Slaver.* Men nu har det ingen Sandsynlighed, at Phoinikerne omskare de Slaver, de fik, hvorimod vi af andre Kilder vide, at de havde *adskillige omskaarne Slaver*, thi mange Israeliter, der jo alle vare omskaarne, bleve solgte som Slaver til Phoinikerne[3]. Da disse *omskaarne Slaver* her foruden med Phoinike tillige synes at bringes i Forbindelse med Aigypten i fordums

---

[1] Aristoph., *Aves* v. 505 ff.

[2] Høsten i Phoinike falder, som alt bemærket i Skholierne til Stedet, i den Tid, da Gjøgen lader sig høre; i Hellas begynder Høsten først senere, se Hesiod., *Opera et dies* v. 457, slgn. Movers, *Phönizier* II, 1 S. 314 (Berlin, 1849).

[3] Se ovenfor S. 124 Anmk. 2. Slgn. ogsaa Movers, *Phönizier* l. c.

Dage[1], saa er det jo muligt, at *Æventyret sigter til Israeliterne, de Omskaarne*, der i gamle Dage trællede i Aigypten, og af hvilke nu saa mange maatte arbejde som Slaver i Phoinikernes Land. Men selv om denne Forklaring er grundet, og selv om der altsaa endnu inden Udgangen af det femte Aarhundrede f. Kr. er bleven bragt enkelte Meddelelser om Israeliterne og deres Ejendommeligheder og Herkomst over til Hellas, saa maa man dog her ikke have bekymret sig synderligt derom, eftersom man ikke gjorde sig den Ulejlighed at erindre Folkets og dets Hjemstavns Navn; og saaledes vedblev Forholdet at være endnu i en længere Aarrække. Thi langt hen i det fjerde Aarhundrede vidste ikke engang den mest oplyste af alle Hellener, Aristoteles, at der i Iudaia fandtes et eget Folk, som var noget forskjelligt fra de øvrige Syrer. Han vidste vel, at der var et *Land, der hed Iudaia, og at dets Hovedstad hed Hierosolyma* (Jerusalem); men han saa i *Iudaierne* kun en egen Klasse af Befolkningen i disse Egne.

§ 6. **Omtale om Israeliterne i hellenske Skrifter för Aar 150 f. Kr.**

Det første Bekjendtskab, som Dyrkere af Hellenernes Literatur og Videnskab kom til at stifte med dette Folk, — Iudaierne som de i Reglen kaldtes af Hellenerne, Israels Børn som de i tidligere Tider kaldte sig selv, — skyldes, som det synes, *den tilfældige Omstændighed*, at Philosophen Aristoteles engang traf sammen med en dannet Iudaier og længe underholdt sig med ham. Aristoteles var meget indtaget af denne Mands Forstand og fandt en sjælden Visdom i hans Tale, hvorfor han fra den Tid af nærede *stor Ærbødighed for Iudaierne*, hvem han dog *ikke antog for et eget Folk*, men for en *særegen Klasse af den syriske Befolkning*, der hørte hjemme i Landskabet Iudaia[2].

At Aristoteles har betragtet Iudaierne paa denne Maade, kan rigtignok ikke bevises af hans Skrifter, thi i de af hans

---

[1] Gjøgen er Konge i *Aigypten* og *Phoinike*.

[2] Saaledes Iosepos efter Klearkhos fra Soloi *C. Ap.* I, 22, gjentaget Euseb. *Præp. Evang.* (IX, 5 p. 409), slgn. Clem. Alex. *Strom.* I, 15 (p. 131 ed. Sylb., p. 358 Potter).

Værker, som vi have tilbage, tales der Intet om Iudaierne, men da *flere* af hans Disciple ansé Iudaierne for syriske Philosopher, saa tør man nok antage, at de have faaet denne Opfattelse fra deres Lærer og Mester.

Ifølge Iosepos[1] skal nemlig en af Aristoteles' Disciple, *Klearkhos fra Soloi*[2], i den første Bog af sit Skrift *om Søvnen* have sagt, at *Iudaierne vare Syrernes Philosopher*, *ligesom Kalanerne vare Indernes*, hvortil han føjer en Bemærkning om, at Iudaierne stammede fra disse indiske Vismænd[3]. Til denne Bemærkning foranlediges Klearkhos her ved sin Fortælling om den af os umiddelbart ovenfor berørte Begivenhed, Mødet imellem Aristoteles og den iudaiske Vismand, som i saa høj Grad havde vakt den store græske Philosophs Beundring[4].

Theophrastos fra Eresos, Aristoteles' berømteste Lærling og efter Mesterens Død Hovedet for Peripatetikerne, skal, ifølge hvad Eusebios fortæller[5], have havt lignende Anskuelser om Iudaierne som Klearkhos.

Megasthenes[6], der muligvis ogsaa har været en Tilhører af Aristoteles[7], skal efter Klemens fra Alexandreia[8] og Eusebios[9] ligeledes have antaget, at Iudaierne vare syriske Vismænd, af lignende Art som Indernes Bramaner.

En lignende Opfattelse findes hos Hermippos Kallimakhos, der levede i Alexandreia under Ptolemaios III. Euergetes[10]. Han

---

1 Jos. l. c.

2 Om Klearkhos fra Soloi se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 322 ff.

3 *Οὗτοι δέ εἰσιν ἀπόγονοι τῶν ἐν Ἰνδοῖς φιλοσόφων, καλοῦνται δὲ ὥς φασιν οἱ φιλόσοφοι παρὰ μὲν Ἰνδοῖς Καλανοὶ, παρὰ δὲ Σύροις Ἰουδαῖοι, τοὔνομα λαβόντες ἀπὸ τοῦ τόπου.* Jos., *C. Ap.* I, 22, Müller, l. c.

4 Se ovenfor S. 132.

5 Euseb., *Præp. Evang.* IX, 2 (p. 404); slgn. Jos., *C. Ap.* I, 22.

6 Om Megasthenes se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 397 ff.

7 Om hans Fødested og Livsforhold vides der kun Lidet.

8 Clem. Alex., *Strom.* I, 15 (p. 132 Sylb., p. 360 Potter.) se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 437 ff.

9 Euseb., *Præp. Evang.* IX, 6 (p. 410) se Müller l. c.

10 Om Hermippos Kallimakhos se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 35 ff.

skal nemlig, efter hvad Iosepos[1] og Origenes[2] meddele, i første Bog af sit Skrift om Pythagoras have fortalt, at denne store Vismand ogsaa havde havt en Iudaier til Lærer. Iudaia var altsaa et Hjem for Vismænd.

En Tidlang syntes det altsaa, som om *den hellenske Verden skulde faa det Indtryk, at Iudaierne vare et Folk af Vismænd*, men den Tid, da der i Hellas næredes saa ærbødige Forestillinger om Iudaierne, skulde ikke vare særdeles længe. Allerede under Alexandros' Tog gjennem Syrien maa endel Hellener have erfaret, at Iudaierne vare et *Folk*, og ikke en *Stand* eller *Klasse*, og nogle Aartier efter kunde de Lærde, der opholdt sig i Hellenismens nye Midtpunkt, Alexandreia, selv med egne Øjne overbevise sig om Tilværelsen og Beskaffenheden af dette Folk, eftersom nemlig Iudaier tidlig i temmelig betydelig Mængde havde taget Bolig i Alexandreia[3]; ja man skulde i denne Videnskabelighedens Hovedstad inden lang Tids Forløb endog komme til at staa i et vist Afhængighedsforhold til Iudaier, idet nemlig enkelte Iudaier vidste at tilegne sig indflydelsesrige Poster ved Ptolemaiernes Hof[4].

Alexandros' den Stores Historikere synes ikke at have omtalt Iudaierne[5]; derimod omtaledes de af en yngre Samtidig af den makedoniske Erobrer, *Hekataios fra Abdera*, formodenlig i dennes Hovedværk, der handlede om *Aigypternes Philosophi*[6]. Hekataios' Skrifter ere tabte paa faa Brudstykker nær, med et af disse, der

---

[1] Jos., *C. Ap.* I., 22 (Müller l. c. S. 41 no. 21).

[2] Orig., *Contra Cels.* I, p. 13 ed. Spencer (Müller l. c. S. 36 no. 2).

[3] Hvorvidt de allerede ere komne i større Masser i Alexandros' Dage, er tvivlsomt, da Alt, hvad Iosepos fortæller herom, uden Tvivl er taget af upaalidelige Kilder; se nedenfor S. 140 med Anmk. 5.

[4] Se nedenfor S. 148.

[5] Hverken Curtius, Arrian eller Plutarkh omtale Alexandros' Forhold til Iudaierne; derimod omtaler Curtius, *De rebus gestis Alexandri Magni* IV, 8, Samaritanerne, Diodor, *Bibl. Hist.* XIX, 93, 7 nævner (i Alexandros' Historie) de to til Iudaia hørende Byer Samareia og Jope.

[6] Om Hekataios fra Abdera se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 384 ff.

meddeles af Diodor[1], har ikke liden Værd for os, da det næsten udelukkende handler om Iudaierne, om hvis Oprindelse og Indretninger der meddeles nogle Bemærkninger. Diodor siger forøvrigt, at han har taget dette Stykke af *Hekataios fra Milet*, men det er aabenbart en Skrivfejl for *Hekataios fra Abdera*, hvis Forfatterskab til Stykket aldeles ikke mistænkeliggjøres af indre Grunde, kun antage vi det for det Sandsynligste, at det ikke er Hekataios' eget originale Værk, Diodor anfører, men et deraf uddraget, i det Hele meget paalideligt og omhyggeligt Udtog.

Imedens Hekataios fra Abdera ganske tilhører Vesterlandene, henhøre de næste to græsk-skrivende Forfattere, om hvilke vi vide, at de have *omtalt Israeliterne*, til Østerlandene, nemlig de to ovenfor nævnte østerlandske Nationalhistorikere, Berosos og Manetho. Af disse havde navnlig Manetho megen Anledning til at omtale Iudaierne eller Israeliterne, fordi deres Forfædre i gamle Dage igjennem et langt Tidsrum havde været bosatte i Aigypten, og deres Udvandring havde medført endel Forstyrrelse.

De Udtog, vi have af Manetho, ere, som ovenfor udviklet[2], gaaede igjennem saa mange Hænder, og have modtaget saa mange Omdannelser, at vi ikke af de heri om Iudaierne udtalte Domme kunne slutte os til den oprindelige Forfatters Stemning imod dem. Efter al Sandsynlighed har dog Manetho i Fremstillingen af Begivenhederne ved Israeliternes Udgang af Aigypten *temmelig nøje fulgt Aarbøgerne og de ældre aigyptiske Nationalhistorikere* uden synderligt at omarbejde dem[3]. Disse manethoiske Kilder vare sandsynligvis i Reglen ret tro i deres Fremstilling, men de havde uden Tvivl *en vis Lyst* til at give uheldige Begivenheder Udseende af, at have været mindre sørgelige end de i Virkeligheden vare, en Behandlingsmaade, der formodenlig blandt Andet har været

---

[1] Diod., *Bibl. Hist.* XL, 3 efter Photios, *Excerpt.* p. 542—543.

[2] Se ovenfor S. 58 ff.

[3] Der er nemlig megen Grund til at antage, at Manethos Fremstilling i det Hele har lignet den, vi finde hos Hekataios fra Abdera (Diod., *Bibl. Hist.* XL, 2—3).

anvendt ved Fremstillingen af Begivenhederne ved Israeliternes Udgang, — og i denne Bestræbelse traadte Manetho uden Tvivl ganske i deres Fodspor. Men Manetho var sikkert langt fra, som sine Efterfølgere, at skildre Israeliterne som *Spedalske*, som et Udskud af Menneskeheden o. desl.[1].

§ 7.
Skrifter af Iudaiske Forfattere om Israeliternes gamle Historie.

Alle hidtil anførte Forfattere havde indskrænket sig til at omtale Israeliterne lejlighedsvis, og ingen Forfatter havde endnu gjort Folket og dets Historie til Gjenstand for egne Skrifter. Dette Savn søgte en *Række hellenistiske Iudaier* i Alexandreia at afhjælpe, idet de behandlede den israelitiske Historie paa Græsk. De vigtigste af disse Forfattere ere Aristeas, Theophilos, Demetrios, Eupolemos, Artapanos, Kleodemos eller Malkhos og Pseudo-Hekataios[2]. De levede uden Tvivl alle under Ptolemaierne.

Prosaiske Forfattere.

Under Ptolemaios II. Philadelphos (285—246) levede der i Alexandreia en Iudaier af Navnet Aristeas, som opnaaede en ansét Stilling ved Hoffet, idet han navnlig blev en af Kongens første Drabanter[3]. Hos Eusebios[4] læses et om Job handlende Brudstykke, som er taget af Alexandros Polyhistor[5], der har øst det af en vis Aristeas, men at det virkeligt er forfattet af denne berømte Aristeas, betvivle vi højligen. Vi ere langt snarere tilbøjelige til at antage det enten for skrevet af en *senere Aristeas* eller endog

---

[1] Manetho har formodenlig indskrænket sig til at tilføje *oplysende Bemærkninger* for at gjøre Fremstillingen mere anskuelig for sin Samtid. Saaledes har han formodenlig tilføjet, at det fra Aigypten under Menephtha udvandrede Folks Efterkommere boede i Iudaia, og at Jerusalem var deres Hovedstad. Derom stod der naturligvis Intet i de aigyptiske Aarbøger, thi Jerusalem blev, som bekjendt, først Aarhundreder senere Israels Hovedstad.

[2] Omendskjøndt disse Forfattere ikke kunne henregnes til de østerlandske Kilder, have vi, som ovenfor (S. 65) bemærket, ment at burde henvise dem til dette Sted.

[3] Om Aristeas sé Jos., *C. Ap.* II, 4; slgn. Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 208.

[4] Euseb., *Præp. Evang.* IX, 20 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 220).

[5] Om Alexandros Polyhistor se nedenfor § 9; slgn. S. 53.

af en ganske anden Forfatter, som har tilladt sig at benytte Aristeas' Navn. I ethvert Tilfælde er Brudstykket uden alt historisk Værd; dets Indhold stammer uden Tvivl fra en værdiløs, vilkaarlig behandlet Overlevering.

Af Theophilos, der skal have været en Samtidig af Ptolemaios III. Euergetes (246—221)[1], anfører Eusebios[2] efter Alexandros Polyhistor et Stykke, der handler om Salomos Forbindelse med Tyros' Konge Hiram, og Iosepos omtaler ligeledes en Theophilos iblandt de Forfattere, hos hvem Iudaierne skulle have været omtalte[3]. Af andre Kilder[4] vide vi, at en Theophilos har skrevet om den peloponnesiske Krig, om Sikelien og Italien, men denne Theophilos er formodenlig en ganske anden Forfatter. Den Theophilos, der har skrevet om Iudaierne, var uden Tvivl selv en Iudaier.

Om en anden Forfatter, Demetrios, der levede under Ptolemaios IV. Philopator (221—204), vide vi, at han skrev en *israelitisk Historie,* der begyndte med de ældste Tider og fortsatte sig ned til hans egen Tid[5]. Eusebios har bevaret to Brudstykker af hans Skrift, af hvilke det ene handler om Jakob[6] og det andet om Moses[7]. De ere begge tagne af Polyhistor[8]. Hos Klemens fra Alexandreia[9] findes en fra Demetrios' Skrift hentet kort Bemærkning om Bortførelse af endel Iudaier ved Senakherib[10], for hvilken

---

[1] Om Theophilos se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 515—517.

[2] Euseb., *Præp. Evang.* IX, 34, p. 452 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 516).

[3] Jos., *C. Ap.* I, 23 gjentaget af Euseb. l. c. (p. 452).

[4] Plut., *Par. min.* c. 13 og c. 32 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 515—516).

[5] Se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 207 ff.

[6] Euseb., *Præp. Evang.* IX, 21 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 214—217).

[7] Euseb., *Præp. Evang.* IX, 29 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 224).

[8] Se Müller l. c.

[9] Clem. Alex., *Stromat.* I, 21 (p. 146 ed. Sylb. p. 403 ed. Pott.).

[10] Da det af Senakheribs Annaler erfares, at denne Konge har bortført en stor Del Iudaier, se *Syriens Historie* § 4 S. 181, har man i senere Tider stundom ment, at Demetrios har benyttet gode Kildeskrifter, og at hans Tidsbestemmelse har fortjent den største Opmærksomhed.

Begivenhed der meddeles nogle Tidsbestemmelser, som uheldigvis ere meget forvanskede. Forøvrigt have de neppe indeholdt Mere, end hvad der kan udledes af Biblen. I Sagnhistorien følger Demetrios ofte mundlige Overleveringer af utvivlsomt yderst ringe Værd[1]; han synes i det Hele langtfra at have været nogen omhyggelig Forsker[2].

Et Værk i Lighed med Demetrios' forfattedes en halvhundrede Aar senere af Eupolemos[3]; det begyndte med Adam og endte med Demetrios Nikanors femte og Ptolemaios Euergetes *(Euergetes II.'s)* tolvte Regjeringsaar eller Aaret 141 f. Kr.[4]. Eusebios har efter Polyhistor optaget fire Brudstykker af Eupolemos' Skrift: det ene handler om Abraham[5], det andet[6], der allerede læses hos Klemens fra Alexandreia[7], om Moses, det tredie om David og Salomo[8] og det fjerde om Jeremias[9]. I det næstsidste Stykke, hvoraf en Del ogsaa

---

Denne Anskuelse er navnlig fremsat af Bosanquet i forskjellige Afhandlinger i *Journal of the Royal Asiatic Society*, *The Athenæum*, *The Journal of the Chronological Institute* og flere andre londonske Tidsskrifter, samt endelig fornylig i *Chronological Remarks on the History of Assurbanipal*, der danner et Appendix til G. Smiths *History of Assurbanipal* (London 1871, 4°); se f. Ex. S. 384. En nøjere Undersøgelse af vedkommende Sted hos Demetrios vil imidlertid snart vise, at Navnet *Senakherib* kun ved en Skjødesløshed af Demetrios er kommet til at staa paa dette Sted istedetfor *Salman-eser*, og at Demetrios her neppe har benyttet nogen anden Kilde end Biblens Fortælling om Bortførelsen af Indbyggerne i Riget Samareia til Assyrien ved Salmaneser efter Hoseas Fald.

1 Man vil let overbevise sig herom ved at gjennemlæse de Stykker, der handle om Jakob og Moses.

2 Se ovenfor S. 137 Anmk. 10.

3 Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 207.

4 Clem. Alex., *Strom.* I, 21 (p. 146 Sylb. p. 404 Pott.), se Müller l. c.

5 Euseb., *Præp. Evang.* IX, 17 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 211—212).

6 Euseb., *Præp. Evang.* IX, 26 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 220).

7 Clem. Alex., *Strom.* I, 21 (p. 149 Sylb., p. 413 Pott.). Det findes ogsaa i *Chron. Pascale.* p. 64 ed. Dindorf (Bonn, 1832) (Cramer, *Anecdota Græca* II, p. 176).

8 Euseb., *Præp. Evang.* IX, 30—34 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 225—228).

9 Euseb., *Præp. Evang.* IX, 39 (Müller, l. c. S. 229—230).

findes hos Klemens[1], læser man nogle Breve, som Salomo skal have vekslet med Kongerne af Tyros og Aigypten. Iosepos[2] meddeler et Par af disse Breve, men uden at nævne den Kilde, hvoraf han har taget dem. Da han forøvrigt kjender Eupolemos[3], kan man nære nogen Tvivl om, hvorvidt han har taget Brevene fra Eupolemos, hvad der paa den anden Side dog ingenlunde er ganske usandsynligt. Brevene kunne ikke være ægte og ere formodenlig sammensatte af en Iudaier, der har omskrevet Biblens Fortælling om Salomos Forhandlinger med Nabofyrsten i Brevform[4]. Indholdet og Naturen af de Stykker, der handle om Abraham og Moses, vise tilstrækkeligt, at Eupolemos ligesom Demetrios[5] var en lidet omhyggelig Forfatter.

Om Artapanos[6] vides Intet med Sikkerhed; man antager i Reglen, at han omtrent var samtidig med Eupolemos. Vi have af ham tre Brudstykker, der alle meddeles af Eusebios efter Polyhistor. Det ene handler om Abraham[7], det andet om Joseph[8], det tredie om Moses[9]; de bære alle Præg af, at han, som de fleste andre her nævnte Forfattere — naturligvis foruden Biblen — har benyttet en lidet værdifuld Overlevering. Forøvrigt er det ikke umuligt, at han i Afsnittet om Moses har benyttet et eller andet manethoisk Udtog eller deslige[10].

---

[1] Clem. Alex., *Strom.* I, 21 (p. 143 Sylb., p. 396 Potter).

[2] Jos., *Arch. Jud.* VIII, 2, 6—8.

[3] Jos., *C. Ap.* I, 23.

[4] 1 *Kong.* 5, 15 ff., slgn. Movers, *Phönizier* II, 1, S. 334 og Anmk. 33 sammesteds (Berlin, 1849).

[5] Se ovenfor S. 137.

[6] Om Artapanos se Müller *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 208.

[7] Euseb., *Præp. Evang.* IX, 18 (Müller l. c. S. 212).

[8] Euseb., *Præp. Evang.* IX, 23 (Müller l. c. S. 219).

[9] Euseb., *Præp. Evang.* IX, 27 (Müller l. c. S. 220—221).

[10] Artabanos nævner nemlig Navnet paa Udtogets Pharao, som han kalder *Khenephres*; dette Navn er i ethvert Tilfælde ikke nøjagtigt, men det synes heller ikke at være rent opdigtet; se nedenfor Kap. III § 4.

Af Kleodemos, som ogsaa skal have havt Navnet Malkhos[1], anfører Josepos et lille om Abraham handlende Brudstykke, som han siger at have taget af Polyhistor[2]. Derimod omtales han ikke af Eusebios.

En Forfatter, der ganske hører til samme Klasse som de foregaaende, var den ubekjendte Forfatter, der skrev under Hekataios fra Abderas Navn[3], og som Iosepos anfører[4] uden at ane, at der her forelaa et Bedrag. Da Iosepos benytter dette underskudte Skrift i den Fremstilling, han i sit *Skrift imod Apion* giver af Iudaiernes Forhold til Alexandros og Ptolemaios I., er der, som vi mene, god Grund til at antage, at hvad Iosepos meddeler i sin *iudaiske Historie* om Alexandros' og hans Efterfølgeres Forekommenhed imod Iudaierne[5], *ligeledes er taget af denne Forfatter.* Disse Meddelelser svare nemlig i *Indhold*, *Betragtningsmaade* og *Fremstilling* ganske til de Stykker, for hvilke han nævner Hekataios som Forfatter. Pseudo-Hekataios var uden Tvivl en Iudaier fra Alexandreia, men forøvrigt kunne vi kun gjøre os Gisninger om hans Levetid og øvrige Forhold[6].

Forfattere i bunden Stil.

Imedens de her nævnte Forfattere og maaske flere andre, hvis Navne ere tabte, behandlede Israels Historie i ubunden Stil, gjorde andre Forfattere forskjellige Æmner fra det samme Folks Historie til Gjenstand for *Forsøg i bunden Stil.* Af saadanne Forfattere — Digtere kunne vi vel neppe kalde dem — kjende vi

---

[1] Jos., *Arch. Jud.* I, 15. Om Kleodemos slgn. Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 208.

[2] Jos., l. c.

[3] Om Pseudo-Hekataios se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 387 ff.

[4] Jos., *C. Ap.* I, 22 og 23 samt II, 4.

[5] Jos., *Arch. Jud.* XI, 8, 4 ff. Formodenlig ere de Breve, ved hvilke efter Iosepos, *C. Ap.* II, 4, Alexandros den Store og Ptolemaios I. skulle have tilsikkret Iudaierne i Alexandreia visse Friheder og Rettigheder, ogsaa tagne af Pseudo-Hekataios.

[6] Iosepos siger, at Hekataios har skrevet en Bog om Abraham, *Arch. Jud.* I, 7, 2, men han anfører Intet af dette Skrift.

følgende: Theodotos, af hvem vi have et Brudstykke om Jakob[1], Philon fra Byblos, med Tilnavn *Presbyteros*, som skrev ét Værk om Jerusalem, hvoraf et Par Smaastykker ere bevarede[2], samt endelig Ezekhiel, som gjorde Israeliternes Udgang af Aigypten til Gjenstand for en Tragedie, hvoraf et Brudstykke er bevaret[3].

Alle disse Forfattere, saavel de, som skrev i Prosa, som de, der skrev paa Vers, vare uden Tvivl *Iudaier*, og deres væsenlige Kilde var *Biblen*, kun at de udvidede dens Meddelelser med allehaande Tilsætninger, hentede fra en værdiløs Overlevering, hvorfor vi ingen videre Grund have til at tage os Tabet af deres Skrifter synderligt nær. Selv om disse Skrifter vare bevarede i deres Helhed, vilde de neppe have givet os nogen eneste ellers ubekjendt paalidelig Meddelelse om Israeliternes Fortids Skjæbne.

Foruden disse Forfattere kom endnu andre iudaiske Lærde i Alexandreia stundom til at behandle *enkelte Punkter* af deres Folks gamle Historie (dette var f. Ex. Tilfældet med den iudaiske Philosoph Aristobulos[4]); men da de sandsynligvis kun hentede deres Oplysninger fra Biblen og fra deres Landsmænds mundlige Overleveringer, kunne vi ikke opføre dem iblandt de virkelige Kildeskrifter til Israels eller Syriens Historie. Forøvrigt ere alle Værker af denne Klasse tabte.

Iudaiske Forfattere fra Kejsertiden.

I den første Kejsertid vedblev Iudaierne saavel i Alexandreia som andetsteds, navnlig i Palaistine, at beskrive deres Folks Historie i det græske Sprog. Iblandt disse Forfattere kunne vi nævne Philon, Iosepos og Iustos fra Tiberias[5]. De behandlede alle tre deres Samtids Historie[6], men Iosepos udarbejdede desuden

---

[1] Euseb., *Præp. Evang.* IX, 22 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 217).
[2] Euseb., *Præp. Evang.* IX, 37 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 229).
[3] Clem. Alex., *Strom.* I, 21 (p. 149 Sylb., p. 414 Potter.) gjentaget Euseb., *Præp. Evang.* IX, 28 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 224).
[4] Han antages ofte for den Aristobulos, der efter 2 *Macc.* 1, 10 var Ptolemaios Euergetes (II.'s) Lærer.
[5] Om Iustos fra Tiberias se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 523.
[6] Philon skrev en Beretning om Iudaiernes Gesandtskab til Kejser Cajus (d. e. Caligula). Iosepos beskrev *den iudaiske Krig* i syv Bøger. Om Iustos se ovenfor Anmk. 5.

som bekjendt et *større Værk om Israeliternes Historie*[1]. Iosepos' Skrifter have ikke lidet Værd for os, fordi han benytter og anfører endel tabte østerlandske paa Græsk skrevne Nationalhistorier; men, som alt bemærket[2], er det ogsaa kun, *forsaavidt* han meddeler saadanne Brudstykker, at Iosepos har Betydning for os. Vare de af ham anførte Skrifter bevarede, vilde hans Skrifter ingen Værd have, da han nemlig ingen Undersøgelse har foretaget i Arkiver eller andre Samlinger af Aktstykker, hvoraf der paa hans Tid endnu gaves en stor Mængde[3]. I Reglen nøjes Iosepos med at omskrive Biblens Ord, og omsætte dem i Datidens hellenistiske Talesprog[4].

§ 8. **Israeliterfjendske Forfattere i Alexandreia.** De i det Foregaaende nævnte iudaiske Forfattere vare ikke de eneste Lærde i Alexandreia, der i Ptolemaiertiden kom til at berøre Iudaiernes ældre Historie; ogsaa hellenske og hellenistiske historiske Forfattere, navnlig aigyptiske Nationalhistorikere, kom stundom til at omtale Iudaiernes særegne Forfatning, deres mærkelige Sæder og Skikke, deres Herkomst fra Aigypten o. desl.[5]. Iblandt disse Forfattere var der uden Tvivl flere, som havde omtalt Israeliterne med Upartiskhed, men hos det større Flertal vare de Domme, der udtaltes om dem, formodenlig mindre fordelagtige.

---

[1] Dets Titel er *'Αρχαιολόγια 'Ιουδαΐκη*.

[2] Se ovenfor S. 65.

[3] Se Iosepos, *Arch. Jud.* VIII, 2, 6 om Arkiverne i Tyros.

[4] I Iosepos' Værk findes der endel Aktstykker, udstedte af romerske Autoriteter, og som angaa Israeliterne, se om dem Krebsius, *Decreta Romanorum pro Judaeis emissa* (1750, 4°). Hvorvidt de ere ægte, kan neppe afgjøres med Sikkerhed; umuligt er det i ethvert Tilfælde ikke. Men da der altid kan rejses nogen Tvivl om deres Ægthed, skulle vi i vor Fremstilling af *Israels Historie efter ikke bibelske Kilder* ikke bygge Noget paa disse Aktstykker.

[5] Det Kildeskrift, Pompeius Trogus benyttede til sin Fremstilling af Israeliternes Herkomst og ældre Historie, har neppe været forfattet af en Iudaier, men sandsynligvis af en Hellenist, som af en Iudaier havde faaet flygtige Meddelelser om deres Sagnhistorie, hvilke han ikke har bekymret sig om at gjengive nøjagtig, og hvori han desuden har tilladt sig vilkaarlige Forandringer. Slgn. nedenfor § 9.

De vigtigste mod Iudaierne uvilligt stemte Forfattere fra Alexandreia, som vi kjende, ere *Lysimakhos*, *Khairemon* og *Apion*. **Lysimakhos, Khairemon og Apion.**

Lysimakhos[1], om hvis Livsforhold vi kun vide Lidet, fortalte i sin *aigyptiske Historie*, at under en Konge *Bokkhoris*[2] var der fra Aigypten forjaget endel Folk, hvis Efterkommere man endnu fandt i Iudaia, hvilke Folk havde været befængte med Spedalskhed og andre fæle Sygdomme; de havde tillige været meget grusomme, som deres Opførsel imod Beboerne i de Lande, de kom til, tilstrækkeligt viste. Grunden til, at Aigypterne saaledes forjog dem, var en i Landet indtruffen Misvækst, om hvilken Kongen havde faaet det Orakelsvar fra Amon, at den først vilde ophøre, naar man havde renset Landet for *vanhellige* og ugudelige Mennesker. I Beskrivelsen af disse Spedalskes Udvandring under Moses, forekommer der flere Træk, som umuligt kunne stamme fra aigyptiske Optegnelser, men som i senere Tid maa være indkomne, vel ikke umiddelbart fra den israelitiske Overlevering[3].

Khairemon, der sandsynligvis er den Khairemon, der paa Kejser Claudius' Tid var Bibliothekar ved Bogsamlingen i Serapeion[4], har ifølge Iosepos[5] i sin aigyptiske Historie fortalt, at en Konge *Amenophis* i Drømme fik en Tilkjendegivelse af Gudinden Isis' Misnøje over, at hendes Tempel var nedrevet i Krigen, og at han derpaa af en Hierogrammat Phritiphantes fik det Raad at forjage alle af Bylder og smitsom Udslæt befængte Mennesker. Det skete ogsaa: han forjog 250,000 saadanne, der til Anfører tog Moses og Joseph, hvis aigyptiske Navne vare Tisithes og Petiseph. Ved Pelusion traf de 380,000 andre, der vare utilfredse med Aigypterne og vare efterladte der af Amenophis; de to Skarer forenede sig, vendte sig imod Aigypterne, forjog Amenophis, der maatte flygte til Aithiopien, og herskede over Aigypten, indtil de bleve

---

[1] Om Lysimakhos se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 334 ff.

[2] Stedet findes i Jos., *C. Ap.* I, 34.

[3] Saaledes Fortællingen om deres Fremgangsmaade mod Iudaias Urfolk, om deres Faste o. s. v.

[4] Om Khairemon se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 495 ff.

[5] Jos., *C. Ap.* I, 32.

besejrede af Amenophis' Søn Rameses. Han forjog Resterne, der 200,000 i Tallet vandrede til Jerusalem.

En ganske lignende Fremstilling finde vi i det Skrift, som vi ovenfor[1] have kaldet *Iosepos' andet manethoiske Udtog*, hvoraf Iosepos meddeler et Stykke som taget af Manethos Værk[2], fra hvilket det dog, som ovenfor udviklet, kun igjennem *flere Mellemled gaar tilbage*. Her hedder det, at Amenophis ikke kunde faa de guddommelige Aabenbarelser, han ønskede; og da han spurgte Oraklet om Grunden dertil, fik han det Svar, at han skulde forjage de *Spedalske* fra sit Rige. Osarsiph, siden kaldet Moses, stillede sig i Spidsen for disse; de forenede sig med de af Thetmosis forjagne *Hyrders* Efterkommere i Jerusalem, overfaldt Aigypterne og beherskede Landet i tretten Aar, indtil de tilsidst bleve forjagne af Amenophis, der i Mellemtiden havde opholdt sig i Aithiopien.

Apion, der var født paa en af Oaserne i Afrikas store Ørken, men som forøvrigt største Delen af sin Levetid opholdt sig i Alexandreia[3], hvor han blandt Andet tog virksom Del i Forfølgelserne imod Iudaierne under Caligula[4], maa uden Tvivl oftere have omtalt Iudaierne i sin *aigyptiske Historie*[5], og sikkert hver Gang paa en meget fjendlig Maade. Men han indskrænkede sig dog ikke til at give sit Had imod disse Luft lejlighedsvis; han forfattede, synes det, *et eget Skrift, der handlede om Iudaierne*, og hvori han søgte at paavise, at de vare et *Udskud af Menneskeheden*, at hvert Blad i deres Historie vidnede om deres Ondskab og Dumhed; hvad de selv fortalte om deres Fortids Skjæbne, var for største Delen kun en Kjede af Løgne o. s. v. Iblandt andre Beskyldninger imod Iudaierne anfører Apion ogsaa den, at de skulde tilbede et Æselshoved[6].

---

[1] Se ovenfor S. 60 ff.

[2] Jos., *C. Ap.* I, 26.

[3] Om Apion se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 507 ff.

[4] Slgn. Jos., *Arch. Jud.* XVIII, 8, 1.

[5] Iosepos anfører flere Brudstykker af Apion, *C. Ap.* II, 1–14.

[6] Jos., *C. Ap.* I, 7: in hoc sacrario Apion præsumpsit edicere asini caput collocasse Judæos et id colere ac dignum facere tanta religione.

Foruden disse Forfattere synes endnu følgende, om hvis Leveforhold og Forfattervirksomhed forøvrigt Intet er os bekjendt, men som sandsynligvis omtrent vare samtidige med de her nævnte Mænd, at have været mere eller mindre *uvenligt stemte imod Iudaierne*, nemlig: Damokritos, om hvem vi vide, at han har fortalt, at Iudaierne tilbade et Æselshoved af Guld; Nikarkhos, Forfatter til et Skrift om Iudaierne[1]; Teukros fra Kyzikos, efter Suidas[2] Forfatter til et Skrift om Iudaierne, samt endelig Theopompos, Polykrates og Forfatteren af Skriftet *Triptolemos*[3].

Andre israeliterfjendske Forfattere.

Vi skulle nu forsøge at oplyse Grundene til den Misstemning imod Iudaierne, der giver sig tilkjende i disse Forfatteres Skrifter, og om hvilken desuden de oftere gjentagne Forfølgelser imod dem i Alexandreia tilstrækkeligt vidne. Her maa først Følgende fremhæves: Hvor meget end ældre aigyptiske Forfattere havde gjort sig Umage for at skildre Begivenhederne ved Israeliternes Udvandring som lidet ufordelagtige for Aigypten, saa maatte dog enhver, der syslede med Aigyptens Historie, ikke kunne undlade at opdage, at de i Virkeligheden havde *været lidet lykkelige* for Landet. Bleve de altsaa fremstillede *uforbeholdent*, vilde de saare Læsernes Nationalfølelse og efterlade et pinligt Indtryk hos dem, men dette vilde Aigyptens hellenistiske Historikere meget nødigt; de vilde netop give Læserne *et glimrende Billede af Aigyptens Fortid*, og det opnaaedes bedst ved at tilhylle de Ulykker, der havde rammet Landet og ved i det Hele at give alle mindre lykkelige Begivenheder et mere smilende Udseende. Nu var det i og for sig ikke videre heldigt for Aigypten, maatte det synes, at have mistet flere

Om Aarsagerne til den fjendlige Stemning imod Iudaierne i Alexandreia.

De Tidsbestemmelser, Apion giver for Israeliternes Udvandring, Jos., *C. Ap.* I, 2 (til Aar 752), synes at antyde, at Udtogets Pharao i hans Skrift har baaret Navnet *Bokkhoris*, og at Apion har forvekslet denne ældre Bokkhoris med den yngre bekjendte Bokkhoris, der regjerede kort før Aithiopernes Indfald, d. e. i det 8de Aarhundrede f. Kr.

[1] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 377.

[2] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 508.

[3] Jos., *C. Ap.* I, 24 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 480—481).

hundredtusinde Undersaatter paa engang; men naar disse *skildredes med meget mørke Farver* som *Spedalske*[1] og i det Hele som et Udskud af Menneskeheden, saa vilde Læserne dog snart fatte, at det i Grunden havde været *en Lykke for Landet at være bleven befriet for dem*, og det en saa stor Lykke, at de Ulykker, hvoraf disse Folks Udvandring af Landet havde været ledsaget, ganske maatte træde i Skygge.

Hvor meget det end maatte nedsætte Iudaierne i Aigypternes Øjne, at deres Forfædre skildredes som Spedalske, saa kan den Omstændighed, at de antoges for at have en saadan Herkomst, dog umuligt have været tilstrækkeligt til at ophidse hele den ptolemaiske Hovedstads Befolkning imod dem. *Til den her herskende almindelige Misstemning mod dem, maa der have været en anden og nærmere Grund*, og i Virkeligheden er det ikke vanskeligt at paavise en saadan, idet nemlig flere Iudaier have besiddet en særdeles stor Indflydelse i den ptolemaiske Stat, hvortil muligvis endvidere kom, at Iudaierne i Aigypten — eller visse af Iudaier bestaaende Selskaber og Foreninger i Landet — vare komne i Besiddelse af adskillige Særrettigheder og deslige, som ofte kom til at hvile trykkende paa deres Medborgere[2].

Iudaiernes Indflydelse paa Landets Styrelse begyndte under Ptolemaios III. Euergetes (246—221), under hvem en vis Joseph erhvervede sig en lignende Magt som Stammefaderen Jakobs Søn Joseph; ja denne nye Joseph opnaaede endog Mere end der efter de gamle Sagn synes at være falden i Fortidens Josephs Lod, idet den nye Joseph fik sin Søn Hyrkan til Efterfølger som altformaaende Minister[3]. Under Ptolemaios VI Philometor (180—146)[4]

---

[1] I Virkeligheden vil man finde Israeliternes fra Aigypten udvandrede Forfædre skildrede som *Spedalske* og deslige af alle senere aigyptiske Historikere, saaledes af de her nævnte Forfattere: Lysimakhos, Khairemon og Apion, og desuden af klassiske Forfattere som Pompeios Trogus, Poseidonios, Tacitus o. a.

[2] Jos., *C. Ap.* II, 5; se nedenfor S. 147 med Anmk. 4.

[3] Jos., *Arch. Jud.* XII, 4.

[4] Ifølge 3 *Makkab.* truedes Iudaierne i Alexandreia under Ptolemaios IV.

skal, efter hvad Eusebios fortæller, Iudaiernes Samfund i Alexandreia være bleven hjemsøgt af Stridigheder, men denne for dem mindre lykkelige Tid blev ikke af lang Varighed[1]; og under denne Konge fik de endnu større Magt, synes det, end nogensinde tidligere.

Mangel paa *bestemte* Oplysninger hindrer os i at afgjøre, hvorvidt den store Indflydelse, Iudaierne besad i disse ældre Tider, allerede *dengang* har ført til Udvirkelsen af særegne Begunstigelser for Iudaierne i Almindelighed eller for iudaiske Samfund og Selskaber i Særdeleshed[2]. Derimod besidde vi flere sikkre Vidnesbyrd om, at Iudaierne i den første Tid efter Romernes Ankomst til Aigypten besad flere betydelige *Enerettigheder*, saaledes blandt Andet et Monopol for Hovedstadens Kornforsyning. Da nemlig Germanicus besøgte Aigypten, fandt han Stemningen i Alexandreia meget bitter mod Iudaierne[3], idet man nemlig tilskrev dem den da herskende Dyrtid, — en Omstændighed, der godtgjør, at det Monopol paa Kornforsyning, Iosepos omtaler, dengang var i Kraft. Foruden dette Privilegium var der desuden overdraget dem et Opsyn ved Skibsfarten paa Nilen[4].

Da Iudaierne straks ved Romernes første Ankomst til Aigypten stillede sig paa disses Side[5], og da disse, for at sikkre sig deres Venskab for Fremtiden, indrømmede dem flere Begunstigelser og Særrettigheder, saa kan der være *nogen* Grund til at antage, at de af Iosepos omtalte Særrettigheder *først ere givne dem af Romerne*, men nogen sikker Slutning tør man dog ikke uddrage heraf. Det forekommer os, som nylig bemærket, mere

---

Philopator med en Forfølgelse, som dog ikke kom til Udbrud. Den samme Begivenhed henfører Jos., *C. Ap.* II, 5, til Ptolemaios Physkon.

1 Euseb., *Chron.* (vers. arm.) p. 359 Mai, II p. 135 Aucher.

2 Jos. (*C. Ap.* II, 5) siger rigtignok: maximam vero eis fidem *olim* a regibus Datam conservare voluerunt, id est fluminis custodiam totiusque custodiæ, men denne Meddelelse er noget vel ubestemt til, at man tør bygge altfor Meget paa den, i Særdeleshed da Iosepos for de ældre Tiders Vedkommende temmelig hyppigt benytter lidet paalidelige Kilder.

3 Jos., l. c.

4 Jos., l. c.

5 Jos., *Arch. Iud.* XIV, 8; slgn. Jost, *Geschichte der Israeliten* I, S. 115 ff.

sandsynligt, at Iudaierne allerede i Ptolemaiertiden ere komne i Besiddelse af enkelte Særrettigheder eller deslige. Hvorledes det end forholder sig hermed, er det klart, at Iudaierne i den første Tid efter Romernes Ankomst *vare i Besiddelse af visse Særrettigheder*, hvad der i Forening med den Omstændighed, at de tog Aigyptens Fjenders, Romernes, Parti, naturligvis maatte skabe megen Uvillie mod dem.

Imidlertid vare dog hverken de Begunstigelser, som Romerne indrømmede Iudaierne, eller deres venlige Sindelag imod disse den *første* og *eneste* Anledning til Fjendskabet imod Israeliterne i Alexandreia. Thi allerede *før Romernes Ankomst havde Stemningen i denne By været meget opbragt mod Iudaierne*, og de havde været Gjenstand for Forfølgelser maaske under Kleopatras Regering[1], hvad der muligvis netop har bestemt dem til at hilse Romerne som Venner og til at gribe til Vaaben for deres Sag.

I en saa meget skrivende Stad som Alexandreia har vel en saadan almindelig Uvillie neppe kunnet undlade snart at give sig tilkjende i Literaturen, og det forekommer os navnlig ikke usandsynligt, at dette Fjendskab endnu før Romernes Tider har givet sig Luft i *Skrifter*. Rigtignok have vi ingen Skrifter fra Ptolemaiertiden, i hvilke Uvillien imod dem rigtigt kommer til Orde[2], men denne Omstændighed er dog ikke noget afgjørende Bevis for, at der ikke i dette Tidsrum har været saadanne Skrifter tilstede i Alexandreia. Der fremkom jo her mangfoldige Arbejder, om hvis Tilværelse ingen Efterretning er bevaret os. Den Omstændighed, at Apollonios Melon og Poseidonios, hvis Forhold til Iudaierne vi nedenfor[3] skulle oplyse, allerede kortere Tid efter Aar 100 f. Kr. udtale sig fjendligt imod Iudaierne og betragte deres Historie med meget vrangvillige Øjne, forekommer os ogsaa at være et Vidnesbyrd for Tilværelsen af saadanne Skrifter i denne ældre Tid. Thi naar ikke

---

[1] Jos., *C. Ap.* II, 5 (efter Rufinus): Ultima regina Cleopatra ... circa nos fuit ingrata. Dette gjælder maaske dog kun om hendes senere Tid.

[2] De ovenfor anførte Forfattere tilhøre alle Tiden efter Romernes Ankomst til Aigypten.

[3] Se nedenfor S. 158 ff.

flere Forfattere i Alexandreia, hvis Værker Apollonios og Poseidonios havde studeret, havde udtalt sig *fjendligt imod Israeliterne*, saa vilde disse to Forfattere vel neppe have yttret sig imod dem med saa megen Uvillie, som vi nedenfor skulle finde hos dem.

Fortællingen om Israeliternes Æselsdyrkelse.

Foruden disse to Grunde, hvis Indflydelse paa Stemningen imod Iudaierne i Alexandreia vi her have oplyst, indvirkede efter vor Mening endnu en tredie Omstændighed paa en for dem uheldig Maade paa Stemningen imod dem, nemlig Fremkomsten af *en Fortælling om, at de skulde tilbede et Æsel.*

Om Oprindelsen til denne Fortælling som vi allerede have funden hos Apion og Damokritos[1] og som vi nedenfor skulle gjenfinde hos flere klassiske Forfattere[2], mangler det ikke paa Forklaringer[3], men ingen af disse er rigtig tilfredsstillende, hvad der jo ikke kan undre os, eftersom de Forestillinger, der indtil for kort Tid siden vare udbredte hos os om de gamle Østerlande og deres Forhold, kun vare meget mangelfulde.

Fortællingen maa aabenbart *have havt en virkelig Grund* og er neppe opstaaet aldeles uden Anledning; men da Iudaierne ikke dyrkede noget Væsen, der havde Lighed med et Æsel eller deslige, saa maa den første Oprindelse søges *udenfor Iudaiernes Samfund.*

I Virkeligheden er det ikke vanskeligt at paapege en Omstændighed, som med megen Sandsynlighed kan antages at have ledet til Dannelsen af denne Fortælling. Af de Landskaber, hvoraf Aigypten bestod, var der ét, som havde en *noget* anden Nationa-

---

[1] Se ovenfor S. 145—146.

[2] Se nedenfor S. 160 ff.

[3] Forklaringer findes af Movers, *Phönizier* I, S. 297 (Breslau. 1840), hos Müller i *Theologische Studien und Kritiken* XVI, S. 909 ff. (1843), af François Lenormant i hans *Les Livres des anciens Égyptiens*, i *Le Correspondant* t. VII (Paris, 1858), af Ferdinand Becker, *Das Spott-Crucifix* (Breslau, 1866), af Joseph Haupt, *Das Spott-Crucifix zu Rom* i *Mittheilungen der K. K. Centralcommission* XIII, S. 150—168 (Sept.-Oct. 1868), af Münz i *Annalen des Vereins für Nassauische Alterthumskunde* VIII, S. 471 ff. (1866). En meget kunstig Forklaring findes hos Th. Hase, *Dissert. de lapide fundament.* (Ugolini, *Thesaurus* VIII, Ven. 1744 ff.).

litet end de andre, nemlig *Landskabet omkring Menzaleh-Søen*, hvis Indbyggere for en Del vare Efterkommere af en fra Asien i en tidlig Tid indvandret Stamme, de saakaldte *Hyksos* eller *Hyrder*[1], der rigtignok efter et Par Aarhundreders Forløb vare blevne helt aigyptiserede, men hvis Efterkommere dog havde bevaret et særeget fremmedagtigt Præg[2]. Landskabet havde desuden oftere løsrevet sig fra det øvrige Aigypten og dannet et eget Rige, med hvilket de egenlige Aigyptere formodenlig stundom havde maattet bestaa haarde Kampe[3]. Paa Grund heraf maa der i senere Tider altid have været *nogen Misstemning* tilbage imod dette Landskabs Beboere, og fra denne Uvillie kunde Egnens Hovedguddom, *Set*, neppe blive forskaanet. I Virkeligheden have vi flere Vidnesbyrd om, at dette Landskabs fornemste Gud Set, der, som bekjendt, af Hellenerne kaldes *Typhon*, undertiden kom i Vanrygte i de øvrige Dele af Aigypten, og blev Gjenstand for Foragt og Had, hvad der stundom kundgjorde sig paa en temmelig voldsom Maade[4]. Det omtalte Væsen, Set eller Typhon, fremstilledes, som man vil kunne sé af de ovenfor[5] meddelte hieroglyphiske Billeder, af Aigypterne med et Dyrehoved med to lange Øren, der lignede Æselsøren. Hvilket Dyr Hovedet tilhørte, var vanskeligt at afgjøre, men da det ikke lignede noget andet Dyrs Hoved mere end Æslets, laa det nær for Aigypterne at antage, at det Hoved, hvormed Set afbildedes, var et *virkeligt*[6] Æselshoved, hvoraf jo atter fulgte,

---

[1] Se nedenfor Kap. III § 4, slgn. ogsaa ovenfor S. 60 med Anmk. 5.

[2] Endnu den Dag idag er der meget iøjnefaldende Forskjel mellem Indbyggerne i Egnene omkring Menzaleh-Søen og i andre Egnes Indbyggerne, se Mariette, *Revue Archéol.*, nouvelle série XI, S. 106 (Mai 1865).

[3] Pharaonerne af det 21de Dynasti og af det 23de Dynasti, der begge residerede i Tanis, beherskede sandsynligvis i Begyndelsen, maaske endog igjennem et længere Tidsrum, kun Provinsen Tanis.

[4] Man finder i Virkeligheden, at Guden Sets Billede udkradsedes paa aigyptiske Mindesmærker henved Aar 1000 f. Kr.

[5] S. 89.

[6] De Fleste antage, at Sets Hoved tilhører et fabelagtigt Dyr. Ifølge Pleyte er det Dyrehoved, hvormed Set afbildedes, Hovedet af en Oryx, se herom hans *Religion des Pré-Israélites* S. 183—188.

dels at Indbyggerne i det nordostlige Aigypten af de øvrige Aigyptere maatte antages at *tilbede et Æselshoved eller et Æsel*, dels at Æslet i det øvrige Aigypten maatte betragtes som helliget *den onde Set eller Typhon.* At det Sidste virkeligt var Tilfældet, fremgaar tilstrækkeligt af Plutarkh, der fortæller, at Indbyggerne i Byen Koptos plejede hvert Aar at nedstyrte et Æsel fra Klipperne, fordi dette Dyr ved sin røde Farve mindede om Typhon[1].

Da Sandsen for Aigyptens Fortid efter Alexandros' Dage begyndte at vækkes i Landets nye helleniserede Hovedstad, og da man her begyndte at drage de gamle historiske Skrifter frem for Dagens Lys, blev man snart enig om, synes det, at Forfædrene til Indbyggerne i Iudaia og Jerusalem, der fortalte saa meget om deres Udspring fra Aigypten, maatte være udvandrede under Rameses II. Sesostris' Efterfølger *Mer-n-ptah* (Menephtha) eller, som han ogsaa kaldtes, *Ba-n-ra* eller *Bara*[2].

I Begyndelsen, synes det, havde Iudaierne Intet at indvende imod denne Opfattelse; men i Tidens Løb, da Aigyptens hellenistiske Historikere — for, som vi allerede have bemærket[3], at faa Læseren til at tro, at den Vending, Begivenhederne under Menephtha havde taget som Følge af Pharaonernes Behandling af Israeliterne, havde været til virkelig Lykke for Landet, — *bestandig skildrede de Bortdragende med mørkere og mørkere Farver, tilsidst endog som Folk, der vare befængte med Spedalskhed og andre afskyelige Sygdomme*, saa forkastede Iudaierne den hele Sammenstilling, idet de gik ud fra, at deres Forfædre ikke havde været spedalske eller befængte med lignende Sygdomme, og naar der var udvandret saadanne Folk i Fortiden fra Aigypten, saa kunde disse ikke have været *deres* Forfædre, men *maatte have været andre Folk.* De gjorde desuden, synes det, ved samme Lejlighed opmærksom paa, at der i Aigypten havde været et andet Folk af asiatisk Rod, som ikke mere fandtes i Landet. Det var jo højst antageligt, at de

---

[1] Plut., *De Iside et Osiride* c. 30 slgn. c. 31.

[2] Se nedenfor Kap. III § 4.

[3] Se ovenfor S. 145 ff.

stammede fra dette Folk (Hyksosfolket[1]). Intet var naturligere, end at dette Folk, efterat have mistet sin Selvstændighed ved Ahmess' Sejre, havde foretrukket at vandre ud, fremfor at tjene Aigypterne.

Aigypterne paa deres Side vare aabenbart vel tilfredse med denne Løsning; de vilde gjerne have Tanken henvendt paa dette Tidsrum af Aigyptens Historie, da Hyrderne eller Hyksos bleve overvundne, thi det var et af Pharaonrigets skjønneste og mest glimrende Tidsrum; derimod yndede de uden Tvivl neppe synderligt, at man dvælede altfor meget ved Begivenhederne under Rameses II.'s Efterfølger *Mer-n-ptah* (Menephtha), der, som de ret vel følte, havde været ulykkelige og sørgelige for deres Fædreland[2].

Hvorledes det end forholder sig hermed, hvad enten det var Iudaierne eller Aigypterne selv, der først henvendte Tanken paa Hyrdefolket som Israels Stammefolk — Manglen af Aktstykker nøder os til at blive staaende ved de her antydede Gisninger —, saa er det klart, at det et Par Aarhundreder efter Manethos Tid var en temmelig *almindelig udbredt Mening i Aigypten, at Israeliterne vare Efterkommere* af de under Ahmess forjagne Hyksos eller af en Del af dem; kun opgav *Aigypterne* eller i det Hele Ikke-Iudaierne ikke den tidligere — som vi siden hen skulle sé, *rigtige* — Mening, at Iudaierne nedstammede fra de under *Mer-n-ptah* Udvandrede, men *antog en dobbelt Udvandring*, en *ældre* efter Hyksosrigets Fald og en anden *senere*, af hvilken de henførte Ledelsen til Moses[4]. Hvad derimod den første — opdigtede — Udvandring angik, kunde man ikke henføre ogsaa den til Moses; men man var derfor ikke raadvild: af Landets og Hovedstadens Navn dannede man to mythiske Førere for Folket under denne

---

[1] Om Hyksos se nedenfor Kap. III § 4. Sign. ovenfor S. 15 Anmk. 3 og S. 60 samt S. 150 med Anmk. 1.

[2] Se ovenfor S. 145—146.

[3] Denne Mening hyldes saaledes i det manethoiske Udtog hos Iosepos (*C. Ap.* I, 26.)

[4] Moses nævnes som Udvandrernes Fører saavel af Lysimakhos som af Khairemon og af den manethoiske Forfatter Jos., *C. Ap.* I, 26.

saakaldte *første* Udvandring, nemlig *Iudaios* og *Hierosolymos*[1]. I det Enkelte tillod Aigyptens hellenistiske Historikere sig forøvrigt stor Frihed og de sammenblandede, som vi ovenfor have sét, ofte de to Begivenheder, idet de toge Træk, der hørte hjemme til den saakaldte *første* Udvandring, og føjede ind i den anden og omvendt[2].

Hvad Israeliterne angik, da vilde de aldeles *ikke vide Noget af* en saadan dobbelt Udvandring. Deres Overlevering talede klart og tydeligt om *én Udvandring*, nemlig under Moses' Anførsel, og lod ingen Plads tilbage for to; naar altsaa Aigypterne talede om *to*, saa maatte *den ene* være opdigtet, og det maatte naturligvis være den af de to Udvandringer, hvor deres Forfædre skildredes som *Spedalske* og besmittede Mennesker. Fortællingen om at de nedstammede fra disse Folk, mente de, var opfundet af Aigypterne for at ærgre og *fortrædige dem*[3].

Naar det saaledes var slaaet fast, at Israeliterne nedstammede fra Hyksosfolket, saa var der *intet langt Skridt til Forestillingen om, at de maatte tilbede Æslet.* Thi da der i det Landskab, hvor Hyrdefolket, deres formodede Forfædre, havde boet, dyrkedes en Gud *med et Æselshoved*, saa maatte man jo antage, at ogsaa Hyksosfolkets fra Aigypten udvandrede Efterkommere, Iudaierne, tilbade et *Æselshoved* eller *Æsel. Naar* denne Slutning er bleven draget, er ikke bekjendt. Vi vide kun, at Fortællingen om Israels Æselsdyrkelse allerede kjendes af Poseidonios i Begyndelsen af Aarhundredet f. Kr.[4]. Den maa derfor sandsynligvis have dannet sig *i det andet Aarhundrede f. Kr.*

I Aarhundredet efter Kristus finde vi Fortællingen i sin mest

---

[1] Se Tacitus *Hist.* V, 2. Quidam regnante Iside exundantem per Aegyptum multitudinem ducibus Hierosolymo ac Iuda proximas in terras exoneratam. Om Hierosolymos og Iudas se ogsaa Plut., *De Iside* c. 31.

[2] Se navnlig Khairemons Fremstilling. Det Meste af hvad han her fortæller, med Undtagelse af Navnene *Amenophis* og *Rameses, henhører — forsaavidt som det har et virkeligt historisk Indhold —* til Hyksostidens Historie.

[3] Dette er aabenbart Iosepos' Mening, Jos., *C. Ap.* I, 34.

[4] Se nedenfor S. 159.

udviklede Skikkelse hos Apion[1]. Den kjendes endnu i det andet Aarhundrede eft. Kr. af Tacitus[2], Plutarkh[3] og Petronius[4], men henimod Slutningen af Aarhundredet synes den at være uddød, formodenlig dengang da Mindet om Iudaiernes Oprør og om den iudaiske Stat begyndte at tabe sig.

Ganske glemt blev dog Sagnet ikke. Det kommer op i det tredie Aarhundrede, ja maaske allerede i det andet, men fortælles nu om de Kristne, som det blandt Andet fremgaar af Minucius Felix'[5] og Tertullians Skrifter[6]. I Ruinerne af Kejserpaladserne i Rom finder man et Vidnesbyrd om Sagnets Udbredelse i Slutningen af det tredie og Begyndelsen af det fjerde Aarhundrede f. Kr.; og dette kommer fra et Slaveværelse, hvad der jo viser, at Sagnet dengang — formodenlig i Diokletians og Maxentius' Tider — har været kjendt endog af Slaver. I et lille Værelse i disse Ruiner, som man udgravede for endel Aar siden, og som uden Tvivl har været beboet af Slaver, fandt man nemlig paa Væggen indkradset Billedet af et korsfæstet Æsel, hvorunder læstes følgende Ord:

ΑΛΕΞΑΜΕΝΟΣ ΣΕΒΕΤΕ ΘΕΟΝ
Alexamenos dyrker denne Gud,

d. e. „saaledes er den Gud, Alexamenos dyrker“[7]. Billedet var for-

---

[1] Jos., *C. Ap.* II, 7, se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 513.

[2] Tac., *Hist.* V, 4: Effigiem animales quo monstrante errorem sitimque depulerant penetrale sacravere. Om den Fortælling, her sigtes til, se V, 3, hvor det fortælles, at en Flok Æsler i Ørken førte Moses til en Kilde med rigeligt Drikkevand for det vansmægtende Folk.

[3] Plut., *Symp.* IV, 5 og *De Iside et Osiride* c. 31.

[4] Det er aabenbart hertil, at Petronius Arbiter hentyder, naar han siger: Iudæus licet porcinum numen adoret et summas coeli auricolas advocet. Petron., Fragm. Nr. 105.

[5] Minuc. Felix IX, 4.

[6] Tertullian, *Ad nationes* I, 14, *Apologeticus* c. 16.

[7] Om denne Graffito se Garrucci, *Il crocifisso graffito* (Roma, 1857) i *Civilta catholica* IV, S. 529, P. Mozzoni, *Tavole chronologiche antiche della chiesa universale*; Martigny, *Dictionnaire des Antiquités chrétiennes* S. 94—95 (1865); E. Gerhard, *Archäologischer Anzeiger zur archäologischen Zeitung* XVI no. 110, Febr. 1858, S. 160.

modenlig indridset af hedenske Slaver, der vilde spotte den kristne Slave Alexamenos for hans taabelige Tro[1]. Endog langt hen i det fjerde Aarhundrede maa Fortællingen have fundet Gjenklang, thi endnu Epiphanios skal tale om denne Beskyldning[2].

Inden vi forlade Spørgsmaalet om Æselsdyrkelsen, maa vi kortelig undersøge, hvorvidt dette Sagn eller Rygte kan siges at have spillet nogen Rolle i Verdenshistorien. Vi skulle da her blot minde om, at Cicero dømmer saare haardt om Iudaierne[3], og at han aabenbart antog det for en Skjændsel for Romerstaten, at det taalte dette Folk inden sine Enemærker. Grunden, hvorfor han dømte saa haardt, var, som vi nedenfor[4] skulle søge at godtgjøre, uden Tvivl den, at han ansaa det for en afgjort Sag, at *Iudaierne dyrkede Æslet.* Er det nu sandsynligt, at Romerne i den følgende Tid, naar de troede, at Iudaierne dyrkede dette Dyr, skulle have dømt mindre haardt om dem end Cicero? Maatte ikke enhver for sit Fædrelands Ære varmtfølende Romer ansé det for sin Pligt at arbejde hen imod, at denne nedværdigende Gudsdyrkelse afskaffedes? Men naar det nu var en bekjendt Sag, med hvilken uendelig Sejghed Iudaierne hang fast ved deres Religion og religiøse Skikke, og naar altsaa denne Gudsdyrkelse ikke kunde fjernes, uden at det æselsdyrkende Folk *tilintetgjordes*, maatte da ikke alle Romere være enige om, naar en Lejlighed frembød sig, at gribe denne og knuse dette Folk, saa at det for bestandig forsvandt fra Jordens Overflade?

Paa den anden Side ville vi dog ikke paastaa, at Forestillingen om Iudaiernes Æselsdyrkelse skulde være den *nærmeste* og *virksomste* Grund til Romernes ubarmhjertige Haarhed imod det

---

[1] For kort Tid siden har man i Kejserpaladserne fundet en Indskrift, der spotter over samme Alexamenos (*Alexamenos fidelis*), se *Revue Archéol.* nouvelle série XXI, S. 275 (1870).

[2] Om Æselsdyrkelsen se Kortholt, *Paganus obtrectator*, 1698 4⁰.

[3] Cicero kalder i sin Tale for Flaccus Israeliternes Religion en: *barbara superstitio, quæ ab institutis majorum, gravitate nominis, majestate hujus imperii abhorrebat.*

[4] Se nedenfor S. 160.

slagne Iudaierfolk. Den væsenligste Aarsag til Sejrherrernes ubønhørlige Strenghed var uden Tvivl Romernes Forbittrelse over, at Iudaierne havde vovet at nægte dem Lydighed og afryste deres Aag, at de havde formaaet i *flere Aar* at trodse Romerstatens sejrkronede Hære og at tilføje dem store Tab. Men hvor meget altsaa Iudaiernes Oprør og lange heftige Modstand har virket paa Romerne og drevet dem frem til den yderste Strænghed, saa udelukker jo denne Omstændighed ikke *Muligheden* af, at ogsaa andre Bevæggrunde have gjort sig gjældende og bidraget til at fjerne alle Menneskekjærlighedens Hensyn. Man kan derfor ikke, mene vi, uden videre forkaste enhver Tanke om, at Fortællingen om Iudaiernes Æselstilbedelse ogsaa kan have kastet et Lod i Vægtskaalen ved Udførelsen af den store Dom over Jehovas udvalgte Folk.

§ 9.
Efterretninger om Israeliterne hos græske og romerske Forfattere fra Landene Nord for Middelhavet efter Aar 150 f. Kr.

Den Opmærksomhed, som Iudaierne allerede ved Aaret 300 f. Kr. havde været Gjenstand for i Skrifter af ansete Forfattere fra *Landene Nord for Middelhavet*[1], døde, som vi have sét, snart hen igjen; og mere end hundrede Aar forløb, inden de atter omtaltes af Forfattere, der hørte hjemme Nord for dette Hav.

Agatharkhides, Polybios, Timokhares og Syriæ Mensor.

I den anden Halvdel af Aarhundredet omtales de imidlertid af flere Forfattere, ganske vist kun i Forbigaaende, men dog saaledes, at det er klart, at man nu vidste, hvor Iudaia laa, og at det beboedes af Iudaierne. De omtales saaledes af to til dette Tidsrum hørende Forfattere, *Agatharkhides* og *Polybios*.

Geographen Agatharkhides fra Knidos[2] skal saaledes efter Iosepos[3] i et af sine historiske Skrifter lejlighedsvis ved at omtale Stratonike, Demetrios' Hustrus Overtroiskhed, være kommen til at omtale, at de saakaldte Iudaier viste en lignende Overtro, idet de

[1] Se ovenfor S. 132—134 om Aristoteles og hans Disciple.

[2] Om ham se Müller, *Geographi minores* I, S. LII og *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 190 ff.

[3] Jos., *C. Ap.* I, 22; en kortere Meddelelse findes *Arch. Jud.* XII, 1, 1, se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 196—197.

Intet foretog sig den syvende Dag i Ugen, ikke engang i Krigstid, hvoraf Følgen engang var bleven, at deres Hovedstad var falden i Fjendens Hænder, nemlig da den belejredes af Ptolemaios I.[1].

Polybios fra Megalopolis, der omtrent i Aaret 140 f. Kr. fuldendte sit store historiske Værk om Verdens Historie fra Aar 220 til Aar 146, har, som vi kunne sé af nogle Brudstykker af dette, stundom omtalt Iudaia og Iudaierne, nemlig naar deres Historie greb ind i Syriens Historie[2].

Foruden disse Forfattere[3] skal endvidere, ifølge hvad Eusebios fortæller efter Polyhistor[4], to Forfattere, *Timokhares*, der behandlede Antiokhos' Historie, og en Forfatter, der skrev om Syrien, den saakaldte *Syriæ Mensor*[5], have omtalt Israeliterne i deres Skrifter. Disse to Forfattere levede sandsynligvis omtrent ved Aar 100 f. Kr.[6].

I Tiden efter Alexandros den Stores Dage havde Iudaierne begyndt at udbrede sig over Landene paa begge Sider af Middelhavet. De kom saaledes ogsaa til Hellas og til Italien, blandt Andet til Rom. I Begyndelsen synes man her ikke at have ændset dem videre eller at have skjelnet imellem dem og andre Syrer. Men efter nogen Tids Forløb maa man dog begyndt at blive opmærksom paa dem, navnlig fordi de hang saa fast ved deres fædrene Skikke og altid bevarede en nøje Forbindelse med deres Hovedstad og dets Helligdom, til hvis Vedligeholdelse og Forskjønnelse de bestandig sendte rigelige Bidrag. **Iudaier i Rom.**

---

[1] Se III: *Israels Historie*, § 11.

[2] Se f. Ex. Brudstykkerne af Polyb., *Hist.* XVI, 38—39 hos Jos., *Arch. Jud.* XII, 3; se ogsaa Jos., *C. Ap.* II, 7.

[3] Apollodor fra Athen skal have omtalt Byen Doros, d. e. Dor, der fordum tilhørte Israeliterne, se Apollodor fragm. 63 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* I, S. 437), men om han har omtalt Iudaierne, er meget tvivlsomt (slgn. dog Jos., *C. Ap.* II, 7). Dor hørte paa hans Tid til Phoinike.

[4] Euseb., *Præp. Evang.* IX, 35 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, 209 og 228).

[5] Man antager, at denne Forfatter hed *Xenophon*, og var fra *Lampsakos*.

[6] De hellenistiske Historikere, Dios og Menandros, som vi ovenfor S. 50 have omtalt, og som begge berøre israelitiske Forhold, tilhøre maaske samme Tid.

Efter Romernes Begreber var en saadan *Vedhængen ved et fremmed Samfund utilladeligt* for den, der vilde leve i Romerstaten og nyde Godt af dens Beskyttelse; den romerske Fristat kunde paa ingen Maade finde sig i, at dens Besiddelser *undermineredes af hemmelighedsfulde Traade, der førte til et udenfor Statens Enemærker liggende Midtpunkt.* Derfor forbød Senatet gjentagne Gange de Iudaier, der levede i Romerstaten, at indsamle og oversende Tempelskatten[1]. *Naar* dette Forbud først udstedtes, er ikke bekjendt; vi vide kun, at det blandt Andet fornyedes i Aaret 63 f. K., da Cicero var Consul[2].

Denne imod Iudaierne i Italien vakte Mistænksomhed forøgedes til Uvillie, synes det, ved, at man, naar man søgte Oplysninger om dem i Alexandreia, ofte fik ugunstige Skildringer af deres Færd og Karakter[3], ligesom derved, at forskjellige Rygter, der vare i Omløb om dem i Alexandreia, bragtes over til Evropa.

Det var navnlig *to Mænd*, synes det, hvem det skyldes, at denne Misstemning imod dem *bragtes over Middelhavet* og fik Udbredelse i flere af Romerstatens ledende Kredse, nemlig *Poseidonios fra Rhodos*[4] og *Apollonios Molon*[5]. Begge disse Lærde havde gjort Studier i Alexandreia, og derpaa taget deres Ophold paa Rhodos, hvor den Første foredrog Veltalenhed, den Anden Visdomslære, begge for talrige Tilhørerkredse, i hvilke der fandtes Mænd, som kom til at spille en stor Rolle i Romerstaten. Iblandt Poseidonios' Tilhørere kunne vi saaledes blandt Andre nævne Cicero[6]

---

[1] Cicero, *Pro Flacco:* Tum sæpius antea, tum me consule gravissime Senatus judicavit, aurum Iudaicum non oportere exportari. Om Iudaiernes Skjæbne i Romerstaten i disse Aar, se III: *Israels Historie* § 11.

[2] Cic. l. c.

[3] Se ovenfor S. 142 ff.

[4] Om Poseidonios fra Rhodos se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 245 ff.

[5] Om Apollonios Molon se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 208.

[6] Cic., *De nat. Deor.* I, 3; *De fin.* I, 2; *De fato* c. 3; *Tusc.* II, 25; slgn. *Epist ad Att.* II, 1, se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 246—247. Se ogsaa Plut., *Cic.* c. 4.

iblandt Apollonios' foruden Cicero[1], endvidere Cæsar[2], Cn. Pompeius[3] og L. Lucceius, en Ven af Cicero[4].

Poseidonios fra Rhodos, som efter sin Fødeby Apamea ogsaa kaldes *Poseidonios fra Apamea*[5], var længe en af sin Tids mest ansete stoiske Philosopher. Han opnaaede en høj Alder og døde omtrent ved Midten af det sidste Aarhundrede f. Kr., efter nogen Tid tilforn, formodenlig i Aaret 51 f. Kr., at have aflagt et Besøg i Rom. Han var dengang en Olding paa over firesindstyve Aar. Poseidonios virkede ikke blot mundligt, han efterlod sig ogsaa talrige Skrifter, mest af philosophisk og historisk Indhold.

Hans Hovedværk var en Fortsættelse af Polybios' Historie i 52 Bøger[6], der alle paa ringe Brudstykker nær ere tabte. Dette Værk benyttedes meget af den følgende Tids Historikere, saaledes af Diodor, Pompeius Trogus og Strabon. Men uheldigvis have vi kun Udtog eller Brudstykker tilbage af de Dele af disse Forfatteres Værker, hvor de have øst af Poseidonios. Et Brudstykke af Diodor, som Photios har bevaret os[7], og som uden Tvivl stammer fra Poseidonios[8], viser os, at han har været Iudaierne meget gram, og dette fremgaar ogsaa af den Maade, Iosepos omtaler ham paa[9]. I Brudstykket af Diodor fortælles det, at der i Jerusalems Tempels Allerhelligste af Antiokhos IV. Epiphanes skulde være fundet et *udskaaret Billede*, der forestillede en gammel Mand med langt Skjæg, deres Religionsstifter Moses, ridende paa et Æsel.

Apollonios Molon[10] skikkedes i Aaret 89 af sine Medborgere

---

[1] Cic., *Brut.* c. 89 og c. 91; Plut., *Cic.* c. 4.

[2] Plut., *Cæsar* c. 3. Sueton., *Cæsar* c. 4.

[3] Plut., *Pomp.* c. 42. Pompeius vilde ogsaa have hørt Poseidonios, men da han hørte, at han var syg, indskrænkede han sig til at aflægge ham et Besøg; Cic. *Tusc.* II, 25. Plin., *Hist. Nat.* VII, 31.

[4] Cic., *Ep. ad Att.*, II, 1.

[5] Om Poseidonios se ovenfor S. 158 Anmk. 4.

[6] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 245 ff.

[7] Diod., *Bibl. Hist.* XXXIV, 1 efter Photios, *Exc.* p. 524.

[8] Se Müller l. c.

[9] Se f. Ex. Jos., *C. Ap.* II, 2.

[10] Om Apollonios Molon se ovenfor S. 158 Anmk. 5.

paa Rhodos med andre Afsendinge til Rom for at varetage Øens Tarv. Han benyttede sit Ophold i Rom til at lære offenlig, men vendte forøvrigt igjen tilbage til Rhodos, hvor han døde. Han virkede som Poseidonios ikke blot ved det mundlige Ord, men udgav ogsaa flere Skrifter, der dog paa højst ubetydelige Brudstykker nær ere tabte. Ifølge hvad Iosepos lader forstaa[1], var Apollonios Molon en ivrig Modstander af Iudaierne. Imidlertid spores der dog ingen særlig Uvillie imod dem i det eneste Stykke, vi have af hans Skrifter, et Brudstykke om Abraham, som hans yngre Samtidige, Alexandros Polyhistor, afskrev og som Eusebios har bevaret. Men her var jo heller ingen videre Anledning til at latterliggjøre dem. Da Iosepos gjerne sætter Apollonios i Klasse med den giftigste af alle Iudaierhadske Forfattere, Apion[2], der fortalte, at Iudaierne *dyrkede Æslet*[3], saa forekommer det os ikke usandsynligt, at Apollonios har sagt noget Lignende.

Endnu imedens disse to Mænd levede, havde en af deres mest ansete Lærlinge, den store Taler M. Tullius Cicero, omtalt Iudaierne i sine Skrifter, og det paa en meget bitter Maade. I sin Tale for Prætoren L. Valerius Flaccus[4], der var anklaget for Udsugelser, siger han saaledes om deres Religion, at den var en *barbarisk Overtro*, et Udtryk, hvorved han hverken kan sigte til deres strenge *Monotheisme*, der mindst af Alt kunde kaldes barbarisk Overtro, eller til deres strenge Sabbatsoverholdelse; den var ganske vist *Overtro*[5], men *barbarisk* var den ikke. Derimod var det unægtelig en *temmelig barbarisk Overtro*, som Apion og uden Tvivl ogsaa Apollonios Molon og Poseidonios tillagde Iudaierne, *at de*

---

[1] Jos., *C. Ap.* II, 2; II, 7; II, 14; II, 33; II 36 og 37.

[2] Se f. Ex. Jos., *C. Ap.* II, 7 o. fl. St.

[3] Se ovenfor S. 144.

[4] Se III: *Israels Historie* § 11. Talen blev holdt i Aaret 62. Flaccus var anklaget af Decimus Lælius, der blandt Andet ogsaa lagde ham hans imod Iudaierne udviste Forhold til Last.

[5] Se Agatharkhides hos Jos., *C. Ap.* I, 22 og *Arch. Jud.* XII, 1, 1 (se ovenfor S. 156); Plut., *De superstitione* c. 8; Martial., *Epigram.* IV, 4.

dyrkede Æslet[1], hvilket Dyr jo alle andre Folk nærede Foragt for eller betragtede som en kun til Trællearbejde bestemt Skabning! Da nu, som vi have sét, Cicero var en Tilhører af Apollonios Molon og Poseidonios, saa kunne vi ikke nære nogen synderlig Tvivl om, *at han her sigter til denne Æselstilbedelse;* og da disse to Mænd vare Iudaierne saa gramme, saa ligger det nær at antage, at det var fra dem, at han havde faaet sin i det Hele fjendlige Stemning imod Iudaierne. Ja vi kunne maaske endog gaa et Skridt videre og i denne Ciceros Uvillie imod Iudaierne sé et Vidnesbyrd om Apollonios Molons og Poseidonios' for Israeliterne højst ugunstige Indflydelse paa de højere Klasser i Rom. Men hvor udbredt end Uvillien imod Iudaierne allerede i dette Tidsrum her kan have været, saa var den dog langtfra trængt igjennem til Alle; og flere Forfattere vedblev at omtale Iudaierne upartisk, ja enkelte nærede endog en vis Velvillie imod dem.

Et Vidnesbyrd herom afgiver Kornelios Alexandros Polyhistor[2], en Hellener fra Kyzikos, der levede paa Sullas Tid. Han forfattede nemlig et *eget Skrift om Iudaierne*, hvoraf Eusebios har bevaret os nogle Brudstykker[3], der vise, at han har søgt sine Oplysninger hos iudaiske, for største Delen rigtignok kun meget upaalidelige Forfattere. Foruden Eusebios meddeler Iosepos[4] et kort Brudstykke af Polyhistor; det er taget af den ovennævnte Kleodemos eller Malkhos[5] og findes ikke iblandt de Stykker, som Eusebios gjengiver. Hos Stephan fra Byzanz læses der endvidere en lille Bemærkning, som skal være tagen af Polyhistor[6]. Alexandros Polyhistor forfattede, som ovenfor bemærket, tillige en *babylonsk*

Alexandros Polyhistor.

---

[1] Se ovenfor S. 107.

[2] Om Alexandros Polyhistor se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 206 ff.

[3] Euseb., *Præp. Evang.* IX, 17 p. 418.

[4] Jos., *Arch. Jud.* I, 15.

[5] Se ovenfor S. 56.

[6] Steph. Byz., *De urbibus et populis* under Ordet: *Iudaia*; her siger han, at Iudaios og Idumaios vare Sønner af Semiramis, Müller, *Fragm. Hist. Gr.* S. 237. Om Semiramis sé ovenfor S. 119 Anmk. 3 og videre nedenfor Kap. III, § 4.

eller assyrisk Historie, der fulgte Berosos, og vel neppe var Andet end et Uddrag af hans Værk[1].

Romerne stemmes mildere mod Iudaierne. Omtale hos Forfattere fra Augusts Aarhundrede.

Polyhistors Skrift om Iudaierne vakte kun ringe Opsigt, og der er aldeles ingen Grund til at antage, at det har udøvet nogensomhelst Indflydelse paa den romerske Verdens Stemning imod Iudaierne. I denne foregik der vel, noget efter at Cicero havde udtalt sig saa strengt om Iudaierne, et for dem *gunstigt Omslag*, men det skyldes upaatvivleligt ikke Polyhistors Skrifter, ja neppe engang de Oplysninger om Folket, som Romerne maa have erholdt paa Pompeius' Tog til Iudaia[2]. Rigtignok kan det ikke betvivles, at endel Romere og deriblandt flere indflydelsesrige Mænd[3] her have lagt Mærke til, at Iudaierne hverken dyrkede Æslet eller vare synderlig værre end andre Mennesker, men det var neppe disse Romeres gunstige Omtale, som stemte deres Landsmænd mildere imod Iudaierne. Hertil bevægedes Romerne sandsynligvis nærmest, maaske udelukkende, ved den Omstændighed, at det gik op for dem, at de kunde *have Nytte af Iudaiernes Venskab.*

Det var ikke i Syrien, at Romerne kunde have Fordel af Iudaiernes Venskab, thi Syrien var dem et sikkert Bytte. Men det var i Aigypten, hvor Iudaierne som bekjendt vare meget talrige, at de kunde have Hjælp af dem, som det lige i Begyndelsen af deres Ankomst dertil havde vist sig[4]. Efter al Sandsynlighed indrømmede Romerne, som alt berørt[5], Iudaierne flere Begunstigelser i Aigypten eller bekræftede i det Mindste deres ældre Særrettigheder, imedens de paa samme Tid søgte at vinde et gunstigt

---

[1] Se ovenfor S. 53.

[2] Endnu i samme Aar, som Pompeius indtog Jerusalem, forbød Senatet Indsamlingen af Tempelskatten, se ovenfor S. 58, Anmk. 1.

[3] Man antager undertiden ikke uden Grund, at Cato befandt sig iblandt Pompeius' Ledsagere.

[4] Se ovenfor S. 147—148; slgn. Jos., *Arch. Jud.* XIV, 8; ogsaa Magthaverne i Iudaia sendte Romerne Hjælp.

[5] Jos., *Arch. Jud.* XIV, 10, se *C. Ap.* I, 4 og 5.

Omdømme hos alle Iudaier ved at behandle Iudaierne i Palaistine, navnlig deres Herskere, med megen Forekommenhed[1].

Det er let at fatte, at denne Romerregjeringens gunstige Færd imod Iudaierne, imedens den maatte bidrage til at forøge Fjendskabet imod dem i *Alexandreia*, tilsidst maatte mildne Stemningen imod dem baade i *Rom* og i det Hele i *Romerstatens Besiddelser Nord for Middelhavet.* I Virkeligheden ville vi ogsaa finde, at saa godt som alle Forfattere, der i det sidste halve Aarhundrede før vor Tidsregnings Begyndelse komme til at meddele Noget om Iudaierne i deres Skrifter, som oftest omtale dem paa en temmelig upartisk Maade.

Blandt de Forfattere, der berøre Iudaiernes Forhold i dette Tidsrum, ere Historikerne naturligvis de vigtigste. De kunne inddeles i to Klasser, de, der beskrev *Samtidens Begivenheder*, og de, der behandlede *Verdenshistorien.* Vi skulle nu undersøge hver enkelt af disse Klasser for sig.

De vigtigste af de førstnævnte Forfattere vare Timagenes[2], Hypsikrates[3] og Romeren C. Asinius Pollio[4], men vi vide ikke mere om dem, end at de berørte Begivenheder af Iudaiernes Historie, og vi kunne derfor naturligvis Intet bestemme om, hvad Stemning de have næret imod Iudaierne. Den Omstændighed, at Iosepos intet Ufordelagtigt siger om dem, lader dog formode, at deres Omtale af Iudaierne har været temmelig upartisk.

Af dette Tidsrums *Verdenshistorikere,* hos hvem vi kunne finde Oplysninger om større eller mindre Afsnit af Israeliternes Historie, maa vi navnlig omtale *Nikolaos fra Damask*, *Pompeius Trogus* og *Diodor.*

Nikolaos fra Damask, Forfatter til en Verdenshistorie i 144

---

[1] Jos., *Arch. Jud.* XIV, 14; XV, 1, 6 og 10. Se Jost, *Geschichte der Israeliten* I, S. 187 og S. 217 ff. Endnu Agrippa I., Herodes' Sønnesøn, modtoges med Udmærkelse i Rom, Jos., *Arch. Jud.* XVIII, 6, ja selv Agrippa II., Jos. l. c. XIX, 9 ff., se Jost, I, S. 304 ff.

[2] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 317 ff.

[3] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 493.

[4] Jos., *Arch. Jud.* XIV, 8, 3, slgn. Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 490.

Bøger[1], gav en udførlig Fremstilling af Iudaiernes Historie i hans egen Levetid og i det nærmest forudgaaende Tidsrum. Han anføres oftere af Iosepos[2], for hvem Nikolaos var en væsenlig Kilde. Hvorvidt Nikolaos har behandlet Israeliternes ældre Historie, er ubekjendt, og man kan kun gjøre sig Gisninger herom, da intet Brudstykke findes, som behandler Israeliternes Historie før Antokhos Epiphanes' Tid[4]. Da Nikolaos var en Ven af Herodes den Store og behandledes med megen Forekommenhed i Iudaia, er det ikke besynderligt, at han betragter Iudaiernes Historie med velvillige Øjne.

Pompeius Trogus, en yngre Samtidig af Nikolaos, forfattede under August en *Verdenshistorie* i 44 Bøger, som alle ere gaaede tabte, hvorimod vi, som bekjendt, besidde et af en vis Justinus forfattet kort Udtog af hele Værket. Man sér af dette Udtog, at Pompeius Trogus i sin seksogtredivte Bog, hvor han omtalte Antiokhos VII. Sidetes og berørte hans Forhold til Iudaierne, blandt Andet har indflettet *en Udsigt over deres tidligere Historie, samt nogle Bemærkninger om deres Levevis, nationale Ejendommeligheder, Sæder, Skikke o. desl.*[6]. Denne Skildring synes for en Del taget af Poseidonios[7], men Tonen i Stykket er her langt mindre fjendlig

[1] Se Jos., *Arch. Jud.* XIV, 8, 3.

[2] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 343 ff.

[3] Jos., *Arch. Jud.* XIII, 8, 4; 12, 6; XIV, 1, 2; 4, 3; 6, 4; XVI, 2, 3 ff. 7, 1; 10, 8; 11, 3; XVII, 5, 4; 9, 6; 11, 3 ff. *C. Ap.*, II, 7.

[4] Iosepos anfører Nikolaos iblandt de Forfattere, der have fortalt om Antiokhos Epiphanes' Færd imod Israeliterne; se Jos., *C. Ap.*, II, 7. Den næste Efterretning, der angaar Iudaierne og som han øser af ham, er fra Sullas' Tid.

[5] Jos., *Arch. Jud.* XIV, 2, 3.

[6] Justin., *Hist.* XXXVI, 2—3.

[7] Den Omstændighed, at Skildringen af Iudaiernes Ejendommeligheder og deres Fortids Skjæbne er knyttet til Fortællingen om Antiokhos VII. Sidetes' Historie og ikke til Antiokhos IV. Epiphanes', der først begyndte Kampen med Iudaierne, synes at tyde hen paa, at Stykket er taget af en Forfatter, der ikke har behandlet Antiokhos Epiphanes' Historie, men hvis Skildring begyndte senere. Dette var netop Tilfældet med Poseidonios, hvis Værk begyndte med Aar 146 f. Kr.

imod dem end i det fra Poseidonios stammende ovenfor[1] omtalte Stykke hos Diodor, saaledes at vel ogsaa andre Kildeskrifter ere benyttede.

Diodor fra Sikelien omtaler Iudaierne *tre Gange* i sit *historiske Bibliothek:* i Aigyptens, i Antiokhos VII. Sidetes'[2] og i Pompeius' Historie[3], (i sin Beskrivelse af hans Tog til Jerusalem i Aaret 63 f. Kr.)[4]. Fra det første Sted giver han kun meget korte Meddelelser om Iudaiernes Ejendommeligheder, hvorimod han paa de to andre Steder, hvor han følger Poseidonios[5] og Hekataios fra Abdera[6], som ovenfor bemærket meddeler udførligere, forøvrigt indbyrdes noget afvigende Skildringer af deres Sæder, Skikke og Ejendommeligheder.

Titus Livius har sandsynligvis i den tabte Del af sin *romerske Historie* flere Gange omtalt Iudaierne[7], men hvorledes hans Stemning imod dem har været, er os ubekjendt, da de ikke nævnes i de Dele af hans Værk, der ere levnede os.

Foruden Historikerne kunde ogsaa andre Forfattere stundom komme til at omtale Iudaierne[8]. Iblandt Datidens Digtere omtaler Horatius dem flere Gange; han spotter deres Lettroenhed og gjør sig i det Hele lystig over dem, men der findes ingen Hentydning til, at han har kjendt og troet paa Sagnet om deres Æselsdyrkelse, eller til, at man i hans Tid i Rom skulde have næret nogen *videre Uvillie* imod Iudaierne[9].

---

1 Se ovenfor S. 142 Anmk. 5, hvor vi have udtrykt vor Formodning om, at han har benyttet et fra Alexandreia stammende Kildeskrift, der behandlede Israeliternes Sagnhistorie.

2 Diod., *Bibl. Hist.* I, 28, 2 slgn. 94, 2.

3 Diod., *Bibl. Hist.* XXXIV, 1.

4 Diod., *Bibl. Hist.* XL, 2—3.

5 Se ovenfor S. 159.

6 Se ovenfor S. 134—135.

7 Man sér af Udtoget af Livius' hundrede og anden Bog, at han i denne Bog har omtalt Iudaierne.

8 Se Horatius, *Sat.* I, 4, 142—143, *Sat.* I, 3, 100 og I, 9, 70, se III: *Israels Historie* § 11.

9 Flere Forfattere i dette Tidsrum etymologiserede over Iudaiernes og

Ny Uvillie imod Iudaierne i Rom. Omtale hos Forfattere fra Tiber til Hadrian.

Men i Aaret 19 eft. Kr. skete der et for Iudaierne meget uheldigt Omslag i Stemningen imod dem i Rom. En forargelig Begivenhed, som foranlediges ved en iudaisk Proselytmager eller Bedrager, og hvori en romersk Dame af en ansét Familie, Fulvia, var stærkt indviklet, vakte en almindelig Forbittrelse imod dem. Den romerske Regjering, som tidligere havde begunstiget Iudaierne, for at erholde deres Understøttelse i Aigypten, havde nu ikke mere nogen Nytte af deres Venskab, hverken i Aigypten eller i Syrien eller andetsteds. Af deres Fjendskab mente man heller ikke at kunne have noget at befrygte, og man tog derfor ikke i Betænkning at gribe til strenge Forholdsregler: man truede dem med Udjagelse af Byen, naar de ikke afstod fra deres Gudsdyrkelse. Folket i Rom var ikke mindre fjendligt imod dem end Regjeringen; det bifaldt Regjeringens Strenghed og lyttede gjerne til de Rygter, der atter bragtes fra Alexandreia om at de dyrkede Æslet og — som man nu ogsaa fortalte — tillige Svinet; man beskyldte dem for at nære et uudslukkeligt Had til alle Fremmede o. s. v.

Denne Stemning imod dem gav sig snart *Vidnesbyrd i Literaturen,* hvis mest fremtrædende Forfattere fra Tiden efter Aar 19 efter Kr. alle vise et fjendligt Sindelag imod dem, saaledes *Strabon*, *Plinius*, *Tacitus*, *Suetonius* og tildels ogsaa *Plutarkh.*

En Overgang fra det forrige Tidsrum danner Kappadokeren Strabon, der i sine yngre Aar var Historiker og forfattede sin Tids og den nærmest foregaaende Tids Historie[1]. Han kom ogsaa her til at omtale Iudaierne flere Gange og, som det synes, uden al Uvillie[2]. Men i sin *Geographi,* som han fuldendte omtrent i Aaret 19 eft. Kr., altsaa netop samtidig med, at Uvillien imod Iudaierne levede op i Rom, udtaler han sig *nedsættende og fjend-*

---

deres Hovedstads Navn, og søgte deraf at drage Slutninger om deres Herkomst. Tacitus nævner i *Hist.* V, 2 flere saadanne. Man sammenstillede saaledes Iudaierne med Homers *Solymer;* se Tac., *Hist.* V, 2.

[1] Om Strabon se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 490 ff. Han benyttede Asinius, Hypsikrates og andre Forfattere, se ovenfor S. 163.

[2] Iosepos anfører ham oftere, se Jos., *Arch. Jud.* XIII, 10, 4; 11, 3; 12, 6; XIV, 3, 1 og 4, 3; 6, 4; 7, 2; 8, 3. XV, 1, 2; *C. Ap.* II, 7.

ligt om dem, sandsynligvis fordi han i Alexandreia havde fundet Stemningen saavel iblandt Folket som iblandt de Lærde meget ugunstig imod dem. I Strabons Geographi findes der foruden en Beskrivelse af Iudaia[1] og et Par Bemærkninger om Folkets Historie før Pompeius Tog til Jerusalem[2], en noget mere udførlig Skildring af deres Historie fra Pompeius indtil hans egen Tid[3].

Plinius, der fuldendte sin *Naturhistorie* kun faa Aar efter Jerusalems Fald[4], taler i dette Værk ofte om Landskabet Iudaia[5] og enkelte Gange ogsaa om dets Befolkning, Iudaierne[6]. Men trods de to tusinde Bøger, Plinius siges at have læst, og uagtet han havde foretaget sine Undersøgelser i de Aar, da Iudaierne ved deres Oprør imod Romerne traadte frem i første Linie paa Verdenshistoriens Skueplads, synes han dog ikke at have havt klare Forestillinger hverken om Iudaiernes Historie eller om deres Sæder og Ejendommeligheder eller deslige. Han kalder saaledes Moses en *Mager*, og stiller ham op ved Siden af to uhistoriske Personer Iannes og Lotapeas, hvilke han alle tre lader være Iudaismens Stiftere[7]. Om Iudaiernes Forfædres Udvandring fra Aigypten i fordums Dage, som saa mangfoldige Forfattere omtale, nævner han Intet. Et Vidnesbyrd om, at Plinius kun er lidet velvillig stemt imod Iudaierne, vil man kunne finde i den Dom, han fælder over dem, at de vare et Folk, som var *insignis contumelia numinum*[8].

Plutarkh omtaler Iudaierne flere Gange. I sit Skrift *om Overtroen* udtaler han sig med megen Misbilligelse om deres Overtro, der blandt Andet engang havde havt den for dem uheldige Følge, at deres Hovedstad Jerusalem faldt i Romernes Hænder,

---

[1] Strab., *Geogr.* XVI, 2, 41—45 (p. 763—764 Casaub., p. 1006—1109 A).
[2] Strab., *Geogr.* XVI, 2, 35—40 (p. 760—763 Casaub., p. 1104—1106 A).
[3] Strab., *Geogr.*, XVI, 2, 46 (p. 764—65 C., p. 1109 A).
[4] Plinius omkom som bekjendt Aar 79 eft. Kr.
[5] Se Plin., *Hist. Nat.* V, 13 ff., hvor Landet beskrives, slgn. II, 106; VI, 39; XII, 54; XIII, 6 o. s. v.
[6] Plin., *Hist. Nat.* VII, 27; XXX, 2.
[7] Est et alia magices factio a Mose et Ianne et Lotapea..., Plin., *Hist. Nat.* XXX, 2. Slgn. nedenfor S. 170 Anmk. 7.
[8] Plin., *Hist. Nat.* XIII, 9.

fordi de ikke vilde kæmpe paa deres Helligdag[1]. I sin *Symposion* hentyder han til deres Æselsdyrkelse og lader Bordfællerne blandt andet underholde sig om Aarsagen til deres Afholdenhed fra Svinekjød[2].

I Skriftet om *Isis og Osiris*, som i Almindelighed tillægges Plutarkh, hentydes der et Sted[3] til den oftere berørte, i Aigypten gængse Forestilling om Israeliternes Nedstammen fra det Set eller Typhon dyrkende Hyksos- eller Hyrdefolk. Det hedder[4] nemlig her ved Talen om den Rolle, Æslet skulde spille i Aigypternes religiøse Forestillingskreds, at efter et Sagn skulde Typhon være flygtet paa et Æsel fra Aigypten i syv Dage, og at han derpaa skulde have avlet to Sønner Hierosolymos og Iudaios. „Hvem der siger dette om Typhon, tilføjer Forfatteren, han blander aabenbart Iudaiernes Historie ind“.

Tacitus omtaler i sit Skrift flere Gange Iudaierne, som oftest med meget Fjendskab. Den udførligste Meddelelse om dem findes i Fremstillingen af Vespasians Historie[5], hvor han som Indledning til Skildringen af det iudaiske Oprør giver en kort Udsigt over Folkets Oprindelse, tidligere Skjæbne, Religion, Sæder og Ejendommeligheder, ligesom han ogsaa meddeler Oplysninger om Landskabet Iudaias naturlige Beskaffenhed m. m.[6]. I denne Udsigt over Iudaierfolkets Fortidsskjæbne anfører han først en Mængde forskjellige Meninger om deres første og oprindelige Udspring: de skulde være komne fra Krete, eller fra Aithiopien eller i ældgamle Dage af Anførerne Hierosolymos og Iudaios vare førte ud fra Aigypten[7]. Derefter anfører han den almindeligste Mening[8], at de vare Efterkommere af endel foragtede Mennesker, der under en

---

[1] Plut., *De superstitione* c. 8.
[2] Plut., *Sympos.* IV, 5.
[3] Plut., *De Iside et Osir.* c. 31.
[4] Om Hyksos se nedenfor Kap. III § 4, slgn. ovenfor S. 15 Anmk. 3.
[5] Tac. *Hist.* V, 1 ff.
[6] Tac. *Hist.* V, 2.
[7] Se ovenfor S. 53 Anmk. 1.
[8] Slgn. ovenfor S. 143 ff.

Kong *Bokkhoris* vare jagne ud i Ørken, hvor de utvivlsomt vilde være omkomne, naar ikke en af de Landflygtige, Moses, havde fundet en Kilde med rigeligt Vand. Moses saa nemlig en Flok vilde Æsler, sluttede straks deraf, at der maatte være Vand i Nærheden, og gav sig til at følge deres Spor, der ledte ham til Kilden. Paa Grund af den væsenlige Tjeneste, dette Dyr saaledes havde ydet Folkets Forfædre, viste man det siden guddommelig Ære[2].

I dette Afsnit af Tacitus' Skrift[3] findes der mangfoldige, tildels meget hadefulde Udfald mod Iudaierne[4].

Suetonius, der er saa overmaade stræng i sin Dom imod de Kristne, synes heller ikke at være særlig vel stemt imod Iudaierne[5], men han er dog langtfra at fremføre saa svære Beskyldninger imod dem som Tacitus.

Satirikerne fra Slutningen af det første og Begyndelsen af det andet Aarhundrede, saasom P. Papirius Statius, M. Valerius Martialis, D. Junius Juvenalis og Petronius Arbiter, tale undertiden om Iudaierne og som oftest paa en spottende Maade[6]; men ingen af dem synes at nære nogen særdeles Uvillie eller Had til dem. Man tør heraf slutte, at, hvor megen Misstemning der endnu bestandig var tilstede imod Iudaierne i Rom, saa var Uvillien dog her ikke saa udbredt som i Alexandreia.

---

1 Tac. *Hist.* V, 3.

2 Tac. *Hist.* V, 4.

3 Han fortæller her endvidere om deres Skikke og Indretninger (V, 5) om Iudaias Beskaffenhed (V, 6—7) og derpaa om deres senere Skjæbne (V, 8—13).

4 Man mærke Yttringer som: „cetera instituta sinistra foeda pravitate valuere, nam pessimus quisque spretis religionibus patriis tributa et stipes illuc gerebat"; fremdeles: „adversus omnes hostile odium"; endvidere: „projectissima ad libidinem gens" samt „Judæorum mos absurdus sordidusque" (*Hist.* V, 5); „despectissima pars servientium" og „tæterrim a gens" (V, 8).

5 Se navnlig Sueton., *Tiber.* c. 36. De omtales ogsaa *Cæsar.* c. 84; *Aug.* c. 76, *Claud.* c. 25; *Vitell.* c. 15; *Vespas.* c. 8; slgn. *Domit.* c. 2 og c. 12.

6 Satirikernes Bemærkninger om Iudaierne findes III: *Israels Historie* § 11 samt Forfatterens *Assyrien* S. 147.

Omtale hos Forfattere efter Antoninernes Tid.

Endnu efterat Iudaierfolket var forsvundet af Folkenes Række og de tiloversblevne Resters Rejsningsforsøg vare blevne kuede, finde vi Iudaierne oftere omtalte, og det saavel af Historikere som af andre Forfattere.

Iblandt de første kunne vi nævne Arrian, der i sin tiende Bog, der handler om Syriens Historie, oftere omtaler Begivenheder fra Iudaiernes Historie, fremdeles Porphyrios fra Tyros[1], den bekjendte neo-platoniske Philosoph, der ogsaa var historisk Forfatter og blandt Andet har skrevet et yderst paalideligt Skrift[2] om Aigypten og Syriens Historie efter Alexandros, hvor ogsaa Iudaiernes Historie berøres[3], samt *Dion Kassios*, hos hvem der foruden en Skildring af Jerusalems Indtagelse ved Pompeius, læses endel Bemærkninger om Oprindelsen til et af Iudaierne anvendt Tidsmaal, nemlig Ugen paa de syv Dage[4].

Andre Forfattere indskrænke sig til at meddele forskjellige Gisninger om Iudaiernes Oprindelse. Af saadanne Formodninger ere flere bevarede os, som ved deres grundløse Beskaffenhed synes at vidne om, at den i tidligere Tid ikke lidet udbredte Kjendskab til Israeliternes Herkomst ved en i fordums Dage foregaaet Udvandring af Aigypten var gaaet i Glemme ikke saa meget lang Tid efterat Folket var forsvundet fra Verdenshistorien. Klaudios Iulios, en phoinikisk Historieskriver, der maaske tilhører en ældre Tid[5], antager Iudaierne for Efterkommere af *Sparten Udaios*[6]. Diogenes fra Laerte[7], den bekjendte philosophiske Skribent fra Begyndelsen af det tredie Aarhundrede f. Kr., udtaler den

---

[1] Om Porphyrios fra *Tyros*, se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 688 ff.

[2] Niebuhr (*Kleine Schriften* S. 221) kalder hans Skrift: *eine unvergleichbare Urkunde.*

[3] Euseb., *Chron.* (vers. arm.) I, 40, 18 p. 191 ed. Mai p. 166, ed. Aucher. Müller, l. c. 712, se III: *Israels Historie* § 11.

[4] Se Dio Cass., *Hist. Rom.* XXXVII, 17—19.

[5] Om Klaudios Iulios eller Iolaos se ovenfor S. 65 og Müller, *Fragm. Hist. Gr.* IV, S. 362—364.

[6] Steph. Byz., *De urbibus et populis* under Ordet *Iudaia* (Müller, l. c.).

[7] Diog. Laert., *Procæm.* p. 6 (I, § 9). Noget Lignende meddeles, som vi have sét (ovenfor S. 167) af Plinius, *Hist. Nat.* XXX, 2.

Formodning, at Iudaierne *nedstamme fra Magerne.* Hos Pausanias endelig findes nogle højst forvirrede Efterretninger. Han taler nemlig om en *hebraisk Sibylla*[1] og om *Seilenernes Gravminder* i Hebraiernes Land[2]. Hvad han mener hermed, er os umuligt at bestemme. Den eneste paalidelige Efterretning, han meddeler, er, at et Oprør af Hebraierne kuedes af Hadrian[3].

Hos Kirkefædre og andre kristelige Forfattere skildres der ikke sjælden Begivenheder af Israeliternes gamle Historie, men disse Forfatteres Vidnesbyrd have ikke videre Værd for os, da ingen af dem har foretaget selvstændige Undersøgelser[4] eller benyttet nogen af de mange Samlinger af historiske Aktstykker o. desl., som endnu i deres Tid maa have været tilstede rundt om i Østerlandene[5]. Dog *afskreve* enkelte af dem, navnlig Klemens fra Alexandreia og Eusebios fra Kaisareia, af og til Afsnit af Forfattere, som de antog var af Vigtighed for den iudaiske Historie, hvorfor deres Skrifter ikke ere uden Betydning for Israels Historie. Uheldigvis ere dog de fleste Stykker, som de meddele, *af saare ringe Værd*, da de i Reglen kun søgte deres Efterretninger hos temmelig sildige Forfattere eller i det Højeste i *Udtog* — som oftest *forvanskede Udtog* — af ældre Forfattere. Vare de Skrifter, hvoraf de kirkelige Forfattere øste, ikke gaaede tabte, vilde deres Skrifter som Kildeskrifter til Israels Historie naturligvis være uden al Værdi for os.

§ 10. Tilbageblik paa de græske og romerske Efterretninger om Israeliternes gamle Historie.

Der staar endnu tilbage for os — efter fra de her opregnede Efterretninger hos græske og latinske Forfattere at have udskilt Alt, hvad der maatte vise sig at stamme fra Israeliternes egen Overlevering, — at give en *kort Udsigt over det historiske Udbytte* af disse Klassikernes Vidnesbyrd om det israelitiske Folks og dets

---

[1] Pausan., *Perieg.* VI, 24 (p. 515).

[2] Pausan., *Perieg.* X, 12 (p. 828).

[3] Pausan., *Perieg.* I, 5 (p. 14).

[4] De indskrænkede sig i Reglen, forsaavidt som de behandlede Israels Historie, til at omskrive Biblens Ord.

[5] Se ovenfor S. 65, slgn. S. 142.

Oldtids Skjæbne. Vi maa da allerførst gjøre opmærksom paa, at de Meddelelser, der gives os af de her opregnede Forfattere, tilhøre fire Tidsrum, som vi her ville nævne i *omvendt Orden*, modsat Tidsfølgen:

1⁰. *Det romerske Tidsrum*, i hvilket Iudaierne vare afhængige af Romerne, altsaa Tiden fra Pompeius' Tog til Iudaia Aar 63 f. Kr. indtil Jerusalems Ødelæggelse Aar 70 efter Kr.

2⁰. *Selvstændighedens Tidsrum* eller det *nationale Tidsrum*, i hvilket Folket levede i Kanaan, altid i Besiddelse af en vis Selvstændighed, snart endog ganske uafhængige, snart dog afhængige af asiatiske Folk, men kun ganske forbigaaende af ikke-asiatiske Folk, indtil Begyndelsen af Afhængigheden af Romerne.

3⁰. *Det aigyptiske Tidsrum*, i hvilket Israels Børn levede i Aigypten, indtil de tilsidst forlod Landet og begav sig paa Vandring til Kanaans Land.

4⁰. *De gamle Sagns Tidsrum*, Israeliternes Stammefædres Tider, i hvilke de levede i Asien.

Hvad angaar det *sidstnævnte af disse Tidsrum*, der omfatter de *alderældste Tider*, Israeliternes *forhistoriske* Skjæbne, da have vi vel *endel Efterretninger*, navnlig hos Alexandros Pylyhistor og hans Hjemmelsmænd samt hos Pompeius Trogus, men de kunne *aldeles ikke betragtes som virkelige historiske Kildeskrifter.* Ved en nøjere Prøvelse vil det nemlig snart vise sig, at de enten *gaa tilbage til den israelitiske Overlevering* i Biblen eller ogsaa indeholde *aabenbart værdiløse vilkaarlige Tilsætninger* til denne. Om det israelitiske Folks Sagntidsrum kunne vi altsaa ingen Underretning faa af ikke-israelitiske Kilder, hvad der jo ogsaa i og for sig er aldeles naturligt. Der er altsaa *kun tre Tidsrum af Israeliternes Historie* tilbage, om hvilke vi kunne vente at finde Underretning hos gamle Forfattere, nemlig det romerske, det nationale og det aigyptiske Tidsrum.

Om Israeliternes Historie efter Pompeius.

Hvad angaar det *førstnævnte* af disse Tidsrum, det *romerske* Tidsrum, som indbefatter Israeliterfolkets sidste Tider før deres Stats Tilintetgjørelse og Folkets Adsplittelse, er det klart, at,

da vi i det Hele have ret sammenhængende Forestillinger saavel om Romerstaten som om de til denne — løsere eller fastere — knyttede Landskabers Historie, i det Mindste i almindelige Omrids, saa kan Iudaia i denne Henseende ikke danne nogen Undtagelse, og det saa meget desto mindre, som den fremtrædende Rolle, Landet kom til at spille ved sit Fald, drog Alles Øjne hen paa det. Der vil altsaa ingen Grund være til at tvivle om, at de af de klassiske Forfattere efterladte Vidnesbyrd maa være tilstrækkelige til at lære os i det Mindste de *vigtigste* af de iblandt Iudaierfolket i dette Tidsrum forefaldne historiske Begivenheder at kjende[1].

Om Israeliternes Historie i Tiden imellem Moses og Pompeius.

Til Israeliternes Historie i det *andet eller mellemste Tidsrum*, det *nationale* Tidsrum, flyde Kilderne kun sparsomt, hvad der jo ogsaa er indlysende paa Grund af den svage Berøring, hvori Iudaierne i dette Tidsrum kom med de klassiske Folk. Imidlertid er det dog klart, at der i denne Henseende vil være stor *Forskjel paa de forskjellige Tidsafsnit*, hvoraf dette lange Tidsrum bestaar. Vi maa derfor betragte hvert af disse Afsnit særskilt. Som naturlige Mærkepunkter imellem disse Tidsafsnit kunne vi nævne *Antiokhos Epiphanes*, *Alexandros* og *Kyros*. Der bliver altsaa fire saadanne Afsnit. Hvad det *sidste* af disse fire Tidsafsnit angaar, da vil det af den temmelig fremtrædende Rolle, som Iudaia dengang spillede, være indlysende, at der hos klassiske Forfattere maa kunne findes endel Oplysninger om Landets Skjæbne[2], hvorimod Meddelelserne naturligvis maa være ulige sparsommere i det *næstsidste Tidsafsnit*, hvori Iudaia ingen videre Rolle spillede. Hvad det *tredie-sidste* (*næst-første*) *Tidsafsnit*, Persertiden, angaar, vil man forgjæves søge nogen nøjere Oplysning om Israeliternes Skjæbne i dette Tidsrum, og man maa lade sig nøje med den almindelige Forestilling, at Iudaia i denne Tid var Del af Perserriget[3]. Hvad endelig det *første Tidsafsnit*, Tiden fra Moses til

---

[1] Se III: *Israels Historie* § 11.

[2] Disse Oplysninger ville findes samlede III: *Israels Historie* § 11.

[3] Se III: *Israels Historie* § 10.

Kyros[1] angaar, da give *vesterlandske Kilder os ingen Oplysning*, men til Gjengjæld besidde vi et Par enkelte Meddelelser hos græskskrivende Forfattere, som gaa tilbage til meget paalidelige Kildeskrifter, idet de nemlig uden Tvivl oprindeligt stamme fra Rigs-Aarbøger eller andre lignende Skrifter. Men de ere saa spredte og usammenhængende, at de alene for sig ikke ere istand til at give os noget Billede af Israeliternes Skjæbne i dette lange Tidsrum. Thi hvad nytter det os vel at vide, at der samtidig med Hiram i Tyros, i det tiende Aarhundrede f. Kr., i Jerusalem herskede en Konge ved Navn Salomo, der udmærkede sig ved sin Kløgt og Snildhed?[2] Eller, at Babyloniernes Konge Nabu-kudur-uzur tre til fire Aarhundreder senere bortførte endel Israeliter med andre syriske Folk til Babylonien?[3] Er det vel muligt at samle disse to spredte Efterretninger til et virkeligt Billede af Israeliternes Skjæbne i det Tidsrum, til hvilket disse Begivenheder henhøre?

Om Israeliternes Historie før Indvandringen i Kanaan.

Vende vi os endelig til det *sidstnævnte af de tre Tidsrum*, der indbefatter de ældste historiske Tider eller Israels Historie før Indvandringen i Kanaan, da vil man snart finde, at det kun er *et enkelt Afsnit* af dette Tidsrum, hvorom de Gamle meddele os Oplysninger, nemlig *Slutningsafsnittet*, eller, med andre Ord, de klassiske Efterretninger om dette Tidsrum angaa de Begivenheder, der danner Overgangen til det andet Tidsrum — *Israeliternes Udvandring af Aigypten.*

De Forfattere, der omtale denne Begivenhed eller denne Samling af Begivenheder, ere ikke ganske faa. Som vi ovenfor have sét, finde vi saaledes Meddelelser derom hos Hekataios[4] fra

---

[1] Dette Tidsafsnit behandles i III: *Israels Historie* § 4—10.

[2] Jos., *C. Ap.* I, 17 og 18; *Arch. Jud.* XIII, 5, 3 se III: *Israels Historie.*

[3] Jos., *Arch. Jud.* X, 11, 1 og *C. Ap.* I, 19; se forøvrigt nedenfor sammesteds.

[4] Se ovenfor S. 134—135.

Abdera, Poseidonios fra Rhodos[1], Lysimakhos[2], Khairemon[3], den ubekjendte Forfatter til Iosepos' andet manethoiske Udtog[4], Pompeius Trogus[5], Diodor[6], Strabon[7], Plutarkh[8], Tacitus[9] o. fl.

Sammenligne vi nu disse Efterretninger med hinanden indbyrdes, vil man snart finde, at neppe to af dem kunne siges at stemme fuldstændigt overens. Den Konge, under hvem Udtoget skulde være foregaaet, kaldes f. Ex. snart *Amenophis*[10] og snart *Bokkhoris*[11] — to aldeles forskjellige Navne; og de aigyptiske Navne, der tillægges Moses, ere ligesaa forskjellige: Osarsiph[12] og Tisithes[13]. Som Anledning til Forjagelsen angives snart et Drømmesyn[14], snart Manglen af et saadant[15], snart Pest[16], snart Misvækst[17] o. s. v. I Talangivelser o. desl. herske ligeledes store Uoverensstemmelser[18]. Kort sagt, det synes ved første Øjekast umuligt at samle disse Angivelser til et Totalbillede.

Ved en *nøjere Prøvelse* vil man dog snart opdage, at *Uover-*

---

[1] Se ovenfor S. 159.
[2] Se ovenfor S. 143.
[3] Se ovenfor S. 143.
[4] Se ovenfor S. 60 ff. og S. 144.
[5] Se ovenfor S. 164—65.
[6] Se ovenfor S. 165.
[7] Se ovenfor S. 166—167.
[8] Se ovenfor S. 167—168.
[9] Se ovenfor S. 168—169.
[10] Jos., *C. Ap.* I, 32 (efter Khairemon) samt Jos., *C. Ap.* I, 26.
[11] Jos., *C. Ap.* I, 34 (efter Lysimakhos), Tac., *Hist.* V, 3.
[12] Hos Khairemon, Jos., *C. Ap.* I, 32.
[13] Jos., *C. Ap.* I, 26.
[14] Saaledes hos Khairemon, l. c.
[15] Saaledes i Stykket Jos., *C. Ap.* I, 26 efter et manethoisk Udtog.
[16] Justin., *Hist.* XXXVI, 2, 12: Aegyptii cum scabiem et vitiliginem paterentur ne pestis ad plures serperet; Hekataios (Diodor, *Bibl. Hist.* XL, 3: λοιμικῆς περιστάσεως γενομένης); Tacitus, *Hist.* V, 3: orta per Aegyptum tabe quæ corpora foedaret; Poseidonios (Diod., *Bibl. Hist.* XXXIV, 1): τοὺς ἀλφοὺς ἢ λέπρας ἔχοντας.
[17] Saaledes hos Lysimakhos Jos., *C. Ap.* I, 34 efter et manethoisk Udtog: ἀκαρπία.
[18] Se ovenfor S. 143—144, slgn. Jos., *C. Ap.* I, 26 og 32.

ensstemmelserne kun angaa uvæsenlige Ting, og at alle Meddelelser uden stor Vanskelighed kunne forenes indbyrdes.

For det Første maa det ikke oversés, at *Alle ere enige om*, at Israeliterne nedstamme fra Folk, der i fordums Dage vare *uddragne af Aigypten*, og *dernæst* er det ligesaa almindeligt antaget af dem alle, at der før deres Udvandring var forefalden *mindre lykkelige Begivenheder i Aigypten.* Hvad de to Kongenavne angaar, da maa vi minde om, at flere Konger, foruden deres egenlige Navn, paa Grund af særegne Omstændigheder antog et nyt Navn, hvorhos de alle ved deres Thronbestigelse antog et officielt Fornavn[1]. Det var jo saaledes muligt, at *Amenophis* var en Omskrivning af Kongens ene Navn, *Bokkhoris* af det andet. Hvad endelig Moses' to aigyptiske Navne angaar, da var det muligt, at det ene Navn var et Tilnavn, thi Anvendelsen af saadanne var ikke usædvanlig i det gamle Aigypten[2].

Med andre Ord: Alle Meddelelser, der ere efterladte os af de Gamle om Israeliternes Herkomst, ere enige om, at dette Folks Forfædre ere *udvandrede af Aigypten i fordums Dage under Anførsel af en vis Moses*, efterat Aigypten kort forud var bleven hjemsøgt af visse Ulykker. *Kongen*, under hvis Regjering disse Begivenheder foregik, havde efter al Sandsynlighed *to Navne*, hvoraf det ene maa have havt *nogen Lighed* med *Amenophis*, det andet med *Bokkhoris.* Tør man fæste nogen Lid til det forøvrigt lidet paalidelige Udtog af Manetho, som Iosepos anfører, og hvori han fortæller om *Amenophis*, saa maatte Begivenheden være foregaaet, efter at Rasønnerne havde begyndt at herske i Aigypten, og navnlig under den længe regjerende Rameses', d. e. Rameses II.'s, Efterfølger, eller med andre Ord under *Ba-n-ra Mer-n-ptah*[3].

Vi skulle her ikke indlade os paa Opregninger af de aigyptiske os bekjendte Kongenavne eller lignende Undersøgelser, da

---

[1] Den Skik, at Kongen antog et officielt Fornavn, naar op til det sjette Dynastis Tid.

[2] Lauth, *Zeitschrift d. deutschen morgenl. Gesellschaft* XXI S. 139—148 (1871).

[3] Se nedenfor Kap. III, § 4.

vi nedenfor skulle give en Udsigt over Aigyptens Historie. Vi skulle her kun bemærke, at under den længe regjerende Kong Rameses' (d. e. Rameses II.'s) Efterfølger, der bar Navnene *Ba-n-ra* eller *Bara Mer-n-ptah* (Meneptha), hjemsøgtes Aigypten af flere Ulykker, imedens det tillige af forskjellige Aktstykker, vi nedenfor skulle meddele, utvivlsomt fremgaar, at denne Konge, ligesom sin Forgænger Rameses II., paalagde Israeliterne strængt Arbejde. Derimod kjende vi Intet til lignende Forhold under andre aigyptiske Konger, ligesom man ogsaa forgjæves vil søge en anden aigyptisk Konge, hvis Navne kunne tænkes at have afgivet Udgangspunktet for Navnene *Amenophis* og *Bokkhoris*.

Den hele Betragtningsmaade, der gaar igjennem disse Stykker, hvori der fortælles om Israeliternes Udtog af Aigypten, er ganske aigyptisk og afgiver følgelig et fuldstændigt Vidnesbyrd om Meddelelsernes *aigyptiske Oprindelse*. Begivenhederne ere i disse Stykker opfattede ganske saaledes, som man kunde vente, at de have været opfattede i Aigypternes Aarbøgerog Nationalhistorier; thi disse kunne umuligt have forbigaaet saa vigtige Tildragelser i Tavshed. Denne Betragtningsmaade er saa gjennemgaaende og saa afvigende fra den israelitiske Overlevering, at der ikke kan være nogensomhelst Grund til Mistanke om, at disse Fortællinger om Israeliternes Forfædres Udvandring fra Aigypten skulde være en i senere Tid skét Omplantelse i aigyptisk Jordbund af den israelitiske Overlevering om deres Forfædres Udgang af Pharaonernes Land. Men paa den anden Side er det ligesaa ubestrideligt, at *Enkelthederne* i disse Meddelelser ere blevne meget forvanskede, saaledes at man ikke tør tage Alt, hvad der meddeles os fra disse Kilder, for virkelig Historie, ligesom man heller ikke kan paastaa, at *alle* de ved denne Tid foregaaede *for Aigypten lidet lykkelige Begivenheder* skulle være berørte i disse Brudstykker.

TREDIE KAPITEL.

Kort Omrids af Syriens Nabolandes Historie.

---

§ 1. Udsigt over de geographiske Forhold i Syriens asiatiske Nabolande.

I det syvende Aarhundrede f. Kr., fra hvilket Tidsrum, som vi have sét, de fleste fra Asien stammende Aktstykker henhøre, fandtes der i det vestlige Asien følgende vigtige Riger, som besade store Hjælpekilder og kunde stille talrige Hære i Marken:

lu = ud - di[1], לוד[2], Lydien, hvis Konger bestandig udvidede deres Magt over større og større Strækninger af Lilleasien indtil Kroisos styrtedes af Kyros;

ur - ar - di[3] eller *u - ra = ar - da*[4], אררט, Ararat, af Perserne kaldet *Armina* og *Armaniya*[5], Hellenernes *Armenia*, der indbefattede de vestlige Dele af de Lande, man i vore Dage plejer at kalde Armenien;

ma = an - na[6], *man - na*[7] eller

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions*, III, pl. 19 l. 5; pl. 30 l. 89.

[2] Det er meget tvivlsomt, om לוד i *Gen.* 10, 22 er Lydien; לוד i *Gen.* 10, 13; *Esaias* 66, 19; *Ezek.* 27, 10 og 30, 5 tilhører Afrika.

[3] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 52 l. 37 ff.

[4] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 7 l. 24; pl. 8 l. 48.

[5] Dette Ord gjengives i den babylonske Del af Tresprogsindskrifterne ved *Urasta*, d. e. *Urarda*.

[6] Rawlinson, *Inscriptions*, II, pl. 52 l. 10—11.

[7] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 36 l. 15.

mu : *un* - *na*[1] eller *ma* - *na*[2] מני, Minni[3], indbefatter de østlige Dele af Armenien og maa søges imellem de store Søer, Van og Urumiah;

ma-da[4], מדי, Medien, der indbefatter det nordlige Iran;

e - *lam* - *ti*, som oftest med Monogram *i-lam-ma*[5], עילם[6], Elam, det sydvestlige Iran;

akkad[7], אכד, eller *kal* - *du*[8], Kaldaia, det sydvestlige Mesopotamien med Hovedstaden Babylon[9];

assur eller *a-sur*[10], Assyrien, אשור, der indbefattede en Del af det nordlige Mesopotamien, nemlig Landene paa begge Sider af Tigris, omtrent fra Sammenløbet af den vestlige og østlige Hovedarm indtil den nedre Zabs Udløb i Tigris.

Med Undtagelse af det mediske Rige, der først kan være

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 35 Nr. I. l. 8.

[2] Denne Form findes f. Ex. i Indskrifterne ved Van, f. Ex. Schulz Nr. IV. l. 47 og l. 60 (*Nouveau Journal Asiatique* IX).

[3] *Jerem.* 51, 27.

[4] Ordet omtales fra Tiglath Pilesars Tid meget hyppigt i de assyriske Indskrifter men altid som Navn paa et *Land*, ikke paa et *Rige*.

[5] Den sidste Form forekommer fra Sargons Tid særdeles hyppigt i assyriske Indskrifter, den første Skrivemaade anvendes sjældnere. Man finder den f. Ex. Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 13 l. 11 og med ubetydelige Variationer l. c. I, pl. 34 l. 38 og pl. 36 l. 12.

[6] F. Ex. *Gen.* 14, 1 ff.; Elam bruges hos Propheterne ofte til at betegne Persien.

[7] F. Ex. Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 34 l. 38; III, pl. 12 l. 6.

[8] At Akkad svarer til Riget Babylon, fremgaar f. Ex. af en Sammenligning af de Indskrifter, der omtale den af Assur-bani-pal i Babylon indsatte Statholder: han kaldes nemlig i disse snart: *Præfekt af Akkad* og snart: *Præfekt af Babylon*.

[9] Det assyriske Ord for Babylon forekommer aldrig med Præfixet .

[10] Den første Skrivemaade forekommer utallige Gange. den sidste findes navnlig i Tiglath Pilesars I.'s Indskrifter.

opstaaet imod Slutningen af Aarhundredet og ikke tidligere havde været nogen politisk Enhed[1], havde de andre Riger *alle en høj Ælde*, men det var meget langt fra, at de til alle Tider havde været lige mægtige. De havde *tidligere alle været mindre Riger*, omgivne af andre Smaariger, hvoraf enkelte stundom i længere Tid havde udøvet et vist Herredømme over dem; men i Tidens Løb vare deres Naboriger komne i Forfald og vare tilsidst enten ganske forsvundne eller blevne forvandlede til Vasalstater med meget begrændset Selvstændighed, saaledes at der omtrent fra Aar 700 f. Kr. egenlig ikke fandtes andre selvstændige Riger i Vest-Asien end de ovenfor nævnte større Lande, og selv flere af disse maatte stundom bøje sig for mægtigere Naboer.

Til de Riger, der i ældre Tid fandtes i *Lilleasien* og *Armenien*, ligesom ogsaa til Smaarigerne i Iran have vi kun yderst ringe Kjendskab og skulle derfor ikke indlade os paa Undersøgelser om disse Lande[2]; kun ved Mesopotamien skulle vi dvæle et Par Øjeblikke: vi maa saaledes omtale, at der i det *ottende Aarhundrede* f. Kr., foruden de to allerede nævnte Riger, *Assyrien* og *Babylonien*, endnu fandtes følgende Kongeriger[3], hvoraf de fleste i det syvende Aarhundrede lidt efter lidt af Assyrerne bleve berøvede deres egne Konger og bleve omdannede til Provinser:

bet-jakin[4], det af Jakin stiftede Rige[5] (?),

---

[1] Medien var tidligere delt i en Mængde Smaastater af ringe Udstrækning. Sargon modtog saaledes omtrent i Aaret 714 f. Kr. Hyldning af 45 mediske Fyrster paa engang; se G. Smith i *Zeitschrift für ägyptische Sprache* VII, S. 99 (Juli 1869).

[2] Angaaende Armenien og Lilleasien henvises til Forfatterens *Assyrien* § 45 S. 485–506.

[3] I ældre Tider var der endnu flere Riger; saaledes omtales en Konge i *Agana*, der laa nær ved Sipara. Der haves nemlig af en Kong Sargon i Agana en Autobiographi, der vel er opdigtet i senere Tider. Den læses Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 4 Nr. VII.

[4] Dette Rige omtales ofte fra Tiglath Pilesars II.'s Dage, navnlig af Sargon og Senakherib. Man finder Ordet f. Ex. Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 13 l. 12. Skrivemaaden varierer oftere.

[5] Muligvis betyder dog Ordet „Samfundet af בני יקן Jakins Børn“.

der indbefattede Mesopotamiens Søkyst ved den persiske Havbugt eller en Del deraf[1];

bet-amuk-ka-ni[2], Bet-Amukkani, et lille Rige, sandsynligvis Nord for Bet-Jakin;

bet-si-la-a-ni[3], uden Tvivl et i Nærheden af de foregaaende liggende lille Landskab;

bet-sa-'-al-li[4], Bet-Saal formodenlig et til de foregaaende grændsende mindre Landskab;

bet-dak-ku-ri[5], Bet-Dakkur, der synes at have ligget ikke meget langt fra Babylon[6], muligvis i Omegnen af det nuværende Bagdad;

bet-a-di-ni[7], Bet-Eden, בית־עדן, Edens Børns Land, eller det af בני־עדן[8] beboede Land, et Syd for Khaboras-Floden indtil henimod Babylon liggende Landskab, ved Midten af det niende Aarhundrede f. Kr. et ikke uvigtigt Rige;

---

[1] I flere Aktstykker kaldes Indbyggerne af dette Land *Mændene paa Kysten af Havet*, se f. Ex Assur-bani-pal's Proklamation af Aar 650 paa Tavlen *K. 312*; se G. Smith, *The History of Assurbanipal* S. 189 ff.

[2] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 67 l. 25 og I, pl. 41 l. 34 hvor det kaldes *bet-a-muk-ka-na*. Det omtales ogsaa paa Tavle *K. 4515* som styret af en assyrisk Statholder, G. Smith, *Assurbanipal* S. 202.

[3] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 67 l. 20, l. 23 og l. 25 samt I, pl. 41 l. 35, hvor det kaldes *bet-sil-la-na*; slgn. ogsaa II, pl. 67 l. 15.

[4] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 67 l. 25 og I, pl. 41 l. 35, hvor Navnet skrives *bet-saza-la*; slgn. ogsaa II, pl. 67 l. 19.

[5] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 45 col. II. l. 42; Botta, *Monuments* III, pl. 16 l. 83; IV, pl. 145 l. 9; slgn. II, pl. 67 l. 26. Det omtales i Assur-bani-pal's Tid som styret af en assyrisk Statholder.

[6] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 45 col. II. l. 42.

[7] Rawlinson, *Inscriptions* I. pl. 19 l. 82 og oftere; Layard, *Inscriptions* pl. 88 l. 33 ff. Den berømteste Konge over Edens Børn, Akhuna eller Akhun (Ahuna eller Ahun), kaldes i de assyriske Indskrifter *ikke*: „*Konge af Bet Adini*", men: *Akhuna, Søn af Adina.*

[8] *Edens Børn* omtales *Esaias* 37, 12 og 2 *Kong.* 19, 12.

nam-ri[1], Namri, נמרי[2], Landskabet ved den nedre Zab og ved Tornadotos, Assyrernes *Turnat*[3];

za-mu-a[4], Bjerglandskabet Nordost for Namri, Øst for Assyrien, indtil henimod Van-Søen; det bestod i det Mindste indtil hen i det niende Aarhundrede f. Kr. af flere Riger[5];

na-i-ri[6] eller *na-'-ri*[7], Nairi, נהרי, maaske det Landskab, Israeliterne *oprindeligt* mente ved נהרים[8], og Aigypterne ved deres *na-ha-ri-na*[9], Bjerglandskabet Vest for Assyrien i de Egne af Tauros-Kjeden, som Assyriologerne pleje at kalde *Mons Masius.* Flere Strækninger Nord og Øst for Tigris, ja endog enkelte Bjerglandskaber Vest for Euphrat regnedes stundom til Landet *Nairi*[10]. I Landskabet Nairi fandtes oprindeligt mange Smaariger, men deres Antal tog efterhaanden af[11].

Vi maa endnu bemærke, at der paa Grændsen af Arabien, ligesom i nogle af Marskegnene ved de store Floders Udløb hin-

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 34 l. 38; II, pl. 52; Layard, *Inscriptions* pl. 92 l. 93 o. s. v.

[2] Ordet זִמְרִי i *Jerem.* 25, 25 er uden Tvivl en Fejlskrift for נמרי.

[3] Denne Flod omtales Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 21 l. 54 og pl. 22 l. 83.

[4] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 20 l. 24; pl. 21 l. 46 o. s. v.

[5] De indlemmedes siden synes det, dels i Assyrien, dels i Namri, dels i Minni.

[6] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 12 l. 83 og l. 97 o. s. v.

[7] F. Ex. Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 8 l. 63

[8] Dette Ord betegner nemlig i Reglen *hele Mesopotamien.*

[9] Se Brugsch, *Geographische Inschriften* II, S. 30 (1858).

[10] De armeniske Konger, der herskede i Van og her have efterladt sig Indskrifter, kalde sig „Konger af *Nairi*" og maa altsaa have betragtet Egnene ved Van-Søen som en Del af *Nairi.*

[11] I Tiglath Pilesar I.'s Tid, i det tolvte Aarhundrede f. Kr., omtales en Skok Konger (Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 12 l. 96—97) og kort iforvejen (l. 83): tre og tyve; under Samsi-Bin (?) nævnes der (omtrent Aar 820) nogle og tyve l. c. pl. 33 l. 45—50 og pl. 34 l. 51—63.

sides Riget *Bet-Jakin* og i de nærmeste Dele af Elam, fandtes flere *aramaiske Stammer, hvis Navne oftere meddeles* paa assyriske Mindesmærker, men som forøvrigt ogsaa sammenfattes under Benævnelsen *a-ra-mu*, Aramaier (ארמי)[1].

I det egenlige Arabien fandtes der ligeledes en stor Mængde indbyrdes uafhængige Stammer, hvoraf Assyrien lærer os adskillige at kjende. Foruden disse Stammer omtales der i Assyrernes Indskrifter endvidere *to Riger* i Arabien, nemlig Riget:

a-ra-bi[2], ערב, Arabien, der som oftest beherskedes af Dronninger, og Riget

sa-ba-'[3], שבא, Saba, Sabaiernes Land.

Hvor det første maa søges, er ikke ganske klart; vi ere mest tilbøjelige til at henføre det til Egnen om Mekka og Medina. Aigypterne omtale intet af disse to Riger[4], og have intet Fællesnavn til at betegne Arabien og dets Beboere; til at betegne Arabien benyttedes to Ord, hvoraf det første betegner *Nordarabien* eller *Nordaraberne*, det sidste *Sydaraberne* eller *Sydarabien* nemlig:

shasu (ϣⲟϣ) d. e. de omstrejfende Beduinere, d. e Beboerne af Nord- og Mellemarabien[5], og:

puzunt (eller *puzun*), Sydarabien[6].

I de fleste af Syriens asiatiske Nabolande taledes syro-arabiske eller, som man i Reglen kalder dem, *semitiske* Tungemaal, § 2. Om de sproglige Forhold i Syriens Nabolande.

---

[1] Se f. Ex. Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 37 l. 37 og l. 46; samt II, pl. 67 l. 9 og 10, hvor Ordet skrives *arumu*. Med Determinativ for Land findes det i I, pl. 34 l. 39 og III, pl. 20 l. 33.

[2] Det omtales Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 9 l. 54; pl. 23 l. 98 og oftere se Forfatterens *Assyrien* S. 510.

[3] Botta *Monuments* IV, pl. 75 l. 6 og pl. 145 l. 15 se *Assyrien* S. 511.

[4] I Biblen nævnes som bekjendt *Riget Saba* i Salomos Tid (1 *Kong.* 10, 2); *Riget Arabien* omtales derimod ikke i Biblen.

[5] Brugsch, *Geographische Inschriften* II, S. 13 ff.

[6] Brugsch, l. c S. 15.

nemlig i Syd- og Mellemarabien formodenlig Mundarter af *den sydlige* (arabiske) Gren af den syro-arabiske (semitiske) Sprogæt[1], og i flere Dele af Nordarabien samt i Vestmesopotamien Mundarter af *den nordlige* (aramaiske) Gren af samme[2]. Den mellemste (kanaanitiske) Gren af den syro-arabiske Sprogæt synes kun at have været udbredt i Syrien[3], men om der i *hele* Syrien har været talet Tungemaal af denne Sprogæt, formaa vi ikke at afgjøre. I ethvert Tilfælde nære vi *nogen Tvivl* om, at Nordsyrernes Tungemaal har været et kanaanitisk Sprog[4].

Det aramaiske Sprog, som maa have været talet i Mesopotamien fra ældgamle Tider, blev mindst fra det ottende Aarhundrede anvendt i Skrift, ja blev siden Skriftsprog for *en egen Literatur*, som Araberne endnu fandt levende i Landet, da de besejrede Mesopotamien, og som de benævne *den nabataiske Literatur*[5]. Hverken Araberne eller de gamle Forfattere omtale Tilværelsen af noget andet Sprog i Mesopotamien, hvorfor *man ogsaa indtil for kort Tid siden antog*, *at saavel Assyrer som Babylonier og i det Hele alle Mesopotamiens Beboere i Oldtiden have talet Aramaisk eller aramaiske Mundarter*, og at de Kileindskrifter, man opgravede i Assyrien og Babylonien, maatte være affattede i aramaiske Tungemaal. Tresprogsindskrifterne fra Persepolis viste imidlertid snart, at det assyriske og babylonske Sprog var temmelig *forskjelligt fra de aramaiske Sprog*, om det end utvivlsomt henhørte til den syro-arabiske Sprogæt. Fortsatte Undersøgelser have lært os det assyro-babylonske Sprogs fleste Ejendommeligheder at kjende, ligesom det tillige er blevet godtgjort, at dette Sprog har været talet i største Delen af Mesopotamien, fra *Mons Masius*, ja maaske fra *Mons Niphates*, indtil noget Syd for Babylon[6]; natur-

---

[1] Om den sydlige Gren af den syro-arabiske Sprogæt se Renan, *Histoire des langues sémitiques* Livre IV.

[2] Om den aramaiske Gren se Renan, *Histoire des langues sémitiques* Livre III.

[3] Om den mellemste Gren se Renan, *Histoire des langues sémitiques* Livre II.

[4] Om Nordsyrien se II: *Syriens Historie* § 5 S. 206 ff.

[5] Se ovenfor S. 22 med Anmk. 2.

[6] De Navne paa Personer, Steder og Guddomme, der nævnes som

ligvis *har Sproget ikke været* ganske éns i alle Egne. Det er saaledes aabenbart, at der i Assyrien og Babylonien taledes Landskabsmaal, der indbyrdes var noget forskjellige[1].

Foruden disse to syro-arabiske Sprog, taledes der i ældre Tider i Mesopotamien endnu *et tredie Sprog*, der hverken tilhørte den syro-arabiske eller den ariske Sprogæt. I det Mindste findes der i det sydlige Mesopotamien et ikke ringe Antal Indskrifter, der ere affattede i et saadant ubekjendt Sprog, og disse Indskrifters Antal er saa betydeligt, at man med god Grund kan antage dette Tungemaal for at have været Tale- og Omgangssprog i den Del af Babylon, hvor de findes. De Indskrifter, hvori dette ubekjendte Sprog[2] er anvendt, ere *ældre* end de assyriske og babylonske Indskrifter, hvorfor vi ville foreslaa at kalde dette Mesopotamiens ældste Kulturfolks Sprog *det gamle kaldaiske Sprog*[3].

Foruden disse *tre Tungemaal*, Aramaisk, Assyrisk og Gammel-Kaldaisk taledes der maaske endnu *et fjerde Sprog*[4] i Mesopotamien. Det er nemlig ikke usandsynligt, at der i enkelte Egne af Landet nær Grændserne — navnlig Nord- og Østgrændsen — fandtes Folk, der talede Sprog af den ariske Sprogæt.

Som bekjendt taledes der nemlig ariske Sprog i flere af Meso-

hjemmehørende i Mesopotamiens forskjellige Egne, give os ikke ringe Oplysninger om Sprog, Sæder og andre Ejendommeligheder, som herskede i disse Landsdele.

[1] Flere Ord skrives noget forskjelligt i assyriske og babylonske Indskrifter.

[2] Nogle Ord af dette Sprog og nogle Bemærkninger om det findes hos G. Rawlinson, *Fife Monarchies* I, S. 61 ff. (1871). Ved Undersøgelsen af disse Sproglevninger har Oppert indlagt sig ikke ringe Fortjeneste.

[3] Assyriologerne kalde dette Tungemaal i Reglen et *turansk Sprog*; nogle engelske Assyriologer benævne det Folk, der talede det, *Akkadier*.

[4] De assyriske Konger kalde sig „Herrer over *kiprat arba*", d. e. over de fire Tunger (?). Tænkes her paa *Tungemaal*, maa der vel i Mesopotamien have været *fire Hovedsprog*. Vi kjende tre, nemlig: *Assyrisk* (eller Assyro-Babylonsk), *Aramaisk* og *Gammel-Kaldaisk*; men om det fjerde vide vi Intet. Efter al Sandsynlighed hørte dette fjerde mesopotamiske Sprog — forudsat at den omtalte Fortolkning af *kiprat arba* er rigtig — til den ariske Sprogæt.

potamiens Nabolande, saaledes i en Del af Armenien[1], i de fleste af Lilleasiens Landskaber, og i store Strækninger af Iran[2]. I alle

---

[1] I Nærheden af Mesopotamiens nordvestlige Hjørne synes ariske Stammer at have strakt deres Grene temmelig langt imod Syd, endog ind i Landskabet Kommagene, i hvis Kongehus man finder ariske Navne i Brug. Kommagene regnes stundom med til Syrien; se II: *Syriens Historie* § 5 S. 219—220.

[2] Som bekjendt bestaa Tresprogsindskrifterne i Persien af tre Colonner, hver med sit Sprog. I den første er Sproget arisk, i sidste syro-arabisk (semitisk) nemlig Assyrisk eller Babylonsk, imedens i anden Colonne Sproget tilhører en anden Sprogæt, som man gjerne sammenligner med den finske Sprogæt. I Reglen henfører man Sproget i den første Colonne til *Perserne* og Sproget i anden til *Mederne*. I Virkeligheden kan det ikke nægtes, at alle Personnavne fra Persien, Hellenerne lære os at kjende, *ere rent ariske*, men det Samme *er ogsaa Tilfældet med alle mediske Personnavne*, ikke blot de, som Klassikerne nævne, men alle de, Assyrerne lære os at kjende. Man antager derfor ofte, at *Medien vel har havt en arisk Adel*, men at der ved Siden af det herskende Folk var en *talrig ikke-arisk Almue*, i hvis Sprog den anden Colonne af Tvesprogsindskriften er affattet. Hertil maa vi dog bemærke, at der ikke findes Spor af, at der i Kyros' og hans nærmeste Efterfølgeres Dage har været talrige ikke-ariske Folk i Medien. Man læser rigtignok stundom Beretninger om, at der i det vestligste Medien i Zagros-Bjergene findes skythiske Indskrifter, se *Royal Geographical Society* X, S. 21 (1850); og man sér undertiden omtalt, at der i Armenien findes Indskrifter i samme Sprog og af samme Art som de Indskrifter, man læser i den anden Colonne af Tresprogsindskrifterne (se Mordtmann i *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* XXIV, S. 470; 1870). Men ved nærmere Undersøgelse af disse fra flere Egne af Armenien kommende Kileindskrifter vil man dog snart finde, at det ingenlunde er afgjort, at de ere affattede i det samme Sprog, der findes i anden Colonne af Tresprogsindskrifterne, ja ikke engang, at de ere affattede i et skythisk (finsk) Sprog; og man vil altsaa ikke kunne benytte disse Indskrifter til at bevise, at der i Kyros' og hans Efterfølgeres Dage fandtes ikke-ariske (skythiske, turanske eller finske) Folk i Medien. Ligeoverfor disse Spor der lede bort fra Nord-Iran, findes i *Syd-Iran* mange Spor af *Ikke-Arier*. I Susa har man opdaget ikke-ariske Indskrifter, i Belushistan findes endnu den Dag idag et Folk, der taler et ikke-arisk, ikke-syro-arabisk Tungemaal, Brahui-Folket, (se Lassen i *Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* V, S. 337—409; 1844). Erindrer man endvidere, at i ældre Tider fandtes der i det sydlige

disse Lande fandtes der forøvrigt ogsaa ikke-ariske Folk, iblandt dem maaske ogsaa Stammer, der talede Tungemaal, som vare beslægtede med de finske og tyrkiske Sprog.

§ 3. **Vestasiens, navnlig Babyloniens og Assyriens Historie.**

Det vestlige Asien var uden Tvivl ligesom største Delen af den beboede Jord oprindeligt delt i *mange smaa Samfund* eller Smaariger, der i Reglen ikke vare afhængige af hinanden. I Vestasien var der i de fleste Riger tidligt indført en *monarkisk Regjeringsform*, og Konger med en ikke ringe Magt stod i Spidsen for de større eller mindre Samfund, hvori Befolkningen havde sluttet sig sammen.

Imidlertid var der dog flere Egne, hvor Forfatningen var mere patriarkalsk end monarkisk[1]; dette var saaledes navnlig Tilfældet hos vandrende Stammer. I Arabien synes saaledes de fleste Stammer at have havt en patriarkalsk Forfatning og at have været styret af Stammeældste. Dog fandtes der her ogsaa et Par Riger, hvoraf forøvrigt i det Mindste det ene ikke styredes af Konger, men af Dronninger[2]. Imellem de Smaariger eller Smaastater, hvori For-Asien var delt, kom det uden Tvivl fra de ældste Tider af *hyppigt til Kampe*, og navnlig kan det ikke betvivles, at tappre og krigselskende Smaakonger, som bød over flere og mere krigsvante Kæmper end deres Naboer, ofte med deres Krigere overfaldt de svagere tilgrændsende Riger og nødte Befolkningen i disse til at dele Udbyttet af deres Arbejde med sig. Saaledes bleve *enkelte Stater afhængige af andre*, men de paa denne Maade opstaaede Forhold bleve dog sjældent af lang Varighed, *og det var først langt hen i Tiden, at der i Asien fremkom*

Mesopotamien et mægtigt ikke-arisk Folk (de gamle Kaldaier), og at der den Dag idag i Indiens sydligere Del findes flere ikke-ariske Folk — vil man ikke kunne benægte, at Syd-Iran langt snarere maa betragtes som Hjem for Ikke-Arierne end Nord-Iran.

[1] Dette var, synes det, f. Ex. Tilfældet i en Del af Edom, hvor Befolkningen styredes af Stammefyrster, imedens andre Egne eller Dele af Landet beherskedes af en Konge, se II: *Syriens Historie* § 11 S. 277.

[2] Se ovenfor S. 183.

større Riger. I ældre Tider vedligeholdtes Overherredømmet over de undertvungne Riger i Reglen ikke længere end *Grundlæggeren levede*, ja ofte stod de ved Erobringer skabte Riger kun oprejste i faa Aar, idet de faldt sammen før *Stifterens Død*, enten naar hans Lykke begyndte at svigte, eller naar Alder og Skrøbelighed hindrede ham i at være den Første paa Kamppladsen. Derfor førte saadanne Sejre og Erobringer ikke til Stiftelsen af større Riger.

Det kaldaiske Rige.

En Række Undersøgelser, foretagne i senere Tider i de sydlige Dele af Mesopotamien, have vist, at der i dette Land allerede tidligt, før Aar 2500 f. Kr., *fandtes et ikke lidet udviklet Kulturliv*[1]. Det Folk, hos hvem denne gamle Civilisation blomstrede, talede det ovenfor[2] berørte *ikke-ariske og ikke-syro-arabiske Tungemaal*, som vi have kaldet *det gammel-kaldaiske Sprog*, hvorfor vi her ville betegne dette Folk som *det gammel-kaldaiske Folk.* Dets Hovedsæde var Egnen Nord for Basra, omkring de paa Ruiner rige Byer Mugheir, Senkerah, Varka og Nipur[3], der dengang vare blomstrende Stæder; men hvorvidt ogsaa det øvrige Mesopotamien har været beboet af dette Folk, eller af nær beslægtede Folk, eller af ganske andre Folk, derom kunne vi af Mangel paa Aktstykker kun gjøre os Gisninger[4].

---

[1] De vigtigste Mindesmærker fra denne gamle Kulturperiode bestaa af Templer og Grave. I Templerne findes der, saavel paa de soltørrede eller ovnbrændte Teglsten, hvoraf de ere opførte, som paa Hjørnesten o. desl. endel Indskrifter, hvoraf de fleste ere udgivne af Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 1—5.

[2] Se ovenfor S. 185.

[3] Om Ruinerne af disse Byer; se G. Rawlinson, *Fife Monarchies* I, S. 15 ff. (1871).

[4] I Kaleh-Shergat har man i Ruinerne af et Tempel fundet en gammelkaldaisk Indskrift (Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 6), der er indhugget af *Samsi-Bin* (?) maaske den samme Fyrste, som omtales af Tiglath Pilesar I. som Tempelopbygger i Byen Assur, og som efter denne Konges Indskrifter maa have levet i det nittende Aarhundrede f. Kr. Det gammel-kaldaiske Sprog kunde herefter synes at have været det fremherskende Sprog i Assyrien i dette Tidsrum. Imidlertid kan dette Resultat paa den anden Side ikke ansés for fuldstændig sikkert.

Af de Konger, fra hvem de gammel-kaldaiske Indskrifter hidrøre, synes de fleste at have behersket *hele Kaldaia*, og efter al Sandsynlighed have kun faa eller ingen af dem været Underkonger. Da følgelig saa godt som ingen af dem have regjeret samtidigt, og da deres Antal er meget betydeligt, og da vi aabenbart kun kjende et mindre Antal af disse Konger, maa det Tidsrum, i hvilket det gamle Kaldaia blomstrede, og i hvilket disse Indskrifter fremstod, have været *temmelig langt;* de ældste Konger, som disse Indskrifter lære os at kjende, maa følgelig tilhøre en *forholdsvis tidlig Tid.*

En nøjere Undersøgelse af Skrifttegnenes Form og Beskaffenhed, ligesom af de Mindesmærker og Oldtidslevninger, hvori de findes, vil snart godtgjøre, at endel Indskrifter — og følgelig ogsaa de Konger, fra hvem de stamme —, *tilhøre en ældre Tid end andre Indskrifter*, hvis Skrifttegn vise en kjendelig Udvikling. Heraf følger altsaa, at de Konger, som have ladet disse sidste Indskrifter indhugge, tilhøre den senere gammel-kaldaiske Tid.

De ældste Indskrifter, man har opdaget i Kaldaia, tilhøre aabenbart en Konge, hvis Navn man læser *Ur-uk* (?) eller *Ur-kham* (?). Han opførte vældige Bygninger i flere gammel-kaldaiske Byer[3]. Hans Søn og Efterfølger, *Ilgi* (?), opførte ligeledes flere Bygninger eller *fuldendte* i det Mindste de af Faderen paabegyndte

---

Det var jo muligt, at Samsi-Bin (?) var indsat til Konge i Assur af en kaldaisk Konge, og at det af ham i Indskriften benyttede Sprog ikke var Talesprog i Assur; ja i Indskriften (pl. 6) staar der maaske, at *Samsi-Bin* (?) var Søn af en *Ismi-Dagon*, og *Ismi-Dagon* var netop Navn paa en kaldaisk Konge, se nedenfor S. 193.

[1] Om de gammel-kaldaiske Indskrifter der ere udgivne i Facsimile i Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 1—5, se Forfatterens *Assyrien* S. 362 ff.

[2] Om Udviklingen af den gammel-kaldaiske Skrift; slgn. Sir Henry Rawlinsons Bemærkninger i G. Rawlinson, *Herodotus* I, S. 425 ff.; samt G. Rawlinson, *Fife Monarchies* I, S. 63—64 og S. 155—156 (1871).

[3] Denne Konge byggede det store Tempel i Mugheir (Ur), flere Bygninger i Varka og andre Steder o. s. v.; Murstenene ere af ulige Størrelse og oftest soltørrede. Istedetfor Kalk anvendtes Jordbeg. Om Ur-uk (?) slgn. G. Rawlinson, *Fife Monarchies* I, S. 155 ff. (1871).

Bygninger[1]. Disse Konger, der begge have efterladt sig flere kortere Indskrifter[2], tilhøre sandsynligvis Midten af det tredie Aartusinde f. Kr.[3].

Til den ældre Gruppe af Indskrifter høre ogsaa de Indskrifter, der tale om *Kudur-Mabug* og hans Søn *Ardu-Sin*[4]. I den sidstes Indskrifter kaldes *Kudur-Mabug*: „den som har udvidet *Urs* Besiddelser", og i sine egne Indskrifter kalder han sig „Vestens Behersker", men ikke „Konge af Kaldaia" eller „Konge af *Ur*", og hans Fader nævnes heller ikke „Konge af Kaldaia" ell. desl. Man har heraf ikke uden Grund villet slutte, at Kudur-Mabug har været en Konge i Elam, der har besejret Kaldaierne og indsat sin Søn paa Kaldaias Throne, som hans Efterkommere beholdt efter ham.

Denne Formodning synes at bestyrkes fra flere Sider[5]. I de Udtog, Eusebios har bevaret af Berosos, tales der om, at en fremmed Fyrste, der kom Østen fra, — fra *Medien*, som det hedder —, i denne fjerne Tid blev Konge i Kaldaia[6], og i en assyrisk Indskrift fra det syvende Aarhundrede f. Kr. tales der om et elamitisk Krigstog til Kaldaia i det 23de Aarhundrede f. Kr.

Den assyriske Konge Assur-bani-pal, der besteg Rigets Throne i Aaret 668 f. Kr., fortæller nemlig i en af sine historiske Texter, at iblandt det rige Bytte, han forefandt i Hovedstaden i

[1] G. Rawlinson, *Fife Monarchies* I, S. 159 (1871).

[2] De ere udgivne i Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 1. De to Konger omtales stundom i senere Indskrifter.

[3] Se nedenfor S. 193.

[4] De findes Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 2 Nr. III. og pl. 5 Nr. XVI.

[5] I Biblen er der, som bekjendt, Tale om en elamitisk Konge, Kedor Laomer, som i en tidlig Tid var Overherre over Babylonien og foretog Krigstog lige til det sydlige Syrien, se *Gen.* 14, 1 ff.

[6] Om dette *mediske Dynasti* efter Berosos; se Euseb., *Chron.* (vers. arm.) I, 4 (p. 18 Mai, p. 20 Aucher). Da Medien ingen Rolle spillede i dette tidlige Tidsrum, imedens Elam omvendt neppe var synderlig kjendt paa Berosos' Tid og senere, saa er det ikke usandsynligt, at det Dynasti, der i Udtogene af Eusebios kaldes det *mediske Dynasti*, hører hjemme i Elam, og at dette babylonske eller kaldaiske Kongehus er bleven grundet af *Kudur-Mabug*.

Elam, Susan (d. e. Susa), fandtes der ogsaa et i Byen Varka (Erek) hjemmehørende Billede af Gudinden *Nana*, som ikke havde været mindre end 1636 Aar i Elam. Han siger, at dette Billede *imod Gudindens Villie* var forbleven i Elam, hvoraf altsaa følger, at det 1636 Aar før hans sejrrige Indtog i Susa maa være bleven ført bort fra Kaldaia af en elamitisk Erobrer. Stedet, hvis Text er ubeskadiget, lyder i Oversættelse saaledes[1]:

„Nana, som havde været vanhelliget i 1636 Aar og var gaaet at dvæle i Elam — et Sted, der ikke passede for hende —, og som i hine Dage med Guderne, hendes Fædre, havde bestemt mit Navn til Herredømmet over Jorden: hun indgav mig at føre hendes Billede tilbage, (talende) saaledes: „(O!) Assur-bani-pal! Bring mig ud af Elams Land og lad mig komme til *Bet-anna*“! Dette Gudernes Bud og Befaling, som de fra fjerne Tider havde udtalt, igjen de talede til senere Slægter. Hendes Guddoms Hænder jeg .... og den lige Vej .... glad i Hu, hun tog til Bet-anna. Den første Dag i Maaneden Kislev, jeg bragte hende ind i Varka[3] og i *Bet-Hilianna*, som hun attraaede, rejste jeg hende en varig Bolig“.

Den samme Beretning gjentages med nogle smaa Afvigelser paa flere Tavler, hvoraf en giver os Oplysning om, hvem det *var, der havde bortført Billedet til Elam*[4]. Tidsbestemmelsen findes her desuden angivet paa en anden Maade i *Ner* og *Sos*[5], hvorved de anførte Tals Rigtighed i høj Grad bestyrkes.

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 23 l. 9—24; slgn. G. Smith, *The History of Assurbanipal* S. 234.

[2] Nana eller Nanaia omtales i Makkabaiernes Bøger. (2 *Macc.* 1, 13 ff.).

[3] Om Byen Varka se Forfatterens *Assyrien* § 38 S. 360.

[4] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 38 Nr. I. l. 12—16; slgn. G. Smith, *Assurbanipal* S. 250 ff.; Tavlen er mærket *K. 2631*. De andre ere udgivne hos Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 35, Nr. I. og II.; samt pl. 36 Nr. II. (se ovenfor S. 41 Anmk. 3). I et Par Exemplarer staar 1535 for 1636, men det er uden Tvivl en Fejlskrift.

[5] Babylonierne regnede efter *Sar'er* (3600 Aar), *Ner'er* (600 Aar) og *Sos'er* (60 Aar).

ku - dur - na = an - khu = un - di *e - la - mu = u* (עלם)
„Kudur Nankhunda, Elamiteren,

sa (ש) *ni = is* [נשא] *il* (אל) *- i* *rab* (רב) *- i* *la* (לא)
som Dyrkelsen af Guderne de store ikke

. . . .[1] *sa* (ש) *in* *sa - ni - e* (שנא) *di - e - mi*
(agtede, men) som i ond Hovmod

a - na *e - muk* *ra - ma - ni - su* . . . . *a - na*
paa Styrken hans egen (stolede)[2]; paa

is - ri - e - ti *akkad* (אכד) *kat - su*
Templerne (i) Akkad[3] Hænderne sine

id - du = u (ידה) *va* (ו) *u - sal - pi - tu* [לפת] *akkad* (אכד)
han lagde, og han undertrykte Akkad

. . . . *jum* (יום) *- i* *im - lu = u* (מלה)
(og førte Nana bort. Men omsider) bleve Dagene fuldkommede

uk - ki - pa = a (כפה) *dan - nu* (דין) *il* (אל) *- i* *rab - i* (רב)
og brudt blev Magten; thi Guderne, de store,

---

[1] Her mangler et Udsagnsord: *agtede, bekymrede sig om* ell. desl.
[2] Her mangler et Ord, formodenlig: *ittakilu* „han stolede".
[3] Akkad nævnes *Gen.* 10, 10; se ogsaa ovenfor S. 179.

ip - si - ti - e .... *II nir VII sus XV*
af Sagen (sig tog). To Ner, syv Sos og femten

sanat (שׁנת) *an - na - i* *sapliti*(?) *e - la - mi* ...
Aar i Eje af Elamiterne (det blev)".

De følgende Linier af Indskriften[1] ere kun slet bevarede, men af de Ord, som ere levnede, fremgaar det tilstrækkeligt, at Assur-bani-pal her har fortalt, at han efter Gudernes Bud hentede de hellige Billeder fra Elam og førte dem tilbage til deres oprindelige Hjem, og at han tillige efter Gudernes Befaling tugtede Elams Folk, fordi det saalænge havde trodset Gudernes Bud.

Denne Efterretning om *Kudur-Nankhunda's* Indfald i Babylonien 1636 Aar før Assur-bani-pal's Dage, altsaa omtrent i Aaret 2282 f. Kr., er af ikke ringe Værd for Tidsregningen i den gamle mesopotamiske Historie. Rigtignok omtales *Kudur-Nankhunda* ikke i nogen samtidig Indskrift, og vi kjende ikke Navnet paa den kaldaiske Konge, han overvandt, men til Gjengjæld er det at formode, at den ovenfor nævnte *Kudur-Mabug* omtrent tilhører det samme Tidsrum som Kudur-Nankhunda, eller, med andre Ord, Kudur-Mabug maa have levet omtrent ved Aar 2200 f. Kr.

Iblandt de Konger, der, at dømme efter Skrifttegnene i deres Indskrifter, synes at maatte henføres til den senere gammel-kaldaiske Tid, maa vi nævne *Ismi-Dagon*[2], der muligvis ikke er forskjellig fra den Ismi-Dagon, som omtales i den assyriske Konge Tiglath Pilesars Annaler[3]. Er dette Tilfældet, vil hans Regjering være indfalden i det nittende Aarhundrede f. Kr.; men selv om han er forskjellig fra denne Fyrste, saa antage vi det dog for sandsynligt, at de to Konger af Navnet *Ismi-Dagon*[4] — den

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 38 l. 17—18.
[2] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 2 Nr. V, slgn. pl. 5 Nr. XXII.
[3] Se ovenfor S. 188 Anmk. 4.
[4] Den Omstændighed, at Ismi-Dagon, Samsi-Bin's Fader kaldes *patis*

kaldaiske Konge og den Hersker, der af Tiglath Pilesar omtales som Fader til *Samsi-Bin* (?) og som *patis-assur* (Assurs Herre?) — ikke ere meget fjernede fra hinanden i Tid.

Hvorlænge de gamle *Kaldaier* ere forblevne i Besiddelse af Magten i Kaldaia, og hvorledes de have maattet vige for Syro-Araberne, derom kunne vi *kun gjøre os Gisninger*, ligesom vi heller ikke kunne afgjøre noget om, ad hvilken Vej[1] eller til hvilken Tid[2] Mesopotamiens senere Hovedfolk, Syro-Araberne, d. e. Aramaierne, Assyrerne, Babylonierne og de andre med dem nær beslægtede Folk, ere komne ind i Mesopotamien. Vi vide kun, at

---

assur og ikke „Konge af Kaldaia", er ikke noget afgjørende Bevis for Forskjelligheden af de to Konger. Tiglath Pilesars Nationalstolthed maatte jo forbyde ham at omtale en tidligere Hersker over Assyrien som en *fremmed Konge*; han maatte skildre ham som en indfødt Hersker; at *Ismi-Dagon* tillige havde behersket andre Lande, vedkom ikke Assyriens Beboere.

[1] Vi kunne ikke lade uomtalt, at et gammelt Sagn, der findes i den første Mosebog (*Gen.* 10, 8 ff.; slgn. *Mika* 5, 6) lader Grunderen af Babylonien og Assyrien komme *sydfra;* Nimrod kaldes nemlig: *Søn af Kush.* Ved *Kush* tænkte Israeliterne vel nærmest paa Nubien, men paa Grund af deres mangelfulde geographiske Kundskaber antog de uden Tvivl *Kush* for betydeligt større, saa at det indbefattede saavel Sydarabien som andre Egne i det sydlige Asien (slgn. *Gen.* 2, 13, hvor Kush aabenbart tænkes henhørende til Indiens Nabolande). I Sagnet tales der dog ikke om Indvandring af *en Folkestamme*, men om Indvandring af *en ny Herskerslægt*, og vi kunne derfor ikke benytte dette Sagn som Vidnesbyrd om, at syro-arabiske Folk ere indvandrede i Mesopotamien sydfra. Med Hensyn til Herskerslægten maa vi bemærke, at i Berosos' Udtog hos Eusebios, *Chron. Arm.* I, 4 (p. 18 Mai p. 20 Aucher) tales der om en *arabisk Herskerslægt;* den er altsaa kommen fra *samme Side som Nimrod*, saaledes at det med Grund kan antages — synes det os — at det af Nimrod stiftede Kongehus og Berosos' *arabiske* Dynasti ikke ere forskjellige fra hinanden.

[2] Iblandt de gamle kaldaiske Kongenavne findes der tidligt adskillige af syro-arabisk Udseende. Allerede Kudur-Mabug's Søn bærer Navnet *Ardu-sin*, der synes at være et syro-arabisk Navn; Navnet *Ismi-Dagon* ישמע־דגן har ligeledes en ganske syro-arabisk Klang o. s. v. Herefter synes det jo at maatte antages, at den syro-arabiske Indflydelse meget tidligt, endog før 2200 Aar f. Kr., har begyndt at gjøre sig gjældende, selv i det sydlige Mesopotamien.

omtrent ved Aar 1500 f. Kr. optræder det assyrisk-babylonske Sprog som Skriftsprog ved Siden af det gamle kaldaiske Sprog[1], og snart efter forsvinder dette sidste ganske fra Indskrifterne.

Ved Midten af det andet Aarhundrede f. Kr. maatte en Del af Mesopotamien bøje sig for Aigypterne. Allerede Thotmess I., Ahmess' Sønnesøn, var trængt frem til Mesopotamiens Grændse[2], og Thotmess III. gjorde sig til Herre over hele Nordmesopotamien lige til Floden Khaboras[3]. Blandt de Stater, der udredede Tribut til Thotmess III., var ogsaa Landet Assur[4].

Mesopotamiens Historie i det femtende, fjortende og trettende Aarhundrede f. Kr.

Thotmess III. viste næsten hvert Aar sine Hære i Mesopotamien[5], og hans Efterfølgere traadte i denne Henseende i hans Fodspor[6]; dog blev deres Krigstog efterhaanden sjældnere, og under Amonhotep IV. hørte de ganske op, hvad der naturligvis havde til Følge, at Mesopotamien rev sig løs. Seti I. gjorde siden et Indfald i Mesopotamien[7], men han trængte ikke ret langt ind i Landet, og fra hans Tid overskred neppe nogen af de gamle Pharaoner Euphrat med deres Hære.

Et Aktstykke, som vi ovenfor[8] have berørt, giver os Oplysninger om Forholdet imellem Assyrien og Babylonien, i det fjortende og trettende Aarhundrede f. Kr.[9] Forholdet imellem de to

---

[1] Kong Kamurabbi har efterladt sig Indskrifter saavel i det gamle (kaldaiske) Sprog som i det nyere (assyriske eller babylonske) Sprog.

[2] Lepsius, *Denkmäler* III, 12.

[3] Lepsius, *Denkmäler* III, 30—32 og *Auswahl* pl. XII. Udskaarne Stene i Form af Torbister med hans Navn ere opgravede ved Khaboras-Floden, se Layard, *Ninive and Babylon* S. 280 ff.

[4] Lepsius, *Denkmäler* III, 31. Babel (Babylon) nævnes ogsaa i Thotmess III.'s Annaler, men *ikke* iblandt de Steder, han betvang; der tales om „Lapis-Lazuli fra Babel“.

[5] Se Thotmess III.'s *Annaler*, om hvilke vi henvise til § 4.

[6] Se nedenfor § 4.

[7] Se Lepsius, *Denkmäler* III, 129 og 131, hvor flere mesopotamiske Stednavne opregnes, se II: *Syriens Historie* § 2 S. 33 ff.

[8] Se ovenfor S. 46 Anmk. 5.

[9] Rawlinson, *Inscriptiones* II, pl. 65, et Brudstykke findes III pl. 4, Nr. 3, se Forfatterens *Assyrien* S. 369 ff.

Riger, som allerede dengang havde hævet sig til Mesopotamiens to første Magter, var meget afvekslende, snart venskabeligt, snart fjendligt, og de fleste Konger, der sad længere Tid paa Thronen, kom til at føre én, stundom endog flere Krige med Naboriget[1].

Mesopotamiens, navnlig Assyriens, Historie i det tolvte Aarhundrede f. Kr.

Et Uddrag af den assyriske Konge Tiglath Pilesars I's Aarbøger, hvoraf der haves flere Exemplarer, alle indridsede paa brændte Lervalser, fundne under Ruinerne af et Tempel i Kaleh Shergat[2], giver os et ret godt Indblik i Datidens Historie. Man sér, at Mesopotamien var delt imellem mange Smaakonger, hvoraf Ingen i Magt kunde maale sig med Assyrerkongen. Denne var derfor istand til hvert Aar at drage ud med sin Hær for at indsamle Afgifter af sine smaa Nabostater. Naar en Konge nægtede at betale, angreb Assyrerne hans Land, hærgede det, belejrede de faste Pladser, og straffede Indbyggerne strængt, naar de vare blevne Herrer over deres Fæstninger. Mislykkedes Angrebet, kom Assyrerne igjen næste Aar og fortsatte Kampen saalænge, indtil de saa deres Anslag kronede med Held. Mødte der dem ingen Modstand, drog de frem til andre, tidligere ikke betvungne Egne og afnødte dem Tributer og Gaver.

De Landskaber, i hvilke Tiglath Pilesar[3] maatte bestaa sine fleste og haardeste Kampe, vare Egnene omkring *Mons Masius* og de Nord for denne Bjergkjæde liggende Strækninger paa begge

---

[1] Slgn. Forfatterens *Assyrien* S. 369 ff.

[2] Indskriften er udgivet af Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 9 ff. En Oversættelse af Oppert findes i hans *Histoire des Empires de Chaldée et d'Assyrie* i *Annales de Philosophie chrétienne*, cinquième série XI, S. 176—186 og 245—250 (1865). Allerede i Aaret 1857 havde fire Assyriologer, nemlig, foruden Oppert, Rawlinson, Hincks og Talbot, oversat de vigtigste Dele af Indskriften, ganske uafhængigt af hinanden, men væsenligt paa samme Maade. Slgn. Forfatterens *Assyrien* S. 244 med Anmrk. 2.

[3] Om Tiglath Pilesar og hans Krigsforetagender henvise vi til G. Rawlinson, *Five Monarchies* II, S. 62—79 (1871); slgn. ogsaa Forfatterens *Assyrien* § 40 S. 373 ff.

Sider af Tigris[1]. Her kæmpede han med Mosker-, Kommana- og Kommagene-Folkene, der senere træffes længere mod Nord og Vest.[2] En Gang hærgede han Euphratdalens syriske Bred fra Karkemish af i en Strækning af adskillige Mile nedad Floden, men uden at trænge ind i det egenlige Syrien[3], og en anden Gang forfulgte han sine Sejre i nogle nordmesopotamiske Syd for Tigris liggende Bjerglandskaber over paa Euphratdalens venstre Bred og betvang flere Smaastammer i Tauros[4] og atter en anden Gang synes han at have berørt ariske Lande, men at han skulde være trængt ret langt frem i Iran, kan dog med god Grund betvivles[5].

Omtrent i Aaret 1107 f. Kr. blev Tiglath Pilesar overvunden af den babylonske Konge Merodakhhaddon (*Marduk-akh-iddin*) som fratog ham endel Gudebilleder, der 418 Aar efter førtes tilbage til Assyrien fra Babylon af Senakherib efter dennes Sejr over Byens daværende Hersker, Susub[6].

Assyriens Historie i det niende Aarhundrede f. Kr.

I det følgende Aarhundrede synes Assyriens Magt at være bleven svækket og en syrisk Konge kunde fratage Assyriens Konge endel Gudebilleder, som Sejrherren førte med sig til Syrien[7]. I

---

1 Se Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 9 col. 1 l. 62 ff.

2 Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 9 col. I, l. 69 ff. Om Kommagene og dets Beliggenhed o. s. v. se II: *Syriens Historie* § 5 S. 219—220.

3 Rawlinson, *Inscription* I, pl. 13 col. V l. 48—49.

4 Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 12 col. IV l. 43 ff.

5 Man antager undertiden, at han er trængt frem til Ariana. Han betvang nemlig blandt Andet et Landskab *Haria* (Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 11 col. III, l. 36), men dette *Haria* maa uden Tvivl søges nærmere ved Assyrien. Muligvis menes her det *Haria* i Omegnen af Kermanshah, som i Middelalderen besøgtes af den bekjendte israelitiske Rejsende Benjamin af Tudela, se Ritter, *Erdkunde* IX, S. 424 (1840).

6 Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 14 l. 50.

7 Herom gives der ifølge G. Smith (*Zeitschrift für ägypt. Spr.* VI, S. 118; 1868) Underretning i et Aktstykke i London. Muligvis sigtes der til den samme Tids Begivenheder et Sted i Salman-eser II.'s Monolith, Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 8 l. 37—38. Se II: *Syriens Historie* § 3 S. 106.

det tiende Aarhundrede kom Landet dog atter til Kræfter; det paalagde atter Naboerne Tribut, ja en tapper og virksom Konge kunde endog føre sine Hære over Mesopotamiens Grændser.

Assur-nasir-pal eller *Assur-issir-pal* — hvilken af disse to Læsemaader der maa foretrækkes, formaa vi ikke at afgjøre — var Navnet paa den Konge, under hvem Assyriens Blomstring begynder[1]. Han har efterladt mange historiske Indskrifter, der dog kun tale om de ni første af hans fireogtyve Regjeringsaar[2]. Hans Regjeringstid falder i Tidsrummet fra 884 til 860 f. Kr.[3]

Paa et af sine Krigstog fulgte han Floden Khaboras' Løb indtil Euphrat og trængte frem indtil Anah[4]. Senere førte han Krig i det syriske Mesopotamien, og hærgede de ligeoverfor Khaboras Udløb liggende dengang ikke uvigtige Landskaber[5]; han foretog siden ogsaa et Felttog ind i Nordsyrien, hvor han overskred Orontes og Ifrin[6]. Hans haardeste Kampe vare forøvrigt i Bjerglandskabet *Zamua*[7], hvortil han foretog flere Felttog.

I Assur-nasir-pal's *Annaler* forekommer der et Udtryk, som synes at antyde, at der straks i Begyndelsen af hans Regjering *indtraf en Solformørkelse*[8]. Begivenheden antoges for et godt Varsel.

Assur-nasir-pal udmærkede sig ikke blot som *Kriger*, han

---

1 Slgn. om denne Konge G. Rawlinson, *Five Monarchies* II, S. 83—99 (1871).

2 Den vigtigste af hans Indskrifter er udgivet af Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 17—26. Slgn. om denne Indskrift Forfatterens *Assyrien* § 22 S. 244 Anmrk. 4.

3 Om Tidsregningen i dette Tidsrum se nedenfor S. 204 ff.

4 Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 23 col. III, l. 1—16.

5 Se II: *Syriens Historie* § 3 S. 110—114.

6 Se II: *Syriens Historie* § 3 S. 114—118.

7 Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 20 l. 23—pl. 21 l. 85. Om Zamua se ovenfor S. 182.

8 Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 18 l. 44, se Oppert i *Revue Archéol.* nouv. série XVIII, S. 314 (1868). Slgn. nedenfor S. 210 og S. 228.

drog tillige Omsorg for sit Lands Opkomst og sin Hovedstads Forskjønnelse. Han opbyggede i Byen Kalah (Nimrod) et Palads, der paa Grund af sin Beliggenhed i det nordvestlige Hjørne af Byens Akropolis i Reglen kaldes *Nordvestpaladset*. Væggene i Slottets Sale smykkede han med forskjellige Fremstillinger i ophøjet Arbejde og med Indskrifter[1].

Salman-nu-usur[2] שלמנ־אשר

Salman-eser (II)[3] fulgte omtrent i Aaret 860 sin Fader Assur-nasir-pal paa Thronen. Han kæmpede først flere Aar efter hinanden med Edens Børn, hvis Konge *Akhuna* han tilsidst fuldstændigt besejrede[4]. I de samme Aar foretog han ogsaa Felttog til Syrien, hvor *Akhuna* havde flere Forbundsfæller[5]. I Aaret 854 trængte han frem til Orontes, tilføjede Syrerne følelige Nederlag og besejrede et Forbund paa elleve syriske Konger, hvoriblandt Akhab; men desuagtet var han i de følgende Aar endnu bestandig nødt til idelig at foretage nye Tog til Nord- og Mellemsyrien, inden han fik det første Land til at bøje sig. Mellemsyriens Konger bleve vel flere Gange overvundne af ham, navnlig Hazael i Aarene 842 og 839, men helt kuede bleve de ikke; ja i de senere Aar af Salman-esers Regjering synes Assyrerne endog foreløbig at have opgivet Tanken om at betvinge Mellemsyrien[6].

Salman-eser indskrænkede sig dog ikke til blot at bekrige Syrien. I Aarene 853—852 førte han en heldig Krig imod det *sydlige Mesopotamien* og tvang *alle Konger lige til Havet*, blandt

---

[1] Om Assur-nasir-pal's Bygninger o. desl. se G. Rawlinson, *Fife Monarchies* II, S. 91—99 (1871); slgn. Forfatterens *Assyrien* § 40 S. 380.

[2] Om det første Tegn skal læses *salman* eller *salim* (*silim*), kan ikke afgjøres med Sikkerhed. I ethvert Tilfælde er det andet Tegn *ma* phonetisk Complement; maaske er det tredie Tegn *nu* ligeledes phonetisk Complement. Om det phonetiske Complement se ovenfor S. 10.

[3] Om denne Konge se G. Rawlinson, *Fife Monarchies* II, S. 99 ff. (1871). Slgn. Forfatterens *Assyrien* § 40 S. 381—386.

[4] Se Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 7.

[5] Se II: *Syriens Historie* § 3, S. 119—121.

[6] Se II: *Syriens Historie* § 3, S. 121—132.

andet ogsaa Babylons Konge, til at hylde sig som Lehnsherre[1]. Flere Gange foretog han ogsaa Tog til de nordligste Egne af Mesopotamien og Armenien[2]. I et af sine senere Aar (omtrent i Aaret 839) trængte han frem til Tubal[3] og i Aarene 837 og 830 besejrede han Namri og trængte ind i Iran[4]. I sine Indskrifter nævner han en By *Bust*[5] som en af de Stæder, han har berørt. Menes herved Staden *Bust* ved Hilmend, er han trængt langt ind i Iran; men den omtalte By laa maaske meget nærmere ved det egenlige Assyriens Grændser[6].

Saavel Salman-eser som hans Forgænger anvendte *Skrift* i langt videre Omfang end de tidligere *assyriske Konger*, hvad der maaske skyldtes den Omstændighed, at *Skrift* — paa Grund af det store Opsving, som al Slags Handel og Omsætning overalt havde taget, for en Del takket være Phoinikerne —, var begyndt at blive mere anvendt end tidligere, og navnlig saa smaat havde begyndt at spille en Rolle i det daglige Liv[7].

Assur-nasir-pal og Salman-eser strakte, som vi have sét, begge deres Krigstog meget længere end Tiglath Pilesar I. og kom i Berøring med temmeligt fjernt boende Folk. Men iblandt disse var der intet, som paa nogen Maade i Magt kunde maale sig med Assyrien, — selv ikke det Rige, hvis Herskere forhen havde ejet ligesaa vidtstrakte Besiddelser som Assyrien, Pharaonerriget. Dette Land fortærede nemlig dengang sin Kraft i indbyrdes

---

[1] Layard, *Inscriptions* pl. 91 l. 73—85.

[2] Layard, *Inscriptions* pl. 92 l. 92 ff. og pl. 93 l. 126 ff.

[3] Layard, *Inscriptions* pl. 92 l. 104 og pl. 93 l. 110.

[4] Layard, *Inscriptions* pl. 93 l. 110 ff.

[5] Layard, *Inscriptions* pl. 97 l. 186.

[6] I Tiglath Pilesar II.'s Indskrifter omtales en By *Bustus* (Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 67 l. 32), som man med megen Sandsynlighed har sammenstillet med Bost eller Best ved Hilmend. I en af Indskrifterne ved Van (Indskriften no. IV l. 47 hos Schulz) omtales et Bust ved Siden af *Mana* (Minni; se ovenfor S. 178—179), og maa derfor uden Tvivl søges i Nærheden af Søen Urumiah. Det er maaske dette Bost, som Salman-eser indtog.

[7] Se ovenfor S. 16 og S. 17 Anmk. 1.

Tvedragt[1], saa at det ikke vilde kunne maale sig med Assyrien, hvis Konger altsaa kunde haabe maaske engang at blive Herrer over dette af Naturen saa rigt udstyrede Land. Assyrerkongernes Planer gik imidlertid formodenlig endnu videre. Assyrernes geographiske Kundskaber vare nemlig aabenbart ikke indskrænkede til de Lande, hvormed de *selv* vare komne i Forbindelse. Takket være Handelens og Samfærslens store Opsving havde Assyrerne sikkert hørt fortælle om mange Lande, hvormed de aldrig var kommet i *umiddelbar* Berøring. Men naar nu Assyrerkongerne hvert Aar saa deres Magt udvides, saa fremmede Folk at bøje sig for dem, er det da ikke sandsynligt, at de have begyndt at drømme om, at deres Efterkommere — om ikke de selv — vilde kunne bringe det til, at alle disse Lande, eller den hele Verden, hyldede dem? Men disse Drømme skulde ikke gaa i Opfyldelse. Just da Assyrerkongerne troede sig paa den bedste Vej til Verdensherredømmet, skulde de pludselig kastes tilbage og lide en voldsom Standsning paa deres Sejrs Bane.

Ulykken kom fra selve Kongehuset, fra en af Salman-eser's Sønner. Efter hvad der fortælles i Kong *Samsi-Bin(?)'s* Annaler[2] skal nemlig en af disse, *Assur-danin-pal*, have søgt med Vaabenmagt at hæve sig paa Thronen, endnu imedens Faderen levede. En Tidlang gik han aabenbart frem med Held, og vandt en Del af Riget, navnlig de sydligere Dele af det egenlige Assyrien, der formodentlig snart kom i hans Besiddelse. Men den nordlige Del af Assyrien forblev *tro*, synes det, imod Salman-eser og kaarede sig efter hans Død en anden af hans Sønner, *Samsi-*

---

[1] Se nedenfor § 4. Aigypterne synes at have sendt Afsendinge til *Assur-nasir-pal.*

[2] Vort Kjendskab til *Assur-dannin-pal* skyldes udelukkende hans Broder *Samsi-Bin(?)'s* Indskrifter; men da *Samsi-Bin* fældede ham, saa er det klart, at han skildrer hans Færd med meget mørke Farver, og at Begivenhederne ere foregaaede noget anderledes, end de skildres os. Beretningen om Assur-dannin-pal læses Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 33 l. 32–51.

Bin (?), til Konge[1]. Der paafulgte nu en fleraarig Krig imellem Brødrene, under hvilke de fleste undertvungne Folk og Provinser rev sig løs. Tilsidst omtrent i Aaret 824 vandt *Samsi-Bin (?)* Overhaand og fældede Broderen, hvorpaa han straks med Iver begyndte at arbejde paa Rigets Gjenoprettelse og paa Tilbageerobringen af de tabte Provinser. Han kæmpede navnlig i Nord-Mesopotamien *(Nairi)*, som han tilsidst betvang. Under et Tog imod Landet *Namri* kom det til Fjendligheder med Babylon[2].

Assyriens Historie i den første Halvdel af det ottende Aarhundrede.

Bin(?)-nirari (III.)[3] eller, som man uden Tvivl urigtigt har kaldt ham, *Bin(?)-likhus*, der i Aaret 811 fulgte *Samsi-Bin*, traadte i sin Faders Fodspor, og arbejdede med Iver paa at udvide Rigets Magt. Han maatte forøvrigt endnu bestaa haarde Kampe i Nord-Mesopotamien, men formaaede dog at angribe Syrien gjentagne Gange, ikke blot Nordsyrien, men ogsaa

---

1 Se Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 33 l. 51.

2 Af *Samsi-Bin*(?) besidde vi en længere Indskrift, der indeholder et Udtog af hans Aarbøger, som man plejer at kalde *Samsi-Bin*(?)'s *Annaler*. Texten, der er affattet med gammeldags assyriske Skrifttegn, er udgivet af Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 29—31 med en Omskrift i de sædvanlige Skrifttegn, pl. 32—34. Oversættelser ere forsøgte af Oppert i *Annales de Philosophie chrétienne* (sixième série XII, S. 129 ff. (1865).

3 Af *Bin-nirari* have vi kun et Par korte Indskrifter, hvis Text findes i Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 35. I en af disse Indskrifter omtales hans Dronning *Sammuramat* d. e. Semiramis. Denne Sammuramat antages i Reglen for en babylonsk Prindsesse; ja man mener undertiden, at hun har bragt ham Babylonien i Medgift, se G. Rawlinson, *Fife Monarchies* II, S. 119—121 (1871); Fr. Lenormant, *Manuel* II, S. 70 (1869). I ethvert Tilfælde er det klart, at Herodot har henført Semiramis omtrent til denne Tid (se Her. I, 184; se ovenfor S. 104 Anmk. 3), og i Berosos' Udtog synes hun ogsaa at henhøre til samme Tidsrum, Euseb., *Chron.* (vers. arm.) I, 4 (p. 18 Mai, p. 20 Aucher). I senere Tider blev Semiramis til en *assyrisk* Dronning, og Alt, hvad de assyriske Konger havde udrettet, blev tilskrevet hende, ligesom hun ogsaa med det Samme rykkedes op i den fjerne Fortid. Tilsidst blev hun endog til en Gudinde, se ovenfor S. 119 Anmk. 3.

Mellemsyrien, og at føre Krig med Armenien og Babylon[1]. Saavel han som hans Forgænger synes at have *udvidet det egenlige Assyrien* ved at inddrage mindre tilstødende Distrikter, hvis Beboere havde Sprog, Sæder og Levevis fælles med Assyrien. Hans Søn og Efterfølger *Salman-eser* (III.) var ligeledes en tapper og virksom Konge, men under dennes Efterfølger *Assur-dan-il* forfaldt Riget atter. Kongen foretog vel i de første Regjeringsaar nogle Krigstog[2], men i Resten af sin Tid bekymrede han sig, som det synes, ikke mere om Styrelsen af sit Rige, og levede alene for sine Lysters Tilfredsstillelser, hvorfor det ene Oprør afløste det andet, og det ikke blot i de undertvungne Lande, men endog i selve det egenlige Assyrien[3].

I denne Konges niende Regjeringsaar, i det Aar, da *Bur-il-sagale* eller *Bur-el-salkhe*[4] var Eponym, i den anden Maaned (Sivan) iagttoges der, som ovenfor berørt, en Solformørkelse i Assyrien[5], *sandsynligvis* Solformørkelsen af 15de Juni 763.

Assur-nirari eller, som man ogsaa har kaldt ham, *Assur-likhkhus*, Assur-dan-il's Efterfølger, var, som det synes, endnu uduligere end sin Forgænger, og Riget sank uden Tvivl altid mere og mere. Tilsidst i det Aar, da *Nirgal-nasir* var Eponym, d. e. i Aaret 746 f. Kr.[6], udbrød der i Kalah (Nimrod)[7], der sandsynligvis dengang var Assyriens Hovedstad, et Oprør, der synes at have kostet Kongen Livet. Oprøret vedblev ind i det følgende Aar, da *Nabu-bel-usur* var Eponym, men allerede den trettende Dag i den anden Maaned hævede Tiglath Pilesar (II.) sig

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 52 l. 37—45; se Forfatterens *Assyrien* § 41 og 42, S. 388 og 441.

[2] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 52 l. 46—48, l. 1 og 3—5, se sammesteds S. 390—391.

[3] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 52 l. 8—11.

[4] Det assyriske Navn er ovenfor S. 45 anført med assyriske Skrifttegn.

[5] Se Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 52 l. 7.

[6] Se nedenfor S. 204 ff. Undersøgelser om Kronologien.

[7] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 52 l. 25.

paa Assyriens Throne[1], og Fred og Orden begyndte snart efter at vende tilbage i det vaklende Rige.

Undersøgelser om Tidsregningen i det ottende Aarhundrede f. Kr. Antagelsen af et Brud i Eponymrækken.

Om Tidspunktet for Tiglath Pilesars Thronbestigelse *ere Alle enige*, og det Samme er Tilfældet med Hensyn til de følgende assyriske Kongers Levetid[2], hvorimod man hos flere Assyriologer vil finde temmelig afvigende Angivelser for Assur-nasir-pals og hans Efterfølgeres Regjeringstid[3]. De formene nemlig, at Tiglath Pilesar ikke har hævet sig paa Assyriens Throne Aaret efter *Assur-nirari's* Død, men at der imellem denne Konges Død og Tiglath Pilesar's Thronbestigelse *er hengaaet et længere Tidsrum*, i hvilket Assyrien havde været uden Selvstændighed. Landet skulde i dette Tidsrum aldeles ingen Konge have havt, men have været Provins af Nabolandene, navnlig af *Babylonien*, maaske tildels ogsaa af *Medien*, af hvilke to Riger *Assur-nirari* skulde være bleven styrtet. De tro endvidere bestemt at kunne angive dette for Assyrien ulykkelige Tidsrums Længde til 47 Aar. Assyrien, *det gamle assyriske Rige*, skulde altsaa være falden omtrent i Aaret 792; i de følgende 47 Aar var der da hverken Konger eller *Eponymer i Riget*. Denne Tilstand skulde være vedbleven, indtil Tiglath Pilesar befriede sit Fædreland fra de Fremmedes Aag, og gjorde sig til den første Konge i det gjenrejste Rige *(det ny-assyriske Rige)*, i hvilket han straks gjenindførte den gamle Forfatning. Til denne hørte blandt Andet Eponymindretningen, hvilken Værdighed det første Aar gaves til *Nabu-bel-usur*.

Tilhængerne af denne Betragtningsmaade indrømme, *at der ikke findes et eneste historisk* Aktstykke fra Assyrien, hvor en saadan Afbrydelse af Eponymrækken og Tilintetgjørelsen af den assyriske Stat ved denne Tid *ligefrem omtales* eller *utvivlsomt antydes*, idet tvertimod den nylig nævnte *Eponym, Nabu-bel-usur*

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 52 l. 26 ff.

[2] Se ovenfor S. 42 ff.

[3] Ifølge Oppert regjerede *Assur-nasir-pal* i Tidsrummet 930—906, *Salman-eser* II. 906—875.

i alle Aktstykker, saavel i Eponymlisterne som i den ofte omtalte *historiske* Tabel, som Eponym altid opføres efter *Nirgal-nasir*, uden nogen Angivelse af, at der har været et Mellemrum imellem dem[1]; men, vedblive de, denne Omstændighed betyder Intet. Den senere Tids Assyrer vilde aabenbart ikke gjerne høre Tale om den ulykkelige Tid, da deres Fædreland havde maatte adlyde Fremmede, og de assyriske Nationalhistorikere, som behandlede deres *Fædrelands Historie*, gjorde derfor vel i at gaa frem paa samme Maade som Forfatteren af *Annaler* og *Fasti* ved Fremstillingen af *de enkelte Kongers Historie*, d. v. s. uden Videre springe alle Ulykker og sørgelige Begivenheder over, og kun fortælle om lykkelige Tildragelser[2]. Men under disse Omstændigheder *tør man ikke*, i og for sig, *a priori*, *nægte Muligheden* af at noget Saadant kan have været Tilfældet ved Assyrernes Behandling af deres Fædrelands Historie. Rigtignok kjende vi ellers ingen Exempler fra den første Halvdel af det ottende Aarhundrede f. Kr. paa, at sejrende Folk dengang plejede, naar de havde undertvunget store, stærkt befolkede Riger, at berøve dem deres Selvstændighed og omdanne dem til simple Provinser, men denne Omstændighed udelukker ikke *Muligheden* af, at Assyriens Fjender da de endelig en Gang havde faaet Magt over dette Rige, have grebet til dette nye, hidtil ukjendte Middel, for ganske at knuse

---

[1] I Eponymlisterne findes der kun en simpel Streg (det sædvanlige Skillemærke imellem Regjeringer) imellem Eponymerne *Nirgal-nasir* og *Nabu-bel-usur;* ja dette Skillemærke sés endda kun i *Canon no. 1;* i de andre findes den adskillende Streg efter *Nabu-bel-usur* eller endog efter den følgende Eponyms Navn.

[2] Det er kun ved at læse imellem Linierne, at man opdager, at der imellem de Begivenheder, *Annalerne* omtale, oftere ligger mindre lykkelige Tildragelser skjulte. Naar man saaledes læser om Indtagelsen af fjerne Fæstninger, imedens disse straks derefter omtales som uafhængige, naar Kongerne siden anvende deres hele Kraft paa at indtage Byer, der ligge langt nærmere ved Assyrien og først efter længere Tids Forløb atter kunne angribe fjernere, tidligere betvungne Byer, saa er det jo aabenbart, at mindre lykkelige Begivenheder maa være foregaaede i Mellemtiden.

det. Naar de fuldstændigt berøvede det sin Selvstændighed, kunde de jo haabe derved for bestandig at tilintetgjøre det forhadte Folk, af hvilket de havde maattet døje saa meget; men naar Assyrien blot beholdt en Skygge af sin Selvstændighed, var det altid tænkeligt, at det igjen kunde komme til Kræfter, og at det atter vilde bringe sine Naboer under Aaget og undertrykke dem som forhen.

Under disse Omstændigheder vil det altsaa være vor Opgave at undersøge, hvorvidt der *her* er tilstrækkelig Anledning til at *antage* et saadant Brud i Rækken, og vi maa da undersøge de Grunde, hvortil de støtte sig[1].

1⁰. Den *første Grund*, der anføres[2], hentes fra den *bibelske Kronologi i det dobbelte Kongetidsrum* eller Tiden, da Juda og Israels Riger bestode jevnsides. „Den bibelske Kronologi støtter sig til et særdeles *paalideligt Skrift*, nemlig *Kongernes Bøger*[3], til hvilke Rigs-Aarbøger og andre gode Kildeskrifter ere benyttede, og som derfor med Rette nyder stor Anseelse, saaledes at denne Grund ved første Øjekast synes tilstrækkelig til at retfærdiggjøre Antagelsen af et saadant Brud i Eponymrækken før Aar 745. I Virkeligheden kan det ikke nægtes, at der er en ikke ganske ringe Uoverensstemmelse mellem *Eponymlisternes* assyriske Kronologi[4] og den *bibelske Kronologi;* efter denne sidste er nemlig, som ovenfor antydet, Akhab død omtrent *Aar 897* og Jehu omtrent *856* f. Kr.[5]; efter Eponymlisternes Kronologi kom Akhab derimod, som

---

[1] De Beviser, hvortil Oppert, Opfinderen og den fornemste Talsmand for Theorien om Eponymrækkens Afbrydelse før Tiglath Pilesar støtter sig, findes navnlig udviklede i hans Afhandling: *La chronologie biblique fixée par les éclipses des inscriptions cunéiformes* i *Revue Archéologique*, nouvelle série XVIII, S. 308—328 og S. 379—388 (Nov. og Dec. 1868).

[2] Vi kunne ikke undlade at medtage denne og den følgende Grund, uagtet vi her ellers ikke benytte bibelske Kilder, da de væsenligste Grunde for Theorien om Eponymlistens Afbrydelse — dette for Tidsregningen højst vigtige Spørgsmaal — netop støtter sig til Biblen.

[3] Om *Kongernes Bøger* slgn. bl. a. Forfatterens *Assyrien* § 28 S. 307 ff.

[4] Om Eponymlisternes assyriske Kronologi se ovenfor S. 42—46.

[5] Disse Aarstal findes hos Winer.

ovenfor[1] antydet, i Berøring med Assyrien *Aar 854* og Jehu *Aar 842* f. Kr.[2]. Den Førstes Død falder altsaa i *det Tidligste* Aar 854; den Sidstes *efter* 842; ja da Jehu efter Biblen først døde omtrent fyrgetyve Aar efter Akhabs Død, saa maa han altsaa efter Eponymlisternes Kronologi først være død *længe efter Aar 842*, nemlig omtrent ved Aar 815 f. Kr. Antager man derimod Eponymrækken for afbrudt i 47 Aar, vil Akhabs Død i det Tidligste falde *omtrent Aar 901 eller 900* og Jehus *først længe efter Aar 889*, hvad der jo— som vi have sét — stemmer særdeles vel med den *bibelske Kronologi*[3]".

2⁰. Den anden Grund hentes fra *Fortællingen om Phul*, der skal have lagt Skat paa Menahem, Israels Konge[4]. „Phul omtales ikke i de assyriske Aktstykker; ingen assyrisk Konge bærer et Navn, som i mindste Maade minder om Navnet *Phul*[5]. Nu læser man hos Eusebios en gjennem Polyhistor fra Berosos stammende Meddelelse om, at der i Babylon ikke længe efter Semiramis' Tid havde hersket en Konge *Phul*, som gjorde Indfald i Iudaia[6]. Denne Konge kan ikke være nogen anden end Biblens Phul; men naar den babylonske Konge Phul har kunnet angribe Syrien, saa kan der dengang ikke have ligget *noget assyrisk Rige* imellem Babylonien og Syrien; thi dettes Herskere vilde ikke have tilladt Babylons Konger at drage *uhindret* frem og tilbage[7]. Assyrien maa i saa Tilfælde dengang enten have været et svagt og affældigt Rige, eller det maa slet ikke have været til som selvstændig Stat.

---

[1] Se ovenfor S. 199.

[2] Rawlinson, *Inscriptions* III pl. 5 no. 6 l 64—65, se II, *Syriens Historie* § 4 S. 131, III: *Israels Historie* § 6.

[3] Se Oppert, *Revue Archéol.* l. c.

[4] 2 *Kong.* 15, 19.

[5] Bin-nirari kaldes rigtignok af engelske Assyriologer *Vul-nirari*, men ingensomhelst Grund kan anføres for Rigtigheden af denne Anskuelse.

[6] Euseb., *Chron.* (vers. arm.) I, 4, 2 (p. 18. Mai, p. 20. Aucher); Stedet findes gjengivet ovenfor S. 53 Anmk. 7.

[7] Om Tog igjennem Ørkenen kan der neppe være Tale, saalænge Syrien var uafhængigt, da større Troppemasser ikke kunne føres ad denne Vej.

Den Omstændighed, at Phul i Biblen kaldes *en assyrisk Konge*[1], synes at antyde, at *Assyrien var ham undergiven og var Provins af Babylon*, men i saa Tilfælde har der jo ingen assyriske Eponymer været i Phuls Dage, eller med andre Ord, der maa i Eponymrækken *være et Brud paa endel Aar.* Antager man, at Bruddet omfatter 47 Aar, saa er der jo et tilstrækkeligt Tidsrum for en babylonsk Erobrer *Phul*, som kunde have strakt sine Tog lige til Samareia[2]".

3⁰ En tredie Grund hentes fra Ktesias'[3] assyriske Historie, som blev meget udbredt iblandt Hellenerne. „*Ktesias*, siger man, der, som Artaxerxes' Livlæge havde Perserrigets rige Arkiver til sin Raadighed, og hvis Meddelelser derfor fortjene megen Opmærksomhed, *lader Assyrerriget gaa tilgrunde ved Babyloner og Meder omtrent to hundrede og fyrgetyve Aar før Kyros eller omtrent ved Aar 800 f. Kr.*, muligvis endog netop Aar 792[4], d. e. 47 Aar før Tiglath Pilesars Thronbestigelse. Den sidste assyriske Konge kaldes af Ktesias *Sardannapal.* Det Navn, som ovenfor er læst *Assur-nirari, kan* ogsaa læses *Assur-igtanabal*, hvad der gjerne kan være Grundordet for *Sardannapal.* Sardannapal var en uduelig, nydelsessyg Konge; Alt tyder hen paa, at *Assur-igtanabal* (d. e. *Assur-nirari*) var det Samme. Ktesias lader Assyrien omstyrtes[5] af Medien og Babylonien. Vi have jo netop fundet det sidste Rige

---

[1] 2 *Kong.* 15, 19.

[2] Lenormant antager forøvrigt Phul for den samme Konge, som Ktesias kalder *Belesis*, og benævner denne opdigtede Konge *Phul-Balasu* (dette sidste assyriske Navn svarer nemlig aabenbart til *Belesis*), men *Grunde* for denne Sammenstilling giver han intetsteds.

[3] Hos Ktesias fandtes der nemlig en Bestemmelse af, hvor lang Tid det ved Assyriens Fald opkomne mediske Rige stod; se *Ctesiæ Cnidii Fragmenta* ed. Müller ad calcem Herodoti p. 41 sq.

[4] Af de forskjellige Tidsbestemmelser for Ninives Fald, som vi finde hos Historikere og Kronographer, og som uden Tvivl alle gaa tilbage til Ktesias, føre dog, synes det, ingen Assyriens Fald ned til Aar 792, se Clinton, *Fasti Hellenici* I, S. 261 ff. (1834). Dette Tal forsvares imidlertid af de Saulcy, Oppert og Lenormant.

[5] Oppert i *Annales de Philosophie chrétienne*, six. série VI, S. 243; 1869.

med *Phul* optrædende som erobrende Magt og som sandsynlig Herre over Assyrien. Ordene: *Uroligheder i Kalah*, som man læser i den *historiske Tabel*, kunde gjerne være et mildere Udtryk for: *Kalahs Indtagelse af Fjenden.* Efter Kalahs Fald fulgte maaske Ninives Indtagelse og Ødelæggelse, men at Forfatteren af Tabellen helst har forbigaaet dette, er jo let at fatte".

4°. En fjerde Grund hentes fra de Efterretninger, der ere levnede os om *Ninive* i assyriske Aktstykker, i hvilke Efterretninger man søger en Bekræftelse paa Rigtigheden af Ktesias' Fortælling om Ninives Fald og Assyriens Undergang omtrent ved Aar 800 f. Kr. „Ninive omtales jevnligt af Assur-nasir-pal (884—860), som en af Rigets første Stæder, hvor Kongen ofte havde sit Sæde, — dog ikke udelukkende, thi Kalah (Nimrod) omtales ofte som Hovedstad og Kongens Residens[1]. Men i Tidsrummet fra Aar 748 til henimod Aar 700, under Tiglath Pilesar og Sargon, *omtales Ninive ikke*[2], hvorimod der under Senakherib udførtes store Byggeforetagender i Byen, idet der ikke blot opbyggedes et Slot, men ogsaa nye Gader o. s. v., ja der synes endog at gives Antydninger af, at Byen lige til Senakheribs Dage for største Delen laa i Ruiner[3]; Sargon opbyggede en ny Residensstad tæt ved Ninive, for, som han selv siger, *at erstatte Ninive*[4], hvad der end mere taler for, at Byen ikke mere var til eller ingen Betydning mere havde. Men naar Ninive saa længe havde ligget øde, saa maa den være bleven *grundig ødelagt*, sandsynligvis ved Fjendehaand. Denne Ødelæggelse maa være ældre end 745, med hvilket Aar en lykkeligere Tid oprinder for Assyrien. Antager man Eponymrækken for af-

---

[1] I Kalah opførte Assur-nasir-pal og flere af hans Efterfølgere større Bygninger, se ovenfor S. 198 ff.

[2] I Ninive er der heller ikke fundet noget Mindesmærke fra disse Kongers Tid.

[3] Senakherib siger: Jeg har opbygt alle Ninives, min kongelige Bys Bygninger. Jeg har opført dens gamle Gader; jeg har udvidet de snevre, jeg har gjort hele Byen til en Stad, der glimrer som Solen.

[4] Saaledes oversætter Oppert et Sted i Sargons *Fasti*, Botta, *Monuments* IV pl. 153 l. 10; om denne Oversættelse se nedenfor.

brudt i 47 Aar, og er Afbrydelsen en Følge af Hovedstadens Ødelæggelse, saa bliver altsaa Aaret 792 f. Kr. det Aar, Ninive er bleven ødelagt. Nu var Ninive efter Ktesias netop omtrent ved denne Tid bleven indtaget og ødelagt af Meder og Babylonier; men bestyrkes saaledes denne Del af hans Fortælling, saa er det vel ogsaa at formode, at han har Ret, naar han fortæller, at *det assyriske Rige gik til Grunde ved denne Ødelæggelse af Ninive*".

5⁰ En femte Grund søger man i den ovenfor omtalte Solformørkelse fra Maaneden Sivan i *Bur-il-sagala* eller *Bur-el-salkhes* Eponymaar[1]. Antager man nemlig, at Eponymrækken har været afbrudt i 46 Aar, og at *Nirgal-nasir's* Eponymaar svarer til Aar 792, saa vil den i Ninive synlige Solformørkelse af 13de Juni 809 f. Kr. netop være indfalden i den anden Maaned af det Aar, da *Bur-il-sagale* (*Bur-el-salkhe*) var Eponym, til hvilket Tidspunkt der, som vi have sét, efter de assyriske Optegnelser var indfaldet en Solformørkelse i Assyrien[2].

6⁰. En yderligere Bestyrkelse — en sjette Grund — vil man hente fra Assur-nasir-pals Indskrifter, i hvilke der, som ovenfor antydet[3], synes at være Tale om en Formørkelse, som man havde iagttaget *kort* Tid efter hans Thronbestigelse. Det lader sig nemlig beregne, at en Solformørkelse har været at sé i Assyrien i Aaret 930, hvilket Aar, naar man antager et Brud paa 47 Aar i Eponymlisten, netop var det Aar, da Assur-nasir-pal besteg Thronen.

Vi skulle nu betragte hver af de her opførte Grunde særskilt og søge at prøve deres Værd.

Ad 1⁰. Om den bibelske Kronologi.

Den første Grund har unægtelig ikke ringe Vægt, thi de kronologiske Angivelser i *Kongernes Bøger* stemme saa vel overens indbyrdes og bære i saa mange Henseender Sandsynlighedens Præg, at vi maa regne den iblandt de værdifuldeste kronologiske Opteg-

---

[1] Oppert, *Revue Archéol.*, nouvelle série XVIII, S. 311 (1868), se ovenfor S. 45 og S. 203.

[2] Rawlinson, *Inscriptions* II pl. 52 l. 7, se ovenfor S. 203.

[3] Se ovenfor S. 198 med Anmk. 8.

nelser, der ere bevarede os fra Oldtiden. Heraf er det imidlertid *ikke nogen Selvfølge*, at den kronologiske Bygning, man har opført ved Hjælp af disse Angivelser, den saakaldte *bibelske Kronologi*, er fejlfri, og det maa følgelig allerførst være vor Opgave at prøve, om den *formaar at løse alle de kronologiske Spørgsmaal*, og om den virkeligt stemmer saa godt med Biblens Angivelse, som man i Almindelighed synes at antage, eller om den paa enkelte Steder skulde staa i Modsigelse med Textens Ord, i hvilket sidste Tilfælde vi ville have at undersøge, om det ikke var muligt at finde en anden kronologisk Ordning, *som bedre stemmede med Biblens Angivelser*. Viser det sig da, at *den saakaldte bibelske Kronologi* stemmer vel overens med alle Angivelser, saa forekommer det os ikke usandsynligt, *at der virkeligt her findes et Brud i Eponymrækken*.

Man behøver ikke at lede længe i *Kongernes Bøger*, før man finder Angivelser, der aabenbart kun vanskeligt lade sig forene med den *saakaldte bibelske Kronologi*.

Disse Steder ere to i Tallet. Det ene lyder:

I Jeroboam, Konge af Israels', syvogtyvende Aar blev Asarja, Juda Konge Amasjas Søn, Konge i Juda[1].

Den anden Angivelse læses kun faa Linier efter den første. Den lyder saaledes:

Hosea, Ela's Søn, indgik en Sammensværgelse mod Pekah Remaljas Søn, slog ham og dræbte ham og blev Konge i hans Sted i Jotham, Usijas' Søns tyvende Aar[2].

Den *sidste Angivelse* skydes i Reglen ganske til Side under Paaskud af, at den er urigtig, idet man gjør opmærksom paa, at Udtrykket Jothams' *tyvende Aar* efter Biblens egen Angivelse ikke kan være nøjagtig, eftersom Jotham kun regjerede seksten Aar[3]. Hvad den *første Angivelse* angaar, da beraaber man sig gjerne paa, at den ikke stemmer med andre Angivelser, og at der derfor ikke kan tillægges den noget Værd.

---

[1] 2 *Kong*. 15, 1,

[2] 2 *Kong*. 15, 30.

[3] 2 *Kong*. 15, 33.

Vi maa nu fremdeles gjøre opmærksom paa, at *netop ved de Konger, til hvis Kronologi disse to Bibelsteder indeholde Bidrag, maa den saakaldte bibelske Kronologi foretage endnu flere Forandringer af Textens Angivelser* for at komme ud af andre Vanskeligheder — en Omstændigked, der ikke taler synderligt for den *bibelske Kronologis* Rigtighed. Efter Jeroboam mangler der elleve Aar og der maa derfor enten her indskydes et *kongeløst Tidsrum*[1], eller ogsaa maa denne Konges enogfyrgetyveaarige Regjeringstid[2] forlænges med elleve Aar[3]. Med Pekah befinder man sig i samme Vanskelighed: her *mangler ti Aar*, saaledes at man enten maa indskyde en kongeløs Mellemregjering af denne Længde[4], eller man maa forlænge hans Regjeringstid med ti Aar[5].

Hvad Mellemregjeringerne angaa, saa gives der i Texten aldeles ingen Antydning af, at saadanne have været til; der bruges om Overgangen fra Jeroboams til Sakarjas Regjering[6] ganske de samme Udtryk som sædvanligt ved Thronens Overgang fra Fader til Søn[7], og om Overgangen fra Pekah til Hosea siges det bestemt, at Hosea indgik en Sammensværgelse imod Pekah og myrdede ham og derpaa selv besteg Thronen[8].

Der staar nu tilbage at undersøge, hvorvidt det er muligt at forene *Tidsbestemmelserne i Kongernes Bøger paa en anden Maade*, saaledes at Tidsangivelserne i disse Skrifter *alle* komme til deres *Ret*, uden at man behøver at foretage *vilkaarlige Rettelser* eller gjøre Vold paa Texten. Vil dette vise sig at være muligt, og vil man herefter komme til en anden fra den *saakaldte bibelske Kronologi* afvigende Kronologi, som mere nærmer sig til den assyriske paa Eponymlisterne grundede Kronologi, saa vil — mene vi —

---

[1] Saaledes navnlig Usher og Winer.
[2] 2 *Kong.* 14, 23.
[3] Saaledes Bengel, Ewald, Thenius o. fl.
[4] Saaledes Winer, Keil o. fl.
[5] Saaledes Bengel, Ewald, Thenius o. fl.
[6] 2 *Kong.* 14, 29 og 15, 8.
[7] Se f. Ex. 1 *Kong.* 11, 43; 14, 20 og 31; 15, 8.
[8] 2 *Kong.* 15, 30.

Hensyn til Biblens Tidsbestemmelser ikke kunne siges at afgive noget afgjørende Bevis for Rigtigheden af denne Formodning om Tilværelsen af et Brud paa 47 Aar i den assyriske Eponymrække.

Forinden vi gaa over til at betragte Tidsangivelserne i *Kongernes Bøger i det Enkelte*, maa vi gjøre opmærksom paa, at det i Oldtiden oftere hændtes, *at Konger i de østerlandske Stater tog deres Sønner til Medregenter*, i hvilket Tilfælde disse sidste altid *regnede deres Regjeringsaar* fra deres *første Udnævnelse* og ikke fra Forgængerens Dødsdag, Aigyptens Historie indeholder mange Exempler paa, at saadanne Dobbeltregjeringer beregnes paa denne Maade[1]. Iblandt Israeliterne var det heller ikke usædvanligt, at en Kongesøn, endnu medens Faderen levede, udraabtes til Konge. Dette var f. Ex. Tilfældet med Salomo[2] og med Joram, Josaphats Søn[3]. Om andre Konger fortælles der vel ikke noget Saadant i Biblen, men dette kan ingenlunde anføres som Bevis for, at der ikke har været andre Medregentskaber i Juda end de to nævnte; thi Medregentskaber henhørte aabenbart til de Forhold, som Forfatteren af *Kongernes Bøger* ikke lagde stor Vægt paa, fordi *de vare hans Øjemed uvedkommende*, og som han derfor lod uomtalte. De, der ønskede Oplysning om saadanne rent historiske Spørgsmaal, kunde finde dem i andre Skrifter. Forfatteren antyder jo mange Gange, at han *ikke skriver en Nationalhistorie*, og henviser derfor ideligt til *Rigets Aarbøger*[4].

Med Hensyn til Medregentskaber er det et Spørgsmaal, der her er af særdeles stor Betydning for os, nemlig Spørgsmaalet om, fra hvilket Udgangspunkt Konger, der først havde været Medregen-

---

[1] Se nedenfor § 4 om Kongerne af det saakaldte *tolvte Dynasti* og om Rameses I. og Seti I.

[2] 1 *Kong.* 1, 39 ff.

[3] Se 2 *Kong.* 8, 16.

[4] Se 1 *Kong.* 11, 41; 14, 29; 16, 7 o. s. v. Forfatteren af *Kongernes Bøger* har navnlig det Formaal for Øje, at oplyse det Forhold, hvori Israels Børn og deres Konger stillede sig til Jehova, ligesom han ogsaa vil paavise, hvad Indflydelse denne Folkets og Herskerens Opførsel havde havt paa Rigets og Folkets Skjæbne; slgn. f. Ex. Forfatterens *Assyrien* § 28 S. 307.

ter, beregnede deres *Regentaar*, om fra den Dag, de bleve Medkonger, eller fra den Dag, de bleve Enekonger, og navnlig, hvorledes saadanne Kongers Regentaar ere beregnede i Biblen. Ligefrem Oplysning om, fra hvad Udgangspunkt Regentaarene og Angivelserne af Længden af Kongernes Regjeringer ere beregnede, kan naturligvis ikke søges i *Kongernes Bøger;* thi saadanne Spørgsmaal laa Forfatteren saa fjernt som vel muligt; vi maa derfor søge Oplysninger om denne Sag ad andre Veje.

I Virkeligheden behøver man ikke at søge længe, synes det, før man i *Kongernes Bøger* finder en Antydning af, at Israeliterne ved Medregentskaber beregnede Regentaarene paa samme Maade som Aigypterne, og at denne Beregning er fulgt i det omtalte Skrift. Summen af alle Israels Riges Kongers Regjeringsaar fra Salomos Død indtil Samareias Fald tilsammentagne beløber sig nemlig til 239 Aar, medens Summen af Juda Kongers Regjeringstid i samme Tid tilsammentagne giver 260 Aar. I Reglen plejer man rigtignok, som alt antydet[1], at forklare denne Uoverensstemmelse i de to Summer som fremkommet derved, at der i Israel havde været et Par kongeløse Mellemregjeringer. Men Tilværelsen af slige længere Mellemregjeringer i de gamle østerlandske Stater er yderst tvivlsom. Hverken i Israels Rige eller i andre Lande haves sikkre Vidnesbyrd om saadanne længere kongeløse Mellemregjeringer[2]. Tvertimod sér man altid, hvor en Konge forsvinder, en eller anden Høvding at træde op og lade sig hylde som Konge, indtil en Anden forjager ham. Israels Historie afgiver mange Vidnesbyrd om, at der altid, hver Gang en Konge var bleven myrdet, snart fremstod en ny Konge. Havde der i Israel været saadanne Mellemregjeringer som den bibelske Kronologi synes at forudsætte, maatte de have været meget ulykkelige Tider, og man tør nok antage, at den theokratiske Forfatter af Kongernes Bøger, der gjerne fremhæver Israels Trængsler, *ikke havde glemt at omtale* disse Ulykkestider.

---

[1] Se ovenfor S. 212 ff.

[2] Det eneste Exempel, der kjendes, er Tidsrummet 688—681 i Babylon, der i Ptolemaios' Kanon skildres som bestaaende af otte ἐτή ἀβασιλευτά.

Vi skulle nu vende os til de *enkelte Steder*, hvor der findes *Antydninger af Medregentskaber*. Vi maa da her bemærke, at med Undtagelse af Jorams ovenfor[1] berørte Medregentskab med Josophat findes der intet Spor af Medregentskaber i Juda[2] før i Amasia og Asarja (Usijas) Dage. Det Bibelsted, der lærer os dette Medregentskab at kjende, er, som man let kan fatte, netop et af *de Steder*, som Fortolkerne og Kronologer ikke have kunnet benytte, og som i den saakaldte bibelske Kronologi skydes helt til Side.

Paa det første af disse Steder[3] siges Asarja, Amasja's Søn, at være bleven *Konge* i Juda i Israels Konge *Jeroboam II.'s 27de Regjeringsaar.* Nu regjerede Jeroboam II. 41 Aar[4] og er altsaa bleven afløst af sin Søn Sakarja 14 Aar efter det Aar, da Asarja siges *at være bleven Konge* i Juda. Men nu blev Sakarja Konge i Israel i Asarjas 38te Regjeringsaar[5]. Følgelig maa Asarjas Regjeringsaar regnes fra et Punkt, der ligger 24 Aar tilbage i Tiden for det Aar, i hvilket han siges at være bleven *Konge*, eller med andre Ord, Udtrykket *blive Konge* (מלך) maa *paa dette Sted* betyde *blive Enekonge*[6], i Modsætning til *blive Medregent.* Naar Asarja altsaa følgelig er bleven Enekonge i Juda i Jeroboams 27de Regjeringsaar, vil hans Udnævnelse til Medregent og første Udraabelse til Konge i Juda altsaa omtrent tilhøre Jeroboam II.'s tredie eller fjerde Regjeringsaar.

Amasja regjerede 29 Aar[7]; hans Mord fandt, som vi have

---

[1] Stedet, der læses 2 *Kong.* 8, 16, er meddelt ovenfor S. 213.

[2] I Israels Rige var Akhab formodenlig i nogen Tid sin Fader Omris Medregent.

[3] 2 *Kong.* 15, 1.

[4] 2 *Kong.* 14, 23.

[5] 2 *Kong.* 15, 8.

[6] Vi maa gjøre opmærksom paa, at der ved to af de Konger, der efter vore Undersøgelser have været Medregenter, inden de bleve Enekonger, nemlig Asarja og Jotham, et Par Steder *bruges andre Udtryk* end מלך om deres første Ophøjelse paa Thronen; se 2 *Kong.* 14, 21, og 2 *Kong.* 15, 1. Men מלך betyder ogsaa: *blive Medregent*, se 2 *Kong.* 8, 16; 15, 21 og 16, 1—2.

[7] 2 *Kong.* 14, 2.

sét, Sted i Jeroboam II.'s 27de Regjeringsaar[1]. Jeroboam II. har følgelig regnet sine Regjeringsaar fra et Tidspunkt, der omtrent har tilhørt Amasjas tredie Regjeringsaar. Men nu døde Joas ikke i Amasjas tredie Regjeringsaar, men ved Midten af hans Regjeringstid[2], altsaa omtrent i Amasjas 15de Regeringsaar, hvoraf altsaa følger, at *ogsaa Jeroboam II. havde været sin Faders Medregent* i en Række af Aar, *nemlig omtrent i tolv Aar.*

Biblens øvrige Meddelelser om disse Kongers Regjeringstid passe paa det Bedse saavel med disse Tidsbestemmelser som med hinanden indbyrdes. Det fortælles saaledes, at Joas regjerede 16 Aar[3]. Da han døde 15 Aar efter Amasjas Thronbestigelse[4], maa han være kommet paa Thronen et Par Aar, før Amasja besteg Juda Riges Throne, og i Virkeligheden vil man finde fortalt om Amasja, at han blev Konge i Joas' andet Regjeringsaar[5], og om Joas, at han blev Konge i Juda Konge Joas', Amasjas' Faders, 37te Regjeringsaar[6].

Disse *udelukkende af Talangivelser* uddragne kronologisk-historiske Slutninger synes at bekræftes ved forskjellige andre Omstændigheder, hvorom Biblen giver os Kundskab, og som vi her kortelig skulle dvæle ved. Vi skulle først søge Oplysninger om Forholdet imellem Amasja og Asarja (Usija).

Om Asarja fortælles det, at *han byggede Elath, da Byen var bragt tilbage under Juda Rige, efterat Kongen var hensovet med sine Fædre*[7]. Men Opførelse af Bygninger og Erhvervelse af Byer og Landsdele er Noget, der altid henføres til Herskeren, til den regjerende Konge[8]. Naar altsaa Asarja prises som den, der byggede og erhvervede Stæder *efter sin Faders Død, maa han altsaa*

---

[1] Se ovenfor S. 211.

[2] 2 *Kong.* 14, 17, slgn. 14. 2.

[3] 2 *Kong.* 13, 10.

[4] 2 *Kong.* 14, 17.

[5] 2 *Kong.* 14, 1.

[6] 2 *Kong.* 13, 10.

[7] 2 *Kong.* 14, 22.

[8] De assyriske *Annaler* afgive mangfoldige Exempler herpaa.

have kunnet bygge Stæder og altsaa have *baaret Kongenavn*, *medens Faderen endnu levede*; eller, med andre Ord, Asarja maa i nogen Tid have været sin Fader Amasjas' *Medregent*.

Vi maa endnu gjøre opmærksom paa en anden Omstændighed, som ligeledes synes at tale for Rigtigheden af Antagelsen, at der i Amasjas Dage, og det endnu medens han var i en yngre Alder, udnævntes en Medkonge i Juda. Som bekjendt blev Amasja i en Krig med Israels Rige tagen til Fange ved Beth-Shemes af Israels Konge Joas[1]. Juda Rige befandt sig efter dette Nederlag i en farlig Stilling. Hvad der navnlig fattedes, var et Overhoved, om hvilket Folket kunde slutte sig for at fortsætte Kampen eller for at indlede Underhandlinger med Sejerherren. Intet var da naturligere, end at *Folket i Jerusalem* tog en af Amasjas Sønner og gjorde ham til Konge. Herved var jo Betydningen af Israels Sejr ved Beth-Shemes endel svækket, thi Judas Overhoved befandt sig ikke mere i Israels Konges Hænder. Nu henhører Amasjas' Kamp med Israel, da den førtes med Joas, til Amasjas' Regjerings første Halvdel[2]. I dette Tidsrum var Amasja endnu ung, og hans ældste Børn kunde i det Højeste nylig være blevne voksne. Det er altsaa klart, at den af Amasja's Sønner, som Jerusalems Folk havde kaaret efter Nederlaget ved Beth-Shemes, maa have været meget ung. Kom Amasja siden tilbage fra Fangenskabet, vilde denne Søn naturligvis vedblive at føre Kongenavn eller, med andre Ord, Amasjas' Efterfølger maa *en Tidlang have været hans Medregent* og maa være kommet paa Thronen i en ung Alder; men dette har efter Biblen netop været Tilfældet med Asarja (Usija), der skal have besteget Thronen i en Alder af 16 Aar[3].

Ifølge den *saakaldte bibelske Kronologi* maa Asarja antages for en af Amasjas *yngre Sønner*, saaledes, at den af Israeliterne saa højt ansete Førstefødselsret altsaa *i dette Tilfælde vilde være*

---

[1] 2 *Kong.* 14, 11—13.

[2] Joas døde 15 Aar før Amasja, 2 *Kong.* 14, 17, altsaa ved Midten af hans Regjering (se 14, 2).

[3] 2 *Kong.* 14, 21 og 15, 2.

bleven tilsidesat[1]. Antage vi derimod, at Asarja er bleven udraabt til Konge i Jerusalem straks efter Nederlaget ved Beth-Shemes, bliver der her ingen Brud paa Førstefødselsretten.

Vi gaa nu over til at betragte de Steder, der tale for en Samtidighed af Joas og hans Søn Jeroboam II.

Om Jeroboam II. fortælles det i Biblen, at han befriede Israel fra den haarde Nød, men der meddeles Intet om, at Ulykker hjemsøgte Israel straks efter Joas' Død eller i Joas' senere Regjeringsaar. Tvertimod prises Joas' Regjering som lykkelig; han besejrede Amasja ved Beth-Shemes[2] og slog Syrerne tre Gange[3], hvorimod det antydes, at hans Forgængers Tid *havde været lidet lykkelig*, idet Riget plagedes af Syrerne[4]. Ja de første Aar af hans Regjering vare maaske heller ikke saa lykkelige. Da han besøgte den døende Elisah, havde han endnu ikke besejret Syrerne[5]. Moabiternes Indfald i Israel fandt ogsaa Sted i den første Del af hans Regjering.

Saaledes synes da Jeroboam II.'s Udnævnelse til Konge at maatte føres tilbage til Joas' *første Regjeringsaar*, og i Virkeligheden have vi jo ovenfor af de anførte Tidsbestemmelser ment at kunne slutte, at Jeroboam i henved tolv Aar har været sin Faders Medregent eller, med andre Ord, at han allerede omtrent i Joas' femte Regjeringsaar er bleven kaaret til Konge[8]. De mange Krige, som Israel i disse Aar førte baade med Juda og med Syrerne, gjorde det jo ønskeligt nok, at der var to Hoveder i Landet, et, der kunde færdes i Krig, og et, der kunde styre Landet hjemme[9].

---

[1] Man erindre Fortællingen om Jakob og Esau, *Gen.* 25, 31—34.

[2] 2 *Kong.* 15, 25.

[3] 2 *Kong.* 14, 12 ff.

[4] 2 *Kong.* 17, 18.

[5] 2 *Kong.* 13, 3 ff.

[6] 2 *Kong.* 13, 14 ff.

[7] 2 *Kong.* 13, 20.

[8] Se ovenfor S. 215—216.

[9] Den Omstændighed, at Joas' og Jeroboams Krigslykke forudsagdes af forskjellige Propheter, den Førstes af Elisah (2 *Kong.* 13, 14—19), den Andens af Jonas, Amittais Søn (2 *Kong.* 14, 25), beviser Intet imod

Af det andet af de to nævnte Bibelsteder[1], der have voldet Fortolkere og Kronologer saa megen Møje, faa vi, naar vi sammenstille det med andre Vidnesbyrd, en ikke mindre vigtig Oplysning om et andet Medregentskab i Juda. Efter dette Sted blev Hosea Konge i Israel i Jothams 20de Regjeringsaar, d. e. 20 Aar efter dennes Thronbestigelse. Da han efter et andet Sted er bleven Konge i Akhas' 12te Regjeringsaar[2], saa er det jo klart, at *Akhas er bleven Jothams Medregent i dennes 8de Regjeringsaar.* Akhas selv regjerede kun 16 Aar[3] og overlevede følgelig *kun i otte Aar sin Fader Jotham*[4].

Imod denne kronologiske Orden er der Intet at indvende: alle Bibelsteder komme efter den til deres Ret[5].

Inden vi gaa videre i vore Undersøgelser maa vi bemærke, at da Tidsrummet mellem Salomos Død og Samareias Fald, som, at dømme efter *Summen* af Juda Riges Kongers Regjeringstid, har indbefattet 260 Aar, ifølge vore Forskninger i ethvert Tilfælde *ikke kan have havt en Længde af mere end 227 Aar*, og da den Afkortning, der saaledes bliver at gjøre i den *saakaldte bibelske Kronologis* Tidsbestemmelser, som man vil have bemærket, maa falde *mellem Jehu og Hosea*, kan der *følgelig ikke være Tale om en Afbrydelse paa 46 Aar i Eponymrækken* i det ottende Aarhun-

---

disse to Kongers Samtidighed. I Israels Rige findes der i dette Tidsrum flere samtidige Propheter.

1 2 *Kong.* 15, 30 (se ovenfor S. 211).

2 2 *Kong.* 17, 1.

3 2 *Kong.* 16, 2.

4 Se nedenfor S. 222 Anmk. 8 og S. 224 Anmk. 4.

5 Se ovenfor S. 218 Anmk. 1 om Førstefødselsretten. I Angivelserne af Juda Kongers Alder maa der have indsneget sig en Fejl, thi efter den nuværende Text har Akhas kun været elleve Aar gammel, da hans Søn Hiskias (Hezekias) fødtes, se 2 *Kong.* 18, 2 slgn. 16, 2, hvad der ingen Sandsynlighed har. Her maa altsaa være en Fejl enten i Akhas' eller i Hiskias' Alder. Vi antage snarest, at Fejlen ligger i den sidste Angivelse, og at Hiskias (Hezekias) har besteget Thronen i en Alder af femten Aar. Hans farlige Sygdom falder da, inden han var tredive Aar gammel; og Philisternes Glæde ved Akhas' Død bliver meget naturlig, naar Akhas' Efterfølger ikke var voksen.

drede f. Kr.; er der en Afbrydelse, maa den være meget kortere, nemlig omtrent tolv Aar.

Imidlertid er det ingenlunde givet, at Kronologien i de to israelitiske Riger ikke er at forkorte mere end til 227 Aar. Den Omstændighed, at der ikke gives flere Bibelsteder end de her nævnte, der *ganske bestemt* og *utvivlsomt* føre os til Antagelse af Medregentskaber og en deraf følgende Forkortning af Tidsrummets Længde, forekommer os ikke at være afgjørende i denne Henseende. Forfatteren af Kongernes Bøger har jo, som ovenfor bemærket, aldeles ingen Interesse for rent historiske og kronologiske Spørgsmaal, og det er derfor snarest at betragte som *en Tilfældighed*, at han har meddelt os de her nævnte Bemærkninger om Asarja og Hosea, hvoraf vi kunne slutte os til Samtidigheden af Asarja og Amasja, Jeroboam og Joas samt af Jotham og Akhas[1]. Naar saaledes Medregentskaber ikke var noget ganske Usædvanligt, saa var det jo *muligt*, *at der har været andre samtidige Regjeringer*, til hvilke der, ved *en ren* Tilfældighed, ingen bestemt Hentydning findes i Biblen.

Vi maa bemærke, at der dog foruden de to her nævnte samtidige Regjeringer i Biblen endnu findes en Antydning af en anden Samtidighed mellem to Konger i Juda. Om Jotham hedder det nemlig, at *han styrede Huset og dømte Folket*, *medens hans Fader som spedalsk maatte leve i et afsides liggende Hus*[2]. Af disse Udtryk fremgaar det rigtignok ingenlunde afgjort, at Jotham som Rigsforstander har havt Kongenavn, og at man i Juda har regnet hans Regjeringsaar fra den Tid, da han i Virkeligheden overtog Regjeringen[3]. Men da det uden Tvivl i andre Lande i lignende Tilfælde, naar Konger svækkedes alvorligt af Sygdom, i Reglen var Brug, at Rigsforstanderen fik Kongenavn[4], saa forekommer

---

[1] Se ovenfor S. 214 ff.

[2] 2 *Kong.* 15, 5.

[3] Medregentskaber vare ikke ukjendte i Juda i Jothams Dage. Hans Fader Usija havde været sin Fader Amasjas' Medregent, og Jotham selv antog, som vi have sét, sin Søn Akhas til Medregent.

[4] Da Assurhaddon blev farlig syg, tog han sin Søn Assur-bani-pal til

der os Intet at være til Hinder for at antage, at *Jotham har faaet Kongenavn*, da Rigets Styrelse betroedes ham, og at følgelig *endel af hans 16 Aar falde ind under hans Fader Asarjas* (*Usijas*) *52 Aar.*

Kronologien *i Israels Rige* synes ganske vist ved første Øiekast ikke at tale for Tilværelsen af saadant Medregentskab i Iuda, thi Tidsangivelserne stemme vel overens med Antagelsen af, at Jothams 16 Aar først regnes fra hans Faders Dødsdag. Om Medregentskaber i Israels Rige kan der ikke være Tale; thi Kongerne ere fjendlige mod hinanden, de fleste af dem have forjaget deres Modstandere og have kun banet sig Vej til Thronen ved at myrde deres Forgjængere og udrydde deres Slægt. Derimod er der et andet Forhold fra de gamle Østerlande, som her nok kan fortjenes at komme i Betragtning.

I urolige Tidsrum, hvor Konger af forskjellige Familier afvekslende havde Magten, og hvor Mord og Vold banede Vej til Thronen, plejede de fleste Konger kun at anerkjende de af deres nærmeste Forgængere, der tilhørte samme Slægt som de selv, *for virkelige Konger*, hvorimod de i alle Konger af andre Slægter saa Oprørere og Voldsmænd, der havde baaret Kongenavnet *med Urette*, og *som efter deres Mening slet ikke vare at betragte som virkelige Konger.* Det forekommer os ikke usandsynligt, at noget Saadant har været Tilfældet i Israels Rige i Tiden efter Jehu's Dynastis Forjagelse, og navnlig synes flere Omstændigheder at tyde hen paa, at det forholder sig omtrent paa denne Maade med *Pekah*, Remaljas Søn. Thi medens han i samtidige Aktstykker nævnes som Konge i Israel i Aaret 731 — idet der fortælles om ham,

---

Medregent og betroede ham Anførslen over Hæren, der sendtes til Aigypten; se nedenfor S. 247.

[1] Manethos' aigyptiske Historie fremviser flere Exempler herpaa; han betragter saaledes det 22de Dynasti som en Familie af Usurpatorer, uagtet de beherskede Aigypten i to til tre hundrede Aar. Flere af de Pharaoner, der danne Slutningen af det 19de Dynasti, ødelagde deres Forgængeres Mindesmærker (se § 4), hvad der viser, at de ikke ansaa dem for *Konger,* men for *Thronrøvere.*

at han i dette Aar afløstes af Hosea[1] —, saa nævnes der ligeledes i samtidige Aktstykker i Aaret 739—738 en anden Konge i Israel, nemlig Menahem[2]; og istedetfor Pekahs *tyve Regjeringsaar*[3] faa vi altsaa *kun seks eller syv Aar*. Antage vi nu, at Pekah enten har været beslægtet med Jehus Kongehus (maaske endog været en Efterkommer af Jehu) eller med den Sallum, Menahem styrtede[4], og at han som Følge heraf har betragtet Menahem og hans Søn Pekaja som Usurpatorer, og derfor har tilegnet sig deres tretten Aar[5], saa faa vi netop *tyve Aar*, som er det Tidsrum, i hvilket han efter *Kongernes Bøger* skal have siddet paa Israels Throne[6]. Hosea, som fældede Pekah, har vel atter indsat Menahem og hans Hus paa dets Plads i Israels *Rigs-Aarbøger*, men han har vel ikke faaet alle Spor udslettede, og det kan derfor ikke undre os, at Forfatteren af *Kongernes Bøger*, der lagde saa liden Vægt paa kronologiske og historiske Enkeltheder, *for en Del* følger Pekahs *officielle Regjeringsberegning*[7]. Bliver Israels Riges Kronologi saaledes at forkorte med 13 Aar, maa en tilsvarende Forkortning foretages i Juda, hvad der let skér derved, at man lader Jotham være Rigsforstander i omtrent tretten Aar, og at man kun lader ham overleve sin Fader nogle faa Aar[8].

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 10 l. 28; slgn. II: *Syriens Historie* § 4, S. 154—155.

[2] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 9 l. 50; slgn. II: *Syriens Historie* § 4, S. 145.

[3] 2 *Kong.* 15, 27.

[4] 2 *Kong.* 15, 10—14.

[5] Menahem regjerede ti Aar (2 *Kong.* 15, 12 eller vel snarere *elleve*; slgn. 2 *Kong.* 15, 25, 21), og Pekaja to (2 *Kong.* 15, 23).

[6] 2 *Kong.* 15, 27.

[7] I Kongernes Bøger tillægges der Pekah 20 Aar (2 *Kong.* 15, 27) og der fortælles, at Akhas blev Konge (מלך d. e. Enekonge) i Pekahs 17de Regjeringsaar (2 *Kong.* 16, 4). Disse to Angivelser støtte sig, mene vi, til *Pekahs officielle Regjeringsberegning* og følge altsaa hans *imaginære Aarsbetegnelser*. Derimod antage vi, at den i *Kongernes Bøger* kort i Forvejen givne Efterretning om, at Jotham blev Konge i Pekah's andet Regjeringsaar (2 *Kong.* 15, 32), følger *Pekah's virkelige Regjeringsaar*.

[8] Se nedenfor S. 224 Anmk. 4. Vi antage, at Jotham fra Aar 759—

Til Slutning maa vi endnu bemærke, at naar man *ikke* paa en eller anden Maade foretager en saadan yderligere Forkortning eller Sammendragning paa en tolv til tretten Aar i den bibelske Tidsregning, vil man komme i uopløselig Modsigelse med de assyriske Aktstykker. Naar man ikke foretager nogen saadan Forkortning, vil Akhab nemlig være død omtrent Aar 866, medens han i Salman-eser II.'s Indskrifter omtales *som levende* endnu i denne Konges 15de Regjeringsaar, eller, naar der intet Brud findes i Eponymfortegnelsen, *endnu Aar 854 f. Kr.* Antagelsen af et Brud paa tolv til tretten Aar i Eponymrækken vil vel løse Modsigelsen for Akhabs Vedkommende, men *ikke med Hensyn til Menahem.* Denne Konge omtales nemlig af Tiglath Pilesar ved Aaret 759 f. Kr., medens han maa være død i det Seneste Aar 751, naar man lader Pekah regere 20 Aar og en saadan Forkortning ikke antages. Man maa da paa andre Maader gjøre Vold paa Biblens Text, ved f. Ex. at antage den Menahem, Tiglath Pilesar omtaler ved Aar 739 f. Kr., for *forskjellig* fra Menahem, Gadis Søn: man maa gjøre denne Menahem II. til en Søn af Pekaja, lade ham rejse sig imod Pekah og forjage ham, i nogle Aar have Magten, men atter fortrænges af denne.

Hvad angaar Antagelsen af en *Afbrydelse af Eponymrækken* paa tolv til tretten Aar, da maa vi bemærke, at man ved at antage en saadan kommer meget langt bort fra Ktesias' Talangivelser for Assyriens Fald[1], og — hvad der er vigtigere — *det bliver da umuligt at finde nogen i Assyrien synlig Solformørkelse* fra den Tid af Aaret, i hvilken den anden Maaned af det assyriske Aar, Maaneden Sivan, falder[2]. Men da der ingen Tvivl kan være

---

736 har været sin Faders Medregent, og at han har overlevet ham omtrent fire Aar til 732. Vi antage endvidere, at Jotham allerede seks Aar før, fra 742 har havt Akhas til Medregent, og se i hans Udnævnelse en Følge af Iuda Riges Deltagelse i Krigen med Assyrien og Afsendelse af en Hær til Hamath, se II: *Syriens Historie* § 4, S. 142–143.

[1] Se ovenfor S. 208.

[2] Det assyriske Aar var et Maaneaar, slgn. Forfatterens *Assyrien* S. 41.

om, at Assyrerne i Maaneden Sivan, den anden Maaned af det Aar, da *Bur-el-Sagale* var Eponym, have iagttaget en Solformørkelse[1], og det kun er i Aarene 809 og 763, at der i Maaneden Sivan har været en Solformørkelse at sé i Assyrien[2], saa er det altsaa en *afgjort Sag*, at *enten* har Eponymrækken været *afbrudt i 47 Aar*, *eller* ogsaa har der slet *intet Brud fundet Sted.* Da nu den første Mulighed, som vi have sét, ikke stemmer overens med Tidsangivelserne i Kongernes Bøger[3], eller med hvad vi kunne kalde *den virkelige bibelske Kronologi*, saa bliver der jo intet Andet tilbage end at bestemme sig for den *sidste Mulighed;* men i saa Tilfælde maa der jo foretages en Forkortning af Pekahs Regjeringstid. Men naar en saadan Forkortning *skal* foretages, forekommer der os ingen simplere og naturligere Udvej at frembyde sig, end at gaa ind paa den af os her foreslaaede Løsning[4].

Ad 2⁰. Fortællingen om Phuls Tog mod Israeliterne.

Med Hensyn til Fortællingen om Phuls Tog mod Israeliterne hos Eusebios, have vi allerede ovenfor godtgjort[5], at Beretningen om, at *en babylonsk Konge Phul har foretaget et Tog til Judaia*, ikke kan stamme fra Berosos, men maa være tilsat af en bibelkyndig Læser af Udtoget af Polyhistor (Berosos), enten af Eusebios selv eller af en af hans Hjemmelsmænd. Enhver, der med Opmærksomhed gjennemlæser det Afsnit af Eusebios' armeniske Krønike, hvor dette Sted findes, vil, mene vi, ikke kunne tvivle

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 52 l. 7, se ovenfor S. 45 og S. 203.

[2] Se ovenfor S. 201; slgn. *l'Art de vérifier les dates.*

[3] Se ovenfor S. 220 ff.

[4] Vi antage, at Israels Kongers Regjeringsstid omtrent er indfalden i følgende Tidsrum: Jeroboam: 933—916, Nadab: 912—910, Baesha: 910—886, Ela og Simri: 886, Omri: 886—875, Akhab: 875—854, Akhasja: 854—853, Joram: 853—842, Jehu: 842—814, Joakhas: 814—798, Joas: 798—781, Jeroboam II.: 792—751, Sakarja: 751—750, Menahem: 750—739, Pekaja: 739—737, Pekah: 737—730, Hosea: 730—722. I Juda Rige i samme Tidsrum: Rehabeam: 933—916, Abiam: 916—913, Assa: 913—872, Josaphat: 872—848, Joram: 850—843, Akhasja: 843—842, Athalja: 842—835, Joas: 835—795, Amasja: 795—766, Asarja (Usija): 788—736, Jotham: 749—732, Akhas 742—726 og Hiskias (Hezekias): 726—696.

[5] Se ovenfor S. 53—54.

om, at denne Bemærkning ganske *er af samme Art som det, der fortælles om Israeliternes Forhold* til flere følgende Herskere over Babylon, navnlig til Senakherib og Nabukuduruzur[1], som ligefrem er et Uddrag af Biblen. Det Hele indskrænker sig altsaa til, at der i det af Eusebios benyttede Udtog af Polyhistor (Berosos) *har været omtalt en babylonsk Konge, hvis Navn nærmede sig til* פּוּל, *Phul*[2], *og som har levet i det ottende Aarhundrede f. Kr.*; men af denne *Navnelighed* kan man ikke *med Føje* slutte, at denne *babylonske* Konge og den assyriske Konge, Biblen omtaler, er *én og samme Person, naar ikke andre Grunde komme til.* Men dette er ikke Tilfældet. Thi dels er der Intet, som antyder, at Babylonien dengang besad nogen stor politisk Magt[3], og dels kan man have en Mistanke om, at den Konge, hvis Navn har mindet Eusebios om Biblens Phul, ikke har siddet paa Babyloniens Throne før noget længere hen i Tiden, og navnlig først efter det Tidsrum, i hvilket Phuls Regjering over Babylon, ifølge den saakaldte bibelske Kronologi, maa antages at være falden[4], dels endelig henføres Biblens Phul *bestemt* til Assyrien og *ikke* til Babylonien.

Herved komme vi imidlertid ikke nærmere til en Løsning af det vanskelige Spørgsmaal om, hvem Biblens Phul har været. Imidlertid er det dog ikke umuligt at finde en sandsynlig Forklaring. Vi maa saaledes gjøre opmærksom paa, at de assyriske Konger *stundom havde to Navne*[5] og at *Phul* kunde være Gjengivelsen af et af dem, og endelig kan — hvad vi ansé for det Sandsynligste — פּוּל d. e. פּל være en *Afkortning* af תִּגְלַת־פִּל־אֶסֶר, Tiglath-Pilesar[6],

---

[1] *Euseb. Chron.* (vers. arm.) I, 4—5 (p. 18—19 Mai, p. 20 Aucher).

[2] Oppert har vist, at der findes et assyrisk Navn, der svarer til פּוּל.

[3] Se ovenfor S. 180.

[4] I Ptolemaios' Kanon omtales en Konge *Poros,* der skal have regjeret i Aarene 732—727 f. Kr. Hans Navn skreves maaske hos Berosos og Polyhistor: *Polos.*

[5] Se G. Smith, *Assurbanipal* S. 223.

[6] Afkortninger af assyriske Navne var ikke noget usædvanligt iblandt Israeliterne. *Salman* (*Hos.* 10, 14) er saaledes aabenbart en Forkortning af *Salman-eser.*

idet Ordet פל (פול) nemlig udgjør Ordets *mellemste Led*, som det laa nær at antage for det væsenligste. Israeliterne vare i den nærmest foregaaende Tid kun komne lidet i Berøring med Assyrerne[1], og de vare lidet vænnede til de *lange assyriske Navne*; det lader sig derfor let forklare, at de forkortede Tiglath Pilesars lange Navn, og det er aldeles ikke paafaldende, at Menahems Rigs-Historiograph har foretrukket det korte folkelige Navn. Pekahs Rigs-Historiograph betegner ham rigtignok ved hans fulde Navn, men paa Pekahs Tid havde Israeliterne jo tilfulde lært Assyrerne at kjende og mange Gange hørt deres Konge omtale, hvad der ikke var Tilfældet paa Menahems Tid. At Forfatteren af *Kongernes Bøger* har stillet Menahems Aarbøgers *Phul* og Pekahs Aarbøgers *Tiglath Pilesar* ved Siden af hinanden, uden at lægge Mærke til, at פול (פל), Phul, kun var en Afkortning af תגלת-פל-אסר, Tiglath Pilesar — er heller ikke at undres over, naar man mindes, hvor ligegyldig Forfatteren af Kongernes Bøger er for historiske Enkeltheder, der ikke have Betydning for hans Øjemed.

Ad 3°. Om Assyriens Fald.

Med Hensyn til *Ktesias' Vidnesbyrd*[2], da er det ofte gjentaget, at hans Meddelelser kun maa modtages med *stor Forsigtighed*[3], og at man, inden man tør benytte dem som historisk Kilde, først bør prøve, om de stemme eller i al Fald ikke ere i Strid med samtidige Efterretninger. Undersøge vi nu de samtidige Vidnesbyrd fra den Tid, hvortil Assyriens Undergang ved Mederne under Arbakes og Babylonierne under Belesis skal henhøre, saa vil man intetsteds finde Antydning af, at Babylonien og Medien dannede egne Riger eller blot større Enheder. Begge Lande vare tvertimod splittede *ad i mange Smaariger*[4], hvoraf Intet spillede

---

[1] Assyrien havde i de nærmest foregaaende Aartier været svagt og var kun kommet i ringe Berøring med Nabolandene.

[2] Se ovenfor S. 208.

[3] Enkelte Afsnit af Ktesias have forøvrigt historisk Værd, nemlig hans Meddelelser om Persiens Historie efter den Tid, hvormed Herodot standser.

[4] Se ovenfor S. 180.

nogen fremragende Rolle. Men naar saaledes ikke blot intet Aktstykke omtaler Arbakes og Belesis[1] eller de af dem stiftede Riger, og naar *disse Landes Ophøjelse til Magter af første Rang tilhører en langt senere Tid*, saa er det klart, at Ktesias' Fortælling om Assyriens Undergang ved Meder og Babylonier omtrent ved Aar 800 f. K. maa sættes i Klasse med Flertallet af denne Forfatters andre Meddelelser[2] og at den selvfølgelig ikke kan bruges som Bevis, allermindst imod samtidige Vidnesbyrd.

Den *fjerde Grund*[3], man har anført til Bevis for Rigtigheden af Ktesias' Fortælling om Tilintetgjørelsen af Assyrien ved Aar 800 f. Kr. — nemlig Meddelelserne om Ninives ødelagte Tilstand indtil Senakheribs Tider — vil ved en nærmere Undersøgelse af de paagjældende Texter ligeledes vise sig at være betydningsløs. Der tales nemlig rigtignok ofte om Ninives forfaldne Tilstand, men *at Byen hélt skulde ligge i Ruiner*, derom er intet Vidnesbyrd at opdage. Om det kongelige Slot i Ninive siges det blot, at det *ikke var fuldendt*, og at det var blevet brøstfældigt[4]; om en Kanal, som ledte Vand til Slottet og dets Omgivelser, hedder det, *at den var kommet i Forfald*[5] o. s. v. Hvad dernæst angaar den Omstændighed, man har paaberaabt sig, at der i Ninive ikke er fundet Mindesmærker fra *ældre Tider*, hvilket skulde have sin Grund i Byens Ødelæggelse ved Meder og Babylonier, hvorved alle Minder

Ad 4⁰. Om Ninives Ødelæggelse.

---

[1] G. Rawlinson har gjort opmærksom paa, at i Ktesias' Dage hed den persiske Statholder i Babylonien netop: *Belesis* og Statholderen i Medien: *Arbakes*, hvilke Navne Ktesias formodenlig har tilladt sig uden Videre at overføre paa de ældre Tider; *Fife Monarchies*, II, S. 362 Anmrk. 4 (1871).

[2] I og for sig var det ogsaa besynderligt, om Ktesias havde faaet god Underretning om, hvad der var skét i Assyrien i ældre Tider indtil efter Aar 800 f. Kr., og at han slet intet havde hørt om Assyriens Skjæbne i den følgende Tid, der dog laa langt nærmere ved hans egen Tid, og i hvilken Assyriens højeste Blomstring falder.

[3] Se ovenfor S. 209.

[4] Layard, *Inscriptions* pl. 64 l. 40—41.

[5] Layard, *Inscriptions* pl. 64 l. 41. I de følgende Linier fortælles om Senakheribs Bygninger i Ninive.

fra ældre Tider skulde være forsvundne, saa maa vi bemærke, at det i Senakheribs Indskrifter fortælles, at hans Bygning ikke blot kom til at optage hele den Høj, hvorpaa de tidligere Bygninger havde ligget, men ogsaa en Del af den Plads, hvoraf Højen tidligere var omgiven, idet Platformen udvidedes til alle Sider. Ved denne Lejlighed ere naturligvis alle de ældre Mindesmærker skaffede bort eller skjulte, og det kan ikke undre os, at man ikke har fundet Mindesmærker fra ældre Tider. Til Slutning maa vi endnu bemærke, at den Oversættelse, man har villet give af en af Sargons Indskrifter, hvorefter han skulde have sagt, at *Dur-Sargon* (Khorsabad) var bleven opført *for at erstatte Ninive*[1], ikke finder Medhold i Texten. Der siges kun, at den nye Residensstad laa *e-li-na ninua*, over, d. e. *i Nærheden af Ninive*.

Ad 5°. Formørkelsen under Assur-dan-il.

Med Hensyn til *den femte Grund*, Solformørkelsen i det Aar *Bur-il-sagale* var Eponym, under Assur-dan-il's Regjering[2], saa kan det ikke nægtes, at der i Aaret 809 f. Kr. i den anden Maaned efter den assyriske Kalender (Maaneden Sivan) er indfalden en Solformørkelse, der var synlig i Ninive, men dette var ogsaa Tilfældet med Formørkelsen af 15de Juni 763, ja sandsynligvis ogsaa med mange andre Solformørkelser, saaledes med Formørkelser, der vare at sé om Sommeren i Aarene 855, 901, 947[3] o. s. v. I og for sig alene afgiver altsaa denne Solformørkelse, ligesom alle efter Maanekalendre daterede astronomiske Fremtoninger, ingen fast Tidsbestemmelse. De kunne kun regulere en *i det Væsenlige* — højst med en Usikkerhed af en Snes Aar — bestemt Tidsregning. Naar Usikkerheden *som her*, i den assyriske Tidsregning i dette Tidsrum, er større end en Snes Aar, saa maa der *andre Grunde til*, for at afgjøre, hvilket af disse Aarstal der skal foretrækkes. Men da der blandt alle de Grunde, som vi hidtil have betragtet, ikke kan paavises en eneste, som paa en ganske

---

[1] Se ovenfor S. 209 med Anmrk. 5.
[2] Se ovenfor S. 210.
[3] Se *L'art de vérifier les dates.*

bestemt Maade kan siges at tale for Tilstedeværelsen af dette Brud i Eponymrækken, og der, som vi skulle sé, *ikke* kan paavises *andre Grunde,* saa falder altsaa ogsaa denne Grund bort med alle de foregaaende.

Det Samme, som vi her have bemærket om den kronologiske Betydning af denne Formørkelse, gjælder ogsaa og i endnu højere Grad om *den sjette Grund, Solformørkelsen under Assur-nasir-pal*[1]. Thi denne Formørkelse *er ikke dateret*, og da man altsaa ikke kan afgjøre, *til hvad Tid af Aaret den henhører*, saa bliver det umuligt at afgjøre, til hvilken af de mange Formørkelser, der kunne beregnes at være indfaldne i dette Tidsrum, denne Formørkelse svarer[2]. Denne Solformørkelse vil altsaa let kunne bringes i Samklang med *alle kronologiske Systemer* og beviser følgelig i og for sig Intet — ikke at tale om, at det ikke er *sikkert*, at der paa det paagjældende Sted tales om en Formørkelse[3]. Vi skulle her kun bemærke, at naar man antager Eponymlisten for fuldstændig, vil man netop finde en Solformørkelse i det Aar, da *Assur-nasir-pal* besteg Assyriens Throne[4].

Ad 6°. Formørkelsen under Assur-nasir-pal.

Kaste vi nu Blikket tilbage paa vore Undersøgelser af de Grunde, man har anført som Bevis for Tilværelsen af et Brud i Eponymrækken[5], saa vil det være indlysende, at ingen af dem kan siges at give noget virkeligt Bevis for denne Paastand. Eponymrækken er altsaa *upaatvivlelig fuldstændig.* Det assyriske Rige har ikke *i nogen Tid været* kuldkastet og derefter rejst sig paany, eller, med andre Ord, der har *ikke*, som det ofte er blevet fremstillet i historiske Lærebøger, været *to* i Tid forskjellige assyriske Riger, et *gammel-assyrisk* og et *nyt-assyrisk* Rige, men

---

[1] Se ovenfor S. 210.

[2] Man jevnføre Listen over Formørkelserne i første Del af *L'Art de vérifier les dates.*

[3] Se D. Haigh, *Zeitschrift für ägypt. Spr.* VIII, S. 107 (1870).

[4] I Aaret 884 f. Kr. indfaldt der to Solformørkelser, en den 3die Juli, en anden den 27de November; begge vare uden Tvivl synlige i Assyrien. Samme Aar indfaldt to Maaneformørkelser.

[5] Se ovenfor S. 210 ff.

kun *ét assyrisk Rige*, hvis Konger dannede en sammenhængende Række[1]. Med andre Ord, Tiglath Pilesar er saa at sige Assurniraris umiddelbare Efterfølger og kun faa Maaneders Uroligheder ligger imellem dem[2]. Denne Eponymrækkens Fuldstændighed synes desuden temmelig tydeligt at fremgaa af forskjellige andre Omstændigheder, blandt Andet deraf, at de to Eponymer, imellem hvem Bruddet skal have fundet Sted, tilhøre samme Kredsløb og følge paa hinanden i den sædvanlige Orden[3]. Havde der været et Brud, vilde man sandsynligvis have begyndt Kredsløbet paany forfra, saasnart man havde gjenindført Eponymindretningen.

Assyrien under Tiglath Pilesar og hans Efterfølgere.

Tigulti-pal-azira (?), תגלת-פל-אסר Tiglath Pilesar II.[4] (eller den Yngre), der, som vi ovenfor have sét, blev Konge i Assyrien 745 f. Kr., gav sig straks med Iver og Kraft til at arbejde paa igjen at bringe sit Rige paa Fode. Allerede i det Aar, han havde hævet sig paa Thronen, vendte han sig imod Naboerne, navnlig imod Syd-Mesopotamien, hvis Smaariger han nødte til at betale Tribut til As-

---

[1] At der ved Dynastiveksel kunde hengaa nogen Tid, inden den nye Konge fandt almindelig Anerkjendelse og det gamle Dynastis Tilhængere ganske forsvandt, kan ikke komme i Betragtning.

[2] Vi antage, at Assur-nirari har mistet Livet i det Aar, da *Nirgal-Nasir* var Eponym eller i Aaret 746 f. Kr. Tiglath Pilesar udraabtes til Konge den 13de Dag i den anden Maaned af det Aar, *Nabu-bel-usur* var Eponym, men han betragtede sig sandsynligvis som Konge allerede fra den Dag, Assurnirari mistede Livet, hvad der formodenlig var skét et Par Maaneder tidligere. Tiglath Pilesar omtaler nemlig ikke det Tidsafsnit, som de assyriske Konger kalde *Begyndelsen af deres Regjering* og begyndte straks med sit *første Aar*.

[3] Oprøret i Kalah, som man antager gik forud for Ninives Ødelæggelse og Rigets Fald, fandt Sted i det Aar, da *Nirgal-nasir*, Statholder i *Nasibin* d. e. Nisibis, var Eponym, og Tiglath Pilesars Thronbestigelse i det Aar, da *Nabu-bel-usur*, Statholder i *Arbakha* (Arrapakhitis), var Eponym. Men nu følge Statholderne i disse Byer sædvanlig efter hinanden som Eponymer, hvad der ikke taler for en Afbrydelse, se D. H. Haigh i *Zeitschrift für ägyptische Sprache* VII, S. 117—121 (1869).

[4] Om Kilderne til Tiglath Pilesars Historie se nedenfor S. 233. Af nyere

syrien[1]. Næste Aar gik han først imod *Namri*[2], som han synes at have gjort til assyrisk Provins; thi fra hans Tid tales der ikke mere om dette Land, ja maaske trængte han i dette Aar dybt ind i Medien lige indtil henimod Indos' Femflodland[3]. Næste Aar (743) gik han imod Nordost og Vest til Armenien (*Urardi*) og til Syrien, hvor han kæmpede i flere Aar, nemlig indtil 740, da Nordsyrien var betvunget[4]. Kortere Tid efter, omtrent 739 eller 738, berørte han atter Syrien paa et Tog imod de Nord for Syrien boende Folk[5], hvorefter han atter vendte sig imod Øst og trængte frem til Foden af Bjergkjæden *Nal*[6], formodenlig Paropamisos.

Næste Aar (735) gik han til Armenien, hvorpaa han i tre Aar kæmpede i det sydlige Syrien, hvor han tilintetgjorde Riget Damask og ydmygede Israels Rige[7]. Han foretog derpaa et nyt Tog til det sydlige Mesopotamien og inddrev Tributer fra Smaakongerne i Babylonien og de tilstødende mindre Stater[8]. Muligvis har han i disse Aar atter foretaget et Tog til Medien[9]. Omtrent i Aaret 731 eller 730 dæmpede han et nyt Oprør i Syrien[10], og et Par Aar efter er han sandsynligvis død.

Behandlinger af hans Historie maa vi nævne G. Smiths Bemærkninger i *Zeitschrift für ägyptische Sprache* VII, S. 11 ff. (Jan. 1869) og S. 92 (Sept. 1869) samt G. Rawlinson, *Fife Monarchies* II, S. 127—135 (1871).

[1] Slgn. G. Smith, *Zeitschrift* l. c.

[2] Rawlinson, *Inscription* II, pl. 52 l. 29.

[3] Se nedenfor Anmk. 9.

[4] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 52 l. 31; se II: *Syriens Historie* § 4 S. 142—144.

[5] Se II: *Syriens Historie* § 4 S. 145 ff.

[6] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 52 l. 38.

[7] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 52 l. 40—42, se II: *Syriens Historie* § 4 S. 150—154.

[8] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 52 l. 43; se G. Smith, *Zeitschrift für ägyptische Sprache* VII, S. 12 (Jan. 1869).

[9] Man sér af Tiglath Pilesars Indskrift, Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 67 l. 29—32, at han foretog *to Tog til Iran*, af hvilket han paa det første naaede meget langt frem, formodenlig til Indos, paa det sidste kortere, nemlig maaske til Foden af Bjergkjeden Paropamisos.

[10] Se II: *Syriens Historie* § 4 S. 154—155.

Tiglath Pilesar indskrænkede sig ikke som sine Forgængere til at besejre sine Naboer, plyndre deres Land og udpresse Skatter og Afgifter af dem. Det kan neppe betvivles, at Tiglath Pilesar har sét, at, naar man vedblev at gaa frem paa denne Maade, vilde Assyrien aldrig kunne udvide sig synderligt ud over det Omfang, det havde havt under Assur-nasir-pal og Salman-eser (II); og hermed var Tiglath Pilesar sikkert ikke fornøjet. Han har uden Tvivl smigret sig med Haabet om, at alle Lande, han havde hørt om — og disse Landes Antal var neppe ringe, da det stigende Handelssamkvem havde udbredt Kundskab om fjerne Lande — maatte komme til at tjene ham eller hans Efterfølgere: ikke blot hele Syrien, men ogsaa det rige Aigypten, og ikke blot hele Iran, men ogsaa Indien. Men naar Assyriens Herskere skulde kunne udstrække deres Scepter over saa vide Egne, saa maatte de være sikkre paa, at de dem undergivne nærmere boende Folk ikke gjorde Oprør, naar de assyriske Krigshære gik til fjernere Egne; men dette kunde ikke ventes at ské, naar de overvundne Folk *beholdt deres Selvregjering og indfødte Konger*, *og naar deres nedarvede Nationalitet forblev usvækket.* Naar Nationaliteten derimod kunde blive sløvet og udvisket, vilde Faren for Frafald blive mindre. Men til en saadan Nedbryden af de Overvundnes Nationalitet nyttede ikke Mord og Blodbad; derved æggedes snarere de Tiloversblevne til *Hævn.* Derimod var det aabenbart, at, naar der bragtes fremmede Folk ind i de overvundne Lande, og naar disse begunstigedes og beskyttedes mod de gamle Beboere, vilde der *hengaa lang Tid*, forinden Nybyggerne voksede sammen med Resterne af de oprindelige Indbyggere, og i den Tid vilde altsaa Faren for voldsomme Oprør i de paagjældende Egne kun blive ringe. Vi have al Grund til at antage, at det *var Betragtninger af denne Art*, *som bragte Tiglat Pilesar til at foretage de store Omflytninger*[1], hvorom hans Indskrifter oftere tale, og som siden

---

[1] Saadanne Omflytninger vare ikke ukjendte i Assyriens ældre Historie, se Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 8 l. 34, men de foretoges kun efter en indskrænket Maalestok.

efterlignedes af hans Efterfølgere[1]. Paa samme Tid synes Tiglath Pilesar tillige at *have anvendt andre Midler* til at styrke Assyrien. Han indlemmede saaledes efterhaanden flere mindre tilgrændsende Egne i det egenlige Assyrien. I de Landskaber, der paa denne Maade føjedes til Riget, synes der at have hersket samme Sprog, Nationalitet og Sæder som hos Assyrerne, og det var derfor at vente, at Befolkningen snart voksede ganske sammen med de egenlige Assyrer, hvad der ogsaa skete, og hvorved dette Folks Overvægt over sine Naboer — nære som fjerne — meget forøgedes.

Under Tiglath Pilesar tog den assyriske Konst[2] og Literatur et *nyt Opsving*, og Anvendelsen af Skrift steg betydeligt, ikke blot ved Rigets Bestyrelse, men ogsaa, som ovenfor[3] antydet i Forholdet imellem Mand og Mand. Af sine Aarbøger lod Tiglath Pilesar gjøre flere Udtog, som han indhuggede paa Væggene i Salene i det af ham opførte Palads i Kalah, men da dette Palads siden nedreves af de imod ham fjendlige Sargonider, og Stenene, hvorpaa Indskrifterne vare indhuggede, anvendtes til andre Bygninger, have vi nu kun Brudstykker tilbage af disse Texter, som man plejer at kalde Tiglath Pilesars *Annaler*[4]. Af hans *Fasti* have vi derimod en noget mere fuldstændig Udgave paa en Lertavle i British Museum[5].

Salmanu-usur, שלמנאסר Salmaneser (IV.)[6], Tiglath Pilesars Efterfølger, formodenlig hans Søn, var kun i faa Aar[7] Konge af Assyrien (uden Tvivl omtrent fra 727

[1] Om Tiglath Pilesars Fremgangsmaade imod Syrerne se *Syriens Historie* § 4 S. 138 ff.

[2] Slgn. Forfatterens *Assyrien* § 40 S. 404.

[3] Se ovenfor S. 17.

[4] Layard har udgivet endel af disse Brudstykker (*Inscriptions* pl. 50, pl. 67 og pl. 69; senere ere andre udgivne af Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 9 og 10.

[5] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 67.

[6] Om Salmaneser se G. Rawlinson, *Fife Monarchies* II, S. 135—140 (1871) Forfatterens *Assyrien* § 40 S. 406—406.

[7] I Eponymkanonerne tillægges der ham en Regjeringstid af *fem Aar*.

til 722 eller 721). Indskrifterne fra hans Tid ere meget sjældne, og vi kunne derfor kun gjøre os Gisninger om Begivenhederne i hans Tid. Efter al Sandsynlighed førte han navnlig Krige i Syrien og kuede her flere Oprør [1].

Vestasien i Assyriens mest glimrende Tidsrum (under Kongerne af Sargons Æt).

Efter Salmaneser kom en ny Fyrsteslægt paa Thronen i Assyrien, der under dette Kongehus hævede sig til større Magt end nogensinde tidligere. Stifteren af dette Dynasti var:

Sar-gi-na (maaske at læse: *sar-ukin*), Sargon, סרגן [2], der har efterladt sig mangfoldige af hans Aarbøger uddragne historiske Indskrifter [3], saavel *Annaler* [4], som *Fasti* [5] *summariske Indskrifter* [6], de fleste indhuggede paa Tyrefigurer, Gulve og Vægge i Salene i det af ham opførte Palads i Korsabad (*Dur-Sarukin* eller *Dur-Sargon*), en By i Nærheden af Ninive, som han kaarede til sit Sæde, og hvor han opførte et prægtigt Slot [7]. Ved Siden heraf lod han andre Udtog indridse paa Valser og Mangekanter af brændt Ler, som dels opbevaredes i de kongelige Arkiver, dels nedlagdes under de af ham opførte Bygningers Grundsten [8]. De fleste af hans Indskrifter ere affattede efter hans femtende Regjeringsaar, d. e. efter Aar 707, og da han kun regjerede 17 Aar, give de os følgelig Oplysning om største Delen

---

[1] Se II: *Syriens Historie* § 4 S. 155–157.

[2] Om Sargon og hans Histoie se G. Smith: *Zeitschrift für ägypt. Sprache* VII, S. 95—100 og S. 106–112 (1869); G. Rawlinson, *Fife Monarchies* II, S. 140—155; slgn. ogsaa Forfatterens *Assyrien* § 40 S. 406–418.

[3] Se ovenfor S. 47.

[4] En Oversættelse af Sargons *Annaler* er udgivet af Oppert, *Les Inscriptions de Dour-Sarkayan* S. 29 ff. (Paris 1870, Folio). Indskriften findes bedst bevaret i *Salle* II; mindre fuldstændige ere Indskrifterne i *Salle* V, *Salle* XIII og *Salle* XIV.

[5] Texten til Sargons *Fasti* med Omskrift og Oversættelse er udgivet af Oppert i hans *Les Fastes du roi Sargon* (Paris 1863, Folio). Med fuldstændig Kommentar findes Texten ogsaa gjengivet i *Journal Asiatique*. sixième série I, S. 5–26, II S. 475–517, III S. 5 ff.

[6] Af disse har Oppert givet Oversættelse i *Les Inscriptions de Dour Sarkayan* S. 3 ff.

[7] Se ovenfor S. 209 og 228.

[8] Man har fundet flere Valser med Kileskrift indeholdende Udtog af

af hans Regjeringstid; kun maa man meget beklage, at de Afsnit af hans *Annaler*, som fortælle om hans to første Regjeringsaar[1], befinde sig i en meget slet Forfatning, saaledes at vi ikke kunne afgjøre, paa hvad Maade han kom paa Thronen, eller om i hvilket Forhold han stillede sig til sin Forgænger, om han maaske gjorde Oprør imod ham, eller om han først hævede sig paa Thronen efter Salmanesers Død. Vi kunne kun ansé Følgende for sikkert, nemlig, at Sargon ikke var nærmere beslægtet med Salman-eser og kom paa Thronen *paa en uregelmæssig Maade*[1].

Ifølge Sargons *Fasti* kæmpede han i sit andet Regjeringsaar (d. e. i Aaret 720) i Syrien, undertrykte først et Oprør i Hamath og slog derpaa Aigypterne og Aithioperne samt Philistrene i et Slag ved Raphia[3]. Men hvorvidt han i dette Aar tillige har indtaget *Samareia og tilintetgjort Israels Rige*, er uvist; dette Rige er snarere falden i Aaret 722; men Spørgsmaalet kan ikke afgjøres med fuld Sikkerhed paa Grund af, at Begyndelsen af hans *Annaler*, som alt bemærket, uheldigvis kun er slet bevaret.

I de følgende to Aar 719 og 718 kæmpede Sargon paa Mesopotamiens nordvestlige Grændse[4], hvorpaa han i sit femte Regjeringsaar (717) undertrykte et Oprør i det vigtige nordsyriske Rige Karkemish og inddrog Landet i Assyrien[5].

De følgende fem Aar, 717—712, hengik navnlig med Kampe

Sargons Rigs-Aarbøger; en saadan Text findes udgivet af Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 36. En Oversættelse med Omskrift af Indskriften findes: Oppert, *Les Inscriptions de Dour-Sarkayan* S. 11 ff.

[1] Oppert antager, at der efter Salman-eser fulgte en Konge *Ninip-iluja* eller *Samdan-Malik*. I Virkeligheden var der en Eponym af dette Navn, men der er Intet, som antyder, at denne *Ninip-iluja* (?) har været Konge i Assyrien (Oppert, *Inscriptions des Sargonides* i *Annales de Philosophie chrétienne*, 1862) — en Mening, der er optaget af Lenormant, *Manuel* II, S. 89 (1869).

[2] Botta, *Monuments* IV pl. 70 l. 10 og pl. 71 l. ff., se II: *Syriens Historie* § 4 S. 157—164.

[3] Se III: *Israels Historie* § 8.

[4] Botta, *Monuments* IV pl. 71 l. 6—pl. 72 l. 6.

[5] Botta, *Monuments* IV, pl. 72 l. 7 ff; se II: *Syriens Historie* § 4 S. 165 ff.

i *Armenien og Medien*, hvor de tidligere undertvungne Folk havde gjort Opr*ø*r og funden Underst*ø*ttelse hos deres Naboer. En stor Del af Medien blev ved denne Lejlighed betvunget, hvorpaa Sargon udvidede sit Rige imod Nordvest, efterat have besejret Landene Tubal, Kommana, Melitene og Kilikien[1].

I de samme Aar foretog Sargon for*ø*vrigt ogsaa et Tog til Arabien og sluttede Fred med Aigypten[2]. I Aaret 712 viste Sargon atter sine Hære i Syrien, hvor han det f*ø*lgende Aar (711) undertvang to farlige Opr*ø*r, det ene i *Gavguma*, det andet i *Asdod*[3].

Det f*ø*lgende Aar, som var Sargons *tolvte* Regjeringsaar (710), udbr*ø*d der Krig med Babylonien[4]. Kampen var haard, thi Babyloniens Konge var ikke som i Tiglath Pilesars Dage en lidet mægtig Hersker. En Fyrste fra det sydligste mesopotamiske Kongerige — *Bet Jakin,* som Assyrerne kaldte det —, Merodakh Baladan, מרדך בלאדן, havde nemlig i Aaret 722 besteget Babylons Throne[5], hvorefter de mindre Smaastater og Stammerne paa *Ø*rkenens Grændse underkastede sig ham. Babylon synes desuden i denne Konges Tid ved sin Handel og Konstflid at være gaaet hurtigt frem i Velstand og Rigdom[6], hvad der naturligvis endnu mere maatte bidrage til at for*ø*ge dets Herskers Glans. Men selv

---

[1] Disse Kampe beskrives i Indskrifter, der læses: Botta, *Monuments* IV, pl. 72 l. 11—pl. 82. Uheldigvis mangle flere Plader.

[2] Botta, *Monuments* IV, pl. 75 l. 6, se nedenfor § 4.

[3] Botta, *Monuments* IV, pl. 83 l. 9, se II: *Syriens Historie* § 4 S. 169 ff.

[4] Botta, *Monuments* IV, pl. 84 slgn. pl. 155.

[5] Botta, *Monuments* III, pl. 65 l. 2 ff. efter Indskriften paa *Porte H* og *Porte O*; se ogsaa IV pl. 85—89; om de enkelte Begivenheder i denne Krig se Forfatterens *Assyrien* § 40 S. 415—417.

[6] At Merodakh Baladan har været Konge i Babylon fra 722 til 710, fremgaar, som godtgjort ovenfor S. 44 Anmrk. 5 (S. 45) saavel af *Ptolemaios' Kanon,* som af de assyriske Indskrifter.

[7] Allerede paa Tiglath Pilesar den Yngres Tid maa Babylonien have været et meget rigt Land, som det tilstrækkeligt fremgaar af den store Sum, som en Fyrste i disse Egne, formodenlig Babylons Konge maatte udrede i Aaret 744, se G. Smith, *Zeitschrift für ägypt. Spr.* VII, S. 11 (1869), slgn. Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 67.

om Landet saaledes ikke var langt fra at være *en Magt af første Rang*, saa maatte dog Assyrien bestandig ganske overstraale Babylonien, og en Krig med Sargon vilde som en Følge heraf til enhver Tid være en saare mislig Sag for Merodakh Baladan. Han maatte naturligvis derfor sé at forhale Krigens Udbrud, imedens omvendt Assyrerkongen maatte ønske Krig med Babylon. I Virkeligheden synes han ogsaa i lang Tid med stor Statsklogskab at have vidst at skabe Assyrien Vanskeligheder paa andre Punkter og derved at have holdt dets Stridskræfter bundne. Tilsidst kom det dog, som sagt, til Krig. Assyrerne kastede sig over Babylonien med overlegen Styrke og slog Merodakh Baladans Hære. Men denne tabte dog ikke Modet. Han vidste at skaffe sig Forbundsfæller, navnlig Kongen af Elam[1], hvilket Rige, netop ved samme Tid som Babylonien, havde hævet sig til en Magt af første Rang. Men Lykken vedblev at være Merodakh Baladan ugunstig. Efter en toaarig Kamp havde Assyrerne sat sig i Besiddelse ikke blot af det egenlige Babylonien, men ogsaa af hans Arverige, *Bet-Jakin*, og han selv maatte redde sig ved Flugten.

I et af de følgende Aar modtog Sargon Afsendinge fra Øen Kypros, som medbragte rige Gaver[2], og snart efter foretog den assyriske Statholder i Landet *Kue* (Nord for Syrien) et heldigt

---

[1] I de assyriske Aktstykker fortælles det gjentagne Gange, at Babylons Konger for Penge kjøbte sig Elams Understøttelse; iblandt de Konger, hvorom dette siges, findes ogsaa Merodakh Baladan. Derimod fortælles der i de assyriske Indskrifter Intet om, at han havde søgt at *rejse andre Modstandere mod Assyrerne.* Et Vink herom finder man i Biblen. Af Biblen erfarer man nemlig, at Merodakh Baladan skikkede Afsendinge til Syrien i Aaret 711 (se *Esaias* 39, 1; 2 *Kong.* 20, 12) under Paaskud af at lykønske Hiskias (Hezekias) til hans Helbredelse, men det er af Esaias' kraftige Ord til Kongen ved denne Lejlighed aabenbart, at der *er kommet andre Ting paa Tale.* Naar man sér hen til Babyloniens truede Stilling ved denne Tid, kan man neppe tvivle om, at Lykønskningen til Juda Konges Helbredelse kun har været et Paaskud for Merodakh Baladan til at skikke Afsendinge til Syrien for at faa de syriske Folk og Fyrster til at falde fra Sargon.

[2] Botta, *Monuments* IV, pl. 91 l. 3; pl. 129 l. 13 og pl. 153 l. 1.

Krigstog, paa hvilket han betvang Moskerne, imedens paa en anden Kant det mediske Rige *Illipi* underkastede sig Sargon[1].

De allersidste Aar af Sargons Regjering synes imidlertid at have været mindre lykkelige. Elams Konge berøvede Assyrien en Del af det sydostlige Mesopotamien, nemlig Landene Øst for Tigris, omtrent indtil Tornadotos[2] og en stor Del af Syrien rejste sig, understøttet af Aigyptens Hersker[3].

Trods disse Uheld i Sargons allersidste Dage var denne Hersker utvivlsomt en af Assyriens lykkeligste og virksomste Konger. Han udvidede Riget ved Erobringen af en Del af Medien, ved Betvingelsen af flere i Armenien og tilgrændsende Lande boende Folk, ligesom ogsaa ved Besejringen af arabiske Stammer, og han gjorde det assyriske Navn agtet og frygtet inden vide Kredse. Hertil kom endnu, at han inddrog adskillige mægtige Provinser i Assyrien og sørgede for disse nye Landsdeles Paalidelighed ved i dem at bosætte Nybyggere fra andre Egne. Men uagtet han saaledes med Held traadte i Tiglath Pilesars Fodspor og *skabte et stærkt Assyrien*, saa var alligevel *dette Riges Overmagt i hans Tid i Virkeligheden langt mindre*, end den havde været i Tiglath Pilesars Dage. Thi imedens der dengang ikke havde været andre *store Riger* end Assyrien, havde der nu dannet sig *flere Magter af første Rang*, og disse vare ikke saa lette at betvinge som de Smaastater, hvoraf Assyrien tidligere havde været omgiven. I Syden havde der saaledes dannet sig *et aithiopisk-aigyptisk Rige*, der aabent vedkjendte sig Planer om at fravriste Assyrerkongen Besiddelsen af Syrien; og paa Assyriens Sydgrændse havde der dannet sig to Magter af ikke ringe Betydning, *Babylonien* og *Elam*, af hvilke han vel fik det første Rige underkuet; men det sidste var saa langt fra at være bleven knust, at det, som vi have sét, i hans

[1] Slgn. Botta, *Monuments* IV, pl. 151 l. 21 ff., pl. 128 l. 3 ff.

[2] De indtog saaledes sandsynligvis Byen Dur, der ligger under 34° 30′ N. B. I det Mindste maatte Senakherib siden fratage Elamiterne en By af dette Navn, og da der ikke kjendes Byer af Navnet Dur i Elam, maa her uden Tvivl menes dette *Dur*.

[3] Se II: *Syriens Historie* § 4 S. 173.

sidste Dage gik angrebsvis tilværks[1]. I Norden synes de før hans Tid opkomne større Riger, Ararat (*Urardi*) og Minni (*Manna*), trods de Tab, han tilføjede dem, ikke at være gaaede tilbage i Magt, men tvertimod at have hævet sig, idet de formodenlig udvidede sig mod Nordvest, Nord og Nordost, hvor der nemlig kun fandtes smaa Riger, som ikke kunde gjøre dem synderlig Modstand.

eller

Sin-akhi-irba סנאחרב Senakherib[2], der besteg Thronen omtrent i Aaret 706[3], begyndte straks med Iver at arbejde paa Betvingelsen af de oprørske Provinser. I Begyndelsen fulgte Lykken ham. Babylon, hvor Merodakh Baladan var kommet tilbage, blev betvunget (703)[4]; *Illipi* ydmygedes[5], de oprørske Syrer tugtedes og deres Forbundsfæller, Aigypterne og Aithioperne, bleve slagne ved Altaku (Vest for Jaffa) og forjoges fra Syrien[6].

Det syriske Felttog, under hvilket Senakherib vandt disse Sejre, tilhører omtrent Aaret 701 f. Kr. eller maaske Aar 700. Det afsluttedes med et Angreb paa Juda[7], der af Senakherib skildres som ligesaa heldigt som det øvrige Felttog, men den Omstændighed, at det nylig besejrede Babylon straks rejste sig[8], kan dog vække nogen Formodning om, at den endelige Udgang ikke var saa heldig for Assyrerne.

---

[1] Se ovenfor S. 237 og S. 238 med Anmk. 2.

[2] Om Kilderne til Senakheribs Historie se nedenfor S. 241 Anmk. Om Senakheribs Historie sammenligne man G. Rawlinson, *Fife Monarchies* II, S. 155—183 (1871). G. Smith i *Zeitschrift für ägypitsche Spr.* VIII, S. 36—40 (1870). F. Lenormant, *Manuel* II, S. 98—108; slgn. ogsaa Forfatterens *Assyrien* § 41, S. 418—427.

[3] Se Rawlinson, *Inscriptions*, II pl. 69.

[4] Rawlinson, *Inscriptions* II, pl. 37 l. 19 ff., Layard, *Inscriptions*, pl. 63, l. 14 ff., Euseb., *Chron.* (vers. arm.) I, 5, p. 20 Mai, p. 21 Aucher, (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 504).

[5] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 37 l. 63—pl. 38 l. 34.

[6] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 38 l. 35 ff., se nedenfor § 4 og *Syriens Historie* § 4 S. 178—179.

[7] Se III: *Israels Historie* § 9.

[8] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 39 l. 52—65.

Oproret i Babylon blev imidlertid atter betvunget (efter Ptolemaios' Kanon i Aaret 700—699), og Senakherib kunde foretage et Felttog til *Dahernes Land*, altsaa til Strækningen Øst for det kaspiske Hav, og til andre Egne af det fjernere Medien[1], men under nogle senere opstaaede Forviklinger med Elam rejste Babylonierne sig atter, og nu hengik der en Række Aar, hvor Senakherib anvendte al sin Kraft paa at undertvinge Babylonien og knuse Elam[2]. Men trods alle de Fordele, han fra Tid til anden vandt, uagtet han engang stormede Babylon[3], hvor Susub i flere Aar havde været Konge, og uagtet han i nogen Tid vedblev at være Herre over Byen, synes han dog ikke at have faaet fuldkommen Bugt med Oprøret. I det Mindste bleve de babylonske Forhold ikke ordnede endeligt, saalænge Senakherib levede.

Ifølge hvad Herodot[4] lod sig fortælle i Aigypten, var Senakheribs Hær engang paa et Tog, der var rettet mod Aigypten, *bleven hjemsøgt af en stor Ulykke*, som dog ikke var foraarsaget ved Fjendehaand, men ved en sælsom Naturbegivenhed eller deslige. Efter hvad man fortalte herom, var det Musene, der ved at overgnave hans Krigsfolks Buestrænge, havde gjort hans Hær ukampdygtig. At en virkelig Tildragelse ligger til Grund for dette Sagn, kan neppe betvivles; kun er det vanskeligt at afgjøre, *naar* Begivenheden har fundet Sted, om den tilhører *hans første Tid*, altsaa det ovennævnte Tog til Syrien (i Aaret 701 eller 700)[5], eller *hans sidste Tid*[6]. Af hans Aktstykker erfarer man Intet derom; men deri er intet Besynderligt: de Udtog, de assyriske Konger lod forfatte af deres Aarbøger, ere altid tavse om Nederlag og Ulykker.

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 39 l. 66—pl. 40 l. 20.

[2] Disse Kampe beskrives i Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 40 l. 21—pl. 42 l. 24.

[3] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 14 l. 50.

[4] Her. II, 141.

[5] Se ovenfor S. 239. Ifølge Forfatterens Mening henhører Senakheribs Nederlag til dette Aar og ikke til Senakheribs sidste Aar.

[6] Saaledes G. Smith. *Zeitschrift für ägyptische Sprache* VIII, S. 40 (Marts 1870).

Senakherib opførte, som ovenfor[1] antydet, et pragtfuldt Palads i Ninive, hvor der endnu paa Højen Kujundshik findes storartede Levninger deraf. I Paladsets Sale lod han indhugge flere *Udtog af sine Aarbøger*[2], ligesom han lod andre Udtog indridse paa Tavler, Valser og Mangekanter af brændt Ler[3]. Foruden disse officielle Aktstykker[4] findes der et ikke ringe Antal private Aktstykker fra hans Dage.

Senakherib blev efter et Uddrag af Berosos, som læses hos Eusebios[5], myrdet af en af sine Sønner, — en Begivenhed, der vidner om, at Forholdene i Assyrerriget dengang ikke vare de bedste; og i Virkeligheden viser hans Efterfølgers *Annaler*, at der i Senakheribs sidste Leveaar paa flere Steder var udbrudt Oprør i Riget. Senakheribs Morder kom forøvrigt ikke i Besiddelse af Assyriens Throne; den gik over til en anden af hans Sønner, [cuneiform] eller [cuneiform] *Assur-akh-iddin*[6] אסרחדון, Assurhaddon, der besteg Thronen omtrent 681 eller 680.

---

[1] Se ovenfor S. 227—228.

[2] Paa Tyrefigurer lod han indhugge en Udgave af sine *Annaler*, som indbefatter seks Aar, Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 12—13.

[3] Paa *Bellinos Cylinder* (Layard, *Inscriptions* pl. 63—64) forfattet 701, omtales to Felttog og paa *Taylors Cylinder* (Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 37—42) *otte* Felttog.

[4] En i historisk Henseende meget vigtig Indskrift læses paa Klippen ved Bavian (i Assyrien). Texten er udgivet af Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 14.

[5] Euseb., *Chron.* (vers. arm.) I, 5, 1 (p. 20 Mai, p. 21 Aucher) fortæller efter Polyhistor, at han myrdedes af sin Søn Ardamuzanes; Abydenos, Euseb., *Chron.* (vers. arm.) I, 9, 1 (p. 26 Mai, p. 26 Aucher) lader Senakherib efterfølges af *Nergilas*, som, efter hvad han siger, blev myrdet af sin Søn Adrameles. Denne Efterretning beror aabenbart paa en Fejltagelse, slgn. 2 *Kong.* 19, 37 og *Esaias* 37, 38.

[6] Om Assurhaddon se G. Rawlinson, *Fife Monarchies* II, S. 183—201, slgn. ogsaa Forfatterens *Assyrien* § 41, S. 428—430. Assurhaddons Historie kjendes bedst af en Art *Fasti*, indridsede paa Cylindre, der ere udgivne af Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 45—47 og III, pl. 15—16. Om Oversættelser o. desl. af disse Aktstykker se Forfatterens *Assyrien* § 22, S. 246 Anmk. 7.

Denne Konge gjengav snart det assyriske Rige den Glans, som det i Senakheribs sidste Tid havde begyndt at miste. Han betvang først Babylon, hvor Tilstanden synes at have været mindre lykkelig, idet en stor Del af Byen laa i Ruiner[1], medens paa samme Tid Indbyggerne i tilgrændsende Smaastater havde sat sig i Besiddelse af en Del af de Byen tilhørende Landejendomme[2]. Han undertrykte derpaa et Oprør i Syrien[3] og udvidede siden Riget ved heldige Tog til det *fjernere Medien* (Afghanistan), til Armenien og de østligste Egne af Lilleasien og til Arabien[4]. Imod Slutningen af sin Regjering, omtrent i Aaret 669, faldt han ind i Aigypten, hvis Hersker *Tarku* (Tirhaka eller Tarkos) han fuldstændigt besejrede[5], hvorpaa alle de Smaafyrster, der under Tarku's Overhøjhed havde regjeret Landet, anerkjendte ham for deres Lehnsherre[6].

Kort Tid efter at den aigyptiske Hær havde forladt Landet, udbrød der imidlertid et voldsomt Oprør imod Assyrerne, hvis tilkæmpede Fordele snart gik tabt. En farlig Sygdom hindrede Assurhaddon i selv at overtage Anførslen[7], som han betroede til sin Søn Assur-bani-pal, hvem han forinden lod udraabe til Konge, hvilken Begivenhed efter et Aktstykke i British Museum foregik i det Aar, da *Marlarmi* var Eponym (d. e. Aar 668 f. Kr.[8]).

eller *Assur-bani-pal*[9]

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 50.

[2] Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 45 col. II, l. 45 ff.

[3] Se *Syriens Historie* § 4 S. 183—187.

[4] Disse Felttog beskrives Rawlinson, *Inscriptions* pl. 46—47, slgn. Forfatterens *Assyrien* S. 429–430.

[5] I flere Indskrifter fra Assurhaddons senere Tid hentydes til Aigyptens Erobring, Rawlinson, *Inscriptions* I, pl. 48, Layard, *Inscriptions* pl. 19.

[6] Se nedenfor § 4.

[7] Slgn. G. Smith, *Zeitschrift für ägyptische Sprache* VI, S. 95 (Sept.—Oct. 1868).

[8] G. Smith, *The History of Assurbanipal* S. 13—14, hvor der gjengives en Dato i et Salgsaktstykke fra „den 27de *Ab* i det Aar, da *Marlarmi* var Eponym, i *Begyndelsen* af det Aar, da Assur-bani-pal blev Konge“.

[9] Om Assur-bani-pal se navnlig G. Smith, *History of Assurbanipal*,

gik snart efterat han var bleven udraabt til Konge[1] med en Hær til Aigypten, som han efter blodige Kampe atter underlagde Assyrien[2]. En Sammensværgelse, som forsøgtes af flere af Assyrernes Vasaller i Aigypten, der havde til Hensigt atter at sætte *Tarku* (Tirhaka) igjen paa Thronen, opdagedes af de assyriske Hærførere i Aigypten og kvaltes i Fødslen[3], hvorpaa *Tarku* (Tirhaka) snart efter døde[4]. Men hans Stedsøn *Urdamanie* begyndte snart Krig mod Assyrerne, indtog Theben og Memphis[5] og nødte Assurbanipal til et nyt stort Felttog (*Assur-bani-pal's anden aigyptiske Krig*). Assyrerne vandt atter flere Sejre, indtog paany Theben og forfulgte Urdamanie længere imod Syd, hvorpaa de, som det hedder i Assur-bani-pals Indskrifter, *vendte tilbage til Ninive i Fred*[6]. Hermed ender Fortællingen om Assur-bani-pals Krige i Aigypten, idet de overlade til os at gjøre os Gisninger om, hvorvidt Aigypterne efter disse Nederlag fandt sig i at adlyde Assyrerne — hvad deres idelige Oprør i de forudgaaende Aar dog gjør lidet sandsynligt —, eller om Assyrerne have opgivet Kampene i Aigypten som altfor kostbare og have foretrukket at anvende Rigets Kræfter i andre Egne. Endelig var det jo ogsaa muligt, at der var bleven

---

translated from the cuneiform inscriptions, London og Edinburgh, 1871 4°, se ogsaa G. Rawlinson, *Fife Monarchies* S. 201—229 (1871). En kort Fremstilling findes ogsaa i Forfatterens *Assyrien* § 41 S. 431 ff. Hovedkilden til Assur-bani-pal's Historie er hans historiske Cylindre, hvoraf vi have flere ret fuldstændige. De ere affattede til forskjellig Tid; *Cylinder B* synes saaledes at henhøre til de Aar, da Babylon var i Oprør, d. e. omtrent til Aaret 650 (se nedenfor S. 246); *Cylinder A* er først affattet efter Aar 642, da Elams Fald beskrives, se nedenfor S. 249.

[1] Dette skete efter Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 17 l. 11 ff. den 12te Jjar, og efter et andet Aktstykke (se ovenfor S. 242 Anmk. 8) i det Aar, da *Marlarmi* var Eponym; altsaa formodenlig d. 12 Mai 668.

[2] Felttoget beskrives Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 17 l. 51—pl. 18 l. 60 og pl. 28 samt pl. 29 l. 1—3.

[3] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 18 l. 16.

[4] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 18 l. 49—51, pl. 29 l. 3 o. s. v.

[5] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 18 l. 64 ff.

[6] Felttoget beskrives Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 18 l. 61—l. 86, samt pl. 29 l. 4 ff.

indgaaet en Art Forlig, hvorved Aigypten stilledes i et *løsere Afhængighedsforhold* til Assyrien[1].

Det næste Felttog var rettet imod Tyros og Arvad[2], der maaske allerede i Assurhaddons allersidste Dage havde rejst sig, men imod hvilke Assur-bani-pal paa Grund af sine Krige i Aigypten ikke havde været istand til at vende sin fulde Magt. Imidlertid synes dog Tyros allerede under Assur-bani-pal's første Felttog til Aigypten at være bleven indesluttet og fra den Tid af at være bleven strengt blokeret af Assyrerne[3]. Træt af den lange Blokade ydmygede Tyros sig nu, og Kongen Baal sendte sin Søn Jahimelek til Assur-bani-pal[4], der tillige modtog Hylding af Arvads Konge *Jakinlu*[5] samt af Tubal's Konge, *Mugalla*, og Kilikiens Konge, *Sandusarma*[6]. Den første blev afsat af Assyrerne[7].

Snart efter modtog Assur-bani-pal Afsendinge fra Lydiens Konge, *Gugu* eller *Guggu*, d. e. Gyges[8], som lod medfølge endel fangne Kimmerier (*Gimri* eller *Gomer*) d. e. Skyther, som vare faldne ind i hans Land og som han vel havde overvunden, men som dog formodenlig bestandig truede hans Grændser. Sandsynligvis dreves Gyges til dette Skridt, at hylde Assur-bani-pal som Lehnsherre, af Frygt for, at Assyrerne skulde understøtte Kimmerierne eller vel endog hidse dem paa Lyderne, der under Gyges i kort Tid havde vidst at erhverve sig betydelig Indflydelse i Lilleasien og truede med at blive Assyrernes Medbejlere i disse Egne.

Assur-bani-pal vendte nu sine Vaaben imod Byen *Karbat* i Distriktet *Khalikhasta*, der laa i en vild Bjergegn, men som trods

---

[1] Se nedenfor S. 245 Anmk. 2.

[2] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 18 l. 84 ff., pl. 30 l. 35 ff., se II: *Syriens Historie* § 4 S. 188–189.

[3] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 30 l. 38 ff.

[4] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 18 l. 93 ff.

[5] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 18 l. 98 ff., se II: *Syriens Historie* § 4 S. 188–189 og § 7 S. 241.

[6] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 18 l. 104 ff. og l. 110 ff., pl. 30 l. 65 ff.

[7] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 18 l. 116–117.

[8] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 19 l. 5 ff.; pl. 30 l. 89 ff.

sin vanskelige Tilgængelighed blev betvungen[1]. De overvundne Indbyggere sendtes til Aigypten[2], et Vidnesbyrd om, at Aigypten eller i det Mindste en Del deraf dengang befandt sig i et vist Afhængighedsforhold til Assyriens Konge.

Assur-bani-pal drog nu imod Minni (*Manna*), der forhen i Sargons Dage havde været afhængigt af Assyrien, men siden synes at have hævet sig til et temmelig mægtigt Rige. Han besejrede Folket, ødelagde en stor Del af Landet, afsatte Kongen *Akshera* og indsatte i hans Sted hans Søn *Ualla*, der hyldede Assur-bani-pal som sin Lehnsherre[3].

Efter Tilendebringelsen af Felttoget imod Minni, formodenlig henimod Aar 660 f. Kr., udbrød der Kampe med Elam, med hvis Konge, *Urtaka*, Assur-bani-pal hidtil havde staaet paa en venskabelig Fod, men som tilsidst af sin Feltherre, Merodakh-zikir(?)-ibni havde ladet sig overtale til at gjøre et Indfald i Babylonien[4], hvorfra Assur-bani-pal dog snart forjog ham. Nogen Tid efter døde denne Konge, hvorpaa hans Broder *Tiumman* hævede sig paa Rigets Throne[5], uagtet *Urtaka* havde efterladt flere Sønner, der vare nærmere berettigede til Thronen. I Følelsen af sin Mangel paa Berettigelse til Rigets Throne og af Frygt for, at disse Kongesønner skulde faa Folkestemningen for sig, stræbte *Tiumman* dem efter Livet, hvorfor de tilligemed deres Fættre, Sønner af *Ummanaldas*, snart flygtede til Assyrien. *Tiumman* forlangte dem udleverede, men det afsloges, hvorpaa Tiumman erklærede Krig. Kampen blev lang og blodig[6] og førtes uden Tvivl længe med af-

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 30 l. 5–15; slgn. G. Smith, *Assurbanipal* S. 79–83.

[2] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 30 l. 14–15. Slgn. nedenfor § 4.

[3] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 19 l. 43–82; pl. 30 l. 16 ff., slgn. G. Smith, *Assurbanipal* S. 84–99. Ogsaa Kongen af Riget Ararat, det egenlige Armenien (se ovenfor S. 178), hyldede Assur-bani-pal, G. Smith l. c. S. 147 og 150.

[4] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 31 l. 27–50.

[5] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 31 l. 75–83.

[6] Denne Krig beskrives Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 19 l. 83–pl. 20 l. 5 og pl. 31 l. 84–pl. 32 l. 92.

vekslende Held, men tilsidst blev Elamiterne fuldstændigt besejrede. Under disse Kampe mistede Tiumman Livet, hvorpaa Assur-bani-pal indsatte *Ummanigas* til Konge i Elam under assyrisk Højhed[1].

Under denne Krig, formodenlig i Begyndelsen af Kampen, ja maaske endnu forinden den assyriske Hær var draget i Marken, iagttoges en Solformørkelse i Maaneden *Duz* (den fjerde assyriske Maaned) henad Solnedgang; den tilbageholdt Assyrerne i tre Dage[2].

Ved denne Sejr over Elam havde Assyrerne saaledes atter tilintetgjort en Medbejler til Verdensherredømmet, men dermed var dog ikke *alle* Vanskeligheder overvundne. I det Aar, *Assur-dur-usur* var Eponym (uden Tvivl omtrent Aar 651 f. Kr.)[3], udbrød der et Oprør i Babylon under [cuneiform] *samul-sum-ukin* (eller *gina?*) eller, som Oppert læser Navnet, *samul-massad-ukin*, Saosdokhin, Assur-bani-pal's Broder, der havde bestyret dette Rige lige fra Assur-haddons sidste Dage (667 f. Kr.). Efter al Sandsynlighed var Assur-bani-pal ikke uden Skyld i dette Oprør, idet han formodenlig paa alle Maader havde indskrænket sin Broders Magt over det Landskab, han bestyrede[4]. Saosdokhin sluttede Forbund med *Ummanigas* i Elam og med de mægtigste Fyrster

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 32 l. 97—101 og pl. 37 no. 6.

[2] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 32 l. 6; slgn. Oppert i *Journal Asiatique* sixième série XIX, S. 114—116 (1872). Solformørkelsen af 27de Juni 661 er formodenlig den Fremtoning, der her sigtes til.

[3] Under Krigen med Babylon optegnede Assyrerne mange Varsler paa smaa Lertavler, hvoraf de fleste ere daterede, og hvoraf nogle ere bevarede. Disse vise os, at Krigen henhører til de Aar, da *Assur-dur-usur*, *Sagab* og *Bel-harran-sadua* vare Eponymer, (formodenlig Aarene 651, 650 og 649), se G. Smith, *Assurbanipal* S. 181—204 og S. 322—323. Disse Bestemmelser passe meget vel med Ptolemaios' Kanon, efter hvilken Saosdokhin er død i Aaret 648.

[4] Slgn. G. Smith, *Assurbanipal* S. 21. Der omtales før Assur-bani-pal's Oprør Statholdere i Varka og i Ur (Mugheir); man sér heraf, at Saosdokhin kun beherskede det *egenlige Babylonien*, og ikke de sydlige og mellemste Dele af den sydlige Halvdel af Mesopotamien.

i Arabien, ja tilskyndede maaske ogsaa Lyderne og Aigypterne til ganske at bryde med Assyrerne[1].

Assyrerne beholdt dog Overhaand, slog de Forbundne og begyndte snart at belejre de vigtigste Stæder i Babylonien, ligesom de tillige tilbagedrev et arabisk Indfald i Syrien. I Elam udbrød der paa samme Tid Borgerkrige, der lammede Folkets Kraft, men dog ikke førte til Fred med Assyrien, da alle de Fyrster, der besteg Elams Throne, aabenbart i lige Grad vare besjælede af et dødeligt Had til Assyrerne.

Tammaritu, som paasatte sig Elams Kongekrone, efter at have myrdet sin Fader *Ummanigas*[2], vedblev Krigen, og det Samme var maaske ogsaa Tilfældet med *Indabigas*, der formodenlig omtrent i Aaret 648 f. Kr. hævede sig paa Elams Throne efterat have forjaget *Tammaritu*, som flygtede til Assyrien[3]. Da Assyrerne imidlertid efterhaanden bleve fuldstændigt Herrer over Babylonien, som nu blev forvandlet til *simpel assyrisk Provins*[4], styret af en Statholder, og ikke som forhen af en Konge, og da de begyndte at true Elam, forsøgte *Indabigas* at knytte Forhandlinger med Assur-bani-pal[5]; men denne forlangte først Udlevering af endel Assyrere og Babyloniere, som havde taget Del i Oprøret, og vare flygtede til Elam[6]. Under disse Forhandlinger myrdedes *Indabigas*, og Thronen besteges af *Ummanaldas*, med hvem der nu udviklede sig en lang diplomatisk Brevveksling om Udleveringen af Flygtningerne[7].

---

[1] Assur-bani-pal nævner *Milukha* d. e. Afrika som Saosdokhins Forbundsfælle. Derved tænkes maaske paa Aigypten.

[2] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 20 l. 66 ff., 33 l. 37—40. I det Følgende (pl. 33 l. 41 ff.) fortælles om hans Forbund med Saosdokhin.

[3] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 20 l. 73 ff., slgn. G. Smith, *Assurbanipal* S. 159 ff., S. 202 og 307.

[4] Betvingelsen af Babylonien beskrives Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 20 l. 98—pl. 21 l. 43. Saosdokhin omkom efter pl. 20 l. 107—109 i Babylon; han blev brændt; se nedenfor S. 253 Anmk. 1 Slutn.

[5] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 33 l. 59—60 og pl. 34 l. 61—80.

[6] *Cylinder C* l. 88—115; G. Smith, *Assurbanipal* S. 178 ff.

[7] G. Smith, *Assurbanipal* S. 203.

Elamiterne have uden Tvivl tilsidst bekvemmet sig til at udlevere dem, thi de vigtigste af dem begik Selvmord[1], hvorved dette Paaskud til Krig hævedes; *men nu kom Assyrerne med en ny Fordring. Ummanaldas*, der neppe tilhørte Kongestammen, skulde nedlægge Regjeringen, og *Tammaritu* skulde atter bestige sine Forfædres Throne. Dette nægtede Ummanaldas selvfølgelig, og en Krig udbrød, hvori Assyrerne vandt store Fordele, plyndrede og ødelagde største Delen af Elam, deriblandt *Badakta* og *Susan* (Susa)[2]; men i Slutningen maa Assyrerne have havt Uheld, thi snart efter finde vi Ummanaldas i Besiddelse af hele Elam[3], som Assyrerne atter angribe. I denne anden Krig imellem Assyrerne og Ummanaldas fulgte Lykken atter Assurbanipal, der tvang Elamiterne til at opgive den ene By efter den anden[4]. Anledningen til denne anden Krig eller andet Krigstog var maaske Assur-bani-pal's Fordring om Udlevering af de ovenfor omtalte, i Oldtiden fra Kaldaia bortførte Gudebilleder, der denne Gang virkelig bleve tilbageerobrede og førte til Mesopotamien[5]. Elam blev frygtelig hærget, men Ummanaldas forblev dog paa Thronen[6].

Assurbani-pal vendte sig nu mod Arabien, hvor flere Stammer havde understøttet Babylonierne under disses sidste Oprør[7]. Imidlertid var Hovedmanden for Modstanderne, Kongen af det Rige, Assyrerne kalde *Arabi*, Arabien[8], bleven styrtet ved et Oprør og,

---

[1] I Indskriften paa *Cylinder A*, Col. VII l. 43 ff. (Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 27) henføres denne Begivenhed til et senere Tipspunkt, men neppe med Rette, slgn. G. Smith, *Assurbanipal* S. 254, se ogsaa S. 203.

[2] Krigen beskrives Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 21 l. 44—117.

[3] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 21 l. 118.

[4] Felttoget med Elam beskrives Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 21 l. 118—pl. 23 l. 96.

[5] Se ovenfor S. 191 ff. Ifølge Tavlen *K. 1364* synes *Ummanaldas* at have afslaaet Forlangendet, se G. Smith, *Assurbanipal* S. 243—244 og S. 254.

[6] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 21 l. 59 ff., se nedenfor S. 249.

[7] Se ovenfor S. 246—247.

[8] Se ovenfor S. 179.

maaske endnu inden Babylon var fuldstændigt betvunget, var han bleven udleveret af Nathan, Konge over Nabataierne, til hvem han var flygtet. Siden havde Kongen i Riget Arabien atter gjort Oprør, og Nathan gjorde denne Gang fælles Sag med ham. For at straffe disse Oprørere, gik Assur-bani-pal ind i Arabien, hvor han vandt flere Sejre. Han trængte langt frem og forfulgte Araberne lige til Syriens Grændser[1].

Nye Uroligheder i Elam, hvor et Par Kronprætendenter for en kort Tid kom til Magten efter at have fortrængt *Ummanaldas*, gav snart Assyrerne Anledning til Indblanding. *Ummanaldas*, der var flygtet til Bjergene, faldt tilsidst i Assur-bani-pal's Hænder[2] og førtes til Ninive. Elam blev nu helt underlagt Assyrerne. Denne Begivenhed foregik sandsynligvis omtrent i Aaret 642 f. Kr.

Imedens Assyrien saaledes endnu bestandig udvidede sig imod Øst, begyndte Rigets Magt paa andre Kanter at fordunkles, idet nogle af Assyriens Naboriger, hvis Konger havde staaet i venskabelig Forhold til Assur-bani-pal, ja vel endog havde forsikkret ham om, at de i ham saa deres Overherre, saaledes Lydiens Konge *Gyges*[3], afbrød deres Forbindelser med ham[4]. *Gyges* omkom vel siden under et nyt Indfald i Lydien af Kimmerier (Skyther)[5], og hans Søn og Efterfølger søgte da Assyriens Hjælp[6]

---

[1] Assur-bani-pal's Krige med Arabien beskrives i Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 23 l. 97—pl. 25 l. 112; pl. 34 l. 6 ff., pl. 35 no. 6, o. s. v. Man sammenligne G. Smith, *Assurbanipal* S. 256 ff. og Fr. Lenormant, *Manuel* III, S. 331—355 (1869). De i dette Afsnit fortalte Begivenheder danne en uafbrudt Række og ere ikke foregaaede umiddelbart efter hinanden; de først beskrevne henhøre til Saosdokhin's Oprørs Dage, Assur-bani-pal's Tog til Arabien er først forefaldet flere Aar senere.

[2] Denne Krig med Elam beskrives i Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 25 l. 113—pl. 26 l. 21; slgn. G. Smith, *Assurbanipal* S. 300 ff.

[3] Se ovenfor S. 244.

[4] Om de aigyptiske Herskeres Forhold til Assur-bani-pal se nedenfor S. 250 og § 4.

[5] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 19 l. 33—36. Gyges kan herefter neppe være død før ved Aar 650 f. Kr.

[6] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 19 l. 36 ff. Navnet er ødelagt; formodenlig var det Ardys (*ardusu*?).

eller Venskab, ja han underkastede sig maaske *af Navn*, men han har neppe været en mere paalidelig Forbundsfælle end Faderen[1].

Assur-bani-pal opførte ligesom flere af sine Forgængere et storartet Palads i Ninive, hvis Ruiner ere blevne undersøgte af Layard. Væggene i Salene vare smykkede med Alabasterplader i svagt ophøjet Arbejde, der udmærker sig ved sin Smagfuldhed og ved en høj Grad af Finhed i Udførelsen, og er et talende Vidnesbyrd om, at Konsten blomstrede i Assyrien i Assur-bani-pal's Dage, og at den *ikke* havde naaet saa ringe et Udviklingstrin[2]. I Videnskaben herskede der et ikke mindre kraftigt Liv, og Kongen viste stor Omhu for dens Blomstring, idet han nemlig grundede en kongelig Bogsamling i Ninive, som han synes at have havt til Hensigt at gjøre til et *offenligt Bibliothek*[3].

Under Assur-bani-pal havde Assyrien naaet et større Omfang end under nogen tidligere Konge. Assur-bani-pal besejrede Elam, som havde trodset alle hans Forgængere; han herskede i flere Aar over Aigypten, ja det rask opblomstrende Lydiens Konge Gyges var ligeledes i nogen Tid en Art Vasal, saaledes at Assur-bani-pal altsaa kunde siges at herske fra Mediens fjerneste Egne lige til Aigaierhavet og fra Nilens Katarakter indtil Armeniens højeste Toppe. Men denne ydre Glans skulde hverken vare meget længe eller blive til Assyrerfolkets sande Lykke. Krigene med Aigypten og Elam havde nemlig kostet Assyrien store Offre, og berøvet det mange af dets bedste Kræfter, og Herredømmet over Lydien og over Smaafyrsterne i Aigypten var kun et Skinherredømme, der havde til Følge, at da disse Riger opsagde Assur-bani-pal Huldskab og

---

[1] Omtrent ved Aar 640 begynder formodenlig det assyriske Riges Forfald, slgn. II: *Syriens Historie* § 4 S. 192—193.

[2] Om Assur-bani-pal's Bygninger i Ninive slgn. G. Rawlinson, *Fife Monarchies* II, S. 213 ff.

[3] Se ovenfor S. 21 Anmk. 3 Slutning (S. 22) og S. 25. Skrift anvendtes i rigt Omfang ved Rigets Bestyrelse o. s. v. Ligeledes have vi fra denne Tid en Mængde Breve, Proklamationer og diplomatiske Aktstykker, navnlig vekslede med Elam.

Troskab, maatte han finde sig deri, hvad der neppe har undladt at fordunkle den Straaleglans, hvoraf Assyriens Navn hidtil havde været omgivet.

Assur-bani-pal sad, som det synes, en temmelig lang Aarrække paa Assyriens Throne[1]. Ligesom alle sine Forfædre har han uden Tvivl været noget sløvet i sine sidste Aar, saaledes at Riget, i Lighed med hvad der var sket under Sargon og Senakherib, i disse sidste Aar er gaaet ikke lidet tilbage. Men imedens der efter hine var fulgt kraftige Konger, der snart havde bragt Riget paa Fode igjen, var Assur-bani-pal's Efterfølger, som det synes, kun en saare lidet kraftig Konge, der hverken udmærkede sig ved Krigerfærd eller ved Omsorg for Landets indre Velvære, og derfor vedblev Riget stadig at synke. Denne Konge, hvis Navn var *Assur-e-mid(?)-ili* eller *Assur-erik(?)-ili* (Sarakos?)[2], har kun efterladt sig forholdsvis faa Mindesmærker[3]. Imidlertid var han dog istand til at opføre et nyt Palads i Kalah[4], men dette Palads's ringe Udstrækning og simple Udstyrelse viser tilfulde, hvor meget Assyrien var sunken i hans Tid. Sandsynligvis har i hans Tid de fleste af de større skatskyldige Riger revet sig løs; maaske var det Samme Tilfældet med Medien, om hvis Tilblivelse ingen sikker Efterretning er bleven bevaret os[5].

---

[1] Ifølge G. Rawlinson, *Fife Monarchies* II, S. 219–220 og S. 228, (1871) og G. Smith, *Assurbanipal* S. 324 skal han først være død i Aaret 626, saaledes at han bliver Kynilladan i *Ptolemaios' Kanon*; denne Konge skal nemlig have behersket Babylon fra Aar 648 til 626.

[2] Om denne Konge se G. Rawlinson, *Fife Monarchies* II, S. 229—233, Forfatterens *Assyrien* § 40, S. 436.

[3] Aktstykker fra hans Tid findes Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 16 no. 2.

[4] Paladset, hvis Vægge beklædtes med simple Limsten, og ikke, som i tidligere Tider, med Alabaster Plader, blev aldrig ganske fuldendt; Layard *Ninive and its remains* II, S. 38 ff.; *Ninive and Babylon* S. 655.

[5] Alt hvad Herodot fortæller om Dejokes, er kun Sagn, uden historisk Værd; hvorvidt hans Meddelelser om Phraortes have synderlig mere Værd, er tvivlsomt.

Ifølge Herodot[1] faldt i den anden Halvdel af det syvende Aarhundrede f. Kr. talrige Horder af Skyther ind i Medien, Assyrien og flere tilgrændsende Lande, hvilket Indfald man gjerne tillægger en væsenlig Del i Assyriens Svækkelse[2]. At et saadant Indfald virkeligt har fundet Sted, kan vel neppe betvivles, men vi ansé det dog i ethvert Tilfælde for meget uvist, om man kan tilskrive det en saa stor Betydning i Assyriens Historie, som man i Reglen er tilbøjelig til[3]. Assyriens hurtige Tilbagegang er efter vor Formodning langt snarere en Følge af dets sidste Herskeres krafteslөse Styrelse, eller vel ogsaa deraf, at Folket efterhaanden var blevet svækket af Overdaadighed og Nydelsessyge, som lidt efter lidt havde trængt sig ind med de store Rigdomme, der ved de heldige Krige vare blevne førte ind i Landet.

Assur-emid-ili, den sidste assyriske Konge, af hvem vi have Mindesmærker, synes ikke at have efterladt sig nogen Søn, hvorimod han i det Mindste havde en Datter[4]. Manglen paa en Thronfølger kan jo ret vel tænkes ved Kongens Død at have fremkaldt Thronstridigheder og Borgerkrige, der naturligvis end mere maa have svækket Landet. Under saadanne Omstændigheder er det jo ganske naturligt, at Nabomagterne kastede sig over Rigets Provinser og tilegnede sig flere af dem. I Assyriens tidligere Historie vare lignende Begivenheder indtrufne, men de førte ikke til Rigets Undergang; Assyrien var før blevet indskrænket til et lidet Rige, og det havde en Tidlang bestaaet som saadant, og derpaa atter hævet sig. Men i det syvende Aarhundrede f. Kr. havde Forholdene forandret sig. *De smaa Staters Tid var omme;* derfor maatte Assyriens Hovedstæder snart bøje sig for Naboerne. De sank nu ned til lidet vigtige Provinsbyer, og det kan derfor ikke undre os, at de hurtigt kom i Forfald. Maaske vare de for

---

[1] Her. I, 103 ff.

[2] G. Rawlinson, *Fife Monarchies* II, S. 221—228 (1871).

[3] Vi tvivle derimod meget om, at det har strakt sig saa vidt som Herodot fortæller (Her. I, 105). Slgn. II: *Syriens Historie* § 4 S. 194.

[4] Se Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 16 no. 2.

en Del gaaede til Grunde i de Uroligheder, der fulgte efter den sidste Konges Død.

Med disse Gisninger maa vi lade os nøje, da alle paalidelige Optegnelser om Assyriens sidste Skjæbne mangle; thi de Fortællinger, som flere gamle Forfattere have øst af Ktesias om Sardannapal og hans romantiske Undergang under Babyloniers og Meders Angreb paa Ninive[1], fortjener neppe nogen Tiltro.

Med Hensyn til *Tiden for Assyrerrigets Undergang*, da maa vi erklære os ligesaa uvisse som om *Maaden*, hvorpaa den er gaaet for sig. Imidlertid tør vi dog nok antage det for sikkert, at Riget har ophørt at bestaa i det Seneste et Par Aar før Aar 600 f. Kr., imedens det paa den anden Side kan antages for afgjort, at det ikke er gaaet til Grunde før Aar 640 f. K.[2].

Vestasien efter Ninives Fald.

Hvorledes det end forholder sig med Assyriens Undergang, saa er det klart, at Assyriens Hovedlande ved Aar 600 f. Kr. findes delte imellem to store Riger, Babylonien og Medien, der begge maa bestaa haarde Kampe med andre store Magter om

---

[1] Diod., *Bibl. Hist.* II, 24—28 (*Fragmenta Ctesiæ* ed. C. Müller, *ad calcem Herodoti* p. 37 sq.). Fortællingen om Sardannapals heroiske Endeligt er neppe *opdigtet* af Ktesias; der fandtes formodenlig i Mesopotamien og maaske ogsaa i tilgrændsende Egne Sagn om Konger, der ikke havde villet overleve deres Rigers Undergang, og have opbrændt sig selv og deres Kongeborge, hvilke Sagn sandsynligvis ere komne Ktesias for Øre, hvorpaa han uden Videre har overført dem paa den sidste assyriske Konge. En lignende Begivenhed foregik i Aaret 886 i Israels Rige, idet Simri opbrændte sit Palads og sig selv, da nemlig Folket havde kaaret Omri til Konge (2 *Kong.* 16, 18). Ifølge Assurbani-pals *Annaler* omkom hans *oprørske Broder Samul-sum-ukin* (Saosdokhin) i Babylon i Ild (se ovenfor S. 247 Anmk. 4); maaske har han indebrændt sig, og det er Fortællingen herom, som Ktesias har hørt og overført paa Ninives sidste Konge.

[2] Der findes i 2 *Kong.* 23, 29 en Beretning om, at Neko (der omtrent var Konge i Aigypten i Aarene 611—595 f. Kr.) drog op imod *Assyriens Konge* i Josias' Dødsaar omtrent 610 f. Kr. Saafremt man tør antage, at Ordet אשור *Assyrien* her betegner det *assyriske Rige* og ikke er et simpelt geographisk Navn, vil Ninives Fald først blive at henføre til Aarene 610—609.

Besiddelsen af Assyriens vestlige Provinser. Babylonien maa kæmpe med Aigypten om Syrien[1], Medien med Lydien om Landene ved Halys.

Babylonien fik allerede flere Aar før Aar 600 f. Kr. Bugt med sin Modstander, idet Nabukuduruzur i det Aar, da hans Fader døde, forjog Aigypterne fra Syrien[2]. Medernes Krig med Lyderne falder derimod først en halv Snes Aar senere, thi den endtes ved en *stor Solformørkelse*[3], som ikke kan være nogen anden end den, der indtraf den 25de Mai 585 f. Kr.[4]. Krigen havde dengang varet i fem Aar[5], saaledes at den først er udbrudt i Aaret 590.

I det Tidsrum af Asiens Historie, der begynder med Assyriens Undergang, have de smaa Stater, der allerede fra Tiglath Pilesars Tid vare begyndte at træde i Skygge for de større[6], aldeles udspilt deres Rolle. *Der er fra nu af kun Tale om de store Magter*, men dem møder man til Gjengjæld *alle* overalt. De holde et vaagent Øje med hinanden, slutte Forbund med hinanden, mægle Fred[7], Alt for at *vedligeholde en vis Ligevægt imellem sig*. Men trods al den Forsigtighed, de anvendte, lykkedes det dog en Hersker i det mediske Rige, *Perseren Kuras* — eller, som Hellenerne kalde ham, *Kyros* — at overraske sine to Naboer og knuse dem aldeles, den ene efter den anden, før det var muligt for deres Forbundsfæller at kaste et Lod i Vægtskaalen til deres Fordel. Da Kyros døde, var kun Aigypten tilbage, men det kunde

---

[1] Se II: *Syriens Historie* § 4 S. 194 ff.

[2] Se Berosos, *fragm.* 14 (Jos., *C. Ap.* I, 19, *Arch. Jud.* X, 11, 1) Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 504, se *Syriens Historie* § 4 S. 195.

[3] Se Her. I, 74 og 103.

[4] Alle de Gamles Angivelser føre os til Aarene omkring Aar 585, og ingen til Tiden før 600; Solformørkelsen af 610, som flere ansete Lærde holder paa, saaledes Grote, *History of Greece* II, S. 418 (1862), var neppe total.

[5] Her. I, 74.

[6] Se ovenfor S. 232.

[7] Af de to ved Halys kæmpende Hære havde baade Babylons Konge (Nabukuduruzur, hos Herodot *Labynetos*) og Kilikiens Konge Syennesis Befuldmægtigede, der mæglede Freden; Her. I, 74.

ikke undgaa sin Skjæbne; i Aaret 525 f. Kr. havde Kambyses gjort sig til Hersker over Pharaonernes Rige!

Saaledes vare da alle Østerlande, som havde spillet en Rolle i Verdenshistorien, blevne samlede til *ét Rige*, alle de Folk, der i Aarhundreder havde kæmpet med hinanden, røvet og plyndret, havde skjændet og brændt i hinandens Lande, vare nu Borgere i samme Rige og kunde ikke mere vende deres Vaaben imod hinanden. Med en saadan Fred og Ro, skulde man mene, vilde ogsaa være fulgt en almindelig Lykke og Velstand, saa at Persertiden var bleven Østens lykkeligste Dage og højeste Blomstringstid.

Men dette var langtfra Tilfældet. Thi om end enkelte Lande, som Aigypten og Phoinike, under Persernes Herredømme befandt sig i en ret lykkelig Forfatning, saa var dog de fleste Østerlande i denne Tid *i stærk Tilbagegang*. Dette Forfald yttrede sig navnlig i *sædelig Henseende*[1]. Efter Tabet af Friheden søgte de fleste Folk deres Trøst i sandselige Nydelser, der efterhaanden svækkede deres Interesse for Livets højere Formaal, og med det Samme nedbrød deres Handlekraft og saaledes undergravede deres Velstand. For Perserne, det herskende Folk, var det ikke ukjært, at de store Nationaliteter, som fandtes i deres Rige, sløvedes og hensank i Ligegyldighed, thi desto lettere vare de at beherske. Rigtignok fortæredes med det Samme Folkenes Kraft, og det store Rige, der omsluttede dem, maatte jo naturligvis herved blive undergravet, saaledes at det tilsidst blev et let Bytte for Hellenerne; men at Perserne ikke havde et saadant Fremsyn, kan ikke undre os.

§ 4. Syriens afrikanske Nabolande. Aigypten.

Ifølge de Undersøgelser, man i de sidste Aar har foretaget af Jordbunden dels i selve Nildeltaet, dels i Omegnen af Kairo, maa det Land, som vi i vore Dage benævne *Ægypten*, allerede i en meget tidlig Tid være blevet befolket, ja man har endog af de Gjenstande, som dette Lands Urbeboere have efterladt, og som man har fundet ved Boringer i Nildalen, støttet paa Beregninger efter

---

[1] Se Her. I, 93 om Lyderne og I, 196 om Babylonierne, slgn. Forfatterens *Assyrien* S. 20 Anmk. 1.

den Afstand fra Overfladen[1], hvori man har truffet disse Oldtidslevninger, ment at kunne antage, at Ægyptens Befolkning allerede *mange Aartusinder*, mindst en halv Snes Aartusinder før vor Tidsregnings Udgangspunkt, har begyndt at hæve sig over Naturtilstanden og lægge Grunden til en egen Kulturudvikling. De Tidsangivelser, man har søgt at naa ved saadanne Beregninger ere naturligvis meget usikkre, men naar man sér hen til den mangesidige og høje Udvikling, som vi finde hos det *aigyptiske Folk midt i det fjerde Aartusinde f. Kr.*[2], vil det være klart, at denne mærkelige Kultur ikke kan være naaet i kort Tid, men at den maa være en Frugt af en lang Udvikling, som sandsynligvis har taget Aartusinder!

Anatomiske[3] og sproglige[4] Undersøgelser synes at godtgjøre, at det *aigyptiske Folks Forfædre ere indkomne fra Asien*, men med Hensyn til Folkets Herkomst og Oprindelse kan man kun gjøre sig Gisninger. I ethvert Tilfælde tør man dog nok antage, at Diodors Fortælling om den aithiopiske Civilisations større Ælde fremfor den aigyptiske[5] og den af Heeren deraf udledede Fortælling om den aigyptiske Civilisations Oprindelse fra Meroe ved en Udvandring fra Aithiopien[6] ingen Værd har.

---

[1] Om disse Boringer, som man har foretaget paa forskjellige Steder i Ægypten, se Leonhard Horner i *Philosophical Transactions of the Royal Society* CXLV, S. 105 ff. og CXLVIII, S. 53 ff. (London, 1855—1858). Allerede dengang da Napoleon opholdt sig i Ægypten, eller ikke længe efter, blev det af franske Videnskabsmænd bestemt, hvormeget Ægyptens Jordbund hæver sig, nemlig i hvert Aarhundrede 5 Tommer i Øvreægypten og 2½ i Deltaet.

[2] Se nedenfor S. 257 ff.

[3] Se Morton, *Crania Aegyptiaca or Observations on Egyptian Ethnography derivated from anatomy*; Philadelphia, 1846, 4°.

[4] Man antager i Reglen, at det gamle aigyptiske Sprog er beslægtet saavel med de indo-evropæiske Sprog som med de syro-arabiske (semitiske) Sprogs Modersprog. Imidlertid holde dog Andre, saaledes f. Ex. Barth, paa et Slægtskab imellem Aigypternes Sprog og flere afrikanske Sprog, som Berber- og Dinka-Sprogene.

[5] Diod., *Bibl. Hist.* III, 3.

[6] Heeren, *Ideen* II, S. 416 ff. og S. 568 ff. (1804). Af de aigyptiske

Det gamle Rige. (Aigypten under de ti første Dynastier.)

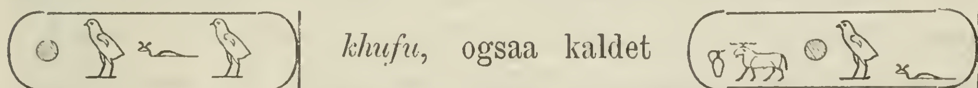
Ifølge samstemmende Vidnesbyrd af flere gamle Forfattere, saavel fra Hellas[1], som fra Aigypten[2] selv, var det aigyptiske Rige blevet stiftet af en Konge ved Navn *Menes.* I Virkeligheden findes ogsaa i alle aigyptiske Kongelister en Konge ved Navn

men - a eller *men - i*

stillet i Spidsen for Pharaonerne[3]. Ifølge Uddragene af Manetho's Værk stammede Menes fra This ved Abydos — en Efterretning, om hvis Rigtighed vi ikke have nogen Grund til at tvivle. Menes' Tidsalder kan ikke nøje bestemmes; dog fejler man neppe meget, naar man sætter hans Levetid omtrent til Aar 4000 f. Kr.

Efter Menes fulgte en Række Konger[4], hvis Kongesæde og Fødested var Memphis, og som opbyggede mægtige Pyramider over deres Grave. De nedstammede maaske alle fra Menes, *men ikke alle i lige Linie*, da de nemlig *deles i flere Dynastier.* Fra de tre første Dynastiers Tid have vi kun faa Mindesmærker; derimod findes der i Gravene omkring de store Pyramider[5] *mange Indskrifter og billedlige Fremstillinger fra det fjerde og femte Dynastis Tid*, der aabne os et dybt Indblik i Datidens Liv og Forhold.

De vigtigste Konger af de fem første Dynastier vare følgende tre, der formodenlig have levet i det fjerde Aartusinde f. Kr.:

khufu, ogsaa kaldet *khum* (*num*) *khufu*, Herodots Kheops, Diodors Khemmis, de manethoiske Listers Suphis[6];

Aktstykker og de aithiopiske Oldtidslevninger fremgaar det tvertimod, at den aithiopiske Kultur har udviklet sig af den aigyptiske.

[1] Se Her., II, 4 og 99; Diod., *Bibl. Hist.* I, 43.

[2] Se Udtoget af Manetho hos Syncellos, *Chronogr.* I, p. 53 sqq., p. 91 sqq.; Euseb., *Chron. Arm.* p. 94 (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 539—540).

[3] *Mena's* Navn findes i de ovenfor S. 30 omtalte Kongelister; se ogsaa Lepsius, *Denkmäler* III, 163; slgn. *Königsbuch* Taf. V no. 1.

[4] De hieroglyphiske Navne findes i Lepsius, *Königsbuch* Taf. V, ff.; se ogsaa de Rougé i *Mémoires de l'Ac. des Inscr.* XXV, II, S. 239 ff. (1866).

[5] Se Mariette, *Les tombes de l'ancien Empire*, i *Revue Archéologique* nouvelle série XIX, S. 7—22 og S. 81—89 (Jan. og Fevr. 1869).

[6] Her. II, 124; Diod., *Bibl. Hist.* I, 63, 2 ff.; Müller, l. c. II, S. 548 ff.

(cartouche) *sha-f-ra* (skrevet: *ra-sha-f*)[1], Herodots Khephren, Diodors Khephren eller Khabryas, Manetho's Suphis (II.)[2]; (cartouche) *men-ka-ra* (skrevet: *ra-men-ka*)[3], Herodots og Diodors Mykerinos, de manethoiske Listers Menkheres[4].

De omtalte Mindesmærker fra det fjerde og femte Dynastis Tid vise tilfulde, at Aigypten i dette Tidsrum var et meget rigt og saare blomstrende Land, der udmærkede sig ikke blot ved sin Agerdyrkning og Kvægavl, ved sin Husflid og Konstflid, men ogsaa ved sin Konst, sin Literatur og sin Videnskab. Men disse Mindesmærker indføre os kun i Samfundets højeste Kredse, idet de næsten udelukkende tale om den fornemste Adel, navnlig om de Familier, der udgjorde Hoffets Omgangskreds og vare beslægtede med Kongehuset. Om de lavere Samfundsklasser gives der i disse Mindesmærker saa godt som ingen Oplysninger. Af andre Aktstykker synes det imidlertid at fremgaa, at ingenlunde alle Samfundsklasser i lige Grad eller endog blot i et nogenlunde passende Forhold nøde godt af Landets umaadelige Fremskridt; ja det synes allerede i hin fjerne Tid at være gaaet paa lignende Vis, som det saa ofte er hændet senere, baade i Oldtiden og i den nyere Tid lige til de allersidste Dage, at overalt, hvor der i et Samfund gjøres mægtige og hurtige Fremskridt, dér *vokse Skyggesiderne ikke mindre hastigt* end de lyse Sider: ved Siden af den umaadelige Rigdom og Glans fremkommer der snart skærende Modsætninger, som let enten kunne fremkalde voldsomme Rystelser, eller ogsaa langsomt, men sikkert, ville komme til at tære paa Kulturlivets Rod.

Saaledes synes det næsten at være gaaet i Aigypten i hine gamle Dage. Et Aktstykke, der ganske vist er adskillige Aarhun-

---

[1] Lepsius, *Denkmäler* II, 5 ff., se de Rougé l. c. S. 271 ff.
[2] Her. II, 127; Diod., *Bibl. Hist.* I, 64; Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 548 ff.
[3] Se de Rougé l. c. S. 281 ff.
[4] Her. II, 129—134; Diod., *Bibl. Hist.* I, 64; Müller, l. c. II, 548 ff.

dreder senere end det *fjerde Dynastis* Tid, idet det tilhører det *tolvte Dynastis* Dage[1], fortæller os saaledes, at en Agerdyrker, der havde en mindre Jordlod at drive, var Gjenstand for mange Forurettelser fra de kongelige Embedsmænds Side, uden at han kunde faa Ret over dem. Fortællingen, der henføres til Slutningen af det tredie Dynastis Tid (til Kong *Ka-neb-ra's* Regjering), er formodenlig opdigtet; men den kan ikke være ganske uden Rod i det virkelige Liv; den henviser aabenbart til en Tid, da de Mægtige greb om sig paa de Svageres Bekostning. De Rigdomme, som vi sé ophobede i Kongens og i det højere Aristokratis Hænder, vilde vel neppe heller have været saa umaadelige, og navnlig vilde Stormændene neppe have kunnet have saa store Grundejendomme[2], naar de lavere Klassers Velvære og Velstand blot var gaaet frem nogenlunde efter samme Maalestok som de højere Stænders. Hertil kommer en anden Betragtning. Hos Herodot[3] fortælles det om Kheops (*Khufu*), at *Folket* under hans Regjering maatte slæbe og slide for Opbyggelsen af hans Pyramide, og at det haardt plagedes af ham. Undersøgelserne af Pyramiderne have imidlertid víst, at Pyrademidebygningen neppe dreves paa en anden Maade af Kheops end af de andre pyramidebyggende Konger, og at det væsenlig var af *Længden* af en Konges Regjering, at hans Pyramides Størrelse afhang[4]. Er Kheops' Pyramide saa stor, da tør man nok antage, at dette snarest skyldes den Omstændighed, at han regjerede længere end mange andre Konger. Ganske vist kan man tvivle om, at han regjerede to Menneskealdre, som Herodot[5] og Manetho[6]

---

[1] Se Lepsius *Denkmäler* VI, 104.

[2] De lange Processioner af personificerede Byer eller Ejendomme, som bringe Gaver til de Stormænd, hvis Grave findes omkring Pyramiderne, synes at vidne om, at enten disse Mænd eller i al Fald Kongerne besade store Grundejendomme.

[3] Her. II, 124 ff.

[4] Om Pyramidebygningen slgn. f. Ex. Forfatterens *Reise* S. 192.

[5] Her. II, 127.

[6] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 548—549: Suphis regjerede 63 Aar.

fortæller, men han regjerede dog i det Mindste *over en Snes Aar*[1], altsaa henved én Menneskealder.

Aigyptiske Optegnelser, der støtte sig til samtidige Vidnesbyrd[2], lære os desuden, at Kheops, langt fra, som Herodot fortæller, at være en ugudelig Konge, der lukkede Templerne, meget mere opbyggede og forskjønnede Landets Templer. Men uagtet saaledes en hel Del af hvad Herodot fik meddelt om Kheops[3] — ligesom hans Bestemmelse af Tiden for hans Levetid — ikke holder Stik[4], saa maa vi ikke deraf slutte, at Alt, hvad han fortæller om denne Konge, er uden Værd. Det er aabenbart, at der hos Aigyptens Folk i senere Tider var en Misstemning tilstede imod Khufu; men da Landet var rigt og blomstrende under ham, og da denne Misstemning dog maa *have havt en Grund*, og den ikke kan søges hos de højere Klasser, der levede i et Overmaal af Velvære[5], saa maa vi søge dens Oprindelse fra de lavere Folkeklasser. Nu var disses Tilstand i den Tid af det aigyptiske Riges Historie, hvorfra vi have de fleste og bedste Aktstykker — Tidsrummet fra det attende til det tyvende Dynasti[6], — vel *ikke slet*, men det er dog aabenbart, at de lavere Klasser vare tilsidesatte; de vare f. Ex. *ikke i Besiddelse af Grundejendom;* og det skete sikkert kun saare sjældent, at Nogen af disse lavere stillede Klasser, hvormeget han end sled og slæbte, hævede sig op til det Velvære, som de højere Stænder levede i[7].

---

[1] Ifølge fragm. *no. 32* af den turinske Kongepapyrus, sammenstillet med fragm. *no. 18* (se de Rougé l. c. S. 367) synes *Snefru* at have regjeret 24 Aar, *Khufu* 23 Aar. Ifølge Herodot (II, 121) var Kheops' (*Khufu's*) Pyramide opbygget i Løbet af en Snes Aar, og da enhver Konge straks tog fat paa sin Pyramide, saa har han vel neppe regjeret synderlig længere, se ogsaa Lauth, *Manetho* S. 171–176.

[2] Se f. Ex. Indskriften i Denderah, der fortæller om dette Tempels Skjæbne; Dümichen, *Bauurkunde von Denderah.*

[3] Her. II, 124.

[4] Se ovenfor S. 118 Anmk. 6.

[5] Se ovenfor S. 258.

[6] Se ovenfor S. 15—16.

[7] At det dog ikke var ganske *umuligt* for Folk af lavere Stænder at

At dømme efter de Antydninger, der gives i Aktstykker fra Tiderne før det attende Dynasti lige op til den *ældste Tid, hvorfra* vi have Mindesmærker, vare Forholdene dengang i denne Henseende væsenlig af samme Art som i det attende, nittende og tyvende Dynastis Tid. Paa den anden Side finde vi ingensomhelst Antydning af, at der har været nogen Stammeforskjel imellem den aigyptiske Adel og Almue[1], og vi kunne derfor *ikke* antage, at den uforholdsmæssige Fordeling af Formuen og Almuens Udelukkelse fra Grundejendom naar op til de forhistoriske Tider. Ophobningen af Formuen paa enkelte Hænder hører formodenlig hen til den Tid, da Aigypten skred kraftigt frem i Udvikling, altsaa til de første Dynastiers Regjeringstid eller til de ældre pyramidebyggende Kongers Dage.

I dette Tidsrum var det maaske, at de smaa Grundbesiddere fortrængtes fra deres Ejendomme eller gik over til at blive en Art Fæstebønder eller Forpagtere, der, ligesom Nutidens Fellahs, kun fik en ringe Del af Afgrøden, en *Femtedel*, til deres Underhold og til Løn for deres Arbejde[2]. Maaske var det under Kheops og Khefren, at den nye Tingenes Orden gjennemførtes og hjemledes ved Lov, og maaske var denne Omstændighed Aarsag til, at Almuen i Aigypten vedvarende nærede Uvillie imod disse Konger, ligesom i det Hele mod de fleste pyramidebyggende Konger[3].

---

hæve sig op til højere Værdigheder i Staten, synes at fremgaa af Æventyret: *De to Brødre*, som læses i *Papyrus d'Orbiney*, slgn. ovenfor S. 20 (se *Assyrien* S. 229). I en Papyrus i London omtales en Befalingsmand i Hæren, som havde været Tjener (*smet*), se *Select Papyrus* pl. CXX l. 5–6. Man erindre ogsaa Josephs Historie i Biblen.

[1] Man har vel stundom ment, at den aigyptiske Almue skulde bestaa af Efterkommerne af en tidligere Befolkning, og Adelen af Efterkommerne af et nordfra, fra Asien, indvandret Erobrerfolk, men denne Formodning beror ikke paa nogen Kjendsgjerning og er kun en løs Gisning.

[2] Om Landboforholdene i Ægypten i vore Dage kan sammenlignes f. Ex. Forfatterens *Reise* S. 169.

[3] Kun Mykerinos pristes af Herodots Hjemmelsmænd som en god Konge, og neppe med Urette, thi allerede i den turinske Kongepapyrus nævnes han iblandt Aigyptens store Konger; se Brugsch, *Histoire d'Egypte* S. 37.

Efter det *femte Dynasti* fulgte et Kongehus, som, efter hvad der i Reglen antages af Aigyptologerne[1], stammede fra Elephantine, Aigyptens allersydligste By; men hvorfra Slægten end stammede, havde dog Herskeren af dette Hus, de manethoiske Listers *sjette Dynasti*, maaske endnu deres Sæde i Memphis, Rigets gamle Kongestad. Men denne By havde ikke samme Betydning som tidligere.

I det Mindste[2] er det aabenbart, at Memphis ikke mere er Middelpunktet for Aigyptens Liv; der indhugges ikke mere her som tidligere prægtige Gravkamre, og i de faa, der endnu dannes, findes ikke mere den fine Udførelse, den Konstfærdighed og Smag, som hidtil udmærkede Udsmykningen af de memphitiske Grave. De fleste Grave fra det sjette Dynasti's Tid findes i Mellemægypten, navnlig ved Abydos[3] og i de tilgrændsende Landskaber.

Under dette Kongehus blev der forøvrigt truffet endel nyttige Foranstaltninger i Landet: Kanaler og Bassiner gravedes, heldige Felttog foretoges til Aithiopien og andre Lande, men ved Siden af dette Landets materielle Fremskridt og denne Datidens Omsorg for det Timelige spores i andre Henseender en Tilbagegang; navnlig synes i dette Tidsrum den aigyptiske Folkeaand at have begyndt at miste noget af sin Friskhed og Kraft og at være begyndt at sløves.

I de manethoiske Lister nævnes seks Regenter af det sjette Dynasti[4]. I den sidst opdagede Liste fra Abydos findes otte

---

[1] I de manethoiske Lister siges det om det *femte Dynasti*, at det stammede fra Elephantine, men det er neppe rigtigt, da Kongerne af denne Slægt ere nøje knyttede til Memphis. Lepsius, *Königsbuch* S. 20 ff. har derfor henvist denne Sætning til det *sjette Dynasti*. De Rougé formoder, at Bemærkningen snarere tilhører et senere, f. Ex. det ottende Dynasti; se de Rougé l. c. S. 320; slgn. S. 293.

[2] Se de Rougé l. c. S. 328.

[3] Man har ogsaa formodet, at Kalenderen forbedredes under dette Dynasti ved Tilføjelsen af de fem Skuddage. Dog er denne Foranstaltning vist ældre end det sjette Dynasti. Anlæget af Moiris-Søen hører maaske til dette Tidsrum, ja muligvis ogsaa de Kanalarbejder, som have sat Dalen Seba-Biar i Forbindelse med Nilen og derved gjort de Vest for Birket-el-Timsah (Krokodillesøen) liggende Landskaber til en navnlig til Kvægavl fortrinlig skikket Egn.

[4] Se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 554.

Konger, der synes at tilhøre dette Dynasti, og iblandt disse nævnes endda ikke den sidste Regent af Huset, Nitokris, og heller ikke den første Konge, Manetho's *Othoes*.

Det følgende *syvende Dynasti* skal have bestaaet af 70 Konger, der regjerede i 70 Dage[1], — en Fortælling, der synes at antyde, at der efter Nitokris' Død har været et Interregnum i Aigypten, men hvorledes dette forøvrigt har været beskaffent, — om det er endt paa en fredelig Maade eller derved, at en Enkelt opkastede sig til Enehersker, — derom kunne vi kun gjøre os Gisninger.

De manethoiske Listers *ottende Dynasti* skal, som flere af de foregaaende, have stammet fra Memphis[2], men forøvrigt meddeler intet Udtog Navnene paa de dertil hørende Konger; med Hensyn til deres Antal hersker der stor Uoverensstemmelse imellem de manethoiske Udtog indbyrdes[3]. I den turinske Papyrus nævnes nogle Konger, som uden Tvivl tilhøre dette Dynasti; men de omtales kun en sjælden Gang i andre Aktstykker og Indskrifter, hvorfor vi her ikke skulle dvæle ved dem. Efter al Sandsynlighed var Aigypten i dette Tidsrum i stærk Tilbagegang.

I Manetho's Udtog opføres derpaa to Dynastier, det *niende* og det *tiende*, som siges at stamme fra Herakleopolis[4], men om det var Byen Herakleopolis i Deltaet eller Byen af samme Navn Syd for Memphis, derom kan man kun gjøre sig Gisninger, ligesom man heller ikke kan gjøre sig Andet end Formodninger om disse to Kongehuses indbyrdes Forhold, deres Forhold til det *ottende Dynastis* Konger, eller om deres Forhold til det senere opkomne thebaiske Kongehus (*det ellevte Dynasti*[5]).

Den første Konge af det niende Dynasti kaldes i Udtogene *Akhthoes*[6]; han skildres som en kamplysten og grusom Konge[7],

---

[1] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 555.

[2] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 556.

[3] Afrikanos har: 27, Eusebios: 5.

[4] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 556.

[5] Om det *ellevte* Dynasti se nedenfor S. 265 ff.

[6] Müller, l. c.

[7] Lepsius antager Akhthoes for en Forløber for Hyksos.

men ellers er der i de manethoiske Lister ikke bevaret noget Navn paa andre Konger af denne Slægt. I den turinske Papyrus kan der uden Tvivl paavises en Del Kongenavne, tilhørende det niende Dynasti. I Seti's Kongeliste i Templet i Abydos findes en hel Række Konger, der maaske tilhøre det *tiende Dynasti*[1].

Det mellemste Rige. (Aigypten fra det tiende til det fjortende Dynasti.)

Efterat Aigypten igjennem flere Aarhundreder havde været i Forfald, og efterat den gamle aigyptiske Kultur, hvorfor Memphis havde været Middelpunkt[2], havde tabt Meget af sin Betydning, begyndte der — omtrent et Aartusinde efter Menes' Tid — i det sydlige Aigypten at udvikle sig en *ny aigyptisk Kultur*, der i flere Henseender afveg en Del af den gamle memphitiske, om den end tydeligt bærer Spor af at være runden af samme Rod.

Byen *apu* eller *vasi* eller *vabu* (?), den Stad, som de Gamle kaldte *Thebai*[3], i tidligere Tid kun en Provinsby uden stor Betydning, blev Sædet for denne nye Kultur. I Theben fremstod der nemlig — *naar*, vide vi ikke — en Slægt, som opkastede sig til Herre over det sydlige Aigypten og formodenlig snart aldeles har frigjort sig for de nord-aigyptiske Pharaoners Overherredømme. Tilsidst gjorde den nye Herskerslægt sig endog til *Herre over hele Aigypten*, men hvorledes denne deres Magts Udvidelse er gaaet for sig, vide vi heller ikke, da de Aktstykker, vi have tilbage fra dette Tidsrum, kun ere yderst sparsomme.

I de manethoiske Lister[4] deles dette Kongehus i *tre Dynastier*, det *ellevte*, *tolvte* og *trettende*. Den turinske Kongepapyrus fordeler ligeledes Kongehuset i tre Afdelinger, paa lignende Maade som Manetho; men ingen af disse Aktstykker giver os nogen Oplysning om, hvorfor der er gjort en Adskillelse imellem det

---

[1] Se Lauth, *Manetho* S. 213.

[2] Vi have ovenfor paavist, hvorledes næsten alle Mindesmærker fra de første Dynastiers Tid stamme fra Memphis' Omegn, se S. 257 ff.

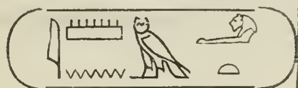
[3] Om Theben se Brugsch, *Geogr. Inschr.* I, S. 175 ff.

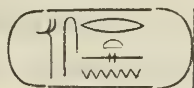
[4] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 557—565. Manetho begyndte med det tolvte Dynasti sin *anden Bog*, Müller, l. c. S. 560.

ellevte og *tolvte* Dynasti[1]. Derimod er det klart, at Adskillelsen imellem det *tolvte* og *trettende* Dynasti skyldes de aigyptiske Historikeres Princip at regne et Dynasti for afsluttet, naar Regjeringen er gaaet over til en Kvinde, hvad der netop er Tilfældet i Slutningen af det *tolvte Dynasti*[2].

Om Kongerne af det *ellevte Dynasti* vide vi kun Lidet. I de Udtog af Manetho, vi have tilbage[3], anføres deres Navne ikke, og i den turinske Papyrus findes kun et Par Navne bevarede. Derimod har man dels i samtidige, dels i senere Indskrifter[4] fundet omtalt en femten til seksten Konger, der synes at tilhøre dette Dynasti. En af disse Konger, *Mentuhotep*, ofte kaldet *Mentuhotep den Store*, synes at have behersket hele Aigypten[5].

Blandt Kongerne af det *tolvte Dynasti*, der førte Navnene:

 Amon-m-ha og

 User-te-sen,

tog den første Konge, *Amon-m-ha* I., i sit 21de Regjeringsaar[6]

---

[1] Man har udtalt forskjellige Formodninger om Grunden til denne Adskillelse; saaledes, at der under *Amon-m-ha* fornyedes en astronomisk-kalendarisk Periode, nemlig *Sothisperioden*, eller ogsaa, at Landet samledes *til ét Rige* af Amon-m-ha, efterat det i længere Tid havde været adsplittet. Den *sidste* Formodning er dog ikke meget sandsynligt; thi allerede en Tidlang før Amon-m-ha's Dage beherskede Kongerne af det ellevte Dynasti *Nordkysten* af Aigypten; se Lepsius, *Denkmäler* II, 150 og Chabas, *Voyage d'un Égyptien* S. 56—57.

[2] Se nedenfor S. 268.

[3] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 557.

[4] Man har en Del Sarkophager af Konger ved Navn *Antef.* Af Papyrus *Abbot* lærer man en Del Konger og Dronninger af dette Dynasti at kjende, idet der her tales om Tyverier begaaede i disse Grave. Af dette Aktstykke (se ovenfor S. 16 Anmk. 3 og S. 40) er fornylig en nøjagtig Oversættelse og Forklaring udgivet af Chabas, *Mélanges* III, S. 1 ff. (Chalon-sur-Saône 1870). Texten findes i *Select Papyrus* II, pl. I. ff.

[5] Mariette, *Revue Archéol.* nouvelle série X, S. 172 (Sept. 1864).

[6] Om dette Dynastis kronologiske Forhold, slgn. Lepsius *Ueber die 12te ägyptische Königsdynastie* i *Abhandlungen der Academie der Wissenschaften* for 1852, II, S. 425 ff.; Lieblein, *Aegyptische Chronologie* S. 93 ff.

sin Søn Usertesen I. til Medregent — en Skik, der siden fulgtes af næsten alle Konger af denne Slægt.

Et Aktstykke fra det tolvte Dynastis Tid, der opbevares i Museet i Berlin — den bekjendte Papyrus, der fortæller om Saneha's Rejse i Arabien — meddeler os nærmere Underretning om Forholdet imellem de to Medregenter. Her hedder det om Usertesen I.: „Hans Bud gik og kom efter hans Forgodtbefindende, og han havde forenet alle Folk under sit Herredømme. Hans Fader (d. e. Amon-m-ha) var derimod i det Indre af sin Kongeborg og indgav ham hans Grundsætninger for Regjeringen“[1].

Af samme Aktstykke synes det at fremgaa, at Amon-m-ha I. omkom ved en Paladsrevolution i sin Hovedstad[2].

Vi erfare af *Saneha's Rejse*[3], at endel nordarabiske Stammer allerede i dette Tidsrum vare bragte i Afhængighed af Aigyptens Pharaoner[4].

I en Indskrift i Benihassan, i Nomarkhen i Nomen *Sahu Amenis* Grav[5], fortæller denne Embedsmand, at han havde tjent Usertesen I. paa hans Tog imod Folket *Anu*, og at han senere gik med ham til Aithiopien. En Tavle ved Vadi-Halfa fortæller om Usertesen's Sejrvindinger i disse sydlige Lande; og man sér her otte overvundne Folk føres frem for Kongen af Guden Horos[6].

Allerede Amon-m-ha I. havde opført en Del Mindesmærker[7], men kun faa af dem ere bevarede; derimod have vi et ikke ringe Antal fra Usertesen I.'s Tid.

---

1 Lepsius, *Denkmäler* VI, 108; se Chabas, *Les Papyrus de Berlin* S. 42.

2 Chabas l. c.

3 Lepsius, *Denkmäler* VI, 108 ff.; se Chabas l. c. Man erfarer af dette Aktstykke, at Saneha ogsaa havde berejst Libyen.

4 Usertesen I. og Amon-m-ha I. have efterladt sig Indskrifter paa Sinai-Halvøen; Lepsius, *Denkmäler* II, 137.

5 Lepsius, *Denkmäler* II, 121–122.

6 Denne Tavle er nu i Neapel; slgn. Brugsch, *Histoire d'Egypte* S. 56 ff. To af de seks Folkenavne ere gaaede tabte.

7 Herom vidne forskjellige Indskrifter i Stenbruddene Syd for Kairo samt i Hamamatdalen. Et Par Pyramider opførtes af disse Konger.

Om Amon-m-ha II., som Usertesen I. tog til sin Medregent, vide vi ikke synderlig Andet, end at han førte adskillige Krige i Aithiopien og som sine Forgængere opførte flere Bygninger i Aigypten[1]. Han tog i sit 32te Aar sin Søn, Usertesen II., til Medregent.

Under denne Konge, der i Manetho's Lister kaldes *Sesostris*, beherskede Aigypterne endnu bestandig Aithiopien, og Indskrifterne fortælle os om aigyptiske Embedsmænd, der aflægge Regnskab for deres Bestyrelse af Landet *Vava* i Aithiopien[2].

En Indskrift i Benihassan, i Nomarkhen *Num-hoteps* eller *Khum-hoteps* Grav, viser os en syro-arabisk Stamme paa 37 Individer, Mænd, Kvinder og Børn, hvis Høvding overrækker Nomarkhen en kostbar Gave, en Art Øjensminke[3]. Man antager i Reglen, at denne Stamme paa Grund af os ukjendte Begivenheder i dens asiatiske Fædreland har søgt Tilhold i Aigypten og faaet Tilladelse til at nedsætte sig i det Landskab, han bestyrede. Begivenheden foregik i Usertesen II.'s sjette Aar.

Usertesen III. synes at have syslet meget med Aithiopiens Forhold; man har nemlig her fundet flere Indskrifter fra hans Tid. Man sér, at han blandt Andet, anlagde Fæstninger ved Semneh og Kummeh, hvor der holdtes Udkig med Negernes Bevægelser[4].

Amon-m-ha III. har derimod, synes det, mest syslet med Aigyptens indre Forhold. I det Mindste finder man hans fleste Indskrifter i Ægypten selv[5].

Hans Mindesmærker findes navnlig i Fajum, hvorfor man har antaget ham for de Gamles Moiris, Anlæggeren af Moiris-Søen[6]. Han har ogsaa efterladt sig Mindesmærker i Nubien[7].

---

[1] Han omtales Lepsius, *Denkmäler* II, 123 og 124—125 (Numhoteps Grav).

[2] Lepsius, *Denkmäler* II, 123 e. Om Sesostris se nedenfor S. 285—286.

[3] Lepsius, *Denkmäler* II, 131—133. Man har i denne Stamme oftere villet se enten Abraham eller Josephs Brødre. Stammehøvdingen hedder *Abisha* d. e. Abishua, et Navn, der forekommer i Biblen.

[4] Lepsius, *Denkmäler* II, 135 og 136. Usertesen III. omtales oftere i senere Indskrifter fra Nubien.

[5] Lepsius, *Denkmäler* II, 138 og 140.

[6] Se Brugsch, *Histoire d'Egypte* S. 67—68.

[7] Lepsius, *Denkmäler* II, 139.

Om hans Efterfølger Amon-m-ha IV. vide vi Intet. Den sidste Regent af det tolvte Dynasti var en Dronning *Sebek-nefr-ra*, Skemiophris, om hvem vi heller Intet vide[1]. Ifølge den turinske Papyrus[2] regjerede de her nævnte otte Herskere af det *tolvte Dynasti* tilsammen 213 Aar 1 Maaned 17 Dage.

Kongerne af det *trettende Dynasti* anføres ikke ved Navn i Manetho's Udtog[3]. Derimod er den Del af Papyrus'en, hvor disse Konger opregnedes, ret vel bevaret, og man kan let skjønne, at deres Antal mindst har beløbet sig til et halvt Hundrede, hvad der stemmer vel med Angivelserne i Manetho's Udtog[4]. Efter Papyrus'en have de fleste Konger kun regjeret kort Tid; men det Tidsrum, i hvilket Aigypten beherskedes af dette Dynasti, indbefatter uden Tvivl alligevel flere hundrede Aar.

De Mindesmærker, vi have fra dette Dynastis Dage, vise tilfulde, at Aigypten endnu i dette Tidsrum befandt sig i en blomstrende Forfatning. Landets Afgrøde var rig og overflødig, Konst og Konstflid indtog et højt Trin, Literatur og Videnskab stod i Blomster[5], og Forholdene i Landet vare i det Hele lykkelige; men, som ovenfor antydet, kan man forøvrigt ikke paastaa, at Kulturen i dette Tidsrum var større end i det gamle Riges mest blomstrende Dage.

I Indskrifterne spille Guderne en mere fremtrædende Rolle end tidligere. Man finder ogsaa Afbildninger af dem[6], hvad der før var ukjendt, men Fremstillinger tagne af Mythologien og fra de Dødes Rige ere dog endnu forholdsvis meget sparsomme[7].

---

[1] Skemiophris var efter Afrikanos en Søster til Amon-m-ha IV.; slgn. Brugsch, l. c. S. 69; Lauth, *Manetho* S. 232–234.

[2] *Pap. Taur.* fragm. *no. 72* l. 3.

[3] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 565.

[4] Forsøg paa at ordne disse Konger ere gjorte af Brugsch, *Histoire d'Egypte* S. 72 ff. og af Lauth, *Manetho* S. 235 ff.

[5] Man har flere fortrinlige Statuer fra det trettende Dynastis Tid. Om Bogsamlinger i dette Tidsrum se ovenfor S. 21 Anmk. 1.

[6] Se Lepsius, *Denkmäler* II, 119.

[7] Denne Art Afbildninger ere derimod meget hyppige i Fremstillinger paa Gravvægge fra Amonsønnernes og Rasønnernes Tidsrum.

I Slutningen af dette Dynastis Tid synes Aigypten i flere Henseender at være gaaet tilbage, og en Del af Deltaet rev sig tilsidst løs under det *fjortende Dynasti*, der efter Manetho's Udtog hørte hjemme i Xois og bestod af 76 Konger[1]. Dette stemmer ret vel med den turinske Kongepapyrus, hvor der findes over halvhundrede Kongenavne, der formodenlig tilhører dette Dynasti. Mindesmærker fra dette Kongehuses Dage ere meget sjældne[2].

Aigypten i Hyrdefolkets (Hyksos') Tider.

Under en Konge af det *fjortende Dynasti* faldt, ifølge hvad der fortælles i et af Iosepos bevaret Udtog af Manetho, en Skare Asiater ind i Aigypten og satte sig fast i den nordøstlige Del af Landet, hvor de grundede et Rige, som vel neppe havde stort Omfang, men hvis indfødte Herskere alligevel igjennem lange Tider forstod at bevare deres Selvstændighed.

Dette Rige plejer man at kalde *Hyksos-Riget* eller *Hyrde-Riget,* og det Folk, der beherskede det og havde grundlagt det, *Hyrdefolket* eller *Hyksos*, Navne, som vel ikke ere meget nøjagtige, men som vi dog ikke ganske kunne forkaste, da vi ikke vide, hvorledes Folket benævnede sig selv, eller med hvad Navn Aigypterne betegnede det[4].

Byen eller *ha-uar*[5] var efter flere Aktstykker Navnet paa dette Riges Hovedstad, og i det omtalte Udtog af Manetho hos Iosepos kaldes Hovedstaden i dette Rige *Abaris* eller *Avaris*[6], hvad der nøje svarer til *ha-uar*. Hvor

---

[1] Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 566.

[2] Slgn. Mariette i *Revue Archéol.* nouv. série V, S. 298—299 (1862).

[3] Jos., *C. Ap.* I, 14 gjentaget af Eusebios, *Chron. Arm.* I, 21 p. 109, Mai, p. 107 Aucher). Kongen, under hvem Indfaldet fandt Sted, kaldes hos Iosepos *Timaos*, hos Eusebios *Timios*.

[4] Vi ville nedenfor (S. 271) sé, at Aigypterne kaldte Folket *Pesten* eller *Pestfolket*, men det maa have havt en anden Benævnelse.

[5] Lepsius, *Denkmäler* III, 12 d. col. 7, 8 og 13. Byen omtales ogsaa i *Select Papyrus* pl. I, l. 2 ff., se nedenfor S. 271 og i Indskrifter paa forskjellige Mindesmærker fra Tanis.

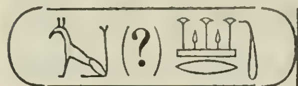
[6] Jos., *C. Ap.* I, 14; Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 566 ff.

Byen laa, kan ikke afgjøres bestemt; men i ethvert Tilfælde tilhører den Landskabet Øst for Damiette-Armens nedre Løb og Vest for den syrisk-ægyptiske Ørken, eller med andre Ord: det gamle Avaris henhører til Omegnen af Menzaleh-Søen[1].

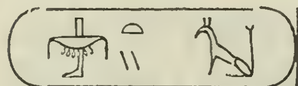
Udgravningerne i San, som for nogle Aar siden ere udførte af Mariette[2], have víst, at Tanis (Zoan), hvis Levninger findes ved San, i Reglen hørte med til dette asiatisk-aigyptiske Rige, og at der i den Tid, dette Rige bestod, i dette havde udviklet sig en *særegen Civilisation* og en *særegen Konst*, der vel i det Væsenlige var aigyptisk, men som havde faaet paatrykt et fremmed asiatisk-Stempel.

I de manethoiske Udtog hos Iosepos[3] og hos Synkellos[4] nævnes der seks Konger, der tilhøre dette Kongehus, som hos Afrikanos kaldes det *femtende Dynasti*[5]. Levninger af nogle af disse Kongers Navne findes ogsaa i den turinske Kongepapyrus[6].

I andre Aktstykker omtales der Konger, som man ikke uden Grund antager for at tilhøre *dette Dynasti*. De vigtigste ere:

Set-shelat, hvis Navn læses i Tanis[7], og som i Reglen antages for den *Salatis*, der efter de manethoiske Lister var den første af de seks Konger, som skulle danne dette Kongehus[8],

Set-nubti, der omtales i en Indskrift fra Rameses II.'s Tid[9] som havende levet 400 Aar før denne Konges

---

[1] Se Mariette i *Revue Archéol.* nouvelle série III, S. 106 (1861).

[2] *Revue Archéol.* nouvelle série III, S. 98—111 (1861); samt V, S. 297—305 (1862).

[3] Jos., *C. Ap.* I, 14.

[4] Sync., *Chronogr.* p. 61; slgn. p. 104.

[5] Müller, l. c.

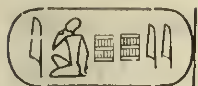
[6] *Pap. Taur.*, fragm. *no. 144* og fragm. *no. 109*; se Devéria i *Revue Archéol.* nouvelle série IV, S. 253 ff. (Oct. 1861).

[7] Devéria, l. c. 2 S. 259; slgn. Lauth, *Manetho* S. 249.

[8] Müller, l. c.

[9] *Revue Archeol.* nouv. série XI, pl. IV; slgn. S. 171 ff. (Mai 1865).

Dage, og kan sammenstilles med den *fjerde Konge*[1], samt endvidere

 Apepi, der omtales i det bekjendte historiske Brudstykke i *Papyrus Sallier I.*[2], og paa en Kolos i Louvre[3]; han er aabenbart den sidste af de seks Konger, der danne dette Dynasti. Vi skulle her meddele en Oversættelse af Begyndelsen af dette aigyptiske Aktstykke.

„Det skete dengang, at Aigypten faldt i Hænderne paa Pest-Folket[4], og der var ingen *Konge*[5] dengang over Aigyptens Land, idet Kong *Sekennra* kun var Hersker i Øvre-Aigypten; ja Pestfolket var endog i Solens Stad[6]; dets Hersker var i *Ha-uar*[7], og hele Landet kom at bringe ham Gaver .... Og Kong Apepi havde udvalgt sig *Set* til Herre og tjente ingen anden Gud i Aigypten".

I det Følgende fortælles der om Afsendelsen af Befuldmægtigede til *Sekennra*, der holdt Krigsraad, men efter dette afslog Apepis Forslag. Her bryder Fortællingen pludselig af.

Kong *Sekennra* tilhører uden Tvivl det *sekstende Dynasti*, der formodenlig havde sit Kongesæde i Theben[8].

Vi kjende kun lidet til Aigyptens Skjæbne i det Tidsrum, da Avaris-Riget blomstrede, og navnlig vide vi Intet om, hvorlangt Kongerne af Avaris strakte deres Scepter, og i hvad Kaar de

---

[1] Den fjerde Konge kaldes hos Afrikanos: *Staan*, hos Iosepos: *Annas* hos Synkellos, *Chron.* p. 104: *Sethos*; Müller, l. c.

[2] *Select Papyrus* pl. I.

[3] Devéria, l. c. Her kaldes han *Apepa*. Mindesmærket usurperedes siden af Rameses II.

[4] Saaledes betegnes her det Folk, man plejer at kalde *Hyksos*.

[5] Konge d. e. Konge over *hele* Aigypten.

[6] Heliopolis.

[7] Avaris. Byens hieroglyphiske Navn findes S. 269.

[8] Mindesmærker fra det sekstende Dynastis Tid ere meget sjældne. En Konge *Kames* nævnes paa en Gjenstand fra Dronning *Aah-hotep's* Grav; denne *Kames* var uden Tvivl *Sekennra's* Efterfølger; se Mariette, *Notice sur les monuments égyptiens du Musée de Boulaq* S. 255 ff.; slgn. S. 247 (Paris, 1869). I *Papyrus Abbot* nævnes foruden denne Konge endnu to Konger af Navnet *Ta-aati*, der aabenbart tilhøre det sekstende Dynasti; se *Select Papyrus* II, pl. 3.

Aigyptere levede, der ikke adlød disse Herskere, men styredes af indfødte Fyrster. Vi have imidlertid Grund til at antage, at der saavel i det *fjortende* som i det derpaa følgende *sekstende* Dynastis Tid er bleven ført *hyppige Krige* imellem disse *asiatiske Aigyptere* og de *ægte Aigyptere.* Det ovenfor meddelte Brudstykke fortæller jo om en saadan Krig imellem *Apepi* og den aigyptiske Konge *Sekennra*, der formodenlig beherskede Øvre-Aigypten, men det bryder uheldigvis af midt i en Sætning, saaledes at vi ingen Oplysning faa om Udfaldet af Kampen. I ethvert Tilfælde fik Kampen neppe denne Gang et glimrende Udfald for Aigypterne, men ikke længe efter skulde disse faa fuld Oprejsning.

Ahmess, Stifteren af Amonsønnernes Kongehus (syttende og attende Dynasti).

Ahmes (Amosis eller Amasis I.), Sekennras anden Efterfølger, slog nemlig Hyksos, angreb Avaris og gjorde sig i sit tredie Regjeringsaar til Herre over Byen, hvorved han gjenoprettede Pharaonernes Rige og aftvættede den Plet, som var sat paa Aigyptens Ære ved, at et fremmed Folk havde taget en Del af Aigyptens hellige Jordbund i Besiddelse.

Efter Avaris' Erobring gjorde Ahmess et Indfald i Kanaan, hvor han indtog Sheruhan[1]; han vendte sig derpaa imod Syden og besejrede Indbyggerne i Negerlandet *Khent-hen-nefer*[2], en Del af Abyssinien, som han dog ikke synes at have tænkt paa at bringe i stadig Afhængighed af Aigypten. Derimod bortførte han en Del Fanger saavel fra Aithiopien som fra Asien, hvilke han lod forrette Trællearbejde i Stenbrud og ved Opførelsen af offenlige Bygninger[3]. Thi Ahmess synes, snart efterat Pharaoneriget var gjenoprettet, og Ro og Orden var bragt tilveje, at have bestræbt sig for at *give sit Rige ny Glans ved Opførelsen af storartede Bygninger*, — et Forbillede, som siden fulgtes af næsten alle hans

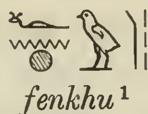
---

[1] Lepsius, *Denkmäler* III, 12 d. col. 14.

[2] Lepsius, *Denkmäler* III, 12 d. col. 16.

[3] Se Indskriften fra Stenbruddene ved Tura (Troia) og El Massarah Lepsius, *Denkmäler* III, 3 a og b.

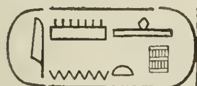
Efterfølgere, ligesom af Pharaonerne af det nittende Dynasti. Disse fremmede *krigsfangne Arbejdsfolk* kaldes i Indskrifterne:

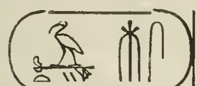

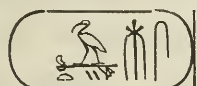
fenkhu[1]

„Bærere af Hyrdestaven“[2]. Ahmess begyndte ogsaa at udvide Kongemagten og at drage Magten sammen i Hovedstaden, hvor han samlede den i sine egne Hænder. I Virkeligheden sé vi ogsaa *i den følgende Tid* hele Riget at styres fra Hovedstaden, imedens Provinserne *tidligere* i mange Henseender havde været overladte til Nomarkherne og havde nydt ikke liden Frihed.

Efter Ahmess[3] fulgte en Række Konger af hans Slægt, der alle regjerede temmelig kort og synes at være døde i en yngre Alder[4]: Ahmess' Efterfølgere: Amonhotep I., Thotmess I. og II.

 Amon-hotep, Amonhotep I. (Amenophis),

 Tehut-mess, Thotmess I. (Thotmosis I.) og

 Tehut-mess, Thotmess II. (Thotmosis II.).

Disse Konger havde, ligesom Kongerne af det følgende *attende Dynasti*, en vis Forkjærlighed for *Guden Amon*, hvis Tempel de fleste af dem bidrog til at forskjønne, og hvis Navn de i Reglen optog som Bestanddel af de officielle Navne, de ved deres Thronbestigelse antog ved Siden af deres egenlige Navne, hvorfor man ikke urigtigt har kaldet disse Konger *Amonsønnerne*.

---

[1] Lepsius, *Denkmäler* III, 3 a.

[2] Brugsch, *Zeitschrift für ägyptische Sprache* V, S. 92 (Nov. 1867).

[3] Da der haves en Indskrift fra Ahmess' 26de Regjeringsaar, (hvilken Indskrift findes i Museet i Sidney i Australien), har denne Konge altsaa mindst regjeret noget over 25 Aar. Sandsynligvis regjerede han 25 Aar og 4 Maaneder, se Jos., *C. Ap.* I, 15, hvor der netop tillægges *Thetmosis* (d. e. Amosis) saa lang Tid.

[4] Rækkefølgen af Ahmess' Efterfølgere lige til Rameses II. er tilstrækkelig sikkret ved de ovenfor S. 29—30 omtalte Kongelister.

Ahmess' Efterfølger, Amonhotep I., foretog flere Krigstog baade til Aithiopien[1] og til andre Lande[2]. Den følgende Konge, Thotmess I., førte ligeledes sine Skarer baade imod Syd[3] og imod Nord[4]. En Del af Aithiopien blev under denne Konge oprettet til *aigyptisk Provins*, og dets Bestyrelse betroedes til en Statholder, der fik Titlen: *suten sa n kash*, Prinds (d. e. Prinds-Statholder) af Aithiopien[5]. Denne Statholder havde uden Tvivl saavel aigyptiske Embedsmænd som aigyptiske Tropper hos sig. Befæstninger med aigyptisk Besætning have vi allerede tidligere sét anlagte i Aithiopien[6].

Thotmess II. foretog et Tog imod Nordarabiens Beboere, *Shasu*, som han tugtede[7]; men om Felttog til Syrien og Mesopotamien i denne Konges Tid tale vore Kilder ikke.

Hatasu.

Efter ham fulgte hans Søster *Hatasu*[8], under hvem der ikke synes at være bleven foretaget noget Krigstog imod Nord, men hun beholdt alligevel efter al Sandsynlighed Herredømmet over det sydlige Kanaan og den sinaitiske Halvø. Her findes der nemlig flere Indskrifter fra hendes Tid, som vidne om, at hun benyttede de derværende Stenbrud og Bjergværker[9]. Hun udrustede

---

[1] Lepsius, *Denkmäler* III, 12 col. 23—24; „Kong Amonhotep — hedder det her — gik til *Kash* for at udvide Aigyptens Grændser".

[2] Landet *Amukahak* maa uden Tvivl søges i Libyen.

[3] Lepsius, *Auswahl* pl. XIV, l. 6—7, se II: *Syriens Historie* S. 3.

[4] Lepsius, *Auswahl* pl. XIV, l. 8—9.

[5] Se Birch, *Upon an historical tablet af Rameses II.* i *Archæologia* XXXIV, S. 378 (1852) en aigyptisk Embedsmand, som havde bestyret Aithiopien under Ahmess og Thotmess I., fik af denne sidste Titlen „Prinds af Aithiopien", hvilken Titel hans Efterfølgere beholdt.

[6] Se ovenfor S. 267.

[7] Lepsius, *Auswahl* pl. XIV, l. 9—10.

[8] Hendes Navn og Titler findes i Lepsius, *Königsbuch* pl. XXV; Lepsius, *Denkmäler* III, 19 ff. Om Hatasu se Birch i *Archæologia* XXXV, S. 144 ff.

[9] Se Indskrifterne fra Wadi Maghara og Sarbut-el-Khadem; Lepsius *Denkmäler* III, 28 a. slgn. 29 a. Man vil saaledes se, at det bliver en Umulighed med enkelte nyere Lærde f. Ex. Basil H. Cooper, (se hans *Exodus-date*), at henføre Israeliternes Udvandring til Thotmess II.'s Dødsaar.

ogsaa en Flaade paa det røde Hav og erholdt Tribut af nogle Folk og Stammer i Arabien[1].

Hatasus Efterfølger var hendes Broder Thotmess III., der en Tidlang havde været hendes Medregent[2]. Hans fulde Navn var *Ra-men-kheper sa-ra Tehut-mess.* Thotmess III.

Thotmess synes oprindeligt at have havt Hatasu til Formynder i sin Mindreaarighed, af hvilken Stilling hun formodenlig har benyttet sig til at tilrane sig en Pharaos Magt, som hun, da hun engang var kommet i Besiddelse af den, ikke har villet give Slip paa, ikke engang, da han blev myndig. Saalænge hun levede, fik han neppe nogen Indflydelse paa Regjeringen, om han end beregnede sine Regjeringsaar fra deres fælles Thronbestigelse, d. v. s. fra Thotmess II.'s Dødsaar. For Thotmess III.[3] maa derfor den mandhaftige Søsters Død have været en yderst kjærkommen Begivenhed; og i Virkeligheden tyder Alt hen paa, at han straks med kraftig Haand har grebet Regjeringens Tøjler.

En af hans første Handlinger var at samle Hæren og føre den ind i Asien. I de sidste Dage af den ottende Maaned i sit toogtyvende Regjeringsaar[4] forlod han med sin Hær Aigyptens Grændsestad *Zali*, og den 3die i næste Maaned (i hans treogtyvende Regjeringsaar[5]) kom han til Gaza, hvorfra han snart gik videre imod Nord til Megiddo. Her kom det til et stort Slag, hvor Aigypterne sejrede[6], hvorpaa hele Syrien faldt i hans Hænder; ja han kunde endog føre sin Styrke ind i Mesopotamien og hjembringe et stort Bytte saavel fra dette Land som fra Syrien.

Allerede næste Aar foretog han et nyt Tog og ligesaa de

---

1 Om Toget til Arabien se Dümichen, *Die Flotte einer ägyptischen Königinn.*

2 Se Champollion, *Notices manuscrites* S. 573; Birch l. c.

3 Om Thotmess III.'s Annaler, Hovedkilden til hans Historie, se Forfatterens *Assyrien* S. 186—187; slgn. ovenfor S. 40.

4 Lepsius, *Denkmäler* III, 31; se III: *Syriens Historie* S. 4.

5 Thotmess' Thronbestigelse faldt altsaa i Aarets niende Maaned.

6 Lepsius, *Denkmäler* III, 31; se sammesteds S. 5.

fleste af de følgende Aar[1]. Paa disse Felttog inddrev han Tributerne fra de tidligere betvungne Folk, til hvilke han af og til føjede nye. Ogsaa fra Aithiopien og en Del af Arabien modtog han Tributer og befæstede sin Magt ved Felttog dybt ind i Aithiopien, hvor han besejrede flere Negerstammer[2].

Thotmess III.'s heldige Krigstog bragte store Rigdomme ind i Landet. De opdyngedes for en stor Del i Rigets Skatkamre, men Kongen beholdt dog ikke Alt for sig; han skjænkede meget til sine fornemste Stridsmænd[3], ligesom han ogsaa viede en Del af Byttet til Amon, hvis Tempel han udvidede og forskjønnede. Ved Opførelsen af denne Helligdom, ligesom formodenlig ved andre Byggeforetagender, lod han Krigsfanger udføre det haarde Arbejde, hvad man blandt Andet erfarer af en billedlig Fremstilling i en Grav i Abd-el-Kurna ved Theben[4], hvor Arbejdsfolk med syro-arabiske Ansigtstræk sés at slæbe Sten og udføre andet Arbejde ved Opførelsen af store Mure. Ovenover læses følgende Indskrift[5]:

hak[6] *an* (ⲉⲛ) *hen* [ϩⲱⲛ] -*f* (ϥ) *r* (ⲉ) *kat* (ⲕⲱⲧ) -*u*

Fanger, som taget har Hans Majestæt, for at de kunne bygge paa

neter (ⲛⲟⲩⲧⲉ) *hat* *n* (ⲛ̀) (*amon*)

Guds-Huset for Amon.

Man sér heraf, at det er *Krigsfanger*, uden Tvivl tagne i Asien, *og ikke*, som Rejsende[7] undertiden have antaget, *Israeliter*

---

[1] Lepsius, *Denkmäler* III, 30—32 og *Auswahl* pl. XII.

[2] En Indskrift i Karnak opregner en stor Mængde af Thotmess III. betvungne Negerstammer; den er meddelt af Birch i *Archæologia* XXXVIII, de Rougé i *Revue Archéol.* nouvelle série IV, S. 345 (1861).

[3] Lepsius, *Denkmäler* III, 12, col. 13 og col. 17.

[4] Slgn. Forfatterens *Reise* S. 226.

[5] Rosellini, *Monumenti Civili* pl. XLIX; Lepsius, *Denkmäler* III, 40; slgn. Brugsch, *Histoire d'Egypte* S. 106.

[6] Dette Ord, der ikke mere findes i Koptisk, er forklaret Jos. *C. Ap.* I, 14.

[7] Se f. Ex. Strauss, *Sinai und Golgatha.*

der her fremstilles trællende, og man kan følgelig ikke benytte denne Indskrift som Bevis for Rigtigheden af Henførelsen af Israeliternes Trældom og Udvandring til dette Tidsrum. I det Hele gives der intet Aktstykke, som antyder, at Aigypterne allerede under Amonsønnerne have tvunget Israeliterne til strængt Arbejde, ligesom heller intet Aktstykke hentyder til, at de ere udvandrede af Landet før Thotmess III.'s Tid[1] eller i hans eller hans nærmeste Efterfølgeres Dage; ja de *omtales endog slet ikke* i Aktstykker fra denne Tid. Denne Omstændighed udelukker forøvrigt naturligvis ikke Muligheden af, at de dengang have opholdt sig i Landet; thi deres Ophold i Aigyptens Land maa jo have varet længe, og de maa jo have levet upaaagtede i lang Tid, forinden deres voksende Antal vakte Aigypternes Mistænksomhed. Betragtningen af den syriske Historie vil desuden vise os, at de ikke kunne være udvandrede af Aigypten før langt senere, nemlig efter Rameses II.'s Dage, og det er derfor neppe at antage, at deres Undertrykkelse alt er begyndt Aarhundreder før.

Amonhotep II. Thotmess IV. og Amonhotep III.

Thotmess III. efterfulgtes af sin Søn Amonhotep II., der i Begyndelsen af sin Regjering foretog et Krigstog til Asien[2], hvor han fangede syv fjendtlige Konger i Byen *Tekhis*[3].

Den følgende Konge, Thotmess IV., var ikke mindre virksom og foretog ligeledes Krigstog saavel i Syd som i Nord[4].

Thotmess IV.'s Søn, Amonhotep III., traadte ganske i sin Faders Fodspor og foretog heldige Tog baade til Asien og til Abyssinien og Negerlandene. Flere Mindesmærker opregne hans Erobringer i Asien[5]; andre omtale hans Sejrvindinger i det indre Afrika[6]. Ved

---

[1] Dette antages af Seyffart, Uhlemann, Knobel o. fl. a.

[2] Lepsius, *Denkmäler* III, 65 a; slgn. III, 61—63. Se *Syr. Hist.* S. 8.

[3] Om *Tekhis* ligger i Syrien eller Mesopotamien, vide vi ikke.

[4] Se Sharpe, *Egypt. Inscr.* pl. 93 l. 5—6; slgn. Lepsius, *Denkmäler* III, 69 ff.; Rosellini, *Monumenti Storici* III, I, pl. IV (8°).

[5] Lepsius, *Denkmäler* III, 88 a., h. og g.; slgn. 77 c.

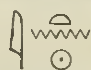
[6] Se Indskrifterne fra Karnak i Lepsius, *Denkmäler* III, 87 d., 88 c-h, Indskriften paa Amonhoteps Kolos i Louvre (Birch i *Archæologia* XXXV pl. XXVII), samt Meddelelserne paa en Tavle fra Semneh, Brugsch, *Geogr. Inschriften* II, S. 9.

Kongens Giftermaal med sin Dronning *Ti* forarbejdedes der flere Torbister af Sten, hvorpaa der indhuggedes Indskrifter[1], som fortalte om Aigypterrigets Udstrækning: dets Sydgrændse var i Landet *Galu* (efter Birch Gallanegernes Land), og dets Nordgrændse i Mesopotamien (*Nahârina*).

Amonhotep III. opførte ligesom Thotmess III. en Mængde storartede Bygninger rundt om i Aigypten, men mange af disse ere forlængst sunkne i Grus[2]. Han udsmykkede dem med Statuer af Sten og forskjellige andre Billedhuggerværker, ligesom han lod andre Fremstillinger i ophøjet Arbejde indhugge paa Tempelvæggene. Den Stil, hvori disse billedlige Fremstillinger er udført, er ren og smuk, men paa den anden Side kan man ikke nægte, at det netop er under Amonhotep III., at den aigyptiske Konst iklæder sig de skarpe, kantede og snevre Former, som er fremherskende under Rasønnerne, og som fra disses Tid bliver et væsenligt Kjendemærke for den hele aigyptiske Konst lige indtil dens Forsvinden ved den aigyptiske Civilisations Undergang.

Reformationsforsøg under Amonhotep III. og IV.

Under Amonhotep III. begyndte den aigyptiske Troslære at udvikle sig paa en ejendommelig Maade, i monotheistisk Retning, dog, som det synes, bestandig i god Samklang med den aigyptiske Religions Grundvæsen[3]. Endnu i de første Aar af den følgende Konge Amonhotep IV.'s Regjering synes man heller ikke at have foretaget egenlige Forandringer i det Bestaaende; men efter nogen Tids Forløb antog Forholdet en anden Skikkelse: man *afskaffede ligefrem de ældre Guder* og vendte fra nu af sin Dyrkelse alene mod Solens Skive, eller som dennes aigyptiske Navn lyder:

atun (eller adun).

---

[1] Rosellini, *Mon. Stor.* (*M. R.*) pl. XLIV, No. 1 (Folio).

[2] Han opførte saaledes Templet i Luxor, et Kongepalads i Theben, hvortil de store noksom bekjendte Kolosser, hvoraf den ene af de Gamle kaldtes *den klingende Memnon* (se Forfatterens *Reise* S. 213) hørte, et Tempel paa Elephantine for Khnum (Num), Templet i Soleb i Nubien o. s. v.

[3] Til Grund for denne Religion synes der at ligge en Monotheisme.

Om Oprindelsen til denne *monotheistiske Retning* gives der os intetsteds nogen Oplysning. Nyere Lærde have i den undertiden villet sé *en Frugt af en Indvirkning fra syro-arabiske* (*semitiske*) *Folk*, ja man har endog villet tilskrive Israeliterne den: *atun* eller *adun* skulde være det israelitiske אדון, *Adonai* (Herren), det Navn, hvorunder den eneste sande Gud stundom paakaldtes. I Virkeligheden kan det neppe benægtes, at Amonhotep III. som Herre over Syrien og Mesopotamien stod i Forbindelse med flere syro-arabiske Folk; ja til Dronning kaarede han sig en Kvinde ved Navn

ti

Ti (תי), hvis Fader og Moder bære syro-arabiske (semitiske) Navne[1], og som følgelig sandsynligvis var af asiatisk Herkomst. Men herved er det dog ingenlunde afgjort, at Amonhoteps monotheistiske Reformforsøg skulde skyldes hende eller andre Syro-Araberes Indflydelse. At hun skulde være en *Israelitinde*, som man undertiden har villet mene, er mindre sandsynligt. Rigtignok maa Israeliterne, som vi nedenfor skulle sé, dengang have havt Bolig i Aigypten; men de vare neppe videre ansete her, saa at det ikke er meget antageligt, at Amonhotep skulde have valgt sin Dronning imellem denne Del af sine Undersaatter.

Den religiøse Reformation, der, som vi have sét, under Amonhotep III. ledes med Maadehold og Klogskab, gjennemførtes fra de senere Aar af Amonhotep IV.'s Regjering med stor Voldsomhed og Fremfusenhed. I sit monotheistiske Sværmeri vendte Amonhotep IV.[2] sin Vrede navnlig imod *det* af de guddommelige Væsner, som besad den største Anseelse i Landet, nemlig imod Hovedstadens Gud, Amon, hvis Navn han lod udmejsle overalt, hvor han fandt det[3]. Ja han gik endog saavidt, at han forandrede

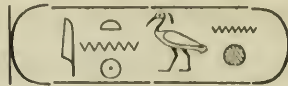
---

[1] Lepsius, *Königsbuch* pl. XXVIII, no. 374—376. Faderen hed Juaa יואה, Moderen Tuaa תואה, — aabenbart syro-arabiske (semitiske) Navne.

[2] Amonhotep IV. var Søn af Amonhotep III. og Ti.

[3] Paa mangfoldige Mindesmærker saavel fra Templer som fra Grave er Amons Navn udmejslet. Man kan i Reglen antage, at alle Mindesmærker, hvor Amons Navn forekommer oftere og ikke er udmejslet, ere yngre end Amonhotep IV.

sit eget Navn og lod det udmejsle, fordi Amons Navn forekom deri. Istedetfor Amonhotep kaldte han sig: Akhu (eller Khu) -n-atun:

atun-n-(a)khu d. e. *(a)khu-n-atun.*

De nærmere Omstændigheder ved Udviklingen af denne monotheistiske Reformation ere os uheldigvis ikke nøjere bekjendte, og navnlig vide vi Intet om, hvorledes han forholdt sig ligeoverfor de andre aigyptiske Guddomme. Vi vide kun, at Kongen tilsidst forlod Theben og opslog sin Residens i en By, der ligger nogle Mile Nord for Theben, og hvis Ruiner nu føre Navnet Tell-el-Amarna[1]; men om de Begivenheder, der have fremkaldt denne Beslutning, er Intet videre bekjendt.

Aigyptens Skjæbne under Amonhotep IV. og Ai. Tab af de fremmede Besiddelser.

Under denne Syslen med religiøse Æmner synes Amonhotep IV. eller, for at betegne ham med hans senere Navn, Akhu-n-atun at have glemt at forsvare Rigets asiatiske Besiddelser, der alene kunde hævdes ved ofte gjentagne Hærtog; om saadanne fortæller nemlig ingen Indskrift fra denne Konges Tid. Ganske vist tabte han ikke Rigets Forsvarsvæsen ganske af Syne; han holdt en talrig Krigshær, i hvilken der navnlig fandtes mange fremmede Tropper[2], men om disses Anvendelse til Felttog udenlands fortælles intetsteds Noget. Der tales rigtignok flere Gange, saavel i denne Konges som i en af hans nærmeste Efterfølgeres Indskrifter, om Tributer, som bragtes fra Folket *Rutennu*[3], d. v. s. Beboerne af *Tauros*, *Mons Masius* og de tilstødende Landskaber, ligesom ogsaa om Tributer fra *Khalu* eller *Kharu*, Syrien, men heraf tør man dog ikke slutte altfor Meget, saalænge disse Meddelelser ikke bekræftes ved mere bestemte Efterretninger. Efter al Sandsynlighed gik de fleste Besiddelser i Mesopotamien og i største Delen af Syrien tabt under hans Regjering[4].

---

[1] Se Brugsch, *Geographische Inschriften* I, S. 221 (1857).
[2] Se Lepsius, *Denkmäler* III, 92 og 97, se ogsaa III, 104.
[3] Lepsius, *Denkmäler* III, 100 b; 113.
[4] Se II: *Syriens Historie* S. 29.

Vi maa endnu omtale, at ifølge en Bemærkning, som læses i de manethoiske Udtog hos Eusebios[1], skulde Israeliterne være vandrede ud af Aigyptens Land under en Konge, der kaldes *Akhenkheres*, — aabenbart *Akhu-n-atun* selv eller en af hans Efterfølgere. Enkelte Lærde have antaget denne Meddelelse hos Eusebios for rigtig og have i Tillid hertil ment at kunne henføre Israeliternes Udvandring af Aigypten til dette Tidspunkt[2]. Hertil maa vi imidlertid bemærke, at *intet samtidigt Aktstykke taler for Rigtigheden* af denne Antagelse, hvorimod *Meget taler derimod*. Som ovenfor[3] bemærket, fortælles det vel, at under denne Konges Forgængere bleve *Krigsfanger*, tagne fra fremmede Folk, *tvungne* til at forrette Slavearbejde i Aigypten, men der findes ingen Hentydning til, at andre Folk af fremmed Herkomst, som opholdt sig i Landet, bleve pressede til Trællearbejde, hvad vi derimod nedenfor[4] skulle sé blev Tilfældet under Rameses II. Hertil kommer endvidere, at Hensyn til Syriens Historie[5], som nylig antydet, ikke vel tillader at sætte Israeliternes Indvandring i Kanaan tidligere end til henimod Midten af Rameses III.'s Regjering, men naar de først ere indkomne i Syrien ved denne Tid, saa kunne de umuligt være udvandrede af Aigypten allerede under *Akhu-n-atun* eller under hans nærmeste Efterfølgere, der levede over hundrede Aar før Rameses III.'s Dage. I Udtogene hos Iosepos og Afrikanos tales der ikke om nogen israelitisk Udvandring i dette Tidsrum, og disse to Forfatteres Vidnesbyrd have mere Vægt end Eusebios', fordi de nemlig ikke tage et *kronologisk System til Udgangspunkt*, hvad derimod *aabenbart* er Tilfældet med Eusebios. Han behandler øjensynlig de Angivelser, han har fundet i sine Kildeskrifter, med stor Frihed og tillader sig forskjellige Omsætninger, saaledes at

---

[1] Euseb., *Chron.* (*vers. arm.*) I, 20 p. 102 Mai p. 104 Aucher; se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 577—578. Hos Synkellos (*Chron.* p. 62) skrives Navnet *Kenkheres.*

[2] Reinisch i Pauly, *Real Encyclopædie* I, S. 276—277 (2den Udg. 1864).

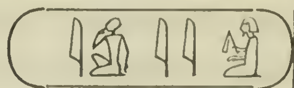
[3] Se ovenfor S. 273.

[4] Se nedenfor S. 306.

[5] Se II: *Syriens Historie* S. 78 ff.

der følgelig aldeles ikke tør bygges Noget paa hans Angivelser, naar de ikke bekræftes ved andre Vidnesbyrd.

Amon-hotep IV. (*Akhu-n-atun*) havde ingen Sønner, men mange Døttre, der ofte omtales i Indskrifterne i Gravene ved Tell-el-Amarna[1]. En af hans Døttre, der bar Bedstemoderens Navn *Ti*, var gift med en høj Embedsmand, en ivrig Atun-Dyrker, nemlig:

a - i

Ai; han blev siden Amon-hotep IV.'s Efterfølger. Forøvrigt vide vi kun lidet Andet om ham, end at han som Konge blev fast i sit Sværmeri for Atun. Foruden *Ai* omtales ogsaa en anden Solens Skive dyrkende Konge[2], der maaske blev hans Efterfølger.

Hvorledes det end forholder sig hermed, er det klart, at den gamle Religionsforfatning snart efter Ai's Dage, er bleven gjenindført i Landet, og at Amon atter er bleven Landets fornemste Gud, imedens *Atun* forsvandt. Det er ligeledes sikkert, at Ro og Orden snart vendte tilbage i Landet, saa at dette efter kort Tids Forløb blev ligesaa blomstrende som tidligere.

Aigypten under Tut-ankh-amon og under Hor-m-heb. (Horos.)

Kong *Tut-ankh-amon*, der ifølge et Par Indskrifter fra Theben og Memphis maa have tilhørt dette Tidsrum, og som sandsynligvis har hævet sig paa Aigyptens Throne snart efter *Ai's* Tid, har dog neppe regjeret længe nok til at kunne sé Landet rejse sig efter de Ulykker, som de *atun*-tilbedende Konger havde afstedkommet. Derimod vide vi af flere Indskrifter, at en følgende Konge, *Hor-m-heb* — i de manethoiske Lister kaldet *Horos*, *Armaïs* og *Ermaios* — har foretaget et sejrrigt Krigstog ind i Sudan, hvad der forudsætter, at han forinden havde ordnet Forholdene i Aigypten. *Hor-m-heb*, under hvem den gamle Forfatning aabenbart var helt

---

[1] Lepsius, *Denkmäler* III, 91 ff.

[2] Lepsius, *Königsbuch* pl. XXIX, Nr. 399.

[3] Jos., *C. Ap.* I, 15; Euseb., *Chron. arm.* I, 20 p. 102 Mai p. 104 Aucher; Syncell., *Chronogr.* p. 62; se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* III, S. 574–578.

gjennemført, var uden Tvivl en Prins af den gamle Kongestamme. Man antager ham som oftest for en Søn af Amonhotep III. og Broder til Amonhotep IV.

I flere Aktstykker, saaledes i Kongelisterne fra Abydos og Sakkarah, opføres en Konge ved Navn *Rameses* som *Hor-m-heb*'s Efterfølger[1]. Denne Pharao, der almindelig kaldes Rameses I., tilhørte ganske vist en anden Familie end *Hor-m-heb*, men der findes ingen Spor af Kampe imellem ham og *Hor-m-heb* eller dennes Arvinger, hvorimod vi sé Rameses I. fra Begyndelsen af med Iver at arbejde paa at faa Forbindelser bragt tilveje imellem sit Hus og den forrige Kongeslægt, uden Tvivl fordi han var en Usurpator, der ikke ved sin Fødsel havde nogensomhelst Ret til Thronen. Han fik saaledes snart sin Søn *Seti* gift med en Prindsesse af Navnet *Taia*, der aabenbart har nedstammet fra de gamle Konger og formodenlig var den nærmest berettigede Arving til Thronen[2]. Rameses I. og hans Efterkommere, der i de manethoiske Lister sammenfattes under Benævnelsen det *nittende Dynasti*[3], lagde ligesom Kongerne af det følgende Dynasti, det *tyvende*, navnlig Vind paa Solguden *Ra*'s Dyrkelse og optog dette Navn som Bestanddel af deres Navne, hvorfor man ikke uden Grund kalder disse Konger *Rasønnerne*.

Rameses I., *Ramessu* eller *Rameses*, synes, snart efterat han havde ladet *Seti* udraabe til Konge, at have trukket sig tilbage Rameses I, Stifteren af Rasønnernes Kongehus.

---

[1] I et Udtog af Manetho anføres derimod Rameses før Horos.

[2] At Taia var en Prindsesse af den gamle Kongestamme siges vel ikke nogetsteds ganske udtrykkeligt; men hun nævnes i en Indskrift fra Tanis i Museet i Bulak foruden *Dronning* tillige: *Arving til Thronen og Medbesidderske af Thronen*, se Mariette, *Notice sur les principaux monuments du Musée de Boulaq* S. 280 (1869); og paa en Statue i Vatikanet kaldes hun *Konge af Øvre- og Nedre-Aigypten*, se Champollion, *L'Egypte ancienne* S. 328. Disse Titler for en Dronning ere saa usædvanlige, at de maa have en særegen Grund, der neppe kan være nogen anden end, at hun var den nærmest Berettigede til Thronen.

[3] Se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 579 ff. Hos Iosepos omtales de første Konger af dette Dynasti, *C. Ap.* I, 15 og I, 26.

og overladt Rigets Styrelse til denne sin Medregent. Ifølge et af de Udtog af Manetho, Iosepos meddeler[1], regjerede Rameses kun seksten Maaneder, en Efterretning, der uden Tvivl er fuldkommen nøjagtig, thi i et Aktstykke fra Rameses I.'s andet Regjeringsaar nævnes Seti I. allerede som hans Medregent[2].

Rameses I. foretog neppe noget Tog til Asien[3], og sandsynligvis heller ikke til Aithiopien, hvor Aigypterkongens Herredømme formodenlig var sikkret ved *Hor-m-hebs* Sejre[4].

Seti I.

Seti I.[5], hvis fulde Navn var *Seti-Mer-n-ptah* (eller Seti Me-n-ptah) gik derimod straks i Begyndelsen af sin Regjering, i sit *første Regjeringsaar* — dette uden Tvivl beregnet fra hans Udraabelse til Konge som Faderens Medregent og ikke fra Rameses I.'s Død — med en Hær til Asien[6]. Han tugtede paa dette Tog Beduinerne i den arabiske Ørken og vandt flere Sejre i Syrien. Han trængte frem til Mesopotamiens Grændser, men Nordsyrerne, Folket *Khetta*, kunde han aabenbart ikke betvinge, og han afsluttede formodenlig snart en formelig Traktat med Khettas Overkonge. Efter al Sandsynlighed foretog han senere et Tog til Mellemsyrien, der formodenlig tilligemed Sydsyrien igjennem en længere Aarrække var aigyptisk Provins.

Seti I. regjerede temmelig længe, mindst nogle og fyrgetyve Aar, men kun faa Aktstykker tilhøre hans senere Aar; de fleste stamme fra hans *ni første Regjeringsaar*, til hvilke ogsaa hans vigtigste Krige sandsynligvis henhøre.

Seti I. opførte forskjellige storartede Bygninger. Den kæmpemæssige Søjlesal i Amonstemplet i Karnak med de 134 Kolonner skyldes saaledes ham, ligesom ogsaa Paladset i Kurna og Temp-

---

[1] Jos., *C. Ap.* I, 15.

[2] Rosellini, *Monumenti Storici* (*M. R.*) pl. XLV no. 1 (Folio).

[3] Se II: *Syriens Historie* S. 29.

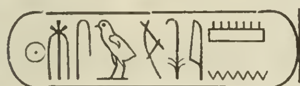
[4] Se ovenfor S. 282.

[5] I Udtogene af Manetho kaldes han Sethos. Hans Navn er aabenbart glemt i Udtoget hos Iosepos, *C. Ap.* I, 15.

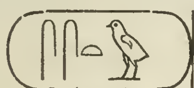
[6] Lepsius, *Denkmäler* III, 126.

lerne i Abydos. Imidlertid bleve de fleste af disse Bygninger først fuldendte under hans Efterfølger Rameses II.

Da Seti havde været Konge et Aarstid, fødte hans Dronning ham en Søn, der efter Bedstefaderen fik Navnet Rameses. Han var gjennem sin Moder en Ætling af det gamle Kongehus og maatte saaledes i *Alles* Øjne være retmæssig Arving til Aigyptens Throne, hvorfor Seti ilede med at lade ham udraabe som Konge[1], men Seti vedblev dog selv, efterat Rameses var bleven voksen, at føre Regjeringen lige til sin Død.

 ra-meses-mer-amon[2], Rameses II., optog til Fornavn Navnet *ra-user-ma-sept-n-ra*, af hvilket Navn den sidste Bestanddel ofte udelades, saaledes at Fornavnet kun bliver *User-ma-ra*, — uden Tvivl det Navn, der ligger til Grund for Diodors *Osymandyas*. Denne Konge blev, som ovenfor bemærket, allerede som nyfødt Barn hilset som Aigyptens Pharao, men han kom dog først i en modnere Alder i Besiddelse af den kongelige Magt[3], hvorfor han heller ikke regner sine Regjeringsaar fra den Dag, han først hyldedes, men fra sin Fader Seti's Dødsdag. Rameses II.

Rameses II. betegnedes, foruden med sine egenlige Navne, ofte med Tilnavne[4], hvoraf vi kjende flere fra Indskrifterne.

 sestu[5], der ogsaa synes at have været udtalt

---

[1] Slgn. Maspero, *Essai sur l'inscription d'Abydos* S. 69.

[2] I Udtoget af Manetho hos Iosepos, *C. Ap.* I, 15, kaldes han *Armesses* (d. e. Rameses) *Miamun* og siges at have regjeret 66 Aar og 2 Maaneder, hvad der uden Tvivl er rigtigt, da der i Indskrifter fra hans egen Tidsalder tillægges ham en Regjeringstid af 67 Aar; se *Revue Archéol.* nouv. série XIX, pl. VIII, l. 23; slgn. l. c. S. 282.

[3] Derimod synes hans Navn at have været nævnet i de fleste kongelige Anordninger ved Siden af hans Faders, i det Mindste at dømme efter Indskriften om Guldminerne i Aithiopien (Prisse, *Monuments* pl. 21).

[4] Slgn. Chabas, *Voyage d'un Égyptien* S. 53; slgn. S. 24 og oftere.

[5] Dette Navn findes anført i II: *Syriens Historie* S. 83 og 84 efter *Select Papyrus* pl. LII, l. 8 og pl LXI, l. 5.

Sesestu, var det hyppigste af disse. De Gamles *Sesoosis*[1] gjengiver uden Tvivl dette Navn og deres *Sesostris*[2] det samme Navn, fulgt af eller forøget med Navnet paa Solguden *Ra: Sesestu-ra.*

Om Betydningen af dette Tilnavn er man ikke enig; muligvis er det opstaaet ved, at man i daglig Tale har ombyttet *Ramessu* med det ensbetydende *mestu-ra*, hvis første Bogstav man har fordrejet i Udtalen og fra et *M* har forvandlet til et *S*; den sidste Bestanddel Ordet *ra* er endelig stundom bleven udeladt.

Rameses II.'s første Krigstog var rettet imod Beboerne af Aithiopien, som bleve tugtede. Aigypterne vendte tilbage med stort Bytte og mange fangne Negere, der maatte gjøre Tjeneste som Slaver i Aigypten. Ogsaa til Libyen synes Rameses tidligt at have foretaget et Tog.

I Rameses II.'s fjerde Regjeringsaar finde vi ham ved Udløbet af Floden Nar-el-Kelb, Nordost for Beirut, hvor han lod indhugge en Mindetavle; og nogen Tid efter, i hans femte Regjeringsaar, sé vi ham med en stor Hær at drage frem langs Orontes for at knuse Khetta-Folket. Her blev han en Dag, Syd for Byen *Kadesh*, med sin Bedækning uformodet overfaldet af en overlegen fjendlig Styrke, hvorved han selv kom til at tage Del i Kampen, hvad Aigyptens Konger sikkert kun yderst sjældent bekvemmede sig til. Han synes ved denne Lejlighed at have vist personligt Mod; og maaske var det denne Uforfærdethed, som vandt ham hans Undersaatters Hjerter, saaledes at Sesostris' Navn mindedes lige til sildige Tider, imedens man ganske glemte mange Pharaoner, der dog langt mere end Rameses II. havde bidraget til at udbrede det aigyptiske Navns Berømmelse, og som

---

[1] Diod., *Bibl. Hist.* I, 53—58 og I, 94.

[2] Her. II, 99--102. Sesostris omtales endnu af Megasthenes, Strabo, Plinius og andre Forfattere. I de Udtog af Manetho, som Kronographerne besad, fandtes der, som det synes, ingen Bemærkning om, at Rameses II. Mer-Amon havde havt Tilnavnet *Sesostris.* Derfor antog de, at en Konge af det *tolvte Dynasti*, Usertesen II., hvis Navn mindede om *Sesostris* (se S. 267), maatte have været denne i den aigyptiske Overlevering saa højt priste Helte-Konge.

havde besejret langt flere Folk end han og havde hersket over langt mere vidstrakte Lande.

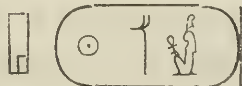
Det kom derefter til en Kamp ved Kadesh, hvorpaa man blev enig om at slutte Stilstand[1]. Aigypterne have formodenlig snart efter rømmet Khettas Land, som de ikke mere synes at have betraadt som Sejrherrer, saalænge Rameses II. levede.

I Rameses II.'s ottende Regjeringsaar udbrød der, som det synes, Opstand i den Del af Syrien, som Aigypterne havde beholdt, og Rameses maatte i dette Aar belejre og storme flere faste Pladser[2].

I Rameses 21de Regjeringsaar sluttedes paany en Traktat med Khetta, der er bevaret i en hieroglyphisk Indskrift i det store Amonstempel i Theben, og som man vil finde gjengivet[3] i vor Fremstilling af *Syriens Historie.*

Rameses II.'s Byggefore-tagender.

Rameses II. opførte en stor Mængde Bygninger saavel i Aigypten som i Nubien. De fleste bleve dog rejste i Hovedstaden Theben. Her fuldendte han først det af hans Fader paabegyndte Palads i Kurna[4], hvor han formodenlig i sine tidligere Aar havde sit Kongesæde. Men Rameses II. nøjedes ikke hermed; han paabegyndte snart i Theben Anlæget af en ny pragtfuld Kongeborg, omgivet af prægtige Haver og mangfoldige mindre Bygninger. Hovedbygningen i dette Anlæg, som efter Kongens officielle Fornavn *User-ma-ra* kaldtes Osymandyas' Palads, med Hieroglypher:

ha(t) ra-user-maa (d. e. *user-maa-ra*),
Huset Osymandyas'[5],

er uden Tvivl det Palads, som Diodor efter Hekataios beskriver

[1] Se II: *Syriens Historie* S. 54–55.
[2] Se sammesteds S. 58.
[3] S. 59–64.
[4] Se om dette Forfatterens *Reise* S. 230.
[5] Se ovenfor S. 285. Navnet skrives med mange Variationer.

som *Osymandyas' Grav*[1]. I nyere Tider kaldte man det først *Memnonion*, siden, efter Champollions Tid, *Ramesseum*. Af Bygningen, som er af Sandsten, sés der endnu ikke ringe Rester[2], ligesom der i Nærheden findes Levninger af forskjellige Bygninger af soltørrede Nilsten[3], der uden Tvivl tilhøre de mindre Bygninger, der omgave Slottet og udgjorde Dele af det store Anlæg.

Foruden disse Paladser lod Rameses II. opføre og udvide flere Helligdomme i Byen. Templet i Luxor[4] byggedes saaledes for en Del af ham, og i Karnak fortælle mange Indskrifter om de Bygninger, han her lod udføre til Amons Ære.

At opregne alle de Stæder i Nildalen, som Rameses II. forskjønnede ved nye Bygninger eller ved Forbedringer af ældre Bygninger, vilde være et vidtløftigt Arbejde, hvorfor vi her skulle indskrænke os til at nævne de vigtigste.

I Nubien opførte han flere Templer og Slotte og udvidede adskillige Byer, saaledes iblandt andre den By, hvis Levninger findes ved Abu Simbel; den fik efter ham Navnet „Rameses' By"[5]. Her udhuggede han, som bekjendt, et Huletempel, der endnu den Dag idag vækker de Rejsendes Beundring[6].

Paa Øen Elephantine opførte han ligeledes forskjellige Bygninger, hvoraf enkelte Rester findes spredte om paa Øen, tildels indmurede i Kaierne[7].

I Abydos sés der storartede Levninger, der tilhøre to Templer, som Rameses II. lod opføre i denne By[8]. Disse Bygninger synes forøvrigt at have været paabegyndte af Seti I., men ingen af dem var fuldendt, da Seti døde[9]. I Memphis opførte Rameses II.

---

[1] Diod., *Bibl. Hist.* I, 47—49.

[2] Slgn. f. Ex. Forfatterens *Reise* S. 231.

[3] Forfatterens *Reise* S. 233.

[4] Om Templet i Luxor, se Forfatterens *Reise* S. 207 ff.

[5] Slgn. Brugsch, *Geographische Inschr.* I, S. 159—160 (1857).

[6] Se Champollion, *Lettres* S. 130—135 (1833).

[7] Det ovenfor (S. 36) omtalte Kalenderfragment antages, som allerede bemærket, af Flere at være udført i Rameses II.'s Dage.

[8] Slgn. Forfatterens *Reise* S. 249—250.

[9] Slgn. *Revue Archéologique* nouvelle série XIII, S. 53 ff.

sikkert ogsaa forskjellige Bygninger, men kun faa Rester ere blevne bevarede indtil vore Dage[1].

I Deltaet har man ogsaa fundet Mindesmærker med Rameses' Navn; de fleste større Ruiner, hvoraf man har foretaget nøjere Undersøgelser, saaledes navnlig Ruinerne i San (Tanis), have bragt en Mængde Gjenstande og Indskrifter fra denne Konges Tid for Lyset[2]. Flere andre ere komne fra Dalen Seba Biar[3] og Egnen omkring Birket-el-Timsah (Krokodillesøen). I den vestlige Del af Deltaet ere Mindesmærkerne sparsomme, men de ere maaske for en Del allerede i Oldtiden blevne slæbte til Alexandreia og der anvendte ved Bygningen af Aigyptens nye Hovedstad[4].

Foruden disse Stenmindesmærker gives der endnu adskillige Aktstykker paa Papyrus, der ere nedskrevne i Rameses II.'s Dage og bevarede til vore Tider — enten i Original eller i Afskrifter, der højst ere et Aarhundrede yngre end hans Levetid[5], — og som tale om Rameses II.'s Byggeforetagender. Man finder i disse Aktstykker en hel Del særdeles værdifulde Oplysninger, hvorfor vi her skulle dvæle lidt ved nogle af dem.

Vi skulle først gjengive et Brev, der opbevares i en Samling i London[6]. Det begynder med en lang Indledning, som vi her ville meddele for at give en Forestilling om den aigyptiske Brevstil.

Brevet er skrevet af to Høvedsmænd, Anij og Bak-n-Amon, til en anden Høvedsmand, Maa-Mentu. Det lyder saaledes:

---

[1] Rameses II.'s Bygninger i Memphis have maattet dele Skjæbne med de øvrige Bygninger i denne By; de have maattet afgive Materiale til Bygningen af Kairo.

[2] Se *Revue Archéol.* nouvelle série XI., pl. IV, (Marts 1865).

[3] Se *Description de l'Egypte*: *Atlas d'antiquités* V, pl. 29.

[4] Byen Ramses, der ligger ved en gravet Kanal fra Damanhur til Nilen, minder ved sit Navn om Arbejder, foretagne i disse Egne af en Konge ved Navn *Rameses*, uden Tvivl Rameses II.

[5] Se ovenfor S. 15—16 og S. 39.

[6] Brevet findes i Samlingen *Anastasi V*, der er samlet under Seti II., men for en stor Del indeholder ældre Aktstykker; Brevet begynder Side 23 i Linie 7 og ender Side 25 i Linie 2. Texten findes *Select Papyrus* pl. CXVII l. 7 til CXIX l. 2.

shennu[1] *anij* *n* (ⲛ̀) *pa* (ⲡⲉ) *menfut* (ⲙⲛⲟⲩⲧ) -*u*

Høvedsmanden Anij af Fodfolket[2] (og)

shennu *bak-n-amon* *n* (ⲛ̀) *pa* (ⲡⲉ) *menfut* (ⲙⲛⲟⲩⲧ) -*u*

Høvedsmanden Bak-n-Amon af Fodfolket

n (ⲛ̀) *shennu* *maa-mentu* *m*

til Høvedsmanden Maa-Mentu! Med

ankh (ⲱⲛϧ) *uza* (ⲟⲩϫⲁ) *sneb*[3] *m* *hes* (ϩⲱⲥ)

Liv, Kraft, Sundhed og med Naade

amon-ra *suten* (ⲥⲟⲩⲧⲉⲛ) *neteru* (ⲛⲟⲩⲧⲉ)

fra Amon-Ra, Kongen over Guderne, og

neter (ⲛⲟⲩⲧⲉ) *ka* *haq* *n* (ⲛ̀)

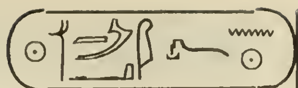
fra den guddommelige Person, Herskeren,

---

[1] Grundbetydningen af Ordet *shennu* er *dreje sig i en Kreds, omgive*; det betyder her: Pharaos Omgivende, Hofembedsmand, Høvedsmand.

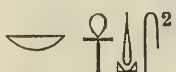
[2] Ordet kan ogssaa udtales: *meshau* og *nefru*. Alle tre Ord betyde: „Fodfolk"; Ordet betyder maaske oprindeligt „Bueskytter".

[3] Disse tre Ord danne her aabenbart en Del af Texten; derimod er dette neppe Tilfældet paa de Steder i dette og andre aigyptiske Breve, hvor de forekomme efter Ordene: *per-aa* (Pharao) eller *neb* (Herren) eller andre Ord, der tjene til at betegne Kongen.

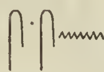
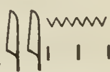
suten (ⲥⲟⲩⲧⲉⲛ) *sakhet* (ⲥⲁϧⲏⲧ)[1] *ra-usr-maa sept-n-ra*

Kongen af Øvre- og Nedre-Aigypten, Osymandyas, Ra's Udkaarne,

pai-k (ⲡⲱⲕ) *neb* (ⲛⲏⲃ) *ar* (ⲉⲣ) *tu-a her* (ϩⲓ) *ash* (ⲱϣ)

Din Herre. — Jeg er i Bøn til

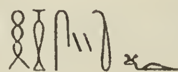
ra hor-m-akhi *s-sneb-u* *per-aa* (פרעה) *pai-nu* (ⲡⲱⲛ)

Hormakhi at give Sundhed til Pharao, vor

neb (ⲛⲏⲃ) *amma* [ⲁⲙⲙⲟⲓ] . . . *heh* (ϩⲁϩ) *n* (ⲛ̀) *heb*

Herre: Gid han monne opnaa Millioner af Fest-

se(*t*) - *u* *auk* (ⲉⲕ) *m hesi* (ϩⲱⲥ) - *t* -*f* (ϥ)

Tidsrum *Se*(*t*)[4]! (og gid) Du være i hans Gunst

---

[1] Udtalen af dette Ord, der, som det fremgaar af Tvesprogsindskrifterne, betyder *Kongen af Nedre-Aigypten*, er ikke sikker. Det er uvist, om Ordet skal læses *sakhet* eller *kheb*, se ovenfor S. 13.

[2] Disse tre Tegn have, som nylig (S. 290 Anmk. 3) bemærket, aabenbart ikke været udtalte, hverken her eller hvor de i det Følgende forekomme.

[3] I Texten findes her en Lakune, men det fremgaar tilstrækkeligt af Sammenhængen, at Ordet *ash* her er udfaldet.

[4] Festerne *Set* eller *Se* vendte tilbage med visse Mellemrum; de synes saaledes at have dannet *tredive-aarige Cykler*; men det nærmere er os ikke bekjendt.

m-men (ⲙ̄ⲙⲏⲛⲉ) *ki* (ⲕⲉ) *ze* (ϫⲉ) *r* (ⲉ) *-nti* (ⲛ̀ⲧⲉ)
daglig! — En anden Sag[1]: at

tu-nu *utu* (ⲟⲩⲱⲧⲉⲃ) *-nu* *m* *pa* (ⲡⲉ) *men* (?) *au-tu*
vi ere dragne bort fra det Sted, (som) var

neter (ⲛⲟⲩⲧⲉ) *am* (ⲉⲙⲁⲩ) *ger*[2] *3* *hau-u* *hena* (ϩⲓ)
Gud[3] (paa), med tre Frontispicer tilligemed

naisn-u (ⲛⲟⲩⲟⲩ) *asb-u* *nai-snu* (ⲛⲟⲩⲟⲩ) *aner* (ⲱⲛⲉ)
deres Fodstykker (og) deres Kvader-Sten

ham (?) *autu* *her* (ϩⲓ) *ze* (ϫⲉ) *n-nu* (ⲛ) *a* *shem* (ϣⲉ)
... Man havde sagt os: Følg

m-sa [ⲛ̀ⲥⲁ] *pa* (ⲡⲉ) *shennu* *n* (ⲛ̀) *per-aa* (פרעה) *asta* (ⲓⲱⲥ)
efter Høvedsmanden Pharaos, hurtigt

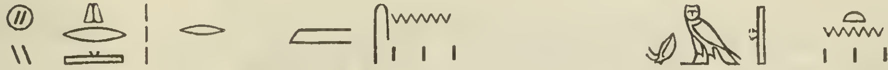
[1] Her begynder den egenlige Meddelelse.

[2] Dette Ord findes ikke i Koptisk, men Stammen af Ordet er bevaret i ⲉϩⲣⲁⲓ der har Betydningen: *under*.

[3] Det Sted, som Gud var paa, d. e. Stedet, hvor Pharao var.

sep 2 sep 2[1] *ger na* (ⲛⲉ) *hau-u sper-u r* (ⲉ) *-f* (ϥ) *asta* (ⲓⲱⲥ)
tvefold! tvefold! med Frontispicerne! Gaa til ham

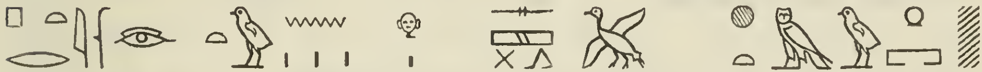
sep 2 ger-u r (ⲉ) *mu* [ⲙⲙⲁ] *-snu se(te)m* (ⲥⲱⲧⲉⲙ) *-tnu*
skyndsomst! bring dem til deres Plads! Hører

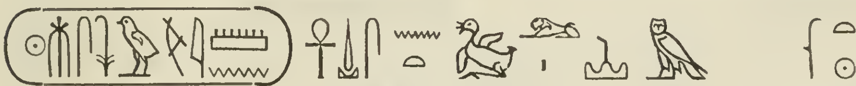
m pa (ⲡⲉ) *a ze* (ϫⲉ) *-f* (ϥ) *neb* (ⲛⲓⲃⲓ) *a ze* (ϫⲉ) *n-f*
paa det, som han siger, det Alt! hvad han siger om

smen (ⲥⲙⲛ) *-snu her* (ϩⲓ) *se (men?) -snu zet* (ϭⲉⲉⲧ) *a nu(?)*
at oprejse dem paa Stederne for dem. Nu!

puter [ⲫⲉⲣ] *tu-nu her* (ϩⲓ) *sesh pa* (ⲡⲉ) *khetemu* (ⲧⲟⲙ)
Se! Vi ere ved at drage ind i Pa-(kh)tum (פתם)

ra-messu-mer-amon nt (ⲛ̀ⲧ) *zali m renpe* (ⲣⲟⲙⲡⲉ)
Rameses Mer-Amons, i Zali - Distriktet, i Aaret

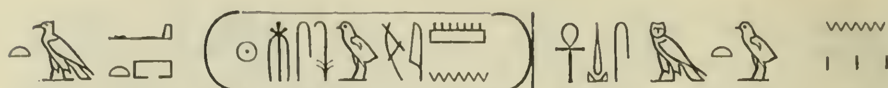
23 abt (ⲉⲃⲟⲧ) *2 shamu* (ϣⲱⲙ) *haru* (ϩⲟⲟⲩ) *23*
23, (i den) anden Maaned af Aarstiden *Shom* (Sommeren), Dag 23;

---

[1] Herved forstærkes Betydningen af det foregaaende Ord: *Skyndsomt! tvefold tvefold!* d. e. *Skyndsomt, saa hurtigt som muligt!*

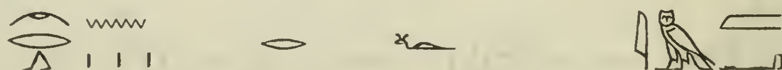
au-nu (ⲉⲛ) *r* (ⲉ) *shem* (ϣⲉ) *r* (ⲉ) *shu* (ϣⲟⲩ) *na* (ⲛⲉ) *ha-u*
vi ville (nu) gaa uden Lastskibene [til]

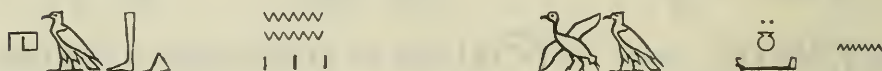
ta (ⲧⲉ) *a* (ⲏⲓ) *ra-messu-mer-amon* *m-tu* [ⲛ̀ⲧ] *n-nu* (ⲛ)
Stedet (Byen) Rameses (רעמסס) Mer-amon's, for at vi

athu (ⲱϣⲧ) *na* (ⲛⲉ) *mennu-u* ... *n* (ⲛ̀) *per-aa* (פרעה)
kunne slæbe Mindesmærkerne til ... Pharaos.

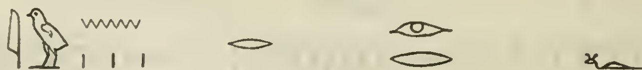
sper-nu (ⲛ) *r* (ⲉ) - *f* (ϥ) *amma* [ⲁⲙⲙⲟⲓ]
Vi ere (nu) ankomne der. Gid

hab [ϩⲁⲃ] *n - nu* (ⲛⲁⲛ) *pa* (ⲡⲉ) *shennu n* (ⲛ̀)
sende vilde os Høvedsmanden

per-aa (פרעה) *her* (ϩⲓ) *pa*(*i*)-*nu* (ⲡⲱⲛ) *neb* (ⲛⲏⲃ)
Pharaos fra (d. e. en Befaling fra) vor Herre,

au-nu (ⲉⲛ) *r* (ⲉ) *ar* (ⲓⲣⲓ) - *f* (ϥ)
at vi kunde udføre det!“

Hovedindholdet af Brevet synes at være følgende: Ved sin Ankomst til Byen *pa-khtum-ramessu-mer-amon-nt-zali*, d. e. til

Rameses II.'s *Pa-(kh)tum* (Patum, פתום, Pitom[1]) i Distriktet Zali, Hovedstaden i den fjortende nedre-aigyptiske Nomos, den 23de Payn[2], havde *Anij* ikke, som han havde ventet, her fundet Befalinger om, hvad der var at gjøre med de Gjenstande, han havde ført til Byen. Han udbeder sig derfor Befalinger af sine Foresatte. Foreløbig var han (med sine Folk) gaaet til Byen *ta-a-ramessu mer-amon*, d. e. Rameses II.'s By (רעמסס[3]) for at slæbe endel Mindesmærker til de Steder, hvor de vare bestemte til at oprejses.

Man sér af Brevet, at Rameses II. opførte endel Bygninger og andre Mindesmærker i den sidstnævnte By, *ta-a-rameses-mer-amon*, men til denne By var hans Omsorg ikke indskrænket. Sandsynligvis vare de Gjenstande, som *Anij* foreløbig havde efterladt i den førstnævnte By, Nomos-Hovedstaden *Pa-(kh)tum-nt-zali*, bestemte til at rejses i denne sidste By. Den Omstændighed, at begge Byer ere opkaldte efter Rameses II., vidner jo desuden tilstrækkeligt om, at han havde opført større Bygninger i dem og i det Hele udvidet og forskjønnet dem.

Byen *Pa-khtum* eller *Pa-tum* (פתום) laa, som det tydelig fremgaar af flere aigyptiske Aktstykker[4], i den østligste Del af Aigypten nær Grændsen af den nordarabiske Ørken, paa Bredden af en Kanal *Tena*, der ifølge en Fremstilling paa et Mindesmærke fra Seti I.'s Dage førte fra Nilen til en Sø, som i Indskrifterne kaldes *Akeba* — muligligvis Søen Birket-el-Timsah(?)[5]. Et andet Brev, der opbevares i Leyden[6], taler om et ved Kanalen *Tenna* (sandsynligvis samme Kanal) beliggende Sted, *Osymandyas' Landings-*

---

[1] Slgn. *Exod.* 1, 11; se videre nedenfor *Israels Historie* § 1 ff.

[2] Maaneden Payn, den tredie Maaned af Aarstiden *Shom*, Sommeren, svarer paa Rameses II.'s Tid omtrent til April eller Maj.

[3] Slgn. *Exod.* 1, 11; se nedenfor sammesteds.

[4] Se Lepsius, *Denkmäler* III, 126; se ogsaa III, 31 og III, 128; se videre nedenfor III: *Israels Historie* § 1 ff.

[5] Lepsius, *Denkmäler* III, 128; slgn. Brugsch, *Geographische Inschriften* I, S. 263.

[6] Papyrus I. 348 Side VIII, Linie 1 ff. udgivet i Leemans, *Monuments* II, pl. CXLIX (Leyden, 1846 ff.); slgn. Chabas, *Mélanges* II, S. 149.

plads, — et Navn, der tilstrækkeligt vidner om, at Rameses II. her havde ladet opføre større Bygninger o. desl.

Vi meddele her den væsenlige Del af Brevet[1], der er skrevet af en Skriver Kauisir til hans Foresatte Bak-n-Ptah.

(?) (?)

r (ⲉ) *nti* (ⲛⲧⲉ) *tu-a* *ji* (ⲉⲓ) *m sa* . . . *rutu*[2]

„At jeg er kommen bagefter (?) . . .

ger *pa* (ⲡⲉ) *karu* 2 *n* (ⲛ̀) . . . *a*[3] - *u*

med Baade 2 til Fiskefangst,

nti (ⲛ̀ⲧ) *ger* *pa* (ⲡⲉ) *rimmu* (ⲣⲓⲙⲙⲟⲩ) -*u*

som føre de Fiske,

auf (ⲉϥ) *r* (ⲉ) *ta* (ⲧⲉ) *bari* (ⲃⲁⲣⲓ) *r* (ⲉ) *pa* (ⲡⲉ)

der ere (bestemte) for Barken ved det (Sted),

---

[1] Linie 4—7. Brevet begynder næsten ordret paa samme Maade som det nedenfor (S. 299) anførte Brev fra samme Kauisir til samme Bak-n-Ptah: „Skriveren Kauisir for at fryde Hjertet sin Herres, Skriveren Bak-n-Ptah! Med Liv, Kraft og Sundhed! Sendt er dette for at give Underretning (til) min Herre. Endvidere for at fryde Hjertet min Herres“. De følgende halvanden Linie (L. 3—4) ere noget mangelfuldt bevarede. De synes at maatte oversættes: „At jeg drager Omsorg for at udføre alle de Befalinger, som min Herre har givet mig, tilligemed de gode Bud . . . . daglig, og ikke er jeg efterladende (?) imod min Herre“. Derefter følger de her (S. 296—297) i Grundtext og Oversættelse meddelte Linier.

[2] Begyndelsen af Ordet er ødelagt.

[3] Udtalen af det øverste Tegn, der maaske skal omskrives , er ikke sikker.

nti (ⲛ̀ⲧ) *mer* (ⲙⲟⲩⲣ) *bak* (ⲃⲱⲕ) - *u hor-nekht m st*
som Forstanderen for Arbejderne, Hornekht, er paa.

au-a (ⲉⲓ) *her* (ϩⲓ) *khenti-ta*[1] *her* (ϩⲓ) . . .[2] *pa* (ⲡⲉ) *tenna*
Jeg er ved at komme op til Distriktet (ved) Kanalen Tenna

au-a (ⲉⲓ) *her* (ϩⲓ) *kem - s m ta* (ⲧⲉ) *menau*
og jeg er ved at træffe den[3] paa Landingspladsen

ra-usr-maa sept-n-ra r (ⲉ) *tet* (ⲧⲟⲧ) *zai khui rekhi*
Osymandyas', Ra's Udkaarne, ved Haanden af[4] Fjederbæreren Rekh[5]".

I et andet Aktstykke, hvoraf vi besidde to Afskrifter, af hvilke den ene findes i Begyndelsen af Samlingen *Anastasi II*[6], den anden i Samlingen *Anastasi IV*[7], læses der en digterisk Beskrivelse af et Sted eller By, i hvilket der fandtes en Borg, der ligesom hele Stedet var opkaldt efter Kong Rameses II. Dette Sted — maaske (?) *Landet Rameses*, ארץ רעמסס[8] — henhører aabenbart til samme Egn af Aigypten som de i det Foregaaende nævnte Byer

---

[1] Dette Ord bruges om Rejser *op ad* Nilen eller de med den i Forbindelse staaende Kanaler.

[2] Udtalen af dette Tegn er ikke sikker; det læses undertiden *hesp*.

[3] Den, d. e. Barken.

[4] Ved Haanden af d. v. s.: Under Befaling af.

[5] „Fjederbærer" var en høj Værdighed.

[6] *Pap. Anastasi* II, S. 1 L. 1 til S. 2 L. 4 (*Select Papyrus* pl. LXIII l. 1 ff.); slgn. Chabas, *Mélanges* II, S. 151 ff. (Chalon-sur-Saône, 1864).

[7] *Pap. Anastasi* IV, S. 6 L. 1 – 10 (*Select Papyrus*, pl. LXXXVIII l. 1—10)

[8] *Gen.* 47, 11; se nedenfor III: *Israels Historie* § 2.

og Kanaler, og maa altsaa søges i den østligste Del af Nedre-Aigypten ud imod Arabien; ja det er ikke usandsynligt, at de i det ovenfor meddelte Brev omtalte to Byer *pa-(kh)tum-nt-zali* (Patum), og *ta-a-rameses-mer-amon* (Rameses) eller i det Mindste den sidste af dem laa i denne Egn[1]. Beskrivelsen lyder i Oversættelse:

„Hans Majestæt har indrettet sig et Vagtsted (בחן) *Bekhen*). „Stor i Sejr" er dets Navn. Det ligger imellem Landet *Tamera* (d. e. Aigypten) og Landet *Zahi* (d. e. Syrien); fyldt er det med duftende Ting. Det ligner *An* (Heliopolis), og dets Livs Glans er ligesom *Ha-ka-ptah* (Memphis); op staar Solen i dets Horizontbjerg, og ned gaar den i dets Midte. Alle Mennesker forlade deres Byer, de ere som fastnaglede til deres Jordbund[2]. Dets Vesten er i Amons Tempel, dets Syden er i Sets Tempel; Astarte er i dets Østen; *Vazi* (*Uzi*, d. e. Buto) i dets Norden[3]. Borgen, som er i dets Midte[4], den er ligesom Himlens Horizontbjerg. *Rameses Mer-Amon* er deri, han, Guden *Mentu* i det dobbelte Land . . . Herskernes Sol . . . Aigyptens Fryd, han, som er elsket af Guden *Tum*, som en Hersker. Gid Jorden falde ned for hans Throne! Og *Khetta's* (Khetiternes) store Konge sender Bud til Kongen af Keti[5]: „Tag Fod i Haand og gaa til Aigypten! Guds Aands Ord ere opfyldte! Lad os bringe *User-ma-ra* (d. e. Osymandyas) vor Hyldest, at han monne os give sin Kjærligheds Aandepust! Khetta-Landet er som én Sjæl med ham. Har Guden ikke modtaget sine Offergaver? Har han ikke sét Himlens

---

[1] Se nedenfor III: *Israels Historie* § 1 ff.

[2] Nemlig: naar de komme for at tage den nye By i Øjesyn.

[3] Vi have her Grændserne for Vagtstedet angivne: imod Syd laa et til Set indviet Sted, paa dets Østgrændse et til Astarte, paa dets Vestgrændse et til Amon og paa dets Nordgrændse et til *Vazi* (Buto) indviet Sted.

[4] Det her beskrevne Vagtsted synes at have været en større By eller et *Landskab*, eftersom der midt i det laa en Borg eller By.

[5] Det følgende skal være Indholdet af det Brev, som Khettas (Nordsyriens) Konge tænkes at skrive til en af sine Vasaller, og hvori han udtrykker sin Beundring for Rameses II.

Vande? Det er saaledes som det monne ønske *User-ma-ra* (Osymandyas), han Tyren, som elsker Kamp"".

Det er maaske til Bygningsforetagender i dette Landskab, maaske til Opførelsen af *Borgen i dens Midte*, at et andet Aktstykke hentyder. I et Brev i Leyden[1] fortælles der nemlig om, hvorledes Arbejdsfolk af det fremmede Folk Ibri (*apri* eller *abri*) slæbe Sten til et Sted, som kaldes *ta-bekhen-aa-rameses-mer-amon* d. e. Rameses II.'s store Vagtsted. Brevet er fra den nysnævnte Kauisir til hans Foresatte Bak-n-Ptah:

an[2] *kauisir* *her* (ϩⲓ) *suza* (ⲥⲟⲩϫⲁ) *het* (ϩⲏⲧ)
„Skriveren Kauisir for at fryde Hjertet[3]

n (ⲛ̀) *neb* (ⲛⲏⲃ) *-f* (ϥ) *an bak-n-ptah* *m ankh* (ⲱⲛϧ)
Herrens sin, Bak-n-Ptah! Med Liv,

uza (ⲟⲩϫⲁ) *sneb hab* [ϩⲁⲃ] *pu* (?) *r* (ⲉ) *ti* (ϯ)
Kraft (og) Sundhed! Sendt er dette for at give

rekha (ⲣⲱϣⲓ) *pai-a* (ⲡⲱⲓ) *neb* (ⲛⲏⲃ)
at vide min Herre[4].

---

[1] Brevet optager Side VI af Papyrus I. 348, og Halvdelen af første Linie af Side VII; Texten er udgivet i Leemans, *Monuments* II pl. CXLVIII (Leyden, 1846 ff.); slgn. Chabas, *Mélanges* II, S. 148.

[2] Dette Ord er polyphont (se ovenfor S. 10—11): det udtales snart *an*, snart *skha*. Betydningen er her: Skriver, Sekretær.

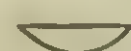
[3] Ordet er polyphont og udtales snart *het* snart *ab* (her maaske *ab*).

[4] D. e. Til min Herres Underretning. Texten er her noget beskadiget.

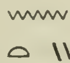
ki (ⲕⲉ) *her* (ϩⲓ) *suza* (?) (ⲥⲟⲩϫⲁ)

Endvidere for at fryde

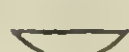
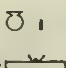
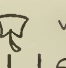
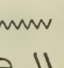
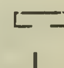
het (ϩⲏⲧ) *n* (ⲛ̀) *pai* (ⲡⲱⲓ) *neb* (ⲛⲏⲃ)

Hjertet af min Herre.

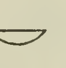
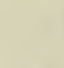
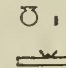
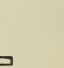
r (ⲉ) *nti* (ⲛⲧⲉ) *pa* (ⲡⲉ) *per* *n* (ⲛ̀) *pai-a* (ⲡⲱⲓ)

At Huset, min

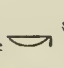
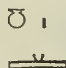
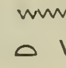
neb (ⲛⲏⲃ) *m* *nu* *nai-f* (ⲛⲟⲩϥ) *aaui-u* *nti* *pa* (ⲡⲉ) *per*

Herres, (er) i god Stand; hans Okser, som ere (i) Huset

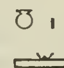
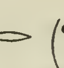
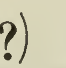
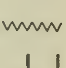
n (ⲛ̀) *pai-a* (ⲡⲱⲓ) *neb* (ⲛⲏⲃ) *m* *nu* *nai-f* (ⲛⲟⲩϥ)

min Herres, (ere) i god Stand; hans

bak (ⲃⲱⲕ) - *u* *m* *nu* *naif* (ⲛⲟⲩϥ) *aaui* - *u* *nti* (ⲛ̀ⲧ) *m*

Arbejdsfolk (ere) i god Forfatning; hans Kvæg, som paa

     (?)

sam (?) *m* *nu* *m* (?) *r* (?) *na* (ⲛⲉ) . . .[1] *m-sa* [ⲛ̀ⲥⲁ] - *snu*

Marken (er), i god Stand. Med Hensyn til . . . efter dem (da ere de)

---

[1] Her findes en Lakune i Texten.

m *ankh* (ⲱⲛϧ) *uza* (ⲟⲩϫⲁ) *sneb* *hab* [ϩⲁⲃ] *pu*
i Live (ved) Sundhed (og) Kraft. Sendt er dette

r (ⲉ) *ti* (ϯ) *rekh* (ⲣⲱϣⲓ) *pai-a* (ⲡⲱⲓ) *neb* (ⲛⲏⲃ)
for at give at vide min Herre[1].

ki (ⲕⲉ) *her* (ϩⲓ) *suza* (ⲥⲟⲩϫⲁ) *het* (ϩⲏⲧ) *n* (ⲛ̀)
Endvidere for at fryde Hjertet af

pai-a (ⲡⲱⲓ) *neb* (ⲛⲏⲃ) *r* (ⲉ) *nti* (ⲛ̀ⲧⲉ)
min Herre. At

se(te)m (ⲥⲱⲧⲙ) *-a* (ⲓ) *pa* (ⲡⲉ) *hab* [ϩⲁⲃ] *ari* (ⲓⲣⲓ) *n*
jeg maa adlyde det sendte (Bud), (som) gav

pai-a (ⲡⲱⲓ) *neb* (ⲛⲏⲃ) *r* (ⲉ) *ze* (ϫⲉ) *amma* [ⲁⲙⲟⲓ]
min Herre, sigende: Giv

per (ϥⲣⲉ) *n* (ⲛ̀) *nan* (ⲛⲉⲛ) *rut-u* *menfut* (ⲙⲛⲟⲩⲧ) *n*-
Korn til Folkene, Krigsfolkene

---

[1] D. e. Til min Herres Underretning; se ovenfor S. 299.

hena (ϩⲓ) *na* (ⲛⲉ) *abuirju* (עברי) -*u*
saavelsom Hebraierne,

nti (ⲛ̀ⲧ) *her* (ϩⲓ) *athu* (ⲱϣⲧ) *aner* (ⲱⲛⲉ) *r* (ⲉ)
der slæbe Sten til

ta (ⲧⲉ) *bekhennu* (בחן) *aa* (ⲁⲓⲁⲓ) *ra-messu mer-amon*
Vagtstedet, det store, Rameses (רעמסס) Mer-Amon's,

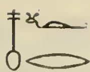
meri (ⲙⲉⲓ) *maa* (ⲙⲁ) -*u* *ra* (ⲣⲁ) -*tu* (ⲟⲩⲧ) *n* (ⲛ̀)
Elskeren af Sandhed, — at udleveres til

ur (ⲱⲏⲣ) *n* (ⲛ̀) *mazai* (ⲙⲁⲧⲟⲓ) -*u*[1] *amon-m-an*
Anføreren for Politistyrken, Amon-m-an, —

au-a (ⲉⲓ) *her* (ϩⲓ) *ti* (ϯ) *n* (ⲛ̀) -*snu* *pai-snu* (ⲡⲱⲟⲩ)
(da) er jeg ved at give dem deres

per (ϥⲣⲉ) *tennu* (ⲉⲧⲉ) *n* (ⲛ̀) *abt* (ⲉⲃⲟⲧ)
Korn hver Maaned,

[1] Gensdarmer; oprindeligt anvendte man hertil Negere (Folket Mazai).

mmaa *pa* (ⲠⲈ) *sekher - u* *nefr* (ⲚⲞⲨϤⲒ)

overensstemmende med Forskrifterne, de gode,

a *ze* (ϪⲈ) *n - a* (ⲚⲀⲒ) *pai-a* (ⲠⲀⲰⲒ) *neb* (ⲚⲎⲂ)

som sagt mig har min Herre“.

De Steder, der omtales i de her meddelte Aktstykker, ere ikke de eneste efter Rameses II. opkaldte Byer og Steder, om hvilke der fortælles i Aktstykker fra denne Konges Tid.

I en Samling aigyptiske Smaaskrifter, der ere *forfattede* under Rameses II. og hans nærmeste Efterfølgere, og som ere *samlede* under en af disse sidste, Samlingen *Papyrus Anastasi III.* i London[1], findes der saaledes en glimrende Beskrivelse af et Sted eller en Gruppe Bygninger eller desl.[2], som kaldes:

pe *ramessu* *mer-amon*

d. e. Rameses II.'s Hus. Dette Sted er dog neppe, som det er antaget af Flere, noget af de her omtalte Steder fra Nedre-Aigypten[3], men formodenlig Rameses II.'s nye Kongeborg i Theben, hvis Hovedbygning dannes af det ovenfor omtalte *Ramesseum* eller, som man før Champollions Tid kaldte denne Bygning: *Memnonion*[4].

„Jeg er kommen til *pe rameses mer-amon* (Rameses II.'s Borg). Jeg har fundet den i fuldkommen Stand. Den er ... dejlig, dejlig! Ingen iblandt Thebens Bygninger kan lignes med den ... Livets Glæders Arkanum ...

---

[1] Se ovenfor S. 15—16; slgn. Forfatterens *Assyrien* S. 231.

[2] Stykket danner det andet Stykke af Samlingen, det begynder Side 1 Linie 12 og fortsætter sig til Side 3 Linie 9. Texten er udgivet i *Select Papyrus* pl. LXXIV l. 12 til LXXVI l. 9.

[3] Saaledes Goodwin i *Cambridge Essays* IV, S. 254 (1858).

[4] Se ovenfor S. 287—288.

Dens Marker ere fulde af yndige Steder; de bugne med Frembringelser til Livets Ophold hver Dag; Fiskedammene ere fulde af Fisk; Andedammene af Fjederkræ[1]; Engene grønnes med Græs og Urter, Hjemsted for Krandse og Blomster; Jorden udbreder Honningduft; det er en Fælled, gjennemtrængt af Saft. Kornlofterne ere fyldte med Hvede og Byg, opdyngede indtil Himlen, Bælgfrugter og Urter ere i Kjøkkenhaverne, *Abu*-Blomster i Drivhusene, Limoner, Oranger, Citroner, Figen ere i dens Frugthave, søde Vine fra *Kakeme*[2], som man nyder med Honning, røde Fisk fra Floden . . ., Lotosblomster, *Baki*-Fiske fra Floden *Har*, *Bari*-Fisk blandede med *Bek*-Fisk fra *Puharta* (Euphrat)[3], *Hanana*-Fisk fra . . . bringes den største af (alle) Sejrherrer. *Hor-Ra*'s Dam flyder med Salt, Brønden med Natron. Skibene komme og gaa, ladede med Fødevarer hver Dag. Glæden hersker der; man taler aldrig om Savn; de Smaa ere der som de Store.

Op! lad os fejre dens Himmel-Fester og Aarstider. Lad dertil bringes *Tufi*- og *Menhi*-Blomster! Og *Hor-Ra's* Dam maa være (prydet) med Kviste og Blomsterkrandse fra Blomsterhaven, og Kjeder af sammenbundne Blomster fra Parken! Fuglefængeren (kommer) med Offer af Fugle; Havet søger hans Gunst med *Baka*- og *Atu*-Fisk. De fjerneste Steder bringe deres Gaver; den allerstørste af (alle) Sejrherrers Undersaatter komme hver Dag, bærende paa deres Hoveder den søde Drik *Bek* i nye Lædersække. De staa foran deres Døre; deres Hænder svinge Blomsterkrandse og Blomsterkviste fra *Pe-Hathor* og Kjeder af sammenbundne Blomster fra *Pe-Hor*, den Dag, da ind drager Osymandyas, Solens Udkaarne, den jordiske *Mentu*, den dobbeltstore, om Morgenen af Festdagen *Kaherka* (Khoiak). Alle opmuntre de hinanden til at udtrykke, hvad der besjæler dem, deres dybeste

---

[1] Aigypternes Fjederkræ bestod af Gjæs og Ænder; Hønsene ere først i Persertiden førte til Middelhavslandene fra det sydøstlige Asien.

[2] Et Kakeme kaldes af de Gamle *Kokomis* og laa ved de store Pyramider; slgn. Manetho (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 539). En Nomos i Deltaet bar ogsaa Navnet *Kakeme*; Brugsch, *Geogr. Inschr.* I, S. 252.

[3] Euphrat omtales forøvrigt ikke i andre aigyptiske Aktstykker.

Hyldest for den største af Sejrherrerne. Den søde Drik *Tebi*, der er som *panu* (?), Drikken *Kherava*, der er som Saften af *Annu*-Frugterne, tilberedt med Honning, Vin fra *Kati* kommer fra Havnen, (med) Vinlandenes Vin, de behagelige Drikke (?) fra Floden *Sakabi*. Kransene fra Lundene følge den største af Sejrherrerne; han, som kommer gjennem *Ha-ka-ptah* (d. e. Memphis) Porten.

Glæden fæste Bo der og stige! Intet standse den! O! Osymandyas, Du Sol-Udkaarne, *Mentu* paa Jorden, *Rameses Mer-Amon!* Hil være Dig, Du, som er Gud!"

Det er sandsynligvis til Arbejderne paa denne Thebens nye Kongeborg, at der hentydes i et Brev, der opbevares i Museet i Turin, og som indeholder endel Raad og Bud fra en aigyptisk Embedsmand til hans Underordnede[1]. I dette Brev hedder det:

„Giv Dig til at lade arbejde paa *Rameses Mer-Amon's* Slot, den elskelige som Amon. Hvil Dig ikke og stands ikke! Se! Tæl Antallet af de Mænd, som ere hos Dig, og dél dem i tre Høvedsmands-Afdelinger[2], af 600 Mand: 200 i hver. Lad de tre store Blokke, som ligge foran Gudinden *Ma's* Tempel[3], føre (derhen). Giv ikke Brød hver Dag! Med Hensyn til deres Mad og Drikke iagttag, hvad der er bleven sagt (Dig) af mig og af Skatkammer- og Kornmagazin-Skriverne".

Vi have ovenfor[4] sét, at under *Amonsønnernes* Regjering anvendtes Krigsfanger, tagne fra fremmede Folk som Arbejdere ved Opførelsen af disse Bygninger, hvor de maatte udføre det grove og haarde Arbejde. Noget Lignende var sikkert endnu bestandig Tilfældet under *Rasønnernes Regjering*; ogsaa disse Konger og ikke mindst Rameses II. førte[5], saa ofte, de kunde,

---

[1] Papyrus'en er betegnet som Nr. 158. Den er udgivet af Pleyte (*Papyrus Hiératiques de Turin* pl. 4); slgn. Chabas i *Zeitschrift für ägyptische Sprache* VIII, S. 112 (Juli-August 1870).

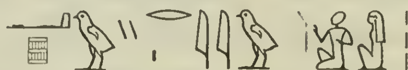
[2] D. e. Afdelinger af Størrelse som de, der plejede at føres af en Høvedsmand i Hæren (*uau*).

[3] *Ma* var Retfærdighedens og Sandhedens Gudinde.

[4] S. 276.

[5] Rosellini, *Monumenti Storici* (Mon. Reali) pl. XLV, 1 og pl. LXXXIII.

Krigsfanger til Aigypten og lode dem her udføre haardt Arbejde. Men da Rameses II. byggede saare Meget, og hans Krige ikke vare saa heldige som Thotmess III.'s og andre af hans Forgængeres, kan det let have være Tilfældet, at han ikke havde Krigsfanger nok til, at han kunde lade dem *alene* udføre det egenlige Haandlangerarbejde ved hans Byggeforetagender. Det er derfor højst sandsynligt, at han har søgt at skaffe sig de fornødne Arbejdskræfter paa andre Maader. At dette virkelig ogsaa er skét, derom vidner det ovenfor[1] meddelte Brev fra *Kauisir* til *Bakh-n-Ptah*, i hvilket vi sé Arbejdsfolk af det fremmede Folk

apuirju (עפרי) - *u*

eller *abuirju* (עברי) - *u*

d. e. Hebraierne[2], slæbe Sten til Bygninger, og det i Nærværelse af en *bevæbnet Styrke*, hvad der viser, at de ikke uden nødtvungne udførte dette Arbejde. Af Aktstykket sér man, at disse Arbejdsfolk fik uddelt maanedlig Korn til Underhold; men om anden Godtgjørelse tales der ikke, og det er derfor endmere aabenbart, at de *med Magt vare tvungne til dette Arbejde.* Deres Antal maa ikke have været saa ubetydeligt, da der ogsaa i et andet Aktstykke, nemlig i et Brev fra *Keni-Amon* til hans Foresatte *Huji*[3] tales om, hvorledes disse עברי (Hebraiere) maatte slæbe Sten til en anden af Rameses II. opført Bygning. Den Del af Brevet, der nærmest angaar de Forhold, som vi her undersøge[4], lyder i Oversættelse saaledes:

---

[1] Se ovenfor S. 293—303.

[2] At anvende Hebraierne hertil maatte for Rameses II. frembyde sig som noget ganske naturligt; tidligere bar de jo neppe nogen videre Byrder, uagtet de dog nød godt af Lovenes Beskyttelse.

[3] Papyrus I. 349 i Leyden (Leemans *Monuments* II, pl. CLV og CLVI); slgn. Chabas, *Mélanges* II, S. 148 ff.

[4] Brevet begynder med Rameses II.'s Navne og Titler: „Horos, Tyren . . . han, som behersker de to Lande, den guldstraalende Horos o. s. v.“. Brevet betegnes herved som en officiel Skrivelse.

an keni - amon her (ϩⲓ) *suza* (ⲥⲟⲩϫⲁ) *het* (ϩⲏⲧ)
„Skriveren Ken-Amon for at fryde Hjertet

n (ⲛ̀) *neb* (ⲛⲏⲃ) *f* (ϥ) *kazen huji n* (ⲛ̀) *ahu* (ⲟϩⲉ)
af Herren sin, Rytteri-Befalingsmanden Huji af Kasernen ·

ramessu mer-amon[1] *hab* [ϩⲁⲃ] *- tu* (ⲟⲩⲧ) *r* (ⲉ)
Rameses Mer-Amons. Afsendt for

ti (ϯ) *rekh* (ⲣⲱϣⲓ) *- tu* (ⲟⲩⲧ) *pai-a* (ⲡⲱⲓ)
at give at vide min

neb (ⲛⲏⲃ) *ki* (ⲕⲉ) *her* (ϩⲓ) *suza* (ⲥⲟⲩϫⲁ)
Herre[2]. Endvidere for at fryde

het (ϩⲏⲧ) *pai-a* (ⲡⲱⲓ) *neb* (ⲛⲏⲃ) *r* (ⲉ) *nti* (ⲛ̀ⲧ)
Hjertet min Herres: For at

setem (ⲥⲱⲧⲉⲙ) *pa* (ⲡⲉ) *hab* [ϩⲁⲃ] *-. tu* (ⲟⲩⲧ)
adlyde Budet til

[1] Om disse tre Ord, der her ere gjentagne to Gange og forbundne ved Forholdsordet *m* (at læse: *ankh uza sneb m ankh uza sneb*) se S. 290.

[2] D. e. Skrivelse til min Herres Underretning; se S. 299 og 301.

r (ⲉ) *a* (ⲓ) *pai-a* (ⲡⲁⲓ) *neb* (ⲛⲏⲃ) *r* (ⲉ) *ze* (ϫⲉ)
mig (fra) min Herre, nemlig:

amma [ⲁⲙⲟⲓ] *her* (ϩⲟ) -*k* (ⲕ) *na* (ⲛⲉ) *rut-u nti* (ⲛ̀ⲧ)
Giv Aasynet Dit til[1] Folkene, som

ha (ϩⲏ) - *k* (ⲕ) (*n*)*en* (ⲁⲛ) *au-k* (ⲉⲕ)
(ere) foran Dig[2], og ikke være Du

(?) . . . *pa* - *za* *pai-k* (ⲡⲁⲕ) *neb* (ⲛⲏⲃ) *ki* (ⲕⲉ) *ze* (ϫⲉ)
efterladende (?) imod Din Herre! Anden Sag:

r (ⲉ) *nti* (ⲛ̀ⲧⲉ) *na* (ⲛⲉ) *heter* (ϩⲧⲟ) -*u* *pai-a* (ⲡⲁⲓ)
at Hestene, min

neb (ⲛⲏⲃ) *nefru* (ⲛⲟⲩϥⲓ) -*u sep* 2 *au-a* (ⲉⲓ) *her* (ϩⲓ)
Herres, have det godt, tvefold (godt): jeg er ved at

ti (ϯ) *nu* *buti* (ⲃⲱϯ) *m-men* (ⲙⲙⲏⲛⲓ) *ki* (ⲕⲉ) (*t*)
give dem Byg hver Dag. En anden

---

[1] D. e. Giv nøje Agt paa.

[2] Anden Persons personlige Stedord synes i dette Brev oftere at være skrevet ideographisk ved Billedet af en Mand istedetfor ved ⲕ *k*.

ze (ϫⲉ) *r* (ⲉ) *nti* (ⲛ̀ⲧⲓ) *se(te)m* (ⲥⲱⲧⲉⲙ) - *a* (ⲓ)
Sag: at adlydt jeg har

pa (ⲡⲉ) *hab* [ϩⲁⲃ] - *tu* (ⲟⲩⲧ) *r* (ⲉ) *a* (ⲓ)
det Sendte (d. e. Befalingen) til mig

pai-a (ⲡⲱⲓ) *neb* (ⲛⲏⲃ) *r* (ⲉ) *ze* (ϫⲉ) *amma* [ⲁⲙⲟⲓ]
(fra) min Herre, sigende: giv

per (ϥⲣⲉ) *na* (ⲛⲉ) *rut* - *u* *menfut* (ⲙⲛⲟⲩⲧ) - *u*
Korn til Folkene, Krigsfolkene

hena [ϩⲓ] *na* (ⲛⲉ) *abri* (עברי) - *u* *nti* (ⲛ̀ⲧ) *athu* (ⲱϣⲧ)
tilligemed Hebraierne, som slæbe

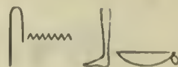
aner (ⲱⲛⲉ) *r* (?) (ⲉ) *pa* (ⲡⲉ) *ra* (ⲣⲉ) *n* (ⲛ̀) *ra* (ⲣⲉ)
Sten til Solens Sol (?)

rameses mer-amon *res* (ⲣⲏⲥ) *m* *mennofr* (ⲙⲛⲟϥ)
Rameses Mer-Amons Syd for Memphis[1]".

---

[1] Stedet *Solens Sol* Syd for Memphis er aldeles ubekjendt. Man kunde maaske have Grund til at tvivle om, at Stedet virkeligt havde dette

Paa Foden af Brevet læses endvidere følgende Ord:

nefru (ⲛⲟⲩϥⲓ) *sneb* - *k* (ⲕ)

„God være Din Sundhed“!

Hovedpunktet i det her meddelte Aktstykke dannes, ligesom i det ovenfor anførte, af Fortællingen om, at disse *Abri*, עברי, maatte slæbe Sten til Kongens Mindesmærker og Bygninger. Denne Slavegjerning var dog neppe den eneste, hvortil disse fremmede Folk bleve tvungne. I et andet Aktstykke, der findes paa Bagsiden af et Blad i Samlingen *Papyrus Anastasi III.*[1] i London, fortælles det, hvorledes endel Arbejdsfolk *bleve tvungne til at stryge Tegl*, hvoraf de maatte levere et vist Antal hver Dag. Texten synes bedst at kunne gjengives paa følgende Maade[2]:

r (ⲉ) *a* (ⲁ) *n* (ⲛ̀) *ket* (ⲕⲉⲧ) *12 m set-u* (?) *rut- u*

„Til Arbejde ved Opmuringen[3], 12 iblandt Folkene

Navn; imidlertid synes de Tegn, der findes paa dette Sted, ikke at kunne læses anderledes.

[1] *Select Papyrus* pl. LXXVI.

[2] Slgn. Chabas, *Mélanges* II. S. 123 (1864). En Oversættelse var allerede forsøgt af Brugsch, *Histoire* S. 174—175; Lauth har ogsaa behandlet denne Text se *Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft* XXI, S. 668 (1867).

[3] Saaledes Chabas. Lauth (*Zeitschrift* l. c. S. 668) oversætter: „For Øjeblikket 12 Murere“. Han antager nemlig Stykket for en Fortsættelse af den Text, der findes paa Bagsiden af Side 1 i samme Samling (*Select Papyrus* pl. LXXV verso). Her læser man i de første Linier følgende Optegnelser: „Modtaget Leveringer for det kongelige Hus, afgivet til Bestyrelsen af *Zali* (?) . . . . At Pharaos Sæde smykkes med Bygninger ved uafbrudte (?) Arbejder for Pharao, som vil komme selv til Fødselsdagsfesten (?) midt iblandt sine Hofmænd. Ikke lader jeg Bygningsfolkene dovne ved Arbejdet, ifølge (?) det Bud, som man har talet til mig. Lad det blive færdigt! Ikke maa de være efterladende“! Derefter følge tre Linier, hvoraf kun enkelte Tegn ere tilbage. De nederste Linier ere ikke meget bedre bevarede; man sér

her (ϩⲓ) *sekht* *teb* (ⲧⲱⲃⲉ) (*t*) *m* *pai-stu* (ⲡⲱⲟⲩ)

for at stryge Teglsten: fra deres

. . . *ku* . . *an* (ⲉⲛ) - *tu* (ⲟⲩⲧ) - *u* *r* (ⲉ) *baku* (ⲃⲱⲕ)

. . . .[1] (ere) de førte for at arbejde

m *pa* (ⲡⲉ) *per* *usfi* (ⲟⲩⲱⲥϥ) *her* (ϩⲓ) *ari* (ⲓⲣⲓ)

paa Huset, dovne (vare de) til at gjøre

tai-snu (ⲧⲱⲟⲩ) *ap* (ⲱⲡ) *t* *teb* (ⲧⲱⲃⲉ) (*t*)

deres bestemte Teglsten

mmen (ⲙⲙⲏⲛⲉ) *ben* [ⲙⲉⲛ] *utu* *her* (ϩⲓ) *nen* (ⲛⲟⲛ)

daglig. Ikke være man efterladende

m *pa* (ⲡⲉ) *mau*(*t*) (ⲙⲟⲩⲟⲩⲓ) *m-mati*

i det Nye (d. e. paany) paa samme Vis!

---

kun enkelte Ord: . . . . „Med et *ukha* (Brev) til Syrien. Jeg bygger Huset færdigt, idet jeg istedetfor hver Murer (?) ved Huset sætter to (d. v. s. idet jeg fordobler Antallet af Murerne; egenlig: idet jeg giver en Murer ved Huset til to). . . . . Min Herres . . . . *Før* var der seks Murere og to . . . . over de to Tugtemestre . . . . jeg lod Muren opmure . . . .“. Som Modsætning hertil oversætter Lauth o. s. v. „*For Øjeblikket*, af Murere tolv. Hvad angaar de Folk, som skulle stryge Teglsten, og som fra deres o. s. v.“.

[1] Det manglende Ord har maaske betydet: Damme eller Gruber.

n (ⲛ̀) *setem* (ⲥⲱⲧⲉⲙ) *n* (ⲛ̀) *hab* [ϩⲁⲃ]
(Saaledes) for at lyde Ordren,

ari (ⲓⲣⲓ) - *n* (ⲛ) *pai-a* (ⲡⲁⲓ) *neb* (ⲛⲏⲃ)
(som) gav min Herre".

Sagen, hvortil her hentydes, synes at være følgende[1]: Et Antal af tolv Arbejdere, som vare satte til at *stryge Tegl*, havde vist sig dovne ved dette Arbejde; derfor havde man taget dem derfra og ladet dem bygge et Hus. Dette maa have mishaget højere Vedkommende, og efter Ordre fra samme udfærdigede Forstanderen for Arbejdet et Brev, hvori han opfordrede en af sine Colleger eller maaske sin Overordnede til at vise Aarvaagenhed og ikke lade Arbejderne dovne. Dette Brev, hvoraf den her meddelte Text er et Udkast, er maaske sendt som Rundskrivelse til andre Arbejdsstationer.

Brevet tilhører forøvrigt snarere Rameses II.'s Efterfølger *Mer-n-Ptah's* Tid end Rameses II.'s egen Tid[2]; men den Omstændighed, at Teglsten af den her omtalte Beskaffenhed, og som ere stemplede med Rameses II.'s Navn, forefindes i stort Antal paa mange Steder rundt om i Ægypten, vidner tilstrækkeligt om, at allerede Rameses II. har *tvunget* nogle af sine Undersaatter til at stryge Teglsten; thi dette haarde Arbejde forrettedes i Reglen neppe af *frie Aigyptere.* Men i saa Tilfælde kan man med megen Sikkerhed antage, at de i de ovenfor meddelte Aktstykker oftere omtalte *Abri* eller *Ibri* עִבְרִי, der bleve tvungne til at slæbe Sten, ogsaa have maattet stryge Teglsten til offenlige Bygninger o. desl.

---

[1] Slgn. Chabas, *Mélanges* III, l. c.

[2] Slgn. Lauth, *Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft* l. c. Aktstykket hører aabenbart til den Række Aktstykker fra Mer-n-Ptahs Tid, som vi have meddelt i II: *Syriens Historie* S. 90—91.

De Teglsten, man finder i Ægypten, og som stamme fra dette Tidsrum, ere dannede af Nildynd, som er blandet med Straa; de bære tydelige Spor af ikke at være brændte ved Ild, men at være tørrede i Solen. Med Hensyn til Indblandingen af Straa i Dyndet, hvoraf disse Sten dannedes, kunne vi endnu bemærke, at aigyptiske Aktstykker tale om Nødvendigheden af at indblande Straa i Massen[1]. En aigyptisk Embedsmand, der havde Opsyn over saadanne Arbejder, skriver saaledes til en anden[2]: „Siden jeg er kommen her til *Kakanto*, har jeg ikke været virksom; thi der er Ingen *hos mig til at stryge Tegl og ingen Straa paa Arbejdspladsen* . . . ingen Lastæsler. Jeg tilbringer min Tid med at kige paa Himlen, gaa paa Jagt o. s. v.“.

De fleste af Rameses II.'s i Indskrifterne omtalte Felttog til Nabolandene tilhøre den første halve Snes Aar af hans Regjering[3]; dog omtales ogsaa enkelte Krigstog i senere Tidsrum, saaledes et i hans 35te Regjeringsaar[4]. Fra de sidste tredive Aar af hans Regjering kjende vi derimod *ingen Felttog* eller Sejre over Naboerne, og man tør derfor nok antage, at det Overherredømme over enkelte Nabolande, navnlig over Mellem- og Sydsyrien, som Rameses II. besad i et tidligere Afsnit af sin Regjering, var gaaet tabt i dette Tidsrum; thi det er en bekjendt Sag, at Asiaterne i Oldtiden — ligesom i vore Dage — kun udrede de dem paalagte Skatter og Afgifter, naar de hyppigt sé deres Herrers Krigsfolk mandstærke i deres Nærhed.

I Virkeligheden sé vi ogsaa, at Kanaans Land paa *Moharens* Tid aabenbart var frit for aigyptisk Herredømme[5]. En Undtagelse alene dannede Oaserne i Stepperne imellem Syrien og Aigypten[6], som Rameses II. synes at have beholdt lige til sin Død.

---

[1] Om Indblanding af Straa i Teglsten, se *Exod.* 5, 7.
[2] Se Papyrus Sallier II, pl. 12 l. 5 ff. (*Select Papyrus* pl. XXIII).
[3] Se ovenfor S. 286—287.
[4] Lepsius, *Denkmäler* III, 194; se II: *Syriens Historie* S. 65.
[5] Om *Moharens Reise*, der læses i *Papyrus Anastasi I.*, se ovenfor S. 39. Oversættelser af de vigtigste Afsnit II: *Syriens Historie* S. 66—86.
[6] Se sammesteds S. 83—88.

Man har forøvrigt Grund til at antage, at der i Rameses II.'s senere Dage fra Libyen begyndte at trække uheldsvangre Skyer op over Aigypten. Thi et saa stort Uvejr som det, vi sé bryde løs over Aigypten snart efter Rameses II.'s Død under *Mer-n-Ptah*[1], i hans første Regjeringsaar, maa nødvendigvis være bleven forberedt i flere Aar, og man har derfor neppe taget synderlig Fejl, naar man i den Omstændighed, at Rameses II. lod dette Uvejr drage sig sammen paa Landets Grændse, uden ved Angreb at knuse det i dets Spire, har sét et Vidnesbyrd om, at Aigypten i Rameses II.'s senere Aar er begyndt at vakle.

Men uagtet saaledes Aigypten i Rameses' senere Aar maa være gaaet endel tilbage, kunne vi dog ikke nægte, at Rameses II.'s Regjering er et af Aigyptens lykkeligste Tidsrum. Det Mod, han viste i sine Kampe i Syrien i et af de første Aar af sin Regjering, samt overhovedet Aigypternes Tapperhed i Kampen med Folket *Khetta*, Khetiterne i Nordsyrien, vedligeholdt Aigypterfolkets Anseelse iblandt dets Naboer, imedens Agerdyrkningens og Konstflidens frodige Blomstren bestandig udbredte større og større Velstand i Landet. Literaturen og Konsten udfoldede endnu i Rameses II.'s Tid megen Livskraft, og saavel fortrinlige Konstværker[2] som mærkelige Literaturværker[3] fremkom under hans Regjering. Føjer man nu hertil, at Rameses II. smykkede sit Rige med mange prægtige Bygninger, og at han traf flere nyttige Foranstaltninger, og erindrer man, at han forstod at haandhæve Orden og Ro i Riget, saa vil man vel neppe ganske kunne frakjende ham Tilnavnet: *den Store*, som man fra Champollions Tid gjerne plejer at give ham. At han *ligeoverfor Israeliterne*, som dengang opholdt sig i Landet, fulgte en Politik, der — som vi nedenfor skulle ud-

---

[1] Se nedenfor S. 318 ff.

[2] De bedste Frembringelser fra Rameses II.'s Tid tilhøre den første Halvdel af hans Regjering; i den anden Halvdel spores en kjendelig Tilbagegang Der frembringes vel *Meget*, men en stor Del deraf er udført *med liden Omhyggelighed*.

[3] Under Rameses II. levede Forfatterne *Pen-ta-ur* og *Anhur*.

vikle — tilsidst førte til en for Aigypten skjæbnesvanger Katastrophe, kan mindre lægges ham til Last, da man dog ikke kan forlange, at han skulde have besiddet et saadant Fremsyn, at han kunde forudsé de endelige Følger af den Behandling, han lod Israeliterne vederfares.

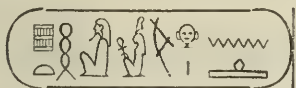
Da Rameses II. opnaaede en høj Alder, er det ganske naturligt, at han i sine senere Aar for en Del overlod Rigets Bestyrelse til en af sine Sønner. Vi kjende to af Rameses' Sønner, som i flere Aar synes at have været Rigsforstandere af Aigypten, nemlig:

sha-m-vasi (?) eller *sha-m-vabu* (?), og

mer-n-ptah.

Den Første synes alt i en tidlig Tid at have faaet en stor Indflydelse paa Regjeringssagerne[1], som han beholdt ligetil sin Død, der vel er indtruffen omtrent i Rameses II.'s 55de Regjeringsaar. Efter hans Død blev Mer-n-Ptah Rigsforstander, hvilken Værdighed han beklædte, lige indtil Rameses II.'s Død gjorde ham til Enehersker paa Pharaonernes Throne.

Aigypten under Kong Mer-n-ptah (Menephtha); Israeliternes Udgang af Aigypten.

mer-n-ptah hotep-her-maa var Navnet paa Rameses II. Sesostris's Søn og Efterfølger paa Aigyptens Throne[2]. I daglig Tale kaldtes han dog neppe med dette lange Navn, men formodenlig kun med den første Del deraf: *Mer-n-Ptah* eller, som dette Ord i senere Tider udtaledes, *Me-n-Ptah* (Menephtha)[3]. I de manethoiske Udtog hos Kronographerne[4] og Iose-

---

[1] Det fremgaar af de Indskrifter, der omtale de under Rameses II. afholdte Panegyrier, at denne Prins allerede i Rameses' 30te Regjeringsaar har været en Art Rigsforstander, se Brugsch, *Recueil* II, S. 97.

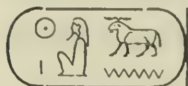
[2] Denne Konges Navne og Titler findes samlede i Lepsius, *Königsbuch* Tafel XXXV—XXXVI no. 476. I Skrivemaaden af hans Navn hersker stor Afveksling ligesom i andre Navnes Skrivemaade.

[3] Lepsius benævner denne Konge *Menephthes*, de fleste andre Aigyptologer foretrække Formen *Menephtha.*

[4] Sync., *Chronogr.* p. 72 efter Afrikanos og Eusebios; Euseb., *Chron.* (vers. arm.) I, 20 p. 103 Mai, p. 101 Aucher (Se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II,

pos[1] kaldes han *Amenophis*, ligesom hos Khairemon[2]; hos de første, hvor, ligesom hos Iosepos, denne Konge og hans Forgængere anføres *to Gange*[3], benævnes han tillige *Amenephthes*[4]. Dette sidste Navn maa ligesom det første, *Amenophis*, være en Fordrejelse af *Me*(*r*)-*n*-*ptah*.

Rameses II.'s Efterfølger antog, ligesom alle andre aigyptiske Konger, ved sin Thronbestigelse *et officielt Fornavn*[5], til hvilket han valgte Navnet *ba-n-ra mer-amon* eller blot:

ra-ba-n d. e. *ba-n-ra* eller *bara* (boo-ra)[6], hvilket Navn sandsynligvis ligger til Grund for Herodots *Pheros* eller *Pheron*[7] samt for Lysimakhos' og Tacitus' *Bokkhoris*[8]. Han kaldes derfor af Aigyptologerne: Menephtha- eller: Menephthes-Pheros[9].

Det er muligt, at den klassiske Oldtid har bevaret Menephthas Navn under Formen *Menophres*, hvilket Navn, som ovenfor bemærket, hos Theon fra Alexandreia betegner Sothisperiodens Fornyelse i Aaret 1322 f. Kr.[10]. Begge Menephthas Navne, saavel *Mer-n-Ptah* som *Ba-n-Ra*, kunne i Virkeligheden tænkes at ligge

---

S. 575—578). I en Haandskrift af Synkellos kaldes Kongen i det af Afrikanos tagne Stykke *Amenophath*.

1 Jos., *C. Ap.* I, 15 og 26.

2 Jos., *C. Ap.* I, 32.

3 Slgn. ovenfor S. 58.

4 Sync., *Chronogr.* p. 72—73 og Euseb., *Chron.* (*vers. arm.*) I, 20 p. 103 Mai, p. 104 Aucher; se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 581.

5 Slgn. ovenfor S. 287 om Rameses II., der valgte Navnet *User-Ma-Ra* Osymandyas, *Sept-n-Ra* (Solens Udkaarne) til sit officielle Fornavn.

6 Se Lepsius *Königsbuch* l. c.

7 Her. II, 111. Her kaldes Kongen *Φερῶν*, men da Ordet ikke forekommer i Nævneform, saa kan man ikke afgjøre, hvilken Endelse denne Form har havt.

8 Jos., *C. Ap.* I, 34; Tac., *Hist.* V, 3.

9 Man burde maaske foretrække Formen *Pheron-Menephtha*. Plinius, *Hist. Nat.* XXXVI, 74, kalder Sesostris' Efterfølger: *Nyncoreus*, hvad der maaske er en Forvanskning af *Ba-n-ra*. Artapanos' *Khenephres*, Euseb., *Præp. Evang.* IX, 27, se ovenfor S. 139 Anm. 6 er maaske en Fordrejelse af det samme Ord og en Fejlskrift for *Benephres* (*ba-n-ph-ra*).

10 Se ovenfor S. 36.

til Grund for Menophres[1]. Er en af disse Sammenstillinger rigtig, vil Menephtha-Pheros have været Konge i Aigypten i Aaret 1322 f. Kr. Rigtignok gives der adskillige andre aigyptiske Kongenavne, der næsten ligesaa meget som de to anførte Navne minde om *Menophres*[2]; men til Gjengjæld synes et samtidigt Aktstykke at tale for Rigtigheden af den sædvanlige Kronologi og følgelig ogsaa for Identiteten af *Menophres* og *Mer-n-ptah*. Efter en Optegnelse paa Bagsiden af en Papyrus i London (Sallier IV.)[3] indfaldt Begyndelsen af Vandenes Synken efter Oversvømmelsen, i *Mer-n-Ptah's* tredie Regjeringsaar, paa den 26de Dag i den anden Maaned af Oversvømmelsens Aarstid (*Sha*) eller den 26de Paophi[4]. Da denne Naturbegivenhed omtrent indfalder den 13de September, maa det aigyptiske Aar, til hvilket Optegnelsen henhører, være begyndt den 20de Juli, og forudsat, at der her er benyttet den aigyptiske borgerlige Kalender, hvad der er det Sandsynligste, maa Optegnelsen være foretagen omtrent i Tidsrummet 1325—1322, i hvilket det aigyptiske bevægelige Aar begyndte ved denne Tid. Menephtha vil herefter have besteget Thronen omtrent Aar 1325 f. Kr., altsaa netop i de Aar, Theons *Menophres* maa have levet.

Mindesmærker fra denne Konges Tid ere ikke meget hyppige og de fleste indeholde kun korte Indskrifter med Kongens Navn og Titler[5]. Om Krigstog til *fremmede Lande* tales der ikke i noget Aktstykke fra hans Tid[6], derimod lovprises en stor Sejr, som Aigypterne vandt under hans Regjering, i en hieroglyphisk Indskrift,

---

[1] Lepsius har forlængst gjort opmærksom paa Ligheden imellem Menephthes og Menophres og har gjort denne Sammenstilling til Hovedhjørnesten i sin aigyptiske Kronologi.

[2] Se ovenfor S. 36 med Anmk. 2. Stedet hos Theon er bl. a. ogsaa meddelt i Lepsius *Königsbuch* S. 123, se ogsaa samme Forfatters *Chronologie* S. 169 ff.

[3] *Select Papyrus* pl. CLX, verso l. 1.

[4] Se Goodwin i *Zeitschrift für ägyptische Sprache* V, S. 57 ff. (Juli 1867).

[5] En Statue, der forestiller denne Konge, og hvorpaa *Mer-n-Ptah's* Navne og Titler læses, findes i Antiksamlingen.

[6] Slgn. Her. II, 111: Pheros foretog ingen Krigstog.

der læses paa en Væg af Bygningerne i Medinet-Abu, og hvis Text for kort Tid siden er bleven tilgængelig ved de af Vicekongen foranstaltede Udgravninger.

Begyndelsen af de fleste Colonner[1] er uheldigvis ødelagt, hvorved en ikke ubetydelig Del af Texten, blandt Andet ogsaa de første Ord, der maaske have indeholdt en Tidsbestemmelse, er gaaet tabt[2].

Hovedindholdet af denne Indskrift er i Korthed følgende: Endel fremmede Folk vare i *Mer-n-Ptah's* Dage vestfra faldne ind i Aigypten, hvor de en Tidlang havde havt Fremgang. De vigtigste af disse fremmede Folk vare følgende:

libu eller *libi* (לבו), Libyer,

shardana (שרדן), Sardinier,

shakalsa, Sikelier,

tursha, Tusker (Etrusker),

akhavasha, formodentlig Akhaier, Beboere af Hellas.

Af disse Folk havde *Tursha*, Tuskerne, taget Initiativet til Angrebet; deres Krigere havde desuden medtaget deres Hustruer og Børn[3]; men Libyerne havde den egenlige Ledelse af Foretagendet

---

[1] En Del af Texten er allerede udgivet af Lepsius, *Denkmäler* III, 199, a. En større Del er siden udgivet af Brugsch, *Geogr. Inschriften* II, pl. XXV; slgn. S. 82 (Leipzig 1858); og endelig, efterat Mariette har udgravet den Bygning, paa hvis Væg den findes, er en fuldstændig Afskrift af den bevarede Del af Texten udgivet af Dümichen, *Historische Inschriften* pl. I—VI (1866). En delvis Oversættelse er givet af de Rougé i *Revue Archéol.* nouvelle série XVI, S. 32 ff. (Paris, 1867), en fuldstændigere af Lauth i *Zeitschrift der deutschen Morgenl. Gesellschaft* XXI, S. 654—662 (Leipzig 1867). Indskriften bestaar af 77 lodrette Colonner. Om dette Udtog af *Mer-n-ptahs* Aarbøger se ovenfor S. 37.

[2] Saaledes Lauth; de aigyptiske Indskrifter begynde, som bekjendt, meget ofte med en Tidsbestemmelse.

[3] Dümichen, *Hist. Inschr.* II, col. 10.

imellem Hænder, og deres Konge[1], *Maurmir* eller *Maurmir Battit* (Battos)[2], var Overanfører for hele Hæren.

Fjenderne vare først synes det, rykket frem igjennem et temmelig udyrket, tildels endog øde Land, men de truede herfra de to vigtige aigyptiske Stæder, Memphis og Heliopolis[3]. Deres Hovedstyrke havde tilsidst taget Stilling ved et Sted *Arushakana* i Nærheden af Byen *Pabaris*[4], to Steder hvis Beliggenhed ikke kjendes nøjere. Da Efterretningen om Indfaldet rygtedes i Aigypten, ilede man med at samle en Hær, som førtes imod Fjenden og tog Stilling ved Byen:

pe - ari - shep, d. e. Prosopitis
eller *pa - ari* (eller *pa - ali*) d. e. Polis[5].

Den første Dag i den tredie Maaned i Aarstiden *shom*, d. e. den første Epiphi stødte Hærene sammen[6], og to Dage efter kom det til et Hovedslag, hvori Aigypterne efter Indskriften vandt en fuldstændig Sejr. I Virkeligheden kan det efter de forskjellige Enkeltheder, der meddeles, heller ikke betvivles, at de have beholdt Valpladsen og gjort et stort Bytte. 6—9000 Fjender synes at være faldne og ligesaa mange at være blevne tagne til Fange[7].

Foruden den her meddelte *historiske* Indskrift besidde vi en digterisk Behandling af den samme Begivenhed samt endvidere flere Hymner eller rythmiske Lovprisninger af denne Konge og hans Bedrifter; de vigtigste læses i *Papyrus Anastasi III.* i London.

---

[1] Se Dümichen, *Historische Inschriften* pl. II, col. 13.

[2] Se Ebers i *Zeitschrift für ägyptische Sprache* VI, S. 70 (1868).

[3] Dümichen, *Historische Inschriften* pl. II, col. 6.

[4] Dümichen, l. c. pl. II, col. 7.

[5] Dümichen, l. c. pl. II, col 15 og pl. III, col. 30. Hvad enten Byens Navn, som Brugsch, *Zeitschrift für ägyptische Sprache* V, S. 98 (1867) vil, maa læses paa den første, eller, som de Rougé og Andre have foreslaaet, paa sidste Maade, er det utvivlsomt, at Stedet maa søges i Landskabet Prosopitis.

[6] Dümichen, *Historische Inschriften* pl. III, col. 31.

[7] Dümichen, l. c. pl. V, col. 50 ff.

Vi maa endnu omtale[1], at der i Slutningen af et Brev fra *Skriveren Amon-m-ap* til en anden Skriver *Pen-ba-sa* læses en Forherligelse af den samme Konge. Aktstykket bærer ingen Datum, men tilhører uden Tvivl *Mer-n-Ptah's* Regjeringstid. Den Omstændighed at Rameses II. omtales i Stykket — rigtignok kun middelbart, idet der nemlig tales om hans Slot i On (Heliopolis) — kunde maaske tyde hen paa, at Rameses II. endnu levede, da Brevet blev skrevet, og at *Mer-n-Ptah* dengang kun var sin Faders Medregent.

Brevet vil omtrent kunne oversættes paa følgende Maade[2]:

„Skriveren *Amon-m-ap* siger til Skriveren *Pen-ba-sa*: Lad dette Brev, naar det kommer til Dig, da give Dig følgende Underretning: Saasnart mit Brev naar Dig, skal Du af Metalskriveren *Ai* lade Dig give 50, ja lad det kun være 100 Pund, Jern[3], alt i Forhold til Antallet af Tjenerne[4] i *Rameses Mer-Amons* Slot i On (Heliopolis) med Bud at uddele det til Arbejdsfolkene hurtigt til den Time da, *Ba-n-Ra Mer-Amon*,

pa (ⲡⲉ) *mensh* *ta* (ⲧⲉ) *zaba* (צבא) *n* (ⲛ̀) *kenken*

(han), Skibet, Hæren med Sejren,

pa (ⲡⲉ) *nenu* *n* (ⲛ̀) *smam* *apris* (?) (עברי)[5]

Vaabnet, som nedlægger Hebraierne,

---

[1] Foruden de (S. 319) omtalte *Hymner*, hvis Text er udgivet i *Select Papyrus* pl. LXIV l. 5 ff., findes der et Brev i Samlingen Sallier I, (l. c. pl. VIII), som indeholder en Lovprisning af denne Konge.

[2] Sidste Brev i Samlingen *Papyrus Anastasi III.* i London S. 6 L. 11 til S. 8 L. 2. Det er udgivet i *Select Papyrus* pl. LXXIX—LXXXI; slgn. Goodwin, *Hieratic Papyri* i *Cambridge Essays* IV, S. 255—256 London 1858.

[3] Jern anvendtes ligesom i de homeriske Tider til Agerdyrkningsredskaber.

[4] Aigyptisk *smat* (Markarbejdere); se nedenfor III: *Israels Historie* § 1.

[5] Uheldigvis er dette Ord meget odelagt i Texten saaledes at Restitutionen ikke kan anses for fuldstændig sikker.

pa (ⲡⲉ) *nen* *n* (ⲛ) *tet* (ⲧⲟⲧ) *hai* - *f* (ϥ) *m* *men* (?)
Vaabnet i Haanden drager frem fra Stedet,

mess (ⲙⲓⲉⲥ) - *f* (ϥ) *m* *an* (אן)
hvor han fødtes i On (Heliopolis).

Derpaa vedbliver Texten som følger:

„Han, som er draget ud og har sejret over alle Lande. Saare skjøn er den Dag, Du kommer; saare skjøn er Dine Talers Stemme, naar Du bygger Rameses II.'s Hus, der, hvor hvert Land (d. e. hvert Folk) og hver Egn kommer; der, hvor der sés straalende Klæder, Kar af Lapis Lazuli og Messing, den Plads, hvor Dine Krigsfolk øve sig, hvor Dit Fodfolk mønstrer Pladsen, hvor Dine Skippere lægge til med deres Fartøjer og bringe Tributer. Højlovet være Du naar Du nærmer Dig til Dine Slaver .... naar de beskue Fyrsten, som staar og strider, imedens Fjenderne ikke holde Stand for ham, fordi de frygte. Vi ere Dine Skabninger. O *Ba-n-Ra Mer-Amon*, Du er evig, Du er evig, Du er oprejst paa Din Fader Ra's Throne"[1].

Af dette Brev synes det at fremgaa, at Kong *Ba-n-Ra Mer-n-Ptah* har fulgt sin Fader Rameses II.'s Fremgangsmaade imod det fremmede Folk *Abri* eller *Ibri*, og at den Behandling, det maatte lide, har vundet almindelig Bifald i Landet. Men ifølge en Række Aktstykker, der komme til os fra andre Sider, have Aigypterne neppe ret længe kunnet glæde sig over den Nytte, Landet havde af disse Fremmede, idet de nemlig uden Tvivl allerede i denne Konges Tid ere dragne bort fra Aigypten, hvortil endvidere kom, at Landet samtidig var Skuepladsen for Begivenheder, der vare alt Andet end heldige for Aigypterne.

---

[1] Efter disse Ord læses (Linie 10—11) en Sætning der afslutter Papyrus'en og hvori man læser Navnet *Amon-m-ap(t)* og Datoen Aar I. Uheldigvis ere de to Linier ikke fuldstændigt bevarede.

Som ovenfor udviklet[1], foregik der nemlig, — efter hvad der fremlyser af flere hellenistiske Historikere, — under denne Konge en Udvandring fra Aigypten til Iudaia af endel Mennesker, der, efter hvad der fortælles hos en af disse Forfattere, hidtil, i al Fald for en Del, havde været anvendte som Arbejdere *i Stenbrud* o. desl.[2] Forud for denne Udvandring — Israels Børns Udtog af Aigyptens Land — var, som det ligeledes fremgaar af disse Forfattere, Aigypten bleven hjemsøgt af Ulykker eller *mindre heldige Begivenheder*, der aabenbart have været *Anledningen til*, *at de omtalte Folk fjernedes fra Landet*[3]. De Forfattere, hvorfra disse Efterretninger komme til os, ere vel *ikke meget paalidelige*, hvad *Enkeltheder* angaar[4], og begaa ofte Forvekslinger o. desl., men at disse Begivenheder virkeligt henhøre til Rameses II.'s Efterfølgers Regjeringstid, kan dog neppe betvivles. En vægtig Grund herfor afgiver ogsaa den Omstændighed, at der i et af Aktstykkerne *tales om Indfald af Fjender i Aigypten*[5]. Et saadant Indfald fandt, som vi have sét[6], netop Sted under *Ba-n-Ra Mer-n-Ptah*, men ellers forefaldt saadanne fjendlige Indfald kun yderst sjældent i Aigyptens ældre Historie.

Da de samtidige Mindesmærker, som let forklarligt, ere ganske tavse om disse Begivenheder, og da de Meddelelser, vi finde hos senere Forfattere, som nylig bemærket, ikke uden Videre kunne benyttes, er det en Selvfølge, at vi underkaste disse Efter-

---

[1] Se ovenfor S. 175—76.

[2] Se Jos., *C. Ap.* 1, 26.

[3] Se ovenfor S. 175.

[4] Se ovenfor S. 177 og S. 143—144.

[5] Fjenderne kaldes rigtignok *Hyrder*, men man maa ikke lægge for stor Vægt paa dette Udtryk. Til noget Indfald af Hyrder, d. e. Asiater, i dette Tidsrum finde vi intet Spor. Imidlertid kunne vi let forklare, hvorledes Aktstykkerne her have indført Navnet *Hyrder*; thi disse Folks Indfald var en almindelig bekjendt Begivenhed, ja maaske var ogsaa dette snart efter Rameses II's Død indtrufne fjendlige Indfald i Aigyptens Aarboger og Nationalhistorier sammenlignet med Hyrdernes Indfald i Landet i fordums Dage.

[6] Se ovenfor S. 318 ff.

retninger en nøje Prøvelse, og søge at gjennemskue det Dække, hvormed aigyptisk Nationalstolthed har tilhyllet disse Tildragelser. Vi maa dernæst tillige søge, saavidt muligt, at skimte de Bevæggrunde, der have ledet Aigyptens Styreres Optræden under disse Forhold.

Hvad angaar de mindre heldige Omstændigheder, der gik forud for Udvandringen, da har det ingen videre Sandsynlighed, at det Hele, som Khairemon fortæller[1], har indskrænket sig til, at Kongen havde havt *et ubehageligt Syn*, eller, som den manethoiske Forfatter hos Iosepos[2] fortæller, at han ikke kunde faa en Aabenbarelse eller *et Orakelsvar*, da han søgte et saadant. De Begivenheder, der gav Anledning til de omtalte Folks Fjernelse, *maa have været af alvorligere Art*, som det ogsaa antydes af Lysimakhos[3]. Thi ellers havde Aigypterne sikkert ikke givet Slip paa Folk, der kunde gjøre god Nytte ved at arbejde i Stenbrud o. s. v. Mindesmærkerne tale netop om, at Kongerne stræbte at skaffe sig Arbejdsfolk udenlandsfra ved at føre slagne Fjender og Krigsfanger til Aigypten[4], hvor de da bleve tvungne til at forrette strængt Arbejde, og i Fredstraktaten med Nordsyrerne (*Khetta*) findes en Artikel[5], hvori begge Folk forlange *bortflygtede Arbejdsfolk udleverede.* Aigypterne droge altsaa Omsorg for, at deres Arbejdere forbleve i Landet, og det er derfor ikke sandsynligt, at de have ladet saa mange Arbejdere drage bort, *medmindre de i Forvejen vare blevne ængstede af haarde Ulykker.* Men naar Landet hjemsøgtes af haarde Tilskikkelser, var det ganske naturligt, at man har paalagt sig selv en Bod eller desl. for at stille Guderne tilfreds, og det er ikke usandsynligt, at man har skilt sig af *med sine fremmede Arbejdsfolk* i den *Tanke*, at deres Ophold paa Aigyptens hellige Jordbund kunde være Landets Guddomme

---

[1] Jos., *C. Ap.* I, 32.
[2] Jos., *C. Ap.* I, 26.
[3] Jos., *C. Ap.* I, 34.
[4] Se ovenfor S. 272—273, 276 og 305—306.
[5] Se II: *Syriens Historie* § 2 S. 62—64; slgn. ovenfor S. 287.

imod, og i det *Haab*, at disse Fremmedes Fjernelse vilde forsone Guderne og bringe dem til at lade Ulykkerne høre op[1].

Det næste Spørgsmaal bliver nu: *hvorfor haabede Aigypterne netop, at Forjagelsen af disse Folk vilde bringe Ulykkerne til at holde op og forsone Landets fortørnede Guddomme?* Hertil svare de omtalte Forfattere, at Grunden dertil laa i, at de Folk, som fjernedes under denne Konge, *bestode af Spedalske*[2]. Dette er imidlertid meget lidet sandsynligt; thi hvor stor Magt end Kongen besad, saa er det dog et Spørgsmaal, om han kunde tage *aigyptiske Borgere*, der bleve angrebne af Spedalskhed, og tvinge dem til at arbejde i Stenbrud. En saadan Fremgangsmaade vilde have vakt megen Forbittrelse og Misnøje. Sligt Arbejde udførtes, desuden, som vi have sét, i Amonsønnernes og Rasønnernes Tidsrum enten af *Krigsfanger* eller af *fremmede Folk*, der levede i Landet, og ikke af *frie Aigyptere* med fuld Borgerret[3].

Hertil kommer endnu, at Fortællingen om de bortdragne Folks *Spedalskhed*, som ovenfor udviklet[4], *uden Tvivl er opfundet af Aigyptens senere Historikere*, for at fremkalde den Forestilling hos Læserne, at de Begivenheder, der havde ledsaget og foranlediget Fjernelsen af disse Folk, ikke havde været saa ulykkelige, som man maatte antage, naar man læste en uhildet Fremstilling af dem; og i Virkeligheden vil man ogsaa finde, at den ældste Forfatter, som taler om Israeliternes Forfædres Udvandring fra Aigypten, Hekataios fra Abdera, slet ikke anfører Noget om, at de vare *spedalske* eller deslige[5]. Han siger derimod, at de Mennesker, der dengang fordreves fra Aigypten, *dyrkede fremmede Guder*.

At Grunden til deres Fjernelse navnlig maa søges i *denne* Omstændighed, kan neppe betvivles; men efter al Sandsynlighed var Religionsforskjellen ikke den eneste *Forskjel imellem de*

---

[1] De ovenfor S. 305—306 omtalte *Apri* vare aabenbart Fremmede.

[2] Jos., *C. Ap.* I, 26.

[3] Se ovenfor S. 276 og S. 305 ff.

[4] Se ovenfor S. 145 ff.

[5] Se ovenfor S. 135. Stedet findes Diodor, *Bibl. Hist.* XL, 3.

fjernede Folk og det store Flertal af det aigyptiske Folk. At dyrke fremmede Guder faldt ikke ret let en Aigypter af ublandet Herkomst ind[1], men derimod var det jo naturligt, at *Fremmede*, der havde taget Ophold i Aigypten[2], vedbleve at dyrke deres egne Guder, enten udelukkende eller ved Siden af de aigyptiske. Altsaa, med andre Ord, de Folk, der ved dette Tidspunkt udvandrede af Aigypten, og som havde tiltrukket sig Opmærksomhed ved deres afvigende Gudsdyrkelse, *vare, i al Fald for en Del, af fremmed, uaigyptisk Herkomst*[3]. Da forskjellige Ulykker rammede Landet under denne Konge og man anstillede Undersøgelser om,

---

[1] Der indførtes vel undertiden paa enkelte Steder en eller anden fremmed Gud; saaledes dyrkedes Astarte (den fremmede Aphrodite) i Memphis (Her. II, 112 ff.); Bes, en arabisk Gud, i Antaiopolis o. s. v.; men ingen af dem spillede nogen fremtrædende Rolle, og de dyrkedes kun ved Siden af de aigyptiske Guddomme.

[2] At der fandtes endel Fremmede i Aigypten i ældre Tider, fremgaar af flere Omstændigheder. Vi have ovenfor sét de aigyptiske Aktstykker tale om, at Krigsfanger fra fremmede Lande førtes til Aigypten; se ovenfor S. 276; andre Aktstykker tale om Slaver af fremmed Herkomst (se ovenfor S. 40 Anmrk. 1). Endelig omtales fremmede Stammer som opholdende sig i Landet siden Rameses II's Dage; se ovenfor S. 305 ff.

[3] Hekataios' Fortælling afgiver et oplysende Exempel paa, hvorledes Hellenerne overalt søgte Tilknytningspunkter for *de* af deres gamle Sagn, der berørte Østerlandene, og viser, hvad Skikkelse disse hellensk-østerlandske Sagn havde faaet paa Alexandros den Stores Tid. Hekataios fik at vide, at under en *ældre* aigyptisk Konge vare endel Folk udvandrede fra Aigypten, og *at deres Efterkommere boede i Iudaia*. Hekataios og formodenlig, foruden ham, de fleste af hans Samtidige, mente, at den Udvandring fra Aigypten til *Hellas*, hvorom fleregræske Sagn talede (se ovenfor S. 107 Anmrk. 2), maatte være foregaaet ved samme Tid, og omdannede derfor Sagnet saaledes, at Blomsten af de Bortdragende var gaaet til Hellas (*οἱ μὲν ἐπιφανέστατοι καὶ δραστικώτατοι*) og Bærmen (*ὁ δὲ πολὺς λεώς*) til Iudaia (Diod., *Bibl. Hist.* XL, 3). I de følgende Aarhundreder gik man videre og mente at gjenfinde Danaos og hans Broder Aigyptos i den aigyptiske Kongerække; saaledes fremstilles f. Ex. Sagen i det Udtog af Manetho, som Iosepos benyttede (Jos., *C. Ap.* I, 15). At man allerede hos Manetho selv har kunnet finde samme Opfattelse, er efter vor Mening ikke videre sandsynligt.

hvad der kunde være Grunden til disse, kom man til det Resultat, at det var disse *fremmede Folks* Ophold i Landet og deres fremmede Gudsdyrkelse, der maatte være Aigyptens Guder imod, hvorfor man fjernede disse Folk. At Begivenhederne i det Væsenlige ere gaaede saaledes til, eller med andre Ord, at *Aigypterne selv* have fundet paa at søge Oprindelsen til Ulykkerne i disse Fremmedes Tilstedeværelse i Landet, og at de derfor fjernede dem, er ikke usandsynligt; men dette udelukker ikke *Muligheden* af, at andre Omstændigheder kunne have været medvirkende til at henlede Opmærksomheden paa dem. Saaledes er det navnlig *ikke umuligt*, at de Mennesker, der fjernedes, allerførst, saa at sige *selv have givet Aigypterne Anvisning paa sig* som Aarsag til Ulykkerne o. s. v. Det er ikke utænkeligt, at de oftere havde anmodet Aigyptens Herrer om Tilladelse til at forlade Landet, men at deres Anmodning bestandig blev afslaaet saalænge, indtil en Række ind over Landet brydende Ulykker vakte Folkets Styreres Opmærksomhed og tilsidst bragte dem paa den Tanke, at disse fremmede Folks Ophold i Landet maaske var Aigyptens Guder imod, og at man derfor gjorde bedst i at indvillige i deres Begjæring; Ulykkerne vilde maaske holde op, naar disse Folk først vare borte. Den Behandling, som disse under denne Konge fra Aigypten bortdragende Folk havde maattet lide i *den sidste Tid af deres Ophold i Aigypten*, idet de nemlig maatte arbejde i Stenbrud o. desl.[1], var jo en naturlig Aarsag til, at der hos dem, eller i al Fald hos en Del af dem, var opstaaet Ønsker om at forlade Aigypten.

At de fra aigyptiske Kilder stammende Aktstykker, i hvilke der tales om disse Folks *Udvandring*, ikke give nogensomhelst Antydning af, at der hos de bortsendte Folk eller hos en Del af dem, havde været et Ønske tilstede om at komme bort fra Aigypten, — har ingen Betydning med Hensyn til Spørgsmaalet, om de bortdragende Folk selv *først* vare komne paa den Tanke at forlade Landet eller ikke. Det maatte jo være saavel

[1] Jos., *C. Ap.* I, 26, slgn. I, 34.

Aigyptens hellenistiske Historikere som de Forfattere, der atter øste af dem, *en aldeles ligegyldig Sag*, om de ved denne Lejlighed fjernede Folk forlod Aigypten med Glæde eller Sorg, om de vilde have foretrukket at trælle i Aigypten for den uvisse Lod, der ventede dem i Aigyptens Nabolande, naar de fjernedes fra dette Land.

Om de *nærmere Omstændigheder* ved denne Udvandring, som havde til Følge, at det sydlige Syrien i det Mindste for en Del fik en ny Befolkning, faa vi naturligvis ingen sikkre Oplysninger af de her omtalte ikke-israelitiske Meddelelser; dertil ere de altfor kortfattede, og dertil er deres oprindelige Kjerne i Tidens Løb altfor meget bleven omdannet[1]. Imidlertid vil man dog sé, at de Resultater, hvortil man kommer ved en uhildet Betragtning af de os efterladte, ikke-bibelske Efterretninger om Israeliternes Forfædres Udgang af Aigypten stemme ret vel overens med Biblens Fremstilling af disse Begivenheder[2].

---

[1] Se ovenfor S. 143--144 og S. 176—177.

[2] Efter den israelitiske Overlevering skal — ganske som efter de ikke-israelitiske Efterretninger — Aigypten, kort før Israels Forfædres Udvandring være bleven hjemsøgt af svare Ulykker (*de ti Plager*), og disse skulle, efter Folkets Overlevering, ligesom efter de fra aigyptisk Kilde stammende Efterretninger, have været Aarsag til, at Aigypterne tilsidst lod Israeliterne drage bort; men der er *den Forskjel, at Pharao, efter at have givet denne Tilladelse,* ifølge Biblen skal have bestemt sig om og være sat efter dem med en betydelig Styrke for at føre dem tilbage til Landet; han skal have indhentet dem paa det røde Havs Bredder og være omkommet i Dybet med sin Hær (*Exod.* 14, 5—15, 21). Ifølge de Antydninger, der i enkelte Aktstykker gives af Manephtha (*Mer-n-Ptahs*) Karakter, er det ikke usandsynligt, at han pludseligt har bestemt sig om og søgt at føre de nyttige Trælfolk tilbage. At der ingen Antydning gives i de ikke-israelitiske Meddelelser, vi have, beviser Intet, da disse naturligvis saa lidt som muligt tale om ulykkelige Begivenheder. Den Omstændighed, at der i Biblen ikke gives nogen Antydning af, at man fra aigyptisk Side har lagt Hindringer i Vejen for Israeliternes Ophold i Nordarabiens Sletter, kan ikke benyttes som Bevis for, at de havde havt Aigypternes Minde til at udvandre og opholde sig her — hvorved Fortællingen (*Ex.* 14, 5 15, 21) vilde blive til Digt —, thi under Kampene med Libyerne havde Aigypterne uden Tvivl trukket deres Tropper bort fra det østlige Aigypten og fra Nordarabiens Stepper, og selv efter deres Sejre

Inden vi forlade denne Konge, maa vi endnu dvæle et Par Øjeblikke ved Herodots Bemærkninger om ham[1]. Hos denne Forfatter siges det udtrykkeligt, *at Sesostris' Søn Pheros* (eller *Pheron*) *ingen Felttog foretog sig*, og der fortælles desuden en Række højst snurrige Tildragelser, som skulle være hændede under hans Regjering. Disse Tildragelser kunne imidlertid aabenbart ikke være foregaaede, saaledes som de fortælles; de maa enten være *rent opdigtede*, eller ogsaa maa der bag dem *skjule sig andre — naturligvis lidet lykkelige Begivenheder*; thi heldige Tildragelser vilde Overleveringen naturligvis ikke have omdannet. Det Sidste forekommer os det Sandsynligste[2], uden at vi dog driste os til at bestemme, hvori disse Ulykker bestode; men i ethvert Tilfælde kunne vi saaledes af Herodot hente en Bekræftelse paa det Resultat, vi have uddraget af de hellenistiske Historikere, at Aigypten i denne Konges Tid umiddelbart før Fjernelsen fra Landet af endel Undersaatter, der formodenlig vare af fremmed Herkomst, er bleven hjemsøgt af forskjellige Ulykker.

Aigypten under Ba-n-Ra, Mer-n-ptah's nærmeste Efterfølgere.

Vi have ingen aigyptiske Aktstykker, hvori *Ba-n-ra Mer-n-ptah's* nærmeste Efterfølgere ere opførte i deres Rækkefølge;

have de neppe undladt at holde deres hele Krigstyrke paa Landets Vestgrændse. Det var uden Tvivl dette Tidspunkt, som Moses benyttede til at optræde med Anmodninger til den aigyptiske Regjering om at lade Folket drage bort (*Exod.* 6, 26 ff.). Under *Ba-n-Ra Mer-n-Ptah's* Søn, Seti II., finde vi rigtignok Aigypterne i Besiddelse af Oaserne i Nordarabiens Stepper, og vi sé Besætninger af Krigsfolk ligge i disse Egne (se *Select Papyrus* pl. CXXII, l. 2 ff. slgn. II: *Syriens Historie* § 2 S. 93 Anmrk. 2); men dette udelukker dog ingenlunde, at Israeliterne imod Aigypternes Villie have forladt Aigypten og taget Ophold i Nordarabien, thi det er muligt, at Seti II. har regjeret samtidigt med *Mer-n-Ptah*, der først kom paa Thronen i en meget fremrykket Alder. Det var maaske Seti II.'s *Førstefødte*, der bortreves af Herren Natten før Udtoget (*Exod.* 12, 29). At Menephtha eller Seti selv have vovet sig ud paa Havbunden og ere druknede der, kan med god Grund betvivles. Slgn. ovenfor S. 177.

[1] Her. II, 111.

[2] En lærerig Paavisning af Oprindelsen til en af Herodots snurrige Fortællinger er givet af Birch, se hans Undersøgelser om Rampsinit i *Revue archéol.*, nouvelle série XII, S. 56—65. (Mai 1865).

Mindesmærker og Indskrifter fra disse Kongers Regjeringstid ere ligeledes sjældne, og vi have med Hensyn til deres indbyrdes Forhold ikke synderligt Andet at rette os efter end den Maade, hvorpaa de have behandlet hinandens Mindesmærker[1]. I Indskrifter paa Mindesmærker fra dette Tidsrum, navnlig i Gravindskrifter, finder man nemlig, at Navnene paa nogle af disse Konger ere *udmejslede*, og at andre Konger have indsat deres Navn istedet, imedens man atter andre Steder sér disse sidste Kongers Navne udmejslede for at give Plads for andre[2]. Man kan heraf med fuld Sikkerhed slutte, at Aigypten i dette Tidsrum har været Skueplads for Thronrevolutioner, ja formodenlig ogsaa for Borgerkrige, imedens samtidig hermed, som det fremgaar af udtrykkelige Meddelelser i et historisk Aktstykke fra dette Tidsrum[3], *fremmede Folk atter faldt ind i Landet* og afstedkom mange Ulykker. Udvandringen af *de Spedalske*, d. v. s. af Israeliterne, var saaledes meget langt fra at danne Indledningen til et nyt glimrende Tidsrum for Aigypten, at Landet først fra dette Tidspunkt ret for Alvor gik tilbage, og vi kunne derfor let forstaa, at den senere Tids Aigyptere ikke gjerne dvælede ved disse Begivenheder.

Rameses III. og hans Efterfølgere (det tyvende Dynasti).

Rigtignok lykkedes det en Konge *Rameses Hak On* (d. e. Rameses III.) at forjage de Fremmede og atter bringe Ro og Orden tilbage i Riget, saa at Landet hurtigt blomstrede op og de kongelige Skatkamre fyldtes[4]. Men uagtet Rameses III. sikkrede

---

[1] Mindesmærker findes Lepsius, *Denkmäler* III, 220 ff.

[2] Efter Menephtha fulgte hans Søn Seti II, der har efterladt sig et Par Mindesmærker. Hvorlænge han har regjeret, er ubekjendt; maaske var han en Tidlang sin Faders Medregent (se ovenfor S. 327 Anmk. 2). Til en anden Linie hørte uden Tvivl *Sa-ptah* og hans Dronning *Ta-usiri*. Siden kom en Konge *Nekht-Set* og *Amonmess*. Flere af disse Konger omtales i Manethos Udtog (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 589.

[3] *Papyrus Harris* (se om denne ovenfor S. 36 Anmrk. 5), se Chabas, *Papyrus Magique Harris* S. 55.

[4] Hos Herodot (II, 121 ff.) kaldes Rameses III: *Rampsinit den Rige*.

Landets Grændser ved heldige Tog til Nabolandene, navnlig til Libyen og Syrien[1] — i hvilket sidste Land han, foruden med Syriens tidligere Beboere, tillige kæmpede med flere nylig indkomne Folk, deriblandt Folket *Pulista* [hieroglyffer] Philisterne, — saa bleve dog Forholdene i Aigypten ikke saa faste og rolige som tidligere; ja Landet kom neppe engang til at nyde en uafbrudt Lykke og Ro igjennem hele den Menneskealder, i hvilken Rameses III. var Landets Konge. Roden til de Ulykker, der nylig havde hjemsøgt Landet, var nemlig efter al Sandsynlighed neppe ganske udryddet, saaledes at der, naar en Lejlighed frembød sig, hurtigt kunde fremspire nye Forviklinger. Den turinske *juridiske Papyrus*[2] lader saaledes formode, at der ved Hoffet er bleven indgaaet *farlige Sammensværgelser*, som bave beredet ham mange Vanskeligkeder, og hertil sluttede der sig maaske større Rystelser, hvorom vi nu ingen paalidelige Vidnesbyrd besidde, ja hvortil muligvis ikke engang nogen Hentydning er bevaret[3].

Efter Rameses III. fulgte en hel Række Konger af Navnet Rameses[4], hvilke med Rameses III. danne *det tyvende Dynasti*[5]. Men de vare aabenbart kun lidet duelige Regenter, der ikke bekymrede sig om Andet end Nydelser og Vellevnet. Kun i én Henseende lignede nogle af disse Pharaoner deres kraftigere Forfædre: ligesom disse ønskede de at leve i deres Efterkommeres Erindring og sørgede derfor for, at deres Navn blev indhugget paa deres Forfædres Mindesmærker overalt, hvor der fandtes ubenyttet Plads.

I ældre Tider havde, under kraftesløse Konger, Nomarkherne formodenlig tilegnet sig næsten uindskrænket Magt hver i sit

---

[1] Se II: *Syriens Historie* § 2 S. 110 ff.

[2] Den juridiske Papyrus i Turin er udgivet med Oversættelse og Fortolkning af Devéria i *Journal Asiatique* sixième série VI S. 88 ff.; S. 331 ff., VIII, S. 154 ff. (1864—65).

[3] Herodots Fortælling om Tyveriet i Rampsinits Skatkammer, Her. II, 121, er maaske en Omdannelse af Minder om slige ulykkelige Begivenheder.

[4] Slgn. Diod., *Bibl. Hist.* I, 63: syv Slægtled af uduelige Konger.

[5] Om det tyvende Dynasti se Brugsch, *Histoire d'Egypte* S. 182—211.

Landskab, idet der ingen egenlige Mellemled var imellem dem og Kongen, men saaledes gik det neppe nu, thi fra Amonsønnernes Dage var, som alt bemærket, hele Landets Bestyrelse blevet draget sammen i Hovedstaden, saaledes at Nomarkherne nu ikke let kunde hæve sig til enevældige Herrer i deres Landskaber. Derimod var det naturligt, at de Embedsmænd, der vare ansatte ved Overbestyrelsen i Hovedstaden, naar Statens Overhoved trak sig tilbage fra Forretningerne, kom til at udøve den egenlige kongelige Magt, og navnlig maatte jo Magten forene sig paa den Mands Haand, som forstod at tilegne sig *de højeste Embeder i flere af Statens vigtigste Forvaltningsgrene.* I Virkeligheden sé vi ogsaa en aigyptiske Embedsmand, Amonsførstepræsten, at skaffe sig en saadan gjennemgribende Indflydelse paa hele Statens Styrelse, ja efter en Tids Forløb sé vi denne Embedsmand endog at begynde at *tillægge sig Kongenavn*, sandsynligvis fordi han fandt, at den, der havde *kongelig Magt*, ogsaa burde have Navn af Konge. Dette Anslag lykkedes imidlertid ikke; der rejste sig et stærkt Parti imod den Amonspræst, der først prøvede paa at smykke sit Hoved med Pharaonernes dobbelte Krone, Amonsførstepræsten *Hor* (eller *Herhor*), og hans Efterfølgere tillagde sig kun Kongenavn, naar de ved Ægteskab med Prinsesser af Kongehuset havde skaffet sig en vis Adkomst til Thronen[1].

Amonpræsterne vare imidlertid ikke de eneste Statstjenere, der vidste at tilegne sig Magten i Landet. Ved Siden af dem rejste der sig andre Embedsmænd, som tilsidst skulde tilrive sig den pharaonske Værdighed og beholde den gjennem lange Tider.

Under Kampene i Asien havde nemlig Pharaonerne taget en hel Del Lejetropper i deres Tjeneste[2], og selv efterat Herredømmet over Nabolandene var gaaet tabt, vedblev man at holde fremmede Krigere i sin Tjeneste, idet man navnlig anvendte dem som Politisoldater[3]. Saavel Amonspræsterne i Theben, der, som vi

---

[1] Slgn. Brugsch; *Histoire d'Egypte* S. 215–218.

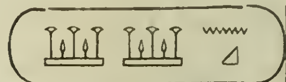
[2] Se ovenfor S. 280 Anmk. 2.

[3] Slgn. ovenfor S. 302 med Anmk. 1.

have sét, stræbte at sætte Pharaonernes Krone paa deres Hoved, som de Fyrster af den gamle Kongestamme, der søgte at knuse Amonspræsternes Magt, ligesom endelig Pharaonerne af det *21de Dynasti*, der hævede Provinsen Tanis (Zoan) til et eget uafhængigt Rige[1], maatte naturligvis støtte sig til den bevæbnede Magt.

Men naar Hæren først fik Øjnene op for, hvor stor en Magt den havde i Staten, saa var det let at fatte, at Krigerne og navnlig deres Førere tilsidst ere faldne paa at anvende denne deres Magt til *deres egen Fordel* istedetfor bestandig at lade den *tjene Andres* ærgjerrige Hensigt. I Virkeligheden synes det ogsaa, at Stifteren af det saakaldte *toogtyvende Dynasti*[2] har hævet sig paa Pharaonernes Throne ved Hærens Hjælp.

Aigypten under Kongerne af Sisaks Æt. Opkomsten af Krigerkasten. Agrariske Love.

Stifteren af dette Dynasti, *Seshank*, — et Navn, der ogsaa skrives uden n: *sheshak*[3], Sisak (Shishak) eller Sesonkhis, var nemlig *ikke nogen ægte Aigypter*, men var af fremmed, navnlig af asiatisk Herkomst, som det bestemt fremgaar af en for nylig opdaget Indskrift[4], og som man forlængst har antaget paa Grund af de mange *uaigyptiske*, uden Tvivl babylonske Navne, der vare i Brug i hans Familie[5]. Nu er det jo næsten utænkeligt, at Aigypterne, som nærede saa stor Ringeagt for alle Fremmede, skulde af fri Vilje have kaaret en Fremmed til deres Konge: Sisak maa derfor nødvendigvis være bleven hævet til Konge

---

[1] Det er sandsynligt, at den Pharao, hvis Datter Salomo ægtede, tilhørte det *21de Dynasti* og regjerede i Tanis (Zoan). Den Konge, som i Davids Tid optraadte fjendlig imod Juda (1 *Kong.* 12, 19 ff.) var maaske en Amonsførstepræst og Prindsesse Tachpenes en Ætling af det 20de Dynasti. Vi antage, at det enogtyvende Dynasti er bleven stiftet omtrent ved Aar 980 f. Kr.

[2] Om det *toogtyvende Dynasti* se Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 591.

[3] Skrivemaaden *Shishak* uden ﹏ *n* forekommer ikke i Kongenavnene, men oftere i private Personers Navne.

[4] Se *Zeitschrift für ägyptische Sprache* IX S. 85—86 (Juli—August 1871).

[5] Se Lepsius, Ueber die 22ste Königsdynastie i *Abhandlungen der Academie der Wissenschaften* for Aar 1856 S. 259 ff.

med Magt, hvad enten han nu er bleven indsat af fremmede Erobrere, eller han har benyttet sig af Omstændighederne til selv at hæve sig paa Thronen. *Intet Kildeskrift* lader formode, at Aigypten i dette Tidsrum er bleven erobret af fremmede Fyrster, som kunde have indsat Sisak til Underkonge i Aigypten[1]; der bliver derfor intet Andet tilbage at antage, end at Sisak selv, ved Hjælp af den *bevæbnede Magt*, har tilranet sig Aigyptens Kongekrone. I Virkeligheden sé vi ogsaa Sisaks Efterfølgere bestandig støtte sig til den væbnede Magt[2], og vi kunne derfor ikke nære synderlig Tvivl om, at Sisak har været en Anfører for en Del af den aigyptiske Hær og at han har benyttet sig af et eller andet gunstigt Øjeblik til at svinge sig op paa Pharaonernes Throne[3].

Antallet af Indskrifter fra det Tidsrum, da Aigypten beherskedes af Konger af Sisaks Æt, er ikke ubetydeligt[4], men kun meget faa af dem kunne i strengere Forstand kaldes *historiske Indskrifter;* de fleste ere Grav- eller Votivindskrifter, der foruden de sædvanlige Sætninger kun indeholde Navne og Titler paa Afdøde og Efterlevende. Agter man imidlertid nøje paa disse Indskrifter[5], vil man snart faa et ret klart Indblik i Datidens Begivenheder. Man vil nemlig straks opdage, at de yngre Medlemmer af det nye Kongehus efterhaanden kom i Besiddelse af de vigtigste Poster og Embeder rundt om i Landet, og at de oftere forbandt flere Værdigheder, hvilke ved deres Død samlede gik over til deres ældste Søn. En Linie opslog sin Bolig i Memphis, en anden

---

[1] Assyrien og Babylonien ere i dette Tidsrum lidet mægtige; Aigyptens mægtigste Nabostat er i disse Aar det israelitiske Rige, der hævedes til Stormagt af David og som i Salomos første Regjeringsaar endnu stod i sin fulde Kraft; men om nogen israelitisk Erobring af Aigypten er der ingen Tale.

[2] De fleste af dem føre i Indskrifterne ved Siden af deres egenlige Titler tillige Titlen „Anfører for *Mashavasha*“.

[3] Denne Begivenhed maa efter Biblens kronologiske Meddelelser (se ovenfor S. 210 ff.) være foregaaet omtrent 949 f. Kr.

[4] Se ovenfor S. 32 med Anm. 4.

[5] Største Delen af Indskrifterne fra dette Tidsrum komme fra Apisgravene ved Memphis (Serapeum); de fleste opbevares i Louvre.

i Herakleopolis, en tredie i Letopolis o. s. v., medens andre Medlemmer af Kongehuset beklædte Værdigheden som Amons Førstepræst i Theben.

Det er en Selvfølge, at Medlemmerne af Sisaks Hus ikke paa ganske regelmæssig Maade kunne være komne i Besiddelse af de indflydelsesrige Poster, som vi finde i deres Hænder; de maa, som vi alt have antydet, have *støttet sig til den væbnede Magt;* men denne Omstændighed maa atter have givet Anledning til andre Forviklinger og Uordner. Krigsfolkene maa tilsidst have opdaget, at Kongehusets Magt væsenligt beroede paa dem, og det kan derfor neppe betvivles, at de snart have gjort Fordring paa en Del af Byttet.

Rigtignok besidde vi intet Aktstykke, der giver os Underretning hverken om Krigernes Fordringer eller om Indrømmelser til dem, men naar man sammenligner Forholdene i Aigypten i den følgende Tid efter Psametiks Dage, som vi kjende fra Hellenernes Meddelelser[1], med Forholdene i ældre Tider, under Amonsønnerne og Rasønnerne, som vi kjende, takket være de talrige Aktstykker, vi have fra dette Tidsrum, saa er det klart, *at der i Mellemtiden maa være foregaaet store Forandringer i Landboforholdene.* I ældre Tider fandtes der nemlig ingen *grundbesiddende Krigere*[2], hvorimod vi finde saadanne omtalte, ligesaa snart vi faa Efterretninger om aigyptiske Forhold af Hellenerne[3]. Med andre Ord, *efter* Rasønnernes Tid *før* Psametik maa der være foregaaet højst betydningsfulde Omvæltninger i Fordelingen af Grundejendommene, eller med andre Ord, der maa i dette Tidsrum være givet flere *agrariske Love.* Med Hensyn til Tidspunktet for Udstedelsen af disse Love og for Krigerkastens Fremkomst kunne vi med størst Sandsynlighed nævne Aartierne straks efter Aar 800 f. Kr.[4]

---

[1] Se navnlig Her. I, 141 og 168, hvor der tales om, at Krigerne besad hver 12 Arurer Land.

[2] Slgn. ogsaa *Gen.* 47, 26.

[3] Se Anmk. 1.

[4] Se næste Anmk.

Det er en Selvfølge, at disse Omordninger af Landboforholdene ikke kunne være forgaaede paa en fredelig Maade; de agrariske Love maa nødvendigvis være blevne satte igjennem med Vold og have formodenlig givet Anledning til eller været ledsagede af blodige Kampe[1]. Imidlertid vare disse Krige neppe de eneste, der i dette Tidsrum foregik i Aigypten. Efter de manethoiske Lister maa der ved denne Tid i Tanis have hævet sig et nyt Dynasti, det 23de, hvis Fyrster efter Indskrifterne synes at have strakt deres Magt over større Strækninger, hvad der forudsætter en Række Borgerkrige og indbyrdes Kampe i Landet.

Under disse Kampe kunde Aigyptens Konger ikke tænke paa at tilbagevinde Pharaonernes Magt over Nabolandene; kun Stifteren af det toogtyvende Dynasti, Sisak I., foretog et heldigt Tog til Juda, om hvis Ydmygelse der fortælles i en Indskrift i Karnak[2]. Men Herredømmet over Juda er dog neppe blevet bevaret ret længe[3].

Flere Indskrifter fra det toogtyvende Dynasti lære os Slægt-

---

[1] I Prins Osorkons Levnetsbeskrivelse (Lepsius, *Denkmäler* III, 256) tales der gjentagne Gange om Kampe, og man sér, at Hæren spiller en stor Rolle, men hvori denne bestod, er det paa Grund af Textens mangelfulde Beskaffenhed ikke let at afgjøre. I denne Indskrift omtales en Fremtoning, som af Flere antages for en Maaneformørkelse. Den indtraf den 25de Dag i den fjerde Maaned af Aarstiden *Shom* eller Sommeren (d. e. den 25de Mesori) i Osorkons Fader, Takelothis II.'s femtende Regjeringsaar, se ovenfor S. 35 Anmk. 1. Nu er det klart, at denne Konge og følgelig ogsaa de Begivenheder, der omtales i dette Aktstykke, maa tilhøre de sidste Aartier af det niende Aarhundrede. I Virkeligheden er netop i dette Tidsrum, en Maaneformørkelse indfalden paa den 25de Mesori, nemlig den 7de Marts 823. Er den her i Texten omtalte Fremtoning virkelig en Maaneformørkelse, hvad der i ethvert Tilfælde er noget tvivlsomt, vil Osorkons Fader Tiglath eller Takelothis II. være bleven Konge i Aaret 838 f. Kr.

[2] Til Minde om dette Tog indhuggedes i Karnak et Basrelief med Indskrifter, se Lepsius, *Denkmäler*, III, 252—253, se II: *Syriens Historie* § 3 S. 107 og III: *Israels Historie* § 5.

[3] Osorkon I., Sisak's Efterfølger, antages undertiden for Aithioperen Serak, der efter 2 *Krøn.* 14, 9 ff. faldt ind i Juda og blev slagen ved Maresa.

skabet og Tidsfølgen af de vigtigste Konger af *dette Kongehus*[1], men om den Orden, hvori *den nærmest følgende Tids Pharaoner* ere fulgte paa hinanden, faa vi ikke tilforladelige Efterretninger af noget Aktstykke, og der hersker som Følge heraf endel Uoverensstemmelser imellem Aigyptologerne.

Vi tør dog nok antage det for det Sandsynligste, at efter Kong Sisak IV. af det toogtyvende Dynasti, der formodenlig er over to hundrede Aar yngre end Sisak I.[2], gik Herredømmet over Memphis og en stor Del af det øvrige Aigypten over til en Konge *Bek-n-renf*, som af Hellenerne kaldes *Bokkhoris*[3].

Aigypten under Aithiopernes Herredømme. Assyrernes Angreb paa Aigypten.

I Sargons Indskrifter omtales der ved Aaret 720 i Aigypten en vis Magthaver ved Navn [cuneiform] *Sab-'-e*[4], סבא, der med stor Sandsynlighed antages for Sabako, den Aithioperkonge, der efter Hellenernes Meddelelser først gjorde sig til Aigyptens Herre[5]; og at denne Sabako virkeligt er kommet i Berøring med Assyrerne, fremgaar tilstrækkeligt deraf, at et Segl med hans Navn er fundet i Ninive. Aithiopernes Indfald i Aigypten er saaledes indtruffet noget før Aar 720 f. Kr. Efter Manethos Lister fulgtes Sabako I. af Sabako II., Indskrifternes *Sabataka*, om hvem der ikke vides meget[6].

---

[1] Kongerne synes at have fulgt paa hinanden i følgende Orden: Sisak I., Osorkon I., Tiglath eller Takelothis I., Osorkon II., Sisak II., Tiglath (Takelothis) II., Sisak III., Pimaa og Sisak IV.

[2] Om Tidsregningen det toogtyvende Dynastis Tid slgn. navnlig Lepsius' ovenfor S. 332 Anmk. 5 anførte Afhandling og Lieblein i *Revue Archéologique*, nouvelle série XVIII, S. 272—292 (Oct. 1868).

[3] At Sisak IV. og Bokkhoris ikke ere langt fjernede fra hinanden, fremgaar af den Omstændighed, at en Apis, der døde under Bokkhoris, begravedes i samme Gravkammer som en under Sisak IV. død Apis. De samme Apis-Gravkamre benyttedes kun igjennem et Par Slægtled; da udhuggedes nye Kamre, slgn. Mariette, *Renseignements sur les 64 Apis* i *Bulletin archéologique de l'Athéneum français* 1855—1856. Bokkhoris omtales af Diodor, *Bibl. Hist.* I, 65, 2 og i Manethos Lister, hvor han er eneste Konge af det fireogtyvende Dynasti.

[4] Botta, *Monuments* IV pl. 75 l. 5—6, slgn. pl. 145 l. 3.

[5] Her II, 137 ff. og Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 592.

[6] En Apis døde under hans Regjering, se Mariette l. c.

En Indskrift i Gebel Barkal[1] lærer os at kjende en Konge *Piankh Mer-Amon*, der synes at have været Herre over Aithiopien. Han foretog i sit 21de Aar et Krigstog til Aigypten, som aabenbart allerede før den Tid maa have været afhængig af Aithioperne. Hvad Tidspunkt hans Tog tilhører, kan ikke angives med fuld Sikkerhed; dog synes det afgjort, at han er yngre end Sabako I. og II. *Piankh Mer-Amons* Felttog til Aigypten tilhører sandsynligvis Aaret 705 f. Kr.

Aigypten var paa denne Konges Tid délt imellem *en Snes Smaafyrster*, hvoriblandt flere havde deres Sæde i de Stæder, i hvilke de Prinser af det 22de Dynasti, der havde opkastet sig til Herrer og gjort sig til kongelige Lehnsmænd over Aigyptens Provinser, havde taget Ophold.

Anledningen til dette Krigstog var et Oprør, som Fyrsten i Sais, Tefnékht[2], havde gjort mod Aithioperkongen, og som havde fundet saa megen Anklang i de fleste Egne af Aigypten, at det aithiopiske Herredømme næsten ganske var gaaet tabt[3].

Ifølge Senakheribs *Annaler* vare Aithioper og Aigypter ved den Tid, han selv nordfra faldt ind i Syrien, med en Hær rykkede ind i Palaistines Kystlande. De to Hære stødte sammen ved Altaku, hvor Assyrerne sejrede[4]. Assyrerne omtale ikke Navnet paa den fjendlige Konge, og tale kun i Almindelighed om, at deres Modstandere førtes af Kongen af Aithiopien og Kongen af *Musur*, d. e. Aigypten. Kampen stod formodenlig i Aarene 701—700 f. Kr.[5].

---

[1] Mariette, *Gebel Barkal* pl. I—VI, slgn. de Rougé i *Revue Archéol.*, nouv. série VIII, S. 94 ff. (1863).

[2] Vi kunne let fatte, at Aigyptens Historikere, saaledes Manetho (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II S. 592), siden, da Stephinates' (Tefnekht's) Ætlinge vare komne paa Thronen, have opført denne Fyrste og hans Efterfølgere som Pharaoner, uagtet de kun havde været Vasaller (*Dodekarkher*).

[3] Andre antage Tefnekht for Bokkhoris' Fader, der omtales af Plutarkh, *De Iside et Osir.* c. 8, og af Diodor, *Bibl. Hist.* I, 45.

[4] Rawlinson, *Inscriptions* I pl. 38 l. 73—83; III pl. 12 l. 23—25, se II: *Syriens Historie* § 4 S. 178—179.

[5] Vi formode, at Piankh var Konge paa denne Tid. Dette Nederlag

Efter dette Nederlag truedes Aigypten med et assyrisk Indfald, men reddedes uformodet, idet nemlig et stort Uheld ramte Assyrernes stolte Krigshær tæt ved Aigyptens Grændser i det sydligste Syrien[1].

Et andet Mindesmærke fra Gebel Barkal[2] fortæller om, at en aithiopisk Konge *Amon-To-not*, eller som han i Almindelighed kaldes *Not Mer-Amon* (Not Miamun), foretog et sejrrigt Felttog fra Aithiopien til Aigypten, hvor han ligeledes maatte kæmpe med Smaaherrerne i Landet[2]. Vi antage, at denne Begivenhed omtrent tilhører Aaret 695 f. Kr.

Den mest bekjendte af de aithiopiske Herskere over Aigypten var Tarkos eller Tearko, Biblens Tirhaka, der af Aigypterne kaldes *Taharka* og af Assyrerne *Tarku*[3]. Af en Indskrift fra Psametiks Tid erfarer man, at Taharka har regnet sin Thronbestigelse fra et Tidspunkt, der laa 28 Aar tilbage i Tiden for det Aar, da Psametik var bleven Konge i Aigypten og at han mindst har regjeret 26 Aar. Han maa efter dette være bleven Konge omtrent i Aaret 690 f. Kr.[4]

---

har skadet hans og Aithiopernes Anseelse i Aigypten saa meget, at de foreløbig have opgivet Landet og overladt det til Aigypterne selv med egne Kræfter at forsvare sig imod Assyrerne. Ved denne Tid synes, efter hvad man fortalte Herodot, *Præsten Sethos* at have faaet Magten i en Del af Aigypten og at have vidst at benytte Assyrernes Nederlag i Nærheden af Aigyptens Grændser til at styrke sin Magt (se Her II, 141).

[1] Se Her. l. c., slgn. *Esaias* 37, 36 og 2 *Kong.* 19, 35.

[2] Texten findes Mariette, *Gebel Barkal* pl. VII, og *Revue Archéol.*, nouv. série XVII pl. XI. En Oversættelse og Forklaring findes sammesteds S. 329 ff. (1868). Om Udtalen af Navnet se *Zeitschrift für ägypt. Spr.* IX S. 113 Anmk. 1 (1871).

[3] Man har flere Indskrifter fra hans Tid, Lepsius, *Denkmäler* III, 259. Han omtales i Manethos Fragmenter, Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II, S. 593 og af Megasthenes (se nedenfor S. 339 Anmk. 1).

[4] Ifølge en Indskrift fra Serapeum døde der i Psametiks 20de Regjeringsaar en Apis, som var født i *Taharka's* 26de Regjeringsaar, og som opnaaede en Alder af 21 Aar. Ifølge Biblen (*Esaias* 37, 9 og 2 *Kong.* 19, 9) skulde Tirhaka (*Taharka*, Tarkos) allerede have været

Om Taharkas Slægtskabsforhold til hans Forgængere vide vi Intet, ligesom vi heller ikke kjende noget til hans Rigers Skjæbne i største Delen af det Tidsrum, han beherskede Aigypten og Aithiopien[1]. Vi vide kun, at Riget i hans Tid, ligesom tidligere, endnu bestandig var *delt imellem en Snes Smaaherrer*, der vel anerkjendte ham for Overherre, men formodenlig have besiddet en temmelig uindskrænket Magt i deres Distrikter. Fremdeles erfare vi af de assyriske Aktstykker fra Assur-bani-pals Tid, at Assurhaddon omtrent i Aaret 670 er falden ind i Aigypten, har besejret *Tarku* og tvunget de Smaaherrer, der styrede Landet som hans Lehnsmænd, til at hylde sig som Overherre[2].

Saasnart Assyrerne vare borte, udbrød der et nyt Oprør. *Tarku* kom tilbage og hyldedes som Konge[3]; men da Assur-bani-pal havde samlet en stor Hær og ført den ind i Aigypten, hvor han sejrede ved en By, som Assyrerne kalde *Karbanit*[4], maatte *Tarku* atter flygte. Assur-bani-pal modtog nu Hylding af tyve Fyrster[5].

Anfører for Aithioperne under Senakheribs Tog imod Hezekias i Aarene 701—700. Dette er ingenlunde umuligt, *Taharka* (Tarkos) kan meget vel have været Anfører paa Toget, ja han kan endog have været Konge af Aithiopien (Kosh) — hvad vi dog meget betvivle —, men Konge af Aigypten kan han ikke have været dengang.

[1] De Efterretninger, vi finde hos Megasthenes om Tarkos' store Erobringer (Müller, *Fragm. Hist. Gr.* II S. 416), have aabenbart intet historisk Værd.

[2] Se navnlig Rawlinson, *Inscriptions* III pl. 17—18 og pl. 28—29. De assyriske Indskrifter, der angaa Aigypten, ere blevne behandlede af Oppert, i *Mémoire sur les rapports de l'Égypte et de l'Assyrie*, i *Mémoires présentés par divers savants à l'Acad. des Inscr.* VIII, 1re partie, og siden af G. Smith, *Assurbanipal* S. 15 ff. Den første Meddelelse om denne Krig gaves allerede for endel Aar siden af Sir H. Rawlinson i *Athénæum* og i *Transactions of the Royal Society of Literature*, new series vol. VII.

[3] Se ovenfor S. 243. I Assur-bani-pal's Annaler fremstilles Sagen, som om Smaafyrsterne vare blevne tro imod Assur-bani-pal (Rawlinson, *Inscriptions* III pl. 17 l. 114—115), hvad der neppe er nøjagtigt.

[4] Rawlinson, *Inscriptions* pl. 17 l. 79 ff.

[5] De tyve Fyrster opregnes Rawlinson, *Inscriptions* III pl. 17 l. 92—111. Se ogsaa G. Smith, *Assurbanipal* S. 20 ff.; Oppert, *Mémoire* S. 55—57.

Imidlertid udbrød der snart et nyt Oprør, men Hovedmanden Neko, der som Herre af Sais og Memphis var den mægtigste af de aigyptiske Lehnsmænd, blev fangen og ført til Ninive[1]. Her modtoges han med megen Udmærkelse, hvad der snart ganske omstemmede ham og vandt ham for Assyrernes Sag. En Fyrste, der synes at have været en Søn af Neko *Nabu-si-zib-a-ni*, — et Navn, som aabenbart er blevet givet ham af Assyrerne — fik af Assur-bani-pal Landskabet Athribis til Lehn[2]. Denne Forekommenhed undlod ikke at have sin Virkning. Neko blev nu en varm Tilhænger af Assyrerne og fulgte med Assur-bani-pals Hær tilbage til Aigypten, hvorfra *Tarku* for tredie Gang blev forjaget, hvorpaa han kort efter døde[3].

En Stedsøn af *Tarku*, som Assyrerne kalde *Urdamanie*, hvilket Navn man antager for en Omskrivning af det aigyptiske *Rud-Amon*, stillede sig imidlertid i Spidsen for Aigypter og Aithioper og drev Assyrerne tilbage; men da disse havde faaet Forstærkning, maatte Urdamanie flygte. Theben blev indtaget og plyndret, og Assyrerne forfulgte deres Sejr længere imod Syd, maaske ind i Nubien[4]. Krigen mod Urdamanie førtes uden Tvivl af Assur-bani-pals Hærførere og ikke af Assur-bani-pal selv[5].

Med Fortællingen om disse Sejrvindinger standse Assyrernes sammenhængende Meddelelser om Aigypten[6], og om den følgende Tids Begivenheder i Landet faar man saa godt som ingen Oplys-

---

[1] Rawlinson, *Inscriptions* III pl. 28 l. 33 ff. (G. Smith) S. 41 ff.; Oppert S. 85 ff. Foruden Neko fangedes tillige *Pakruri* af *Pe-sputi*.

[2] Rawlinson, *Inscriptions* pl. 18 l. 46; slgn. G. Smith, *Assurbanipal*, S. 28.

[3] Se ovenfor S. 243 med Anmk. 4.

[4] Krigen mod *Urdamanie* beskrives i Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 18 l. 61—l. 86 samt pl. 29 l. 4 ff.

[5] I det i Anmk. 4 sidst anførte Stykke, der uden Tvivl er affattet kortere Tid efter Krigen, siges Assur-bani-pal's Hærførere at have ledet Kampen; i det første, der er affattet adskillige Aar senere (Cylinder A), se ovenfor S. 242 Anmk. 9 (S. 243), nævnes *Kongen selv* som Anfører paa dette Tog.

[6] Se ovenfor S. 246.

ninger fra denne Side. Det Hele indskrænker sig til en ovenfor berørt, lejlighedsvis given Meddelelse om, at Assur-bani-pal siden sendte overvundne Folk til Aigypten, og til en kort Bemærkning i Fortællingen om Assyrernes Forhold til Gyges. Her læser man følgende Linier[1]:

e - mu - ki - su a - na kit - ri dis - tav sa (ש) *mi = il - ki* (מלך)

„Sine Undergivne til at afslutte Forbund med Kongerne

mu -sur (מצר) *sa* (ש) *is - lu = u nir*

af Aigypten, som havde afrystet Aaget

belu - ti - ia is - pur

mit Herredømmes, han sendte"

Man erfarer heraf, at Gyges stod i Forbindelse med Aigypterne, og at *nogle af Aigyptens Konger* (Dodekarkherne) havde afkastet Assyrernes Aag, men om det var dem alle, eller kun en Del af dem, derom gives der ingen Oplysning[2].

Ifølge mange samstemmende Vidnesbyrd er det en afgjort Sag, at Aigypten omtrent ved Midten af Aarhundredet *blev samlet til ét Rige af Psametik*, der følgelig maa have forstaaet at skille sig af med sine Medbejlere, de andre Smaaherrer, *Dodekarkherne*[3], der

Aigypten under Psametik og hans Efterfølgere.

[1] Rawlinson, *Inscriptions* III, pl. 19 l. 28—29, slgn. Oppert i *Journal Asiatique*, sixième série XIX S. 112 (Janvier 1872). G. Smith, *Assur-bani-pal* S. 66 og 78, har tilladt sig at forandre et Par Tegn i Texten, hvorved han har faaet *pi-sa-mil-ki*, Psametik, ud af de Grupper, vi med Oppert læse *dis-tav sa mizil-ki.*

[2] Hos Diodor fortælles det (*Bibl. Hist.* I, 67), at der før Dodekarkhernes Tid var en toaarig Forvirring; dette er maaske en oprindelig fra en god Kilde stammende Efterretning; kun at man har sat Forvirring istedetfor: treaarig Hjemsøgelse af Assyrerne. Om en treaarig Ulykkestid for Aigypten se ogsaa *Esaias* 20, 3.

[3] Deres Antal var imidlertid, som vi have sét, ikke *tolv* men *tyve.*

efter Tilintetgjørelsen af det assyriske og aithiopiske Herredømme vare blevne *Suveræner*.

Om Maaden, hvorpaa Psametik har tilintetgjort sine Modstandere, kunne vi kun gjøre os Gisninger, da de Efterretninger, de klassiske Forfattere have efterladt os, aabenbart have en meget sagnagtig Karakter og ingenlunde kunne tages for virkelig Historie[1].

Psametik nøjedes ikke med at gjenoprette Rigets Enhed; han gav sig straks med Kraft og Klogskab til at arbejde paa at sikkre Landet imod en Gjentagelse af de ulykkelige Tildragelser, der havde sønderrevet Landet, ligesom han ogsaa søgte at ophjælpe Handelen og derved at udbrede Velstand og Lykke i sit Rige, — i hvilke Bestræbelser hans Søn Neko ganske traadte i hans Fodspor[2]. Psametik søgte fremfor Alt at knuse Krigernes altfor store Magt; han vilde omskabe dem til *en værnepligtig Landbefolkning*. Dette lykkedes ogsaa *i det Væsenlige*, thi i den følgende Tid danner Krigerne en Klasse af mindre Grundejere, som i fornødent Fald kaldes under Vaaben, men som man aldrig — hvad det tidligere havde været Tilfældet — anvendte deres Vaaben for at udvide deres Rettigheder. Imidlertid fandt *ikke alle Krigerne* sig i denne Forandring; en Del af dem udvandrede til Aithiopien[3]. I Omsorg for Handelen traadte Psametiks Efterfølgere ganske i hans Fodspor, og i Virkeligheden sé vi ogsaa Aigypten snart igjen blive et særdeles rigt og lykkeligt Land. Saavel Psametik som hans Efterfølgere[4] søgte endnu paa en anden Maade at hæve Aigypten til den udmærkede Rang i Verden, som det havde indtaget under de gamle Pharaoner, idet de med Vaabenmagt[5] søgte at tvinge Na-

---

1 Herodots Fortælling om Begivenheden i Ptahs Tempel i Memphis, II, 151, passer ikke med de virkelige Forhold. Psametik var nemlig meget langt fra at være en i Memphis næsten ubekjendt Person; han var nemlig som Nekos Arving aabenbart *Byens Hersker*.

2 Se Her. II, 158: om Kanalarbejderne og IV, 42: om Phoinikernes Farter i Aigypterkongens Tjeneste (Omsejlingen af Afrika).

3 Her. II, 30.

4 Om Tidsregningen i dette Tidsrum se ovenfor S. 32 med Anmk. 2.

5 Se II: *Syriens Historie* § 4 S. 193—197.

boerne til at adlyde sig. Her kronedes deres Bestræbelser imidlertid ikke bestandig med Held, og Aigyptens Konger maatte finde sig i, at en anden Magt gjorde sig til Herre over Syrien og skjød sine Poster frem til Aigyptens Grændser.

Fra denne Tid af maatte Aigypterkongerne nu ganske opgive Haabet om at sé deres Land hævet til Verdens første Magt; deres Bestræbelser gik derfor navnlig ud paa at vedligeholde en vis Ligevægt mellem de *store Magter*, der havde delt Landene omkring det østlige Middelhav mellem sig. Dette lykkedes ogsaa *til en Tid*, men tilsidst fremstod der en Fyrste fra det sydlige Iran, som pludselig sønderbrød Ligevægten, og, inden en Menneskealder var forløben, vare alle de store Riger i det vestlige Asien faldne i Kyros' Hænder.

Kun Aigypten stod endnu oprejst ved Kyros' Død, men det blev et let Bytte for Kyros' Søn Kambyses, og Aigypterne maatte fra den Tid af finde sig i at tjene Fremmede. De afrystede vel flere Gange Persernes Aag og kaarede sig indfødte Herskere, men disse formaaede ikke i Længden at hævde Landets Uafhængighed.

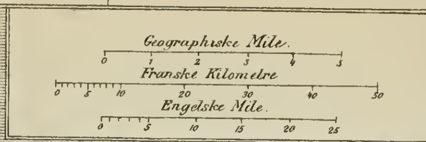
RETTELSER.

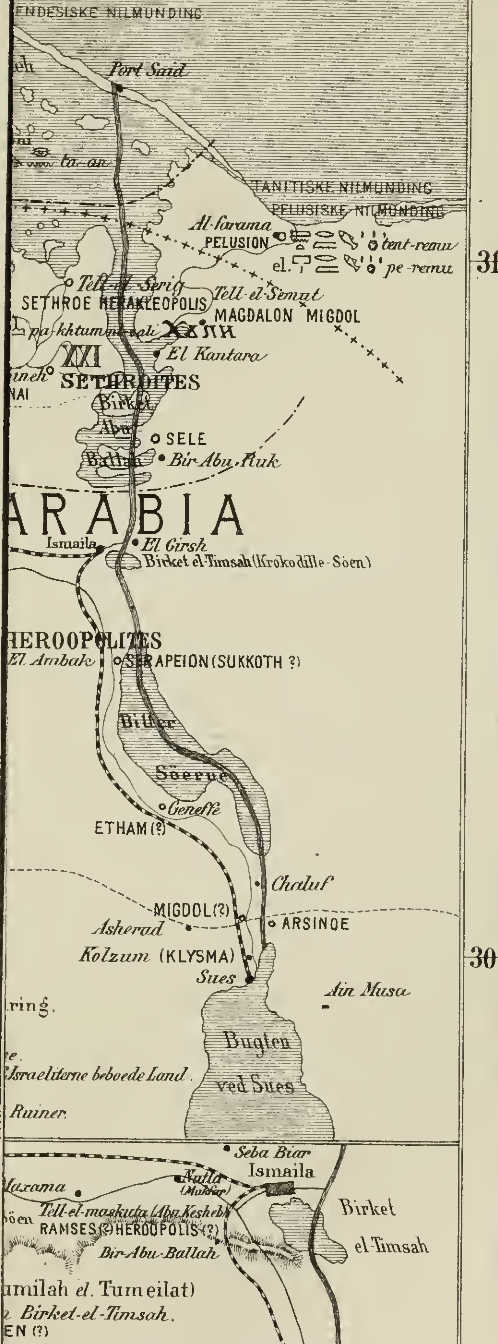

Side 14	Linie	24—25: Udgifrer læs: Udgifter
— 21	—	31 (i Anmk. 3): Høien —: Højen
— 30	—	32 (i Anmk. 1): Lepsius, *Königsbuch* —: Lepsius i *Abhandlungen der Academie der Wissenschaften* for Aaret 1852 S. 426 (Berlin, 4⁰)
— 32	—	28 (i Anmk. 2): Böck —: Böckh
— —	—	37 (i Anmk. 5): *Dictionaire* —: *Dictionnaire*
— 36	—	28 (i Anmk. 3): Feilskrift —: Fejlskrift
— 37	—	9: egentlig —: egenlig
— —	—	26 (i Anmk. 1): Vægenc —: Væggene
— 39	—	4: Reise —: Rejse
— 40	—	10: formodentlig —: formodenlig
— —	—	17 (i Anmk. 1): Markarbeider —: Markarbejder
— 41	—	32 (i Anmk. 3): 1636 Aar —: 1635 Aar
— 42	—	23 (i Anmk. 4 til S. 41): *Inscriptions* II, pl. 69 —: *Inscriptions* I, pl. 69
— 45	—	6: anden Maaned —: tredie Maaned
— 48	—	30 (i Anmk. 4): XV, S. 618—623 (1860) —: XV, S. 618—623 (1861)
— 50	—	25: Bearbeider —: Bearbejder
— 60	—	35 (i Anmk. 8): *ἀντιγράρω* —: *ἀντιγράφω*
— 64	—	27 (i Anmk. 1): opsaa —: ogsaa
— —	—	34—35 (i Anmk. 8): israelitiske Historikere —: kristne Historikere og israelitiske Forfattere
— 66	—	22: Andromeda —: Andromede
— 77	—	18: Troja —: Troia
— —	—	28: formodentlig —: formodenlig
— 81	—	28 (i Anmk. 6): I, p. 11 ed. Paris, 1647 —: I, p. 23 ed. Bekker (Bonn, 1838)
— 83	—	35 (i Anmk. 6): *ke sep* —: *ki sep*
— 87	—	29 (i Anmk. 2): Indskrifter, se Böckh —: Indskrifter. Den førstnævnte Indskrift findes hos Böckh
— 89	—	16 [illegible] —: [illegible]
— —	—	32 (i Anmk. 8): I, S. 165 —: I, S. 163
— —	—	36 (i Anmk. 9): X, S. 110 (1871) —: IX, S. 110 (1871)
— 108	—	35 (i Anmk. 8): dertil —: dertil. Europe fremstilles ogsaa paa Mønter fra Tripolis, se Mionnet, *Suppl.* S. 281 no. 196 og Stephanis *Erklärung einiger im südlichen Rusland gefundenen Gegenstände* i *Compte rendu de la Commission Impériale archéologique pour l'année 1866* S. 114.
— 112	—	37 (i Anmk. 12): II, S. 376 —: II, S. 378
— 115	—	35 (i Anmk. 7): *Hist. Synops.* —: *Synops. Hist.*
— 127	—	29 (i Anmk. 1): Kolkerne —: Kolkherne
— 157	—	32 (i Anmk. 4): III, 209 —: III, S. 209
— 169	—	32 (i Anmk. 4): tæterrim a gens —: tæterrima gens

Side 176 Linie 33 (i Anmk. 2): XXI —: XXV
— 189 — 1: Indskrifter —: Indskrifter[1]
— — — 15: Udvikling —: Udvikling[2]
— 191 — 3, 5 samt 8: 1636 Aar —: 1635 Aar
— — — 33 (i Anmk. 4): 1636 Aar —: 1635 Aar
— 193 — 14: 1636 Aar —: 1635 Aar
— 195 — 22 (Anmk. 1): Sprog —: Sprog. Ifølge de nyeste Forskninger synes Kaldaias ældste Overkonger at have hersket i *Ur*, efter hvilken By — fra *Kudur-Mabug's* og *Ardu-Sin's* Tid — *Larsa* blev Sæde for disse Overkonger. Forskjellige Indskrifter tale om en Kong Sargon af *Agana*, der efter de Flestes Mening har gjort denne By til Kaldaias Hovedstad, hvorimod Oppert i disse Fortællinger sér senere, i Assur-bani-pals Dage optegnede Sagn om den berømte assyriske Konge Sargon. Tilsidst gjorde Kamurabbi sig til Kaldaias mægtigste Hersker og flyttede sit Sæde til Babylon. Ifølge hvad de Fleste antage, styrtede Kamurabbi en af Sargons Efterkommere i Agana; se G. Smiths Afhandling *Early History of Babylonia* i *Transactions of the Society of Biblical Archæology* I, S. 28—92 (London, 1872, 8°)
— 199 — 7: שלמנאשר —: שלמנאסר
— 202 — 21 (i Anmk. 2): sixième série XII, S. 129 ff. —: cinquième série XII, S. 127—132 (1865).
— 203 — 14: anden Maaned —: tredie Maaned
— 209 — 35 (i Anmk. 4): se nedenfor. —: se nedenfor S. 228.
— 210 — 11: 46 Aar —: 47 Aar
— — — 13: anden Maaned —: tredie Maaned
— 218 — 18: Joas' *første Regjeringsaar* —: *et af Joas' første Regjeringsaar*
— 221 — 28 (i Anmk. 4 til S. 220): S. 247 —: S. 242—243
— 223 — 13: 759 f. Kr. —: 739 f. Kr.
— — — 31 (i Anmk. 8 til S. 222): Iuda —: Juda
— 228 — 17: anden Maaned —: tredie Maaned
— 232 — 30: *Tiglat Pilesar* —: *Tiglath Pilesar*
— 233 — 30 (i Anmk. 4): pl. 69 —: pl. 69 o. fl. a.
— 241 — 16: אסדחרון —: אסרחדון
— 293 — 16: —:
— 295 — 23: muligvis Søen Birket-el-Timsah (?)[5] —: maaske Menzaleh-Søen, efter Andre Søen Birket-el-Timsah[5]
— — — 26 (i Anmk. 1): *Exod.* 1, 11. —: *Exod.* 1, 11, hvor der dog efter den nyeste Tids Undersøgelser sandsynligvis tales om et andet Pitom, nemlig Herodots *Patumos*, Øst for Bubaste.
— 309 — 21: ⲙⲛⲟϥ —: Ⲙⲉϥⲓ eller Ⲙⲉⲛϥⲉ
— 320 — 22: *apris* —: *apri-u*
— 321 — 8: Han, som —: Han (d. e. Du), som
— 327 — 27—28 (i Anmk. 2): Manephtha —: Menephthas
— 328 — 33: have vovet sig . . . ere druknede —: har vovet sig . . . er druknet.
— 329 — 15: meget langt fra —: saa langt fra
— — — 16—17: at Landet først —: at Landet meget mere først
— 335 — 2: forgaaede —: foregaaede
— — — 29 (i Anmk. 1): Tidsrum, —: Tidsrum
— 342 — 18: anvendte —: sér anvende

Östlig for Paris

DET ASSYRISKE RIGE
I DET OTTENDE AARHUNDREDE FÖR KR.
TILLIGE ERE ANGIVNE GRÆNSERNE FOR DET ÆGYPTISKE RIGE I ASIEN I THUTMESS III: OG RAMESES II: TID OMTRENT 1500 OG 1350 F. KR.
0 10 20 30 40 50 MIL
VAN GÖL
VAN
KONGERIGET ARARAT
MELITENE
KOMMAGENE
KONGERIGET
MINNI
URUMIAH
TABRIZ
MUSRI
MATIANERNE
KARADJA DAGH (MONS MASIUS)
MARDIN
ZAMUA
GOZAN
MYGDONIA
MOSUL
NINIVE
ASSYRIEN
NAMRI
KARA DAGH
BULGAR DAGH
KILIKIEN
AMANOS-BJERGENE
RIGET SAMALLA
RIGET KUE
PATINA
HALEB (ALEPPO)
RIGET KARKEMIS
EUPHRAT
ORFA
KONGERIGET HAMAH
MIDDELHAVET
LIBANON
HADRAK
PHOINIKERNES LAND
KONGERIGET DAMASK
SUR TYROS
HAURAN AURANITIS
KONGERIGET SAMARIA (ISRAELS RIGE)
AMONS BØRNS RIGE
PHILISTERNES LAND
JUDA
MOAB
DJEBEL GEBEL
EDOM
EDENS BØRN
SUHITERNE
TADMOR PALMYRA
DET KASPISKE HAV
DAHERNES LAND
DAHESTAN
ASTERABAD
TEHERAN
PARTHIEN
ARIANE
HERAT
MEDIEN
HAMADAN
ILLIPI
ISPAHAN ASPADANA
ARAKHOSIA
KANDAHAR
DRANGIANE
SHUSTER
ELAM ELYMAIS
PERSEPOLIS
PASARGADAI
SHIRAS
PERSIS
KARMANIA
GEDROSIA
BIT SAKBAT
SAMBATER
BUZ
PERSISKE BUGT
UZ
ARABIEN
INDISKE HAV
BAGHDAD
BABYLON
BABYLON BABEL
DIVANIEH
KALDAIA
ARAMAISKE STAMMER
ELAM
BASRA
BET JAKINI
SHATT EL ARAB
TIGRIS
DUR
KIRKUK
ROVANDIZ
ARRAPAKHITIS
ERBIL ARBELA
KALAH
KALE SHERGAT
SINDJAR SINGARA
ABUSERAI
DIGTHA BIR
TIPHSAH
SERUDJ
BIREDJIK
AKRA DAGH
ANTAKIA ANTIOKHEIA
NAHR EL AASI ORONTES
KASIOTIS
LADIKIEH LAODIKEIA
KYPROS
TARABULUS TRIPOLIS
GEBAL BYBLOS
BEIRUT BERYTOS
SAIDA SIDON
HERMON
JAFFA JOPPE
JERUSALEM
GHAZZEH GAZA
ASKALON

Östlig for Paris

NEDRE AIGYPTEN

I DE GAMLE PHARAONERS DAGE

med Angivelse af den gamle hellige Nomosinddeling

28 29 30

Geographiske Mile
Franske Kilometre
Engelske Mile

LIBYA
DEN SKHETISKE ÖRKEN

ARABIA

HEPTANOMIS

Natronsöerne.
DEN NITRISKE ÖRKEN

NOMERNE.

I		sebt-hat	XII		tebu-neter
II		aa (?)	XIII		hak (?)
III		ament	XIV		khent-abt
IV		res	XV		habi
V		mehet	XVI		kha
VI		ka (?)	XVII		samhut
VII		ament	XVIII		khruti (?) khent
VIII		abt	XIX		khruti (?) pehu
IX		ati	XX		spat-akhem (?)
X		ka-kem	XXI		an (?)
XI		ka-hesb	XXII		men (?)

Forklaring
Jernvej
Nomos Grændse
Grændse for det af Israeliterne beboede Land
Moderne Byer
Oldtids Byer og Ruiner

Bogaz Rashid (Rosetta Nilmunding)
BOLBITISKE NILMUNDING
Rashid (Rosetta)
METELITES
KANOBOS
KANOBISKE NILMUNDING
Ramleh
MENELAITES
Buheret Maadieh
Buheret Edku
PHAROS
Iskanderieh (Alexandria)
ALEXANDREIA (RAKOTIS)
Mahmudieh
Buheret Mariut
MAREOTIS
Marea
MAREOTES
HERMOPOLITES
Damanhur
HERMOPOLIS
SEBENNYTISKE NILMUNDING
Burlos PHARALOS
Beltim
Buheret Burullos
BUTO SÖEN
PHTENEOTES el. KHEMMITES
KABASITES
XV
Kum Firrain
HERMOPOLIS
BUTO
XOITES
XIX
SEBENNYTIKOS
V
SAITES
Sa el hagar
SAIS
GYNAIKOPOLITES
Ramsis
IV
Kafr Saiad
Shabar
GYNAIKOPOLIS
Terrieh
ARKHANDROPOLIS (?)
III
Terraneh TERENUTHIS
Kum abu billa MOMEMPHIS
PTHEMBUTHI
Sibin-el-Kum
Tanub
Tauba TAVA
XI
BUSIRITES
Tanta
IX
Mit Gamar
VIII
PROSOPITES
Ashmun
VII
Saideh
ATHRIBIS
ATHRIBITES
X
VI
LETOPOLITES
Ausim
LETOPOLIS
II
Bulak
Gizeh
NATHO eller NEUT
XVII
Damiath (Damietta)
DAMIATHIS
Bogaz Damiath (Damietta Nilmunding)
PHATMISKE NILMUNDING
NEDRE SEBENNYTIKOS
Fareskur
Sirbin
PAPREMITES
XII
Behbit
ISEION
Mansurah
LEONTOPOLITES
SEBENNYTOS
Busiris
XVI
MENDESIOS
Menzaleh
Tmui el Amdid
THMUIS
Buheret Menzaleh
MENDESISKE NILMUNDING
Port Said
XXII
Tanis
TANITISKE NILMUNDING
PELUSISKE NILMUNDING
Al farama
PELUSION
TANIS
San
ZOAN
SETHROE HERAKLEOPOLIS
Tell el Semut
MAGDALON MIGDOL
Tell el Heir
TANITES
XXI
Tell Defenneh
DAPHNAI
SETHROITES
El Kantara
PHARBAETITES
XIV
PHARBAETOS
Horbeit
Fakus
PHAKUSA
ARABIA
Abu Kebir
Ibrahimieh
SELE
Bir Abu Ruk
Birket Abu Ballah
PHAGRIOPOLITES
Ismaila
El Girsh
Birket el Timsah (Krokodille Söen)
ONUPHITES
Zagazig
Tell Abu Soliman
XVIII
Tell Basta
BUBASTIS
PATUMOS PITOM
BUBASTITES
HEROOPOLITES
El Ambak
SERAPEION (SUKKOTH ?)
Birket Dagueh
Bitter
Söerne
HELIOPOLITES
XIII
Matarieh
ON HELIOPOLIS
Geneffe
ETHAM (?)
Derb el hag
Masr-el Kahira (Kairo)
Masr el atikeh (Fostat)
MIGDOL (?)
Chaluf
Asherad
ARSINOE
Kolzum (KLYSMA)
Sues
Ain Musa
Bugten ved Sues
Tura
TROIA
Menat rahineh el. Mitrahineh
Bedrashein
MEMPHIS
Dahshur
MEMPHITES
El Teben
I
Lisht
Sol
Atfieh
Birket el Karun
El Fayum

Tell-el-Kebir
Kasassin
Mahsama
Maxama Söen
Nefiche (Mahter)
Seba Biar
Ismaila
Tell el maskuta (Abu Keshed)
RAMSES (?) HEROOPOLIS (?)
Bir Abu Ballah
Birket el-Timsah
El Vadi eller Vadi Tumilah

El Vadi (Vadi Tumilah el Tumeilat)
tilligemed Egnen om Birket-el-Timsah
GOSEN (?)

Em. Bærentzen & Co. lith.

